

LISANDUSI

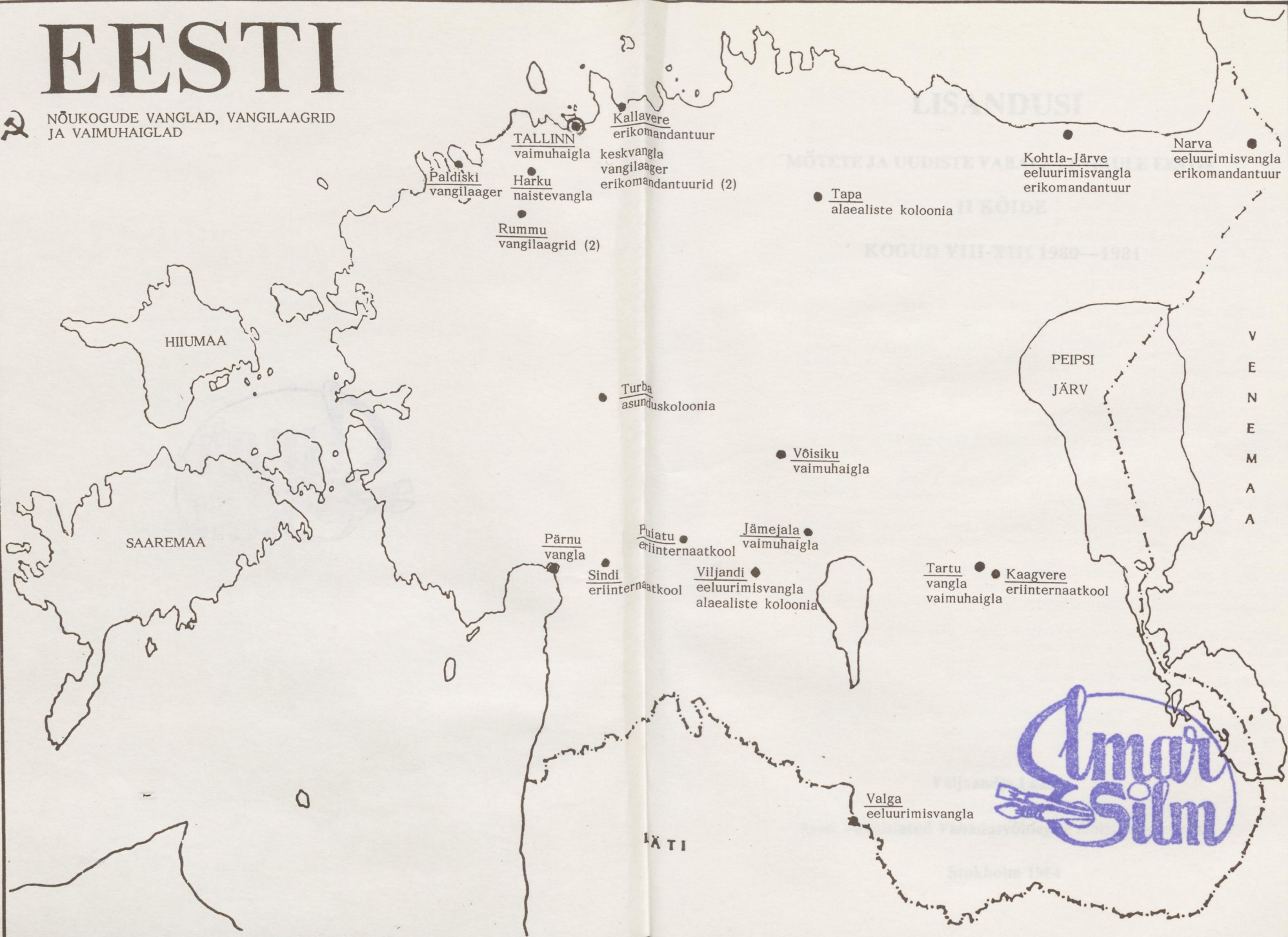
MÕTETE JA UUDISTE
VABALE LEVIKULE EESTIS

KOGUD VIII-XIII

Cinemat
& Film

EESTI

NÕUKOGUDE VANGLAD, VANGILAAGRID
JA VAIMUHAIGLAD

Paldiski
vangilaager

TALLINN
vaimuhaigla

Harku
naistevangla

Rummu
vangilaagrid (2)

Kallavere
erikomandantuur

keskvangla
vangilaager
erikomandantuurid (2)

Tapa
alaealiste koloonia

Kohtla-Järve
eeluurimisvangla
erikomandantuur

Narva
eeluurimisvangla
erikomandantuur

Turba
asunduskoloonia

Võisiku
vaimuhaigla

HIIMUMAA

SAAREMAA

PEIPSI
JÄRV

V
E
N
E
M
A
A

Pärnu
vangla

Sindi
eriinternaatkool

Puiatu
eriinternaatkool

Jämejala
vaimuhaigla

Viljandi
eeluurimisvangla
alaealiste koloonia

Tartu
vangla
vaimuhaigla

Kaagvere
eriinternaatkool

Valga
eeluurimisvangla

E
E
S
T
I

LISANDUSI

MÕTETE JA UUDISTE VABALE LEVIKULE EESTIS

II KÕIDE

KOGUD VIII-XIII 1980—1981

Väljaandja Läänes

Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamiskeskus

Stokholm 1984

LISANDUSI

MÕNETI JA LUBISTE VAHETELEVÄHTE EESTIS

II KÕIDE

KOOD VII XII 1984-1984

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU

506302

Copyright

Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamiskeskus
Stockholm, Sweden

JAAG
print

Stockholm 1984

Kolmas rida - kaks Eesti Helsingi kokkulepete täitmise järelevalve gruppi kuuluvat vabadusvõitlejat, kes on alla kirjutanud N. Liidu poolt teostatavate inimõiguste rikkumiste vastastele protestiavaldustele. Kaks põgenemiskatsetel tabatud ning vaimuhaiglasse ja sunnitöölaagrisse paigutatud rahvuslast. Vasakult paremale:

Rein Arjukese, sünd. 20. veebruaril 1941 Tartumaal. Lõpetanud Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikumi. Töötab Kõrvemaa looduskaitsealal looduskaitse inspektorina. Saanud detsembris 1983 "nõukogudevastase tegevuse" eest erihoiatuse. Abielus, neli last, neist tütar Kadri (sünd. 1979) ja poeg Mart (sünd. 1981).

Ilse Heinsalu, sünd. 22. jaanuaril 1929 Pärnus. Lõpetanud meditsiiniõdede kooli. Töötab Linna Haigla Polikliinikus Pärnus meditsiiniõena. Lesk, poeg Sven (sünd. 1958).

Allan Alajaan, sünd. 25. augustil 1956 Tallinnas. Õppinud Eesti Põllumajanduse Akadeemias metsandust. Töötanud haigla sanitarina Tallinnas. Kuulus aktiivse usklikuna Tallinna katoliku kogudusse. Arreteeriti novembris 1982 põgenemiskatsel Soome ja määrati sundravile. Asub Leningradi erivaimuhaiglas nr 5.

Olev Kiirend, sünd. 21. jaanuaril 1949 Saaremaal. Mitmekordne Eesti meister klassikalise maadluse I keskaalus. Töötanud maadlustreenerina ja autojuhina. Arreteeriti oktoobris 1982 põgenemiskatsel Rootsi ja mõisteti 7. a. sunnitööle. Asub Krasnojarski sunnitöölaagris nr 288/27. Lahutatud, tütar Evelin (sünd. 1974).

LISANDUSI

MÕTETE JA UUDISTE VABALE LEVIKULE EESTIS

VIII KOGU

1980

SINI-MUST-VALGE RAHVUSLIPP TARTU TOOMKIRIKU TORNIS JA NELJA KOHTUPROTSSESS

Eesti Vabariigi 62. aastapäeva 24. veebruari 1980. a. varahommikul võisid varajased valimarutavad tartlased Toomemäel näha sini-must-valget eesti rahvuslippu Toomkiriku tornis lehvimas. Lipp sai eestlaste omariikluse aastapäeva tervitada ainult mõne tunni, siis võeti see "virgunud" võimu-meeste poolt maha.

Samal päeval hakkasid Tartus levima kuuldused, et kirikutorni lipuheiskamise süüdistusel on arreteeritud keegi noor tallinlane. Mõni aeg hiljem teati rääkida veel kolmest noorukist, keda samadel asjaoludel on kinni võetud. Lisaks sellele räägiti Tallinnas teostatud läbiotsimistest, kus otsiti lipuvalmistamise materjale.

Nendeks neljaks arreteerituks osutusid Tallinna Polütehnikumi diplomandid Raivo Hermlin, Olev Tiitson, Vello Sõstar ja Viljo Vilba.

Võimude püüe võtta noormehi kohtulikule vastutusele oli seotud tõsiste raskustega. Kuidas mõista süüdi, kui Kriminaalkoodeksis puudub vastav säte sellise "kuriteo" kohta, nagu seda on rahvuslipu heiskamine? Kogu uurimine viidi läbi erilises salastatuse õhkkonnas. Mitmel korral muudeti alles kaheteistkümnendal tunnil varem väljakuulutatud kohtuistungi aega. Keerulisest olukorrast väljapääsemiseks jäi võimudele ainult üks tee - juriidiline vägivald.

15. mail 1980. a. Tartu Rahvakohtus Ülikooli tn. 5 toimunud kohtulavastus jääb häbiplikina püsima Nõukogude Eesti õigusemõistmise ajalukku. Eesistuja Rahi ja prokurör Kirise (TRÜ partorgi Advig Kirise abikaasa) dirigeerimisel läbi viidud kohtuprotsess on kujukas näide sellest, milliste meetodite abil võimud õiendavad arveid neile tülikate isikutega. Kohtuistung algust polnud märgitud teadetelehele. Kohtusaali uks oli suletud, valitud publik pääses istungit jälgima kantselei kaudu. Kui mõnel asjast huvitatul õnnestuski sisse pääseda, avastati ta õige pea miilitsate ja era-riides "aktivistide" poolt ning kõrvaldati kohtusaalist. Kõik nimetatu ja iseäranis see, et sini-must-valge lipu heiskamist käsitleti kui huligaansust, on kisendav omavoli ja seadusetus.

Arusaadavatel põhjustel protsessi käigu kohta täpsemad andmed puuduvad. Põhjalikuma ülevaate loodame anda tulevikus. Võime teatada, et huligaansuses süüdistatuna mõisteti Viljo Vilbale 2 aastat vabadusekaotust, Hermlinit, Sõstart ja Tiitsonit karistati 1,5 aastase vabadusekaotusega. Käesoleval ajal kannavad noormehed karistust Tallinna Tisleri tn. vangilaagris nr 5.

Toome ära veel nelja noormehe kodused aadressid:

Raivo Hermlin - Tallinn, Kalevipoja põik 1-140

Olev Tiitson - Saaremaa, Aaste, Saare tn. 7-9

Vello Sõstar - Tallinn, Käsperti tn. 21/23 krt. 60

Viljo Vilba - Tartu, Roosi tn. 9-2

JULIUS NIKLUSE AVALDUS

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele J. Käbinile
Ärakiirjad:
Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee esimehele A. Porgile
Eesti NSV prokurörile A. Kimmelile
Eesti NSV Siseasjade ministrile M. Tibarile

Niklus, Julius Gustavi p.
Tartu, Vikerkaare 25
Õpetaja, pensionil

Avaldus

I

Nagu mulle teatavaks on saanud, arreteeriti 29. aprillil s.a. Tartus minu poeg Mart Niklus. Arreteerimine teostati Vabariigi prokurööri sanktsiooniga uurija Vallimäe poolt. Seoses sellega on minul kui M. Nikluse isal, täielik õigus avaldada otsustavat protesti, sest seekordne arreteerimine, nagu teisedki varasemast ajast, on tõenäoliselt provokatsiooniline ja ebaseaduslik. Millistel süümotiividel arreteeriti, pole teada. Uurija Vallimäe käis küll minu juures, kuid ta laskus salatsemisele ega avaldanud toimuva kohta muud, kui et Mart rääkinud telefoni teel võõrkeelt. Aga kus? seda ei õelnud. Momendil huvitas teda ainult: Kus on Mardi pass? Kuna ma passi olemasolust midagi ei teadnud ega saanud asjasse selgust tuua, hakkas ta kurjustama ja minule korduvalt peale käima ütlusega: oled vana mees, kas sa aru ei saa, kui tähtis on antud momendil passi vajalikkus. Tal enesel ei olnud nii palju taiplikkust, et Mardi toa võtmed olid ta enese valduses. Oleks mõistlik, kui minul sellise upsaka isikuga õigusküsimustes enam kohtuda ei tuleks.

II

Pöördun käesolevaga mainitud võimuorganite poole palvega, et kõnesolevad organid võtaksid arvesse käesolevas kirjas avaldatud pretensioonid, millised on seotud minu poja Mart Nikluse arreteerimise looga ja paljude muude aktuaalsete probleemidega. Ühtlasi palun koos käesoleva avaldusega läbi vaadata minu poolt samadele võimuorganitele läkitatud materjalid, millistele ma tänini vastust pole saanud. Need oleksid: 1) minu kiri EKP-le 29.1.78. a., 2) minu kiri RJK ülemale ja ühtlasi rahvasaadikule A. Porgile 20. nov. 1977. a. ja 30. aprill. 1978. a., 3) minu kiri Vabariigi prokurörile Karl Kimmelile 30. apr. 1978. a., 4) Võtta materjalide hulka Põlva prokuratuuri kriminaalasi nr. 48 352, mis käsitleb minu noorema poja Tulve hukkumist ja mida hiljem KGB on jõhkralt seostanud Mardi isikuga, 5) Lisaks nendele kirjadele palun läbi vaadata Mardi enese poolt lähetatud kirjad: ENSV Ülemnõukogule, Vabariigi prokurörile ja Siseasjade ministriumile.

Siinjuures mainin ja protestin, et mainitud võimuorganid pole minu kirjadele osutanud vähematki tähelepanu (kirjadele pole lihtsalt vastatud) ja sellisest bürookraatlikust suhtumisest on minu perekonna ja eriti Mardisse puutuvad probleemid arenenud lausa skandaalseteks. Ta on vallandatud ebaseaduslikult töökohalt, talle pole antud väljarännu luba; teda on teotatud avalikkuse ees igasugu laimuga; tuhnitakse tema korrespondentsi ja kuulatakse pealt sidepidamist; erialase töö leidmisest ei maksa rääkida.

III

Lühidalt mõni sõna Mardi karakteristik kohta.

Andekuse poolest ei teinud talle mingit raskust, et lõpetada ülikoolis bioloogia osakond edukalt. Kuna teda tööle ülikooli poolt ei suunatud, jäi tööleidmine enese hooleks. Olles hea inglise keele tundja ta hakkas lepingu alusel Darwini teoseid tõlkima ja õpetajaks äsja avatud keelte kursustel. Välismaaga suhtlemise pärast karistati teda 10 pluss 3 aasta vanglaga. Vanglas jätkas Darwini teoste tõlkimist. Vabanedes laagrist (1966. a.) ta asus ausalt ja innukalt automajandis lihtsale tööle, sest erialast tööd talle ei antud. Püüdliku tööga edutati varsti tehnik-normeerija töökohale. Samal ajal täiendas ennast mitmes võõrkeeles. Samal ajal hakkas kohakaasluse alusel tööle õpetajaks keeltekursustel, õpetades seal kolme võõrkeelt. Olles autokolonnis printsiipiaalse suhtumisega seal esinevatesse väärnähtustesse (joomarlus, distsipliinilagedus ja muu sarnane) viidi ta koondamise tähe all vähem tasuvale tööle. Olles hea mainega õpetaja edutati ta 1972. a. Tartu keeltekursuste alaliseks õpetajaks. Vallandati Tartu haridusosakonna juh. käskkirjaga nov. 1979. a. "töödistsipliini rikkumise" ettekäändel. Kuna vallandamine oli ebaseaduslik, andis Mart asja Rahvakohtusse läbivaatamiseks. Rahvakohtunik Kāo väärotsuse kohaselt jäi ebaseaduslik vallandamine jõusse. Kaebas edasi Ülemkohtusse, tuvastati kassatsiooni korras, et Mardi vallandamine oli täiesti ebaseaduslik ja hagi määrati rahvakohtusse uuesti läbivaatamiseks. Kostja kasutas võimalust, et Ülemkohus vaataks järevalve korras asja uuesti läbi, kuid endine otsus jäi muutmata. Kõigi tunnuste kohaselt hakati kunstlikult väljaspoolt kohtukäiku kas mõjutama või venitama ja sellepärast on Mart tänaseni temast mitteolenevatel põhjustel tööle ennistamata.

Tekkinud kriisi süvenemiseks andis tõuke vahepeal Mardi sekkumine mõnedesse poliittemadesse, kuid millistel pole mingit kriminaalset iseloomu.

IV

Järgnevalt annan kronoloogiliselt ülevaate M. Nikluse tagakiusamiste kohta 20-ne aasta kestel. See ajavahe on kübise igasugu võimalikest aktsioonidest kas Mardi või koguni tervikuna minu perekonna vastu.

1. 1959. aastal mõisteti talle kohtulik karistus 10 pluss 3 aastat, milledest kandis ära 8 aastat, seega uude kriminaalkoodeksi ümber arvestades üks aasta rohkem.

2. 1959. a. avaldati ajalehes "Kodumaa" pikem paskvill "Purunenud kõver-

peegel", mille autoriks oli Veisman (Sinioja) ja fotograafi osas K. Raud "Edasi" juurest. Kahes fotos pidin ka mina fotograafi ees poseerima, sest fotod lubati avaldada positiivses tähenduses mõnes pedagoogilises väljaandes, kuid artikkel avaldati hoopis "Kodumaas" moonutatult ja paskvillile omase labasusega.

3. Lisaks ajalehe paskvillile käsitati minu perekonna probleeme rahvakoosolekul koos välispoliitilis-diversiooni teemadega. Ei ole Tartus vist ühtegi asutust, milles laimulained Mardi vastu üle ei oleks käinud. Künnilise laimukampaaniaga on tahetud teda küll rahvavaenlaseks, inimjätiseks, parasiidiks ja muuks selliseks teha. Koosolekutel laimulektoriteks olid KGB töötajad Vallner, Tillo, Paltser jt. Tartu Julgeoleku Komiteest. Neist esimene ei jätnud Marti rahule ka siis, kui ta oli karistuse kandnud ja asunud rahulikult ausale tööle.

4. Eriti jõhkra räpasusega avaldati 17. jaan. 1978. a. "Edasis" ja 25. jaan. 1978. a. "Kodumaas" järjekordne laimava sisuga paskvill "Intrigaan". Artikli ilmaletuleku nurisünnituse ämmaemandateks olid KGB agent major Molok Tallinnast ja ajakirjanik V. Soolepp (pseudonüümi taha pugenud toimetaja V. Raudsepp) "Kodumaa" juurest. Molok tulles tookord minu elamist-olemist üle vaatama silmakirjatses ja salatses ega tahtnud ennast isegi sisse kutsuda. Küsitluse peale ütles enda olevat ajakirjaniku "Noorte Hääle" juurest, tahtes teha minu teistest pojast Sulevist, kellel olevat tema arvates kuldsed käed, "Noorte Hääle" jaoks positiivse tähendusega artikli. Vael on ikka lühikesed jalad, ma tundsin ta ära ja ütlesin: "Pole sa kellegi ajakirjanik, oled julgeoleku nuhk Tallinnast." Äratundmine oli rabav, häbisatuna tegi kiiresti minekut. Artikkel "Intrigaan" is keskseks osaks oli minu poja Tulve traagiline surm 1974. a. Kõiges selles tehti roimarlikult süüdlaseks vennatapu motiividel Mart. Asjakohane uurimismaterjal Põlva prokuratuurist tallati jõhkralt jalge alla, rüvetades minu poja mälestust kõige mustemates värvides. (Vaata minu kirjad 30. apr. 1978. a. Tallinna RJ Komiteele ja Vabariigi prokurörile). Võimuorganid ei osutanud tõe jaluleseadmiseks kõige vähematki kaasabi. Tartu prokurör V. Kuus arvas, et see olevat ainult "üubernurga ütlemine" (!). Koos paskvilli avaldamisega rakendati meie vastu, teadagi kelle poolt, hirmutamise võtteid. Samal päeval, kui ilmus paskvill, tungis minu majja roima eesmärgil meie tundmatu isik Nikolai Raide, kelle käes oli pussnuga. Ta ütles enese olevat KGB kontrolli. Nõudis Marti, lubades teda pussitada. Marti polnud kodus. Kasutasin äkkrünnakut, sain ta lahtiolevast välisuksest välja lükata. Pöördusin selle looga Tartu SAO vastavate töötajate (Nõmmoja ja Saarma) poole, et asja uuritaks. Seal anti asjale hoopis vastassuunaline käik, nagu oleksin ma ise kohale kutsunud mehe pussiga, et seega asja suureks puhuda. Oma pika eluea jooksul pole mulle kunagi osaks saanud nii ränka ja häbisavat peapesu kui seekord. Kommunist Nikolai Raidet karistati "pisihuligaansuse" pärast ainult 25 rbl. Lisaks sellele saime rohkesti ähvardavasulisli kirju. Jätkuvalt tungivad meie majja igasugu luurajad. Kõigi tunnuste kohaselt on nad saadetud meile hirmu tekitamise eesmärgil teadagi kelle poolt.

5. Rööbiti paskvillidega on meie juures läbi viidud kümmekond läbiotsimist.

Praktiliselt on nad kohandatud eesmärgil, et sisse tungida meie elamusse. Tuhnitakse seda, millel pole mingit ühist läbiotsimise määrusega. Lausa kurioosne oli läbiotsimine 1976. a., mille oli sanktsioneerinud Tartu prokurör Kahar. Määruse kohaselt pidanuksime meie kusagilt ebaseaduslikult omandanud trüki- ja büroomasinaid (?) ja nõuti nende väljaandmist. Kuna määrus oli kokku klopsitud laest võetud andmetel ning order oli ülema poolt alla kirjutamata, protesteeris Mart otsustavalt ebaseadusliku läbiotsimise vastu. Kahari ütluse kohaselt pidid trükimasinad olema varastatud Tartu Mööblikombinaadist. Kontrollimisel vastati, et neil ei ole kunagi trükimasinaid olnudki, ning seepärast ei saanud olla ka mingit varastamist. Kindlameelse vastupanu osutamise eest Mart arreteeriti. Teda peeti Tallinna vanglas kaks kuud eeluurimise all koos häbitava hulluks tunnistamise ekspertiisiga, kuid tagajärjeta. Vangla arsti ütluse kohaselt olla Mart kõrge intelligentsusega sümpaatne inimene. Külgepooitud katsel hulluks tunnistamiseks ei saavat juttugi olla. Mart vabastati ja ennistati endisele töökohale. Kõnesoleva rämpase läbiotsimise tegi Tartu SAO uurija Vavrenjuk, kelle ametialases töös ja enesekriitikas on suured puudujäägid.

6. Tartu raudteejaamas on tehtud Mardi peale korduvalt haaranguid. Eriti masendav oli haarang 11. märtsil 1980. a. Haarangu läbiviijaks oli KGB major Ots Tallinnast, kaaslasteks trobikond julgeolekulasi ja rahvamalevulasi. Mart tahtis sõita Moskvasse, et seal klaarida oma väljarännu ja uuesti tööleidmise probleeme. Minnes vagunisse rebis KGB-lane Talur temalt kohvri ja nõudis, et ta tuleks talle järele. Mart protesteeris ja nõudis niisuguse provokatsioonilise tegevuse lõpetamist. Kinnivõtmise kohta määrust talle ei esitatud. Ära viimisel väänati tal käed, lohistati autosse ja küüditati Tartu Julgeoleku Komiteesse. Seal, pika ootamise järele, fabritseeriti mingisugune läbiotsimise order, milline oli kaks kuud tagasi välja antud Moskvas 18. jaan. 1980 ja tuldi sellega läbiotsimist tegema Mardi korterisse. Kuna kell näitas hilis-õist aega, siis ei saanud majja sisse lasta. KGB-lane teostas Mardi isikulise ja kohvri läbiotsimise väljas (võttes isegi lume peal Mardil kingad jalast). Mardi juurest midagi kahtlast ei leitud ega tehtud mingit võetust. Kuna protokoll ka kusagil valmis kirjutati, Mart alla ei kirjutanud, lahkusid soovimata külalised nii õelda pika ninaga. Kogu see provokatsioonilise maiguga stsenaarium on tahtlik ja tüüpiline KGB poolt šantažeeritud võtte, et ainult jätkuvalt Marti kiusata. Major Ots on ennegi räuskavalt läbiotsimisel öelnud: "Meie võime teha kõik, mida tahame, vanamees hoidke suu kinni".

Provokatsioon sellega veel ei lõppenud. Rahvakohtunik Paap karistas Marti 13-päevase isolaatoriga.

7. Läbiotsimisel väljas külma käes Mart külmetus. Põdedes kroonilist radiokuliiti, 13 päeva isolaatoris viibimise järel ta haigestus. Arst määras talle haiglaravi. Sel puhul näitab ka niisugune fakt, et KGB ei jätta inimest rahule, kui ta on hospitaliseeritud. Kui Mart sai vaevu haiglavoodi sisse võtta, ristles juba julgeoleku agent A. Talur jälitusülesannetel haiglas, et kontrollida Mardi sealolekut. Tema ravikuur pidi lõppema 1. mail, kuid äkitselt kirjutati 27. apr. peaarsti L. Karu korraldusel haiglast välja. Nagu edaspidine asja kulg näitas, oli Mardi arreteerimine planeeritud 29. aprillil. Mart saadeti kiiruga Tartust minema. Arreteerimise põhjuse

kohta puuduvad meil igasugu teated. Salatsetakse; seljas olid Mardil ainult kerged suveriidid.

V

Võttes arvesse eespool Mardi kohta käivaid teemasid ja teiseks tema karakterit, pole ta suutnud luua pikema aja jooksul enda ja võimude vahel niisugust õhkkonda, milline oleks harmooniline mõlemale poolele. Meetmed, millised on tema suhtes rakendatud, pole andnud positiivseid tulemusi. Kriis on aina süvenenud. Nagu ma aru saan, on praegusele skandaalsele olukorrale krooni pähe pannud temale äraõeldud väljarännu võimalus. Ta on taotlenud eelnevalt sugulase külastamist ja seejärel alatist lahkumist NSVL kodakondsusest. Kuna ta on end seotanud viimasel ajal mõningate poliitiliste teemadega, siis äraütlemise põhjust pole raske mõista. Tartu välisviisade osak. juhataja Tuvike püüab veeretada äraütlemise põhjusele, et M. Nikluse väljarännu külastusankeedis olnud ebatäpsed andmed (väljakutsuja sünniaasta ja sugulusaste ei klappivat). Tekib küsimus, mis tähendus saab olla väljakutsuja personaalandmetel, või kas välja rännata saavad ainult need, kellel on kindlate andmetega sugulased välismaal (?). Probleem on tekitatud kunstlikult.

Kõigi tunnuste kohaselt on viimasel ajal tema ümber rakendatud intensiivset jälitamist koos ebaseaduslike aktidega. Võin kinnitada, et teda on püütud ikka ja alati tembeldada välismaaga suhtlemise pärast spiooniks, riigireetjaks ja muuks väheste moralsete omadustega inimeseks. Küllap võimud on märganud ka seda, et ta oma kirjades võimuasutustele tsiteerib enese kaitseks ja õigustuseks ikka ja alati seaduste ja NL konstitutsiooni paragrahve. Ta on vaimustatud meie riigi uuest konstitutsioonist, samuti Inimõiguste deklaratsioonist ja Helsingi kokkuleppest. Tähendab: ta ei leia meie oludes nende koodeksite õiget rakendamist, eriti tema suhtes. Selle tõttu on tal potentsiaalne tung välismaaga suhtlemiseks. Seda, mida kodumaa talle vaimselt ei võimalda (selleks on tal kõik ukSED suletud), püüab ta kompenseerida suhtlemises välismaaga. Ta omab soliidse teadusliku raamatukogu, milles suure protsendi moodustavad välisautorid. Raamatuid on ta saanud kinkidena otse autoritelt. Tuleb kahjatseda, et võimud pole selles suhtes temasse mõistvat suhtumist üles näidanud, vaid püüavad kunstlikult seostada spionaaži ja diversiooniga. Võimud on püüdnud igat viisi represseerida, kuid ta ei alistu.

Lõpetuseks tahaks öelda: Mart on andekas inimene. Tuleb kahjatseda, et ta oma kodumaal ei saa oma potentsiaalseid võimeid rakendada, sest igal pool on ees poliitteadlased. Sellest olenevalt on tal enesel kahju ja igal teisel ausal mõtlejal. Kuna temalt on ebaseaduslikult võetud töökoht ja lisaks arreteeritud, ei saa ta meie maal erialast tööd mitte kunagi. See, milles ta meie oludes piinleb, on tingitud hädakaitseiseseisundist.

Tahaks näha meie riigi asjaomaste võimude poolt samasugust arukat suhtumist kodanikesse, nagu seda on suurel NSVL sõbral Kuuba riigijuhil Fidel Castrol, kes avas oma riigi väravad kõigile, kes tahavad sealt minna võõrsile. Kui minu poeg Mart on "samaväärne" Kuuba gangsteritega, milleks takistada tema väljarännet. Otsigu oma õnne sealt, kus õnn tema jaoks on.

Sellepärast mina, Mart Nikluse isa, palun Teid sm. J. Käbin, A. Pork,

K. Kimmel, M. Tibar ja teised kelledele asi puutub, rahuldada: 1) tema väljarännutaotlus; 2) vabastada ta kinnipidamisest.

Lisaks sellele olen mures tema tervise pärast, mis on tal niigi nõrk ja mida kahjustavad KGB järjekindla tagakiusamisega seotud ambitsioonid.

Lootes mõistvale suhtumisele.

J. Niklus

Tartus, 8. mail 1980. a.

MÄRGE:

Posti teel saadud kutsega teatati Julius Niklusele, et ta teisp. 17. juunil kell 10.00 ilmuks Tartu Linna Siseasjade Osakonda Hariduse tn. 10 kabinetti nr. 29 "vestlusele" ENSV Prokuratuuri eriti tähtsate asjade vanemuuri ja Erich Vallimäe juurde oma poja Mart Nikluse asjus. "Vestlus" toimus väga sõbralikus õhkkonnas. Otseseid küsimusi ei esitatud, nimesid ei nimetatud. Puudutati probleeme, mida J. Niklus oli käsitlenud eelpool toodud avalduses. Näiteks teatas Vallimäe, et peale uurijakohustuste on ta ka inimene, pidades silmas tekkinud konflikti - sõnavahetust, kui ta J. Niklusele teatas poja arreteerimisest. Puudutati ka Mart Nikluse olmetingimusi vanglas. Need olla head: Mart Nikluse nõrk tervis olevat arstide pideva hoole all. Kui J. Niklus teatas, et Tartus räägitavat nagu oleksid kambri, mille üheks asukaks on M. Niklus üleval telekaamerad, eitas Vallimäe seda kategooriliselt: mitte midagi taolist pole!

Sõbralik "vestlus" lõppes uurija teatega, et ta on Tartus kuni juuli alguseni ning kui vähegi midagi teatada või muidu vaja, astugu läbi.

EESTLASTE JA LEEDULASTE KOLLEKTIIVNE AVA- LIK KIRI

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumile

Rahvusvahelisele organisatsioonile Amnesty International

Pahameele ja nõrdimusega võtsime vastu teate, et 29. aprillil 1980. a. arreteeriti väljapaistev eestlasest inimõiguste eest võitleja, Tartu võõrkeelteõpetaja Mart Niklus. On saanud tema lakkamatu tagakiusamise, elukutsekeelu, otsitud põhjustel Tartu Võõrkeelte Kursuste keeleõpetaja kohalt vallandamise jne. apogee - arest.

Lisaks sellele valmistab meile muret viimasel ajal eriti ägedaks muutunud repressioonid teisitimõtlejate vastu. Mitmekümned arreteerimised üle kogu Nõukogude Liidu, kusjuures vahistamiste tõelisteks põhjusteks on poliitilised või usulised tõekspidamised, panevad meid kartma veriste

Stalini terroriaegade tagasitulemist.

Inimkonna humaansuse nimel tuleb sellised repressioonid viivitamatult lõpetada. Stalini isikukultuse sildi all sooritatud kuriteod inimsuse vastu on hukka mõistetud isegi NLKP XX ja XXII kongressidel ja Stalini enese kurikuulsad võimumeetmed ajaloo poolt kõrvale heidetud.

Meie, allakirjutanud, toetudes NSVL konstitutsioonile, ÜRO Inimõiguste Ülddeklaratsioonile ja Helsingi Julgeoleku- ja Koostöökonverentsi inimõiguste ja põhivabaduste sätetele, nõuame:

e s i t e k s - vabastada koheselt Mart Niklus ja, vastavalt tema soovile, ennistada ta tööle Tartu Võõrkeelte Kursustele või lubada tal välja rännata sugulaste juurde Rootsi;

t e i s e k s - vabastada kõik teised, keda viimasel ajal on arreteeritud nende poliitiliste või usuliste tõekspidamiste pärast, sealhulgas kõik need, kes on alla kirjutanud 45 Eesti, Läti ja Leedu kodaniku märgukirjale Molotov-Ribbentropi pakti asjus või mõnel muul viisil selle märgukirjaga ühinenud (A. Terleckas, J. Sasnauskas, A. Statkevičius, A. Sahharov, M. Landa, T. Velikanova, V. Nikipelov, J. Kukk, M. Niklus);

k o l m a n d a k s - kuulutada välja üldine amnestia kõigile poliitvangidele.

Tallinn-Tartu, 27. juulil 1980. a.

Eva Ahonen, Heiki Ahonen, Rein Arjukese, Vytautas Boguscis, Birute Burauskaitė, Petros Ciolzikas, Ülle Einasto, Boriss Gasparov, Ilse Heinsalu, Karin Inno, Urmas Inno, Mečislovas Jurevičius, Veljo Kalep, Litutauras Kažakevičius, Mati Kiirend, Liidia Ladikainen, Viktor Ladikainen, Algirdas Masiulionis, Viktor Niitsoo, Irina Paperno, Lagle Parek, Arvo Pesti, Jadvygo Petkevičiene, Jonas Petkevičius, Ona Poškiene-Lukauskaitė, Endel Ratas, Leonora Sasnauskaitė, Priit Silla, Kestutis Subačius, Enn Tarto, Erna Tarto, Romas Tračimas, Erik Udam, Žita Vanagaite, Jonas Volungevičius, Albertas Žilinskas.

KOHTUMÄNG

Mart Niklus vallandati Tartu Linna Võõrkeelte Kursuste õpetaja kohalt 13. novembril 1979. a. Järgnev dokument iseloomustab kõige ilmekamalt vallandamise kulgu.

Ärakiri

Tsiviilasi nr. 2-2/1012

1979. a.

Rahvakohtunik: M. Kāgu

MÄÄRUS

28. detsembril 1979. a. Eesti NSV Ülemkohtu tsiviilasjade kohtukolleegium

koosseisus:

Eesistuja J. Odar

liikmed P. Kuuskmäe ja I. Stumbur

prokurör L. Velba ja hageja M. Nikluse osavõtul

vaatas läbi avalikul kohtuistungil Tallinnas Mart Nikluse kassatsiooni-kaebuse alusel Tartu Linna Rahvakohu otsuse 30. novembrist 1979 tema hagi Tartu Linna RSN TK Haridusosakonna vastu tööle ennistamiseks.

Tartu Linna RSN TK Haridusosakonna juhataja vallandas käskkirjaga 13. novembrist 1979 Tartu Võrkeelte Kursuste õpetaja Mart Nikluse ENSV Töök. § 37 p. 3 alusel töödistsipliini süstemaatilise rikkumise eest.

M. Niklus taotles 22. novembril esitatud hagiavalduses vallandamise ebaõigeks tunnistamist, endisele tööle ennistamist ning sunnitud töölt puudumise aja eest tasu väljamõistmist. Tema vallandamine on ebaseaduslik, sest selleks puudus ametiühingukomitee nõusolek ja enne distsiplinaar-karistuse määramist ei nõutud temalt seletust.

Rahvakohus jättis hagi rahuldamata. Kohtuotsuse motiivide järgi karistas Tartu Linna Võrkeelte Kursuste direktor 1979. a. M. Niklust: 1) käskkirjaga 10. septembrist - noomitusega selle eest, et ta määratud 18-tunnilise normkoormusega õppegraafiku asemel esitas 30-tunnilise normkoormusega õppegraafiku; 2) käskkirjaga 27. septembrist - valju noomitusega õppenõukogu koosolekult puudumise eest ja 3) käskkirjaga 5. novembrist - valju noomitusega selle eest, et ta ei täitnud korraldust inglise keele II A ja II B grupi ühendamise kohta, keeldus 22. oktoobril tunni analüüsist ning võttis direktorilt vägivaldselt vihiku ning kirjutas sinna laimavaid märkusi. Tähendatud käskkirjadega distsiplinaar karistused on määratud põhjendatult ja kuna M. Niklus 30. oktoobril puudus omavoliliselt töölt, on tema vallandamine vastavuses ENSV Töök. § 37 p. 3 sätetega. Seejuures rahvakohus märkis, et Tartu Võrkeelte Kursustel ametiühingukomitee ei ole ja vastavalt ÜAÜKS-i Presiidiumi 28. juuni 1974. a. määrusele andis M. Nikluse vallandamiseks nõusoleku ametiühinguorganisator. M. Niklus keeldus üleastumise kohta seletuste andmisest ning see, et käskkirjas tema vallandamise kohta ei ole märgitud konkreetset üleastumist, ei ole vallandamise ebaõigeks tunnistamise alus.

M. Niklus peab kohtuotsust ebaõigeks. Mõõdunud õppeaasta õppenõukogu protokoll järgi oli temale sügiseks eraldatud rohkem kui 18 tundi nädalas ning ühiskondlikus korras õpilaste soovile vastu tulles esitas ta tööplaani märgitud kujul ja sellise plaani esitamine ei ole töödistsipliini rikkumine. Kursuste direktoril puudus vajadus tema tundide arvu miinimumini viimiseks. Rahvakohus jättis protokollide raamatu kontrollimata. Ta teatas kirjalikult kursuste direktorile, miks 21. septembri erakorralise õppenõukogu koosolekust osa võtta ei saa, kuid kohus jättis välja nõudmata selle seletuse. Rahvakohus jättis välja nõudmata ka vihiku, milles ta parandusi tegi ning ilma kontrollimata tunnistas, et seal on laimavad märkused. Tema vallandamine on ebaõige, sest pärast viimast distsiplinaar karistuse määramist ei ole mingit üleastumist temale süüks arvatud. 30. oktoobril töölt puudumisest teatas ette ja kuna ametiühinguorganisator juba 27. oktoobril andis tema vallandamiseks nõusoleku, siis tahtis ta enne vallandamist doonorile ette nähtud puhkepäeva kätte saada. 21. septembril ameti-

ühingu koosolekut ei toimunud ja protokoll ametiühinguorganisaaatori valimise kohta on fiktiivne. Kuna teda vallandas haridusosakonna juhataja, pidi tema vallandamiseks nõusoleku andma ametiühingu kõrgemalseisev organ.

Kohtukolleegiumi istungil pidas M. Niklus kohtuotsust ebaõigeks kaebuse põhjendusel. Prokurör andis arvamuse - kohtuotsus jätta muutmata.

Kohtukolleegium leidis, et kohtuotsus ei ole õige ja tuleb ENSV TsPK § 312 lg. 1. p. 3, 4 alusel tühistada.

Rahvakohus lähtus asja arutamisel sellest, et M. Nikluse vallandamisel on järgitud ÜAÜKN Presiidiumi 28. juuni 1974. a. määrusega kehtestatud korda, s.o. vallandamine toimus ametiühinguorganisaaatori eelneval nõusolekul. Seejuures ei pidanud rahvakohus silmas, et M. Niklus vallandati 30. oktoobril töölt puudumise eest, kuid ametiühinguorganisaaator andis tema vallandamiseks nõusoleku juba 27. oktoobril (tl. 31). Kuna ametiühinguorganisaaator, samuti ametiühingukomitee võib anda vallandamiseks ENSV Tõök. § 37 p. 3 alusel nõusoleku vaid töötaja poolt juba toime pandud konkreetse töödistsipliini rikkumise eest, mitte aga edaspidiste eest, ei ole põhjendatud rahvakohtu järeldus, et M. Nikluse vallandamiseks oli ametiühinguorganisaaatori nõusolek.

Eestoodud asjaoludel tuleb kohtuotsus tühistada ja asi saata uueks arutamiseks. Asja uuel arutamisel tuleb kutsuda kostjaks Tartu Linna Võõrkeelte Kursused ning hoolikalt kontrollitud tõenditel hinnata M. Niklusele määratud distsiplinaarkaristuste õigsust ja tema vallandamise korrast kinnipidamist.

Juhindudes ENSV TsPK §311 p. 2 kohtukolleegium

m ä ä r a s:

Tartu Linna Rahvakohtu otsus 30. novembrist 1979 tühistada ja asi saata rahvakohtusse uueks läbivaatamiseks.

Kassatsioonikaebus rahuldada.

Eesistuja J. Odar

Liikmed P. Kuuskmäe, I. Stumber

Õige /pitser, allkiri/

Tartu Linna Rahvakohus ei kiirustanud asja uuesti arutamisega:

17. jaan. 1980 jäi kohtuistung pidamata, sest puudus kostja

5. veebr. 1980 puudus toimik

14. veebr. 1980 puudus toimik

25. veebr. 1980 puudus kostja

Alles 16. mail 1980 kell 14.00 toimus istung, kohtunik A. Kutsar, prokurör A. Siibak, advokaat Kuusmaa. Kohal oli seekord ka kostja Beatrice Ulanova ja kostja esindaja Ilja Tuhk. Puudus ainult hageja Mart Niklus. Kohus nentis, et M.N. teadis kohtuistungi aega. Talle oli kohtukutse kätte antud allkirja vastu. Advokaat palus kohtuistungit edasi lükata hageja puudumise tõttu. Kohus ei pidanud seda vajalikuks.

Vallandamisest möödunud poole aasta jooksul ei olnud situatsioonis midagi muutunud, välja arvatud M.N. arreteerimine ja eeluurimisisolaatorisse paigutamine. Kostjal ei olnud kohtule esitada mingeid uusi tõendeid M. Nikluse töödistsipliini rikkumise kohta. Kohus ei pidanud vajalikuks ka

õpilasi tunnistajatena üle kuulata (esimesel arutelul esinesid nad M.N. poolel).

M.N. kaitsja Kuusmaa näitas sisuliselt väga ilmekalt kogu vallandamisprotseduuri absurduse - M.N. suurim distsipliinirikumine olid tasuta tunnid, mida nimetati kostja poolt õppetöö desorganiseerimiseks (!).

Prokurör nõudis esimese kohtuotsuse jõussejätmist. Kohus rahuldab prokuröri nõudmise.

Istung lõppes kell 16.05.

HÄÄLI GULAG-i EESKOJAST JÜRI KUKE AVALDUS

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile

13. märtsil 1980. a. arreteeriti mind ENSV Prokuröri väljamõeldud ja halvustava ning nõukogude ametiasutuste prestiiži kahjustava süüdistuse järgi 12. jaanuaril 1980. a. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile esitatud protesti tõttu NSVL sõjalise sissetungi pärast Afganistani. Süüdistuse taga peitub minu vanglasse heitmise tõeline põhjus: märtsi algul 1980. a. tundsin huvi vasttoimunud kohalike Ülemnõukogu valimiste tulemuste süsteemilise võltsimise ulatuse hindamise vastu Baltikumis, millest said enneaegselt teada KGB organid. Vangistamine on ühtlasi erakordselt jõhker ja ebainimlik katse likvideerida minu perekonna otsust vabaneda NSVL kodakondsusest ja siirduda elama väljaspoole NSVL piire. (Korduvad avaldused 15. maist 1979. a. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile).

Nagu on ajapikku selgunud, on nn. süüdistuse, koos mitme valetunnistuse, kokkuseadmisel kaks olulist põhjust. Esiteks, mõnede EKP funktsionääride põhjendamatu raev, närvilisus ja valehäbi seoses teadliku osavõetuga šantaazist minu perekonna vastu juunis 1978. a. ja tööalasest diskrimineerimisest pärast minu lahkumist NLKP-st mais 1978. a. Teiseks, KGB organite ülemäärane aktiivsus sisepoliitilise reaktsioonilaine foonil seoses Afganistani sündmustega ja osaliste olümpiamängudega.

Nõuan minu vastu fabritseeritud süüdistuste tühistamist, vabaduse viivitamatut tagastamist ja minu perekonna vabastamist mõttetult ja alandava psüühilise surve alt. Olen kolm kuud psühholoogilisel töötlusel Tallinna Keskvangla territooriumil nn. psühhiaatrilises ekspertiisis. Sellise olukorra edasikestmine võib kahjustada mitte ainult töötluse objekti, vaid ka nende osalevate psühhiaatrite, kes pole asja sisse täielikult pühendatud, vaimset tervist. Alates 13. märtsist 1980. a. on minu füüsiline tervis olnud korduvalt ohus.

Väljendan oma kolleegidele välismaal siirast ja südamlikku tänu internatsionaalse solidaarsuse avaldamise eest, samuti tõeliselt inimliku osavõtu eest murest minu perekonna tuleviku pärast.

J. Kukk

Juulis, 1980. a.

MART NIKLUSE KIRI JA AVALDUS

Tallinnas, 19. juulil 1980

Tervitus kindlast kohast!

Möödub veel kümmekond päeva, ja saabki mul täis kolm kuud järjekordsest vangistusest. Selle aja vältel pole mul ei kodustega ega ka peaaegu kogu muu maailmaga olnud mingisugust kontakti. Võimalik, et praegu niisugune võimalus avaneb, ja nagu öeldakse - uppuja haarab õlekõrrestki kinni. Teen katset oma viimaste kuude elamusi kirja panna, lootuses, et need ka adressaadini ja teiste inimesteni jõuavad.

Nagu teada, tuli mu raviarst R. Tulmin 28. aprillil Maarjamõisa haigla neuroloogiaosakonnas palatisse ja teatas, et tal on peaarsti korraldus mind samal päeval välja kirjutada. Niisiis tehtigi. Järgmise päeva, 29. aprilli keskhommikul palus mu ema mind ühe naabri juurde sisse astuda, et sealt ära tuua talle varem lubatud lillesibulad. Kui olin tagasiteel koju, peatus Pöögelmanni tn. bussipeatuse juures üks "Žiguli", milles "selt-simehed" sees. Need kargasid välja, teatasid, et olen arreteeritud, surusid autosse ning sõidutasid Tartu vanglasse. See oli kell 11.03. Paar tundi hiljem ilmus Erich Vallimäe, kes teatas, et minu vastu on algatatud kriminaalasi ENSV KrK § 194¹. Prokurööri sanktsioon vahistamiseks pärines juba 22. aprillist (nüüd siis selguski, miks viimastel päevadel valitses haigla ümbruses seesugune nuhkimine ning miks jälitati ka mind külastama tulnud leedulasi!) ning nüüd süüdistati selles, et ma alates 1977. a. kuni käesoleva ajani süstemaatilisel tegelemisel Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavate teadvalt valede(?) väljamõeldiste levitamisega suulises ja kirjalikus vormis. Ja kui olla täpsem, siis hõlmab see "süüdistus" nelja punkti: 1) ma olevat 1977. a. jaanuaris andnud J. Valdmannile lugeda ühte A. Künigi raamatut (vist "Eesti - uurimus imperialismist"); 2) saatnud 1978. a. prof. J. Saarmale kirja, milles laiman NSVL riiklikku korda ja tervishoiusüsteemi; 3) 1979. a. oktoobris kuulunud Tartu Võõrkeelte Kursuste õpilastega oma kodus "Ameerika Hääle" saadet; 4) 1980. a. ühes telefonikõnes laimanud või moonutanud 24. veebruaril korraldatud valimiste tulemusi.

Absurdsemaid tulemusi on vist raske välja mõelda (näit. mainitud raamatut pole ma ihusilmaga veel näinud, ammu siis veel kellelegi teisele lugeda andnud). Rebisin esitatud soperdise puruks ning viskasin tükid Vallimäe ette lauale. Keeldusin temaga suhtlemast ja ühtegi allkirja andmast. Järgmise päeva, 30. aprilli varahommikul löödi mind "ronka" ja sõidutati Tallinna vanglasse. Enne seda selgus, et mu vanemad olid poja kadumisest siiski teda saanud (võib-olla viidi kodus samal päeval läbi uus läbiotsimine koos kõikvõimalike konfiskeerimistega), Tartu vanglas käinud ning mullas olevad lillesibulad jm. ära viinud.

Tallinnas valitses maipühade-eele meeleolu ning ka vangla oli puupüsti täis. Rohkearvuliste etapnikute ja teistega saadi õhtuks nii kaugele, et suurte kambrite vahel ära jaotati. Mina sattusin ühte sellisesse, kus valitsesid vene blatnoid - vargad, huligaanid, pederastid, sadistid ja muu sellisarnane inimrämps - kes mind otsekohe tahtsid paljaks riisuda. Õnneks midagi erilist riisuda polnud, kuna olin arreteeritud otse tänavalt. Mõni

nõrgem aga vägistati ära sealsamas või peksti vaeseomaks. Järgnenud maipühad olid minu jaoks ilmotsatud piinad. Haigus tuli jälle tagasi, mitu õõpäeva järjest polnud võimalik magada isegi siis, kui olnuks voodikoht, kus seda teha. Pärast pühi õnnestus mul siiski kokku saada mõnede ülemustega, kes nõustusid mind üle viima mõnda teise, rahulikumasse kambri- risse. Seda tehtigi. 32 koiku koha peale tuli midagi 48 vangli, kes kõik suitsetasid, üks juut ja mina välja arvatud. Seadsin end sisse põrandale, poolpimedasse keskütteradiaatori alla, kus seltsiks veel pealegi rohkesti priskeid tarakane. 16. mail, mil Tartus pidi toimuma töölt vallandamise järjekordne (vist juba üheksas!) arutamine, kutsuti mind koos asjadega kambrist välja. Mõtlesin, et viiakse tapiga otse Tartu Linna Rahvakohtusse kus hagejana või protsessiosalisena oma asja arutamisest osa võtta lastakse (olgugi et tühjade kätega, s.o. ilma omapoolsete dokumentideta). Aga viidi hoopis IV korrusele, "kolmikutesse", kus kambrikaaslasteks kuni päris viimase ajani olid üks leedulane ja üks venelane (mõlemad juba teist või rohkemat korda istumas varguse pärast). Nende seltskond oli enamvähem talutav. Siis aga läksid mõlemad kohtusse, ma jäin üksi, ning "seltsilisteks" toodi kaks narkomaani, üks eestlane, teine venelane. Eestlane läks peatselt kohtusse (ja pärast seda teise kambri-), jäime idanaabriga kahekesi. See oli üks selle maja "põliselanikke", psühhopaat ja debiilik ning aja jooksul endale kokku riisunud päratu garderoobi, lakk-kingadest ja teksaspükstest alates ning lipsu ja lõhnaõliga lõpetades. Jäänud kahekesi (s.t. ilma tunnistajateta), hakkas ta mind professionaalse osavusega terroriseerima. Püüdsin seda mitte täheleegi panna. Jälle häda - miks ma temaga ei räägi, tema küsimustele ei vasta jne. Lubas mind veel eeloleval õöl ära tappa. Mul õnnestus jällegi tema "seltsist" pääseda. Praegu viibin kohas, millest paremat pole vist terves Patareis. Aga sellest hiljem. Mainin siinkohal veel vaid seda, et suurimad tapatalgud kambrites leiavad ikka aset õõsiti, mil pealtnägijaid vähem, ning et üliõpilase Jaak Kaigi tapmine Tartus võis väga hästi olla mõne sinise "meistri" või narkomaani kätetöö.

Alates 29. aprillist kuni tänaseni on võimumehed mind väga vähe tülitanud. E. Vallimäe on end näidanud kõigest kahel või kolmel korral. Ma ei ole laskunud nii madalale, et kriminaalasja kunstliku loojaga kuidagi viisi suhelda; kohtumise ajal räägib tema oma asjadest, mina kuulan pealt või loen juturaamatut (mille ta mul lõpuks käest ära võttis). Juuni lõpul teatas, et kuna ma tema küsimustele keeldun vastamast ja et ma esitatud süüdistuse puruks rebisin, määrab ta mulle ambulatoorse kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi (ilmselt ei mahu ühegi uurija või prokuröri mõistusesse mõte, et nende ohver talle osaks saanud mõnitamise vastu ka kuidagi viisi oma põlastust või protesti võib väljendada.) Seesugust ekspertiisi eesotsas prof. J. Saarmaga siin ühel päeval üritatigi korraldada; kui edukalt aga, seda ei tea, kuna valkisin jälle algusest lõpuni. Veel teatas E. Vallimäe, et on moodustatud nn. uurimisrühm, kuhu peale tema kuulub ka KGB esindaja major A. Ots ning et minu uurimisega on ühel hoobil pikendatud kuni 29. augustini. Veel kutsus mind välja "külaline" Leedumaalt - Vilniuse KGB vanemleitnant J. Matulevičius, kes soovis andmeid A. Terleckase ja J. Sasnauskase kohta. Andsin talle omakäelise eestikeelse tunnistuse, mis talle sugugi ei meeldinud; (tõlk J. Orlova oli ka kohal), sest süüdistatavate kohta ma midagi halba kirja ei pannud, teiste isikute kohta aga

keeldusin vastamast. Kaebusi-avaldusi olen ENSV Justiitsministeeriumile kirjutanud parasjagu, ent sisulisi vastuseid saanud peaaegu pole; ükskord siiski vastati, et mulle saadetakse Tartu Linna Rahvakohtu otsus 16. maist 1980 ning antakse võimalus kassatsioonikaebuse esitamiseks! Midagi seesugst tänaseni juhtunud veel pole.

Praegu viibin kohtupsühhiaatrilise statsionaarse ekspertiisi palatis. Arvan, et siia on mind toonud mitte niivõrd E. Vallimäe või "uurimisrühma" uus määrus (mida mulle teatavaks tehtud pole) kui just mitmele poole kirjutatud avaldused tervisliku seisundi halvenemise kohta. Nimelt on radikuliit jällegi ägenenud ning valud haaranud tervet vasakut jalga, kuni jalatallani välja (mida varem veel kunagi polnud). Nägemine on samuti nõrgenenud, - arvan, et mingit optilist nihet siiski pole, vaid et see on vitamiinide, loomuliku valguse jms. puudumise tagajärg ning et kõik taastub iseenesest, kui kord loomulikumatesse tingimustesse satun. Siin olen saanud vitamiinide B1, B6 ja B12 süste, analgiini ja veel mõnda muud asja, füsioteraapiat siiski pole, mis oleks kõige mõjusam vahend. Toit on parem, ruumi liikmete sirutamiseks rohkem ning palatikaaslased rahulikud. Paar kuud oli viimaste seltsis viibinud J. Kukk, kes nüüd olevat kambrisse tagasi viidud, seal paljaks riisunud ning vist ootab teekonda Moskvasse Serbski - nim. instituuti. Ja veel on kõrvalpalatis Võru end. raadioamatöör P. Pirn kelle "asja" uurib M. Žukov. Medpersonal suhtumine minusse on väga heatahtlik, kaua mul siin veel läheb ja millega kõik lõpeb, pole teada. Vangla majapidamistöodel töötab veel endine tartlane T. Papson, kuid temaga kokku saanud pole. Praegu, mil ma neid ridu kirjutan kantakse valjuhääldajast üle olümpiamängude pidulikkude avatseremooniast Moskvas. Tallinnas tehti täna hommikul kah midagi. Liiguvad kuuldused, et seoses suurte riiklike sündmustega olevat välja kuulutatud ka mingi amnestia, mida hakatakse praktikasse rakendama alates augustist. Kelle suhtes nimelt ja kas ka minusugustele see kergendust peaks tooma, pole teada. Igaljuhul on kinnipidamiskohad puupüsti täis, ning et uutele ruumi teha, on üheks võimaluseks endistele olijatele amnestia anda.

Küllap on minu pärast Tartus ja mujalgi paljusid inimesi tülitatud ja otsitud - "süüdistusmaterjal" tuleb ju kuidagiviisi kokku saada. Nägin kord eemalt oma nn. toimikut - see oli üsna priske. Mulle on tänaseni teadmata, kas oleme koos J. Kuuga arvatud ühe ja sama asja kaasosalisteks, või on kummalgi oma asi. Loodan, et rohkem arreteerimisi seoses selle § 194¹ -ga pole ette võetud ja ka olümpiamängud lisa ei too.

Palju, palju tänu vanematele ja teistele mulle vahepeal osaks saanud pakkide ja 10 rubla eest! Kõige rohkem on maitsenud maasikad, karusmarjad, rabarber, kurgid ja porgandid - kõik seesugune, millest siin võid üksnes und näha. Muidugi on olnud heameel ka suitsuvorsti (ei tea kust seda küll välja võetakse?), või ja pulgakeste üle. Kahju, et selle mitme kuu vältel, mis ma siin juba olen olnud, on mind ainult 10 rublaga meeles peetud. Sellest rahast võeti mult 3.20 ära, kuna keegi oli suures kambris ära varastanud mu linaräbala ning see kahju kanti hiljem minu arvele. Meil siin lubatakse teha kuus sisseoste 10 rubla eest, osta saaks valget leiba, suhkrut, margariini, kompekke jm. See on suureks abiks, kui omal natukenegi raha arvel oleks. Minul siin pika aja vältel polnud niipalju raha, et osta endale pliiats (hind 1 kop.), vihik (2 kop), hambapulber (5 kop.), jm. hädavajalikku. Kui võimalik, saatke mulle veel rohelist, võid,

juustu, vorsti jmt., samuti seebikarp ja tualettseepi. Pole mõtet saata kalleid särke, importsokke jms., need võidakse minult ära riisuda või varastada, või ka pole neid lihtsalt võimalik kanda. Ei oleks aga paha, kui saaks veel 1-2 paari lühikesi aluspükse ja odava käterätiku, need vangla omad on otseku'i põrandalapid. Ja kui ilmad külmaks lähevad, siis midagi soojemat nii sees olemiseks kui ka tunniajalisele jalutuskäigule minemiseks. Arvan, et J. Kuke probleemid on samad. Kindlasti on kodulinnas vahepeal paljudgi huvitavat juhtunud. Kevad jäi mul samahästi kui nägemata, - vint-sutused algasid juba märtsis, terve aprillikuu möödus haiglas, ja mis edasi, see ei vaja enam seletamist. Loodust pole peaaegu üldse näha - jalutuskäigu ajal paistavad kõrge plangu või müüri tagant kahe papli ja ühe pihlaka ladvad, merelt kostab aeg-ajalt kajakate kisa, vanglamüüride ümber lendlevad piirpääsukesed, suurel õuel häälitseb linavästriks, kes endale kuskile vist pesa on teinud. Pole aimugi sellest, kuidas võiks praegu välja näha Tähtvere linnaosa aiad, kas tänava tuleb hea või halb õuna-aasta, kas vesi on suplejatele paras ja nii edasi. On kohutavalt igav, samuti piinab teadmatus sellest, mis toimub kodus, kuidas elavad sõbrad-tuttavad, keda pidada edaspidi sõbraks, keda vaenlaseks, mida teatakse-arvatakse minust jne. Uurijad-süüdistajad muidugi teavad, kuidas seesugune olukord inimese psüühikale mõjub ja ma ei imesta üldse, et see vaimulik D. Dudko lõppude lõpuks ajakirjanduses niisuguse avaldusega esines, kuid võib-olla polnudki see tema kirjutatud. Olen püüdnud aega sisustada raamatute lugemisega. Kuid enamik vangla raamatuid on ilma alguse ja lõputa, keskelt kah palju lehti suitsu- või tualettpaberiks välja rebitud. Uusi ja huvitavaid raamatuid pole kuskilt võtta. Õpikuid samuti mitte, mistõttu isegi kunagi õpitu kipub ununema. Pole kahtlust, et nii viisi püütakse inimest diskvalifitseerida, kui mitte hulluks ajada, ning asjaolu, et inimest, kelle ainsaks süüks on teisitõmtlemine, paigutatakse ühte kongi sisse-murdjate, autoärandajate, mõrvarite jt. seesugustega, saab vist samuti paljalt juhuslikkuseks pidada. Meil ju poliitvange pole - aga vaat!, Lõuna-Koreas, Lõuna-Aafrikas, Põhja-Iirimaa, Tšiilis, Uruguais ja ei tea veel kus on neile vabadust vaja! Iraanis kinnihoidtavatest Ameerika pantvangidest olevat nüüd üks lahti lastud - seda peetakse "humaansuseks", kui mitte milleski süüdi olev lõpuks mõistuse kaotanult lahti lastakse. Ajalehti siin saame ebaregulaarselt ning nende lugemiseks antakse aega väga vähe (mõeldud on kambreid).

Täna südamest kõiki inimesi, kes mind pole unustanud ning võimalusi on otsinud minu saatuse kergendamiseks, informatsiooni edastamiseks jne. Mäletatavasti sain kaks kutset elamaasumiseks välisriikidesse (Iisraeli ja Rootsi). Juhul, kui need veel alles on, s.t. pole läbiotsimisel "süüdistustõendina" konfiskeeritud, saab neid ehk kuskil minu kaitseks kasutada. Kui vähegi võimalik, tahaksin endale kohtuse kaitsejaks paluda adv. K. Kuusmaad, kes arreteerimisele eelnenud asjaolusid teab paremini kui ükski tema kolleegidest. Vahest saab ta kaitsekõnes mainida ka seda asjaolu, et kui ma oma eelmisest karistusajast 8 aastat ära olin kandnud, vähendati karitusaeg 7-le aastale, see tähendab - viibisin vangistuses aasta kauem kui ette nähtud, mida kohus nüüd uue karituse määramisel ju arvesse võiks võtta. Vastavad andmed peaksid saadaval olema Ülemkohtus. Ja selle tsiviilasja lahendamine sellisel viisil, et tülikas hageja lihtsalt pistetakse trellide taha, pole kah midagi muud kui õigusemõistmise pa-

roodia. Tekib küsimus - miks ei lasta mul ühe kohtuasja arutamises osavõtta, kuna aga teine sunnitakse vägisi peale.

Mul oleks veel paar palvet. Palun dr. Vilma Kangurit (Vikerkaare tn. 13a) minu jaoks "Eesti Looduse" numbreid ka edasi kõrvale panna, ning kui võimalik, siis ka see ajakiri 1981. a. tellida. Ornitoloogi palun mind ka edaspidi linnuteadusliku kõrvalmaiguga teoste hankimisel meeles pidada (hiljuti ilmus näiteks järjekordne kogumik "Loodusevaatlusi"). Raamatukauplusest "Ülikooli" õnnestus mul möödunud aasta sügisel tellida mitmeköiteline erialane teos "Loomade elu". Esimene köide sai välja ostetud, nüüd ilmumas teine köide, vist "Linnud". Ma praegu ei mäleta, kuhu jäi tellimiskviitung, kuid ehk on keegi nii hea ja korraldab "Ülikooli" raamatukaupluse teisel korrusel asjad niiviisi, et ma ka ülejäänud köidetest ilma ei jääks, ehkki ise järele minna ei saa.

Paber hakkab otsa lõppema, tuleb lõpetada. Nagu ma juba ütlesin, kirjutan selle kirja heas usus, et adressaat ta kätte saab ning minu asjadest ka teisi informeerib. Kodusel aadressil kirjutada ei julge - sinna ei jõua praegusel ajal pärale võib-olla mitte ükski kiri.

Tervitan südamest kogu peret, oma vanemaid, sõpru ja häid tuttavaid, tänan veel kord kõige hea eest, mis mulle osaks on saanud. Võib-olla tuleb ka kunagi aeg, mil ka vastuseid saan lugeda.

Lugupidamisega

Mart

Eesti NSV Justiitsministrile

NSVL poliitvang Niklus, Mart Juliuse p.
elukoht: Tallinn, asutus IS-1

AVALDUS

23. aug. 1980 möödub 41 aastat sellest päevast, mil hitlerliku Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel sõlmiti nn. Ribbentropi-Molotovi salaleping.

Veelgi rohkem kui kurikuulus Müncheni kokkulepe soodustas Ribbentropi-Molotovi salaleping "mõjupiirkondade kohta Euroopas" Teise Maailmasõja vallapäsemist, mis sadadele miljonitele inimestele tõi äraarvamatuid kannatusi.

Sooritatud kuritegude eest mõisteti Joachim von Ribbentropi üle Nürnbergis 1946. a. kohut. Teine lepinguosaline, Vjatšeslav Molotov (õige nimega Skrjabin) on pääsenud üksnes ametikohalt tagandamise ja parteilise karistusega. Ta on tänaseni kriminaalvastutusele võtmata ning elab teadaolevatel andmetel Moskvas.

Hoolimata aastakümnete möödumisest ja kodanike sellekohastest avaldustest, pole NSVL valitsus 23. aug. sõlmitud rahulepingut laialdasele avalikkusele teatavaks teinud. Ta ei ole sellest ka ametlikult lahti ütelnud. Tänapäevani on likvideerimata selle lepingu tagajärjed.

Üheks nendest inimestest, kes seni tühistamata Ribbentropi-Molotovi tehingu tagajärgi juba pikka aega on tunda saanud, kelle elementaarseid inimõigusi on rikutud ning kes praegu järjekordselt, poliitilistel motiividel trellide taha on heidetud, olen mina.

Seetõttu loen 23. aug. 1939 õnnetuks, häbiväärseks päevaks.

Protestiks mulle osaks saanud füüsiliste kannatuste, mõnitamiste, alan-
duste ja repressioonide vastu alustan alates 23. aug. 1980 näljastreiki.

Keeldun toidu vastuvõtmisest kuni seaduslikkusega osavasti maskeeritud vägivallatsemise lõpetamiseni. Vägivallatsemise ja inimõiguste jalge alla tallamise all mõten siinkohal töötaolekut, elementaarsete juriidiliste nor-
mide ignoreerimist kõrgepalgaliste isikute poolt, õigusabi ja kohtuliku
kaitse puudumist, isikliku elu puudumist, informatsioonivabaduse puudumist,
süüdistustõendite kunstlikku loomist, määramatu tähtajaga vangistust jms.

Palun käesolev avaldus teatavaks teha minu vanematele, kes elavad
Tartus, Vikerkaare 25, samuti ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile ja ÜRO
inimõiguste komisjonile.

Tallinnas, 23. aug. 1980

Mart Niklus

PÄEVI TIIT MADISSONI ELUST

Ühel maikuu päeval astus minu naabrimees Peeter Kaljo vestlusse minu
abikaasaga. Kurtis oma haiget pead ja püüdis mu naise käest raha laenuks
nuruda. Muuseas ütles, et kord kui ta linnas olnud, tundnud minu vastu
huvi Julgeolekukomitee Kingissepa jaoskonna töötaja Lissenko. Mu abikaasa
ei võtnud naabri juttu just eriti tõsiselt, kuna too on tuntud lobisemis-
himu poolest. Mõni aeg hiljem mainis meie teine naaber, Irma Roos, minu
naisele, et Peeter olla joobnuna teatanud, et käivat minu peale "kopu-
tamas".

22. juunil viibisin koos Peeter Kaljoga Pislerte peres S.-Rootsi külas
heinatalgutel. Joodi nagu ikka. Uurisin Peetri käest seda julgeolekulugu.
Algul ta eitas üldse oma tutvust KGB-ga. Nähes, et ma rahule ei jää,
ütles, et rääkis minust kõik, mis teadis. Pärisin, et mida tal konkreetselt
siis rääkida oli. Tema olevat ütelnud tolele kaptenile, et mina korjanud
talvel mingeid allkirju mingile kirjale, kuulen iga päev välisraadiot, saadan
igasugu valitsusvastaseid kirju jne. jne. Pärisin, palju talle siis makstakse?
Vastas, et 40 rubla. Hurjutasin teda teiste talguliste ees, et ta sellise
ameti peale hakkas, ise veel eestlane. Vastusest selgus, et kättemaksuks,
kuna mina olla kunagi naabrinaist Irma Roosi litsiks sõimanud, tema aga
pidi Irmat armastama. Jutt oli emotsionaalne, kord püüdis ta mind isegi
taburetiga lüüa. Meie jutu juures viibisid veel Vätta küla elanikud Gennadi
Pisler, Margit Pisler, Elviira Madisson, Helmi Kallas jt.

Informaator P. Kaljo on 36 aastane, varguse eest kaks korda karistatud,
tööta, krooniline alkohoolik, mitu korda viinaravil viibinud. Elab sisse

kirjutamata endast 16 a. vanema naise korteris ja ülalpidamisel.

Viljandi Kom. kombinaadi ökonomisti Laine Zirgu kohtumine KGB-ga

20. juunil tööle tulles kutsuti L.Z. ettevõtte juhataja Jaan Akki kabinetti. Tolle kabinetis istus Julgeolekukomitee Viljandi osakonna ülem Boris London ja veel üks sama organisatsiooni töötaja. Juhataja laual lebas hunnik käsikirju. Kõige peal oli kiri sisuga umbes, et Jaan Akk saadab antud materjalid lahendamiseks Julgeolekukomiteele. Juhataja loaga talutati L.Z. läbi linna KGB Viljandi jaoskonna ruumidesse Tasuja tn. 4. Seal asuti teda pärast ähvardusi ja hoiatamisi põhjalikult töötlemale - kahele ülekuulajale liitus veel kolmas. Lõpuks oli L.Z. sunnitud tunnistama, et ta need materjalid sai Tiit Madissoni käest 7. mail. Päriti T. Madissoni kohta. Küsiti, kas nad arutasid neid materjale koos, millele saadi eitav vastus. Küsiti ka, et kas armastab alkoholi, kas põeb ehk mingit närvihaigust. Uuriti T.M. Tartu tutvusi. Lõpuks kästi kõik kirja panna. Katsuti välja nõuda veel seletuskirja, mis L.Z. arvab antud materjalidest. Sellist seletust ta aga ei kirjutanud. Vestlus kestis ca. 3-3,5 tundi. Lõpus hoiatati, et sellest ei tohi kellelegi midagi rääkida, hoiatust korrati veel 26. juunil telefoni teel. Keelati ka igasugused telefonikõned ja kirjasaatmised.

Selgituseks: L.Z. on tuntuks saanud oma töökohal avameelsete ütlustega. Mitu korda on ta keeldunud astumast NLKP liikmeks. Ühe Ülemnõukogu liikme esinemise ajal keeldus ta talle lilli viimast, kuna talle ei meeldinud tolle esinemine. Temaga hakkas sõbrustama sama ettevõtte masinakirjutaja-sekretär Erika Perkko. Tollega arutati sagedasti maailmaprobleeme, mis räägiti "Ameerika Hääles". Too E. Perkko sõimas vapralt nõukogude korda ja riiki. Materjalid, millest KGB-s juttu oli, sattusid 19. juuni õhtul E. Perkko kätte. Too palus neid lugeda. Edasi võib vaid aimata kuidas nad KGB-sse sattusid. On teada, et juba väga vara hommikul olid julgeolekutöötajad arutanud neid asju sama ettevõtte töötaja Aino Janki korteris.

Edasine sündmuste käik

24. juunil tulid minu töökohta k/k "Saare Kalur" Väta külmhoonesse Kingissepa raj. san.epid. jaama töötajad, et võtta kõigilt meie töötajatelt mustuse proove. Põhjenduseks toodi Saaremaal leviv düsenteeria ja et nemad peavad kõigilt toiduainetega kokkupuutuvatelt töötajatelt proovid võtma. (Hiljem selgus, et analüüsid tehti ainult minu ja mu naise töökohta töötajatele). 26. juunil tulid samad töötajad tagasi ja teatasid, et düsenteeriapiiskuid on leitud minu ja Helmi Kallase (P. Kaljo elukaaslase) proovidest. Sel päeval oli mul vaba päev küsitud ja ma ei viibinud elukohas. Minu ülemale jäeti nende telefoninumber ja kästi kohe helistada. Järgmisel päeval helistati san. epid. jaamast 4 korda ja üks kord käidi isegi kohal. Uuriti kuhu ma sõitsin. 30. juuni hommikul andsin oma ülemale Maret Paasile avalduse, kus palusin korralist puhkust seoses ravile siirdumisega alates 1. juulist. Ütlesin, et sõidan ise Kihelkonna haiglasse ja lahkusin oma elukohast. 30. juuni pärastlõunal lahkus ka minu perekond.

1. juulil kella 17.30 paiku külastas minu vanemate elukohta Pärnus Angerja 2a keegi tumehallilil "Volgal" saabunud heledate juustega erariides

27-30 a. mees. Ta tutvustas end Julgeolekukomitee Pärnu osak. töötajana ja näitas ka ametitõendit. Ta püüdis minu emalt kas too teab minu praegust elukohta. Ema vastas eitavalt, kuid minu abikaasa vastas, et viibin Kihelkonna haiglas ravil. Küsimuse peale, et kes tunneb minu vastu huvi vastati, et Kingissepa raj. Prokuratuur. Sama hall "Volga" tiirutas mu vanemate maja ümbruses veel ka järgmisel päeval.

2. juuli telefonikõnest, mis toimus minu abikaasa ja Maret Paasi vahel selgus, et mind pidavat väga aktiivselt otsitama, käidud isegi miilitsast. Samuti tundis minu asukoha vastu huvi kolhoosi esimehe asetäitja ideoloogilise töö alal A. Tammeleht ja osakonnajuhataja Palts. Haigusejuttu nagu enam ei mainitudki.

Ja edasi...

23. juulil kella 17.30 paiku tungisid Tiit Madissoni äia korterisse Kiviõlis, Kaevurite 10-2 kolm meest, üks neist miilitsa vanemleitnandi vormis. Nad teatasid, et neil on käsk kinni pidada T.M. ja teha läbiotsimine tema isiklike asjade hulgas. T.M. nõudmise peale näidata oma dokumente, tutvustasid end miilitsa-alampolkovnik Blumbergina, leitnant Induskina ja van.-leitn. Koršunovina. Veel soovis T.M. näha dokumenti mille alusel ta arreteeritakse, samuti läbiotsimisorderit. Kumbagi miilitsatel näidata ei olnud. T.M. keeldus ilma orderita oma asju näitamast. Seejärel andsid miilitsad korteris otsima kollast portfelli, mille peagi leidsid kõrvaltoast. Kohale toodi ka manukad: Lõhmuste Elmar, Kiviõli, Kaevurite 10-1 ja Taukus Maire, Tallinn, Pärnu mnt. 2. Miilitsate ebaseadusliku tegevuse vastu hakkas protestima T.M. abikaasa, ta lubati huligaanitamise pärast 15 päevaks pokri panna. Läbiotsimisel leiti ja võeti ära (tõlge venekeelsest protokollist) 1) Hoiukassa order PH51 A-1085, 2) Rongipilet, 3) Sõidupiletid (lennuki), 4) Restorani "Nord" lõunasöögi arve 21.07.80. a. Protestiks ebaseadusliku läbiotsimise vastu keeldus T.M. protokollile alla kirjutamast. Kuna üks manukatest (Taukus) ei valdanud vene keelt, siis palus ta protokollil tõlkida eesti keelde. Enne ta alla ei kirjutanud kui leitn. Indusk suure vaevaga tõlkimise lõpetas. Ka Taukust ähvardati ebaseaduslike tegevustega. Kogu läbiotsimise protseduur toimus vene keeles, olgugi, et kaks esimest nimetasid end eestlasteks. T.M. nõudis veelkord arreteerimise alust, selle peale viitas alampolk. Blumberg ähmaselt mingile telefonogrammile Tallinnast. Seejärel sõidutati T.M. miilitsa "Volga!" K-Järvele, kus teda hoiti söömata ligi ööpäev kinni SAO-kongis. 24. juuli pärastlõunal pandi T.M. protestist hoolimata käed raudu ja sõidutati Tallinnasse. Saatjateks olid juba tuttav leitn. Indusk ja keegi vanem isik, erariides, ivaniks-hüütu. Isegi loomulike vajaduste rahuldamiseks keelduti käeraudu avamast, seega oli leitn. Indusk sunnitud avama ja sulgema T.M. riietusesemete nõõpe. Tallinnas sõidutati ENSV Prokuratuuri hoone ette, seal viibis Indusk umbes 30-40 min. Seejärel viidi T.M. Männikule Kauge tn. 4 Sisem. Vastuvõtu-Jaotuspunkti. Samas esitati T.M. nõudmise peale ka dokument, kust nähtus, et T.M. on K-Järve prokurööri otsusel kinni peetud, kui hulkur(!?). Protestiks oma täiesti põhjendamata kinnipidamise vastu keeldus T.M. ka sellele dokumendile alla kirjutamast ja saatis samal päeval protesti ka ENSV Järevalve Prokuröörile. T.M. keeldus ka kõigist vangistusega kaasnevatest protseduuridest (sõrmejalgede võtmine jmt.). Palus kirjalikult

kahel korral sama asutuse ülema Lossevi jutule, millele too ei reageerinud. Vangistuse 9. päeval 1. aug. kutsuti T.M. oma kongist välja ja juhatati ühte kabinetti. Seal ootas ees üks noor isik, too tutvustas end Prokuratuuri eriti tähtsate asjade uurija Erich Vallimäena, tõstis ilma palumata T.M. silme ette ka oma ametitunnistuse sõnadega "Telesugused nõuavad alati dokumente ka näha." Seejärel selgitas uurija, et T.M. on kutsutud tunnistusi andma. T.M. teatas selle peale, et ta on kaitseseisundis ning keeldub andmast igasuguseid tunnistusi enne, kuni ta pole vabastatud vangistusest. Vallimäe pani kirja vangistuse faktid. Seejärel astus sisse nagu tellitult tüsedapoolne, tumedate juustega kiilaspäisusele kalduv umbes 55-60 aastane prille kandev meesisik. Vallimäe tutvustas teda KGB töötaja Molokina ning lisan, et seltsimees soovib vestelda. Molok asus kohe energiliselt niitõelda asja juurde ja käskis seletada kuidas T.M. tunneb M. Niklust ja J. Kukke. T.M. keeldus sel teemal vestlemast. Seejärel küsis, kuidas T.M. kavatses röövida lennukit (!) ja mis T.M. oleks seal tegema hakanud. Selle peale arvas T.M., et KGB agentuur on ilmselt üle pingutanud. Seejärel soovis Molok teada, miks T.M. levitab nõukogudevastast kirjandust ja lisan, et selle teo eest on § 68 järgi ette nähtud kuni 7 a. Ka sellel teemal ei soovinud T.M. vestelda viidates oma halvale tervisele ja närvilisusele, mis on tingitud õigusetust olukorrast, kus T.M. viibib. T.M. palus Molokilt aru, miks teda kinni hoitakse ja arvatavasti KGB korraldusel või vähemalt teadmisel. Selle peale Molok naeratas ja arvas, et ehk nad teavad ka. T.M. lisan ka sm. Molokile, et ta enne ei soovi kellegiga rääkida, kuni ta vabastatakse. Seejärel viidi ta tagasi oma kongi.

5. aug. viidi T.M. miilitsa saatel ENSV Prokuratuuri hoonesse ühte kabinetti. Sinna astus mõne aja pärast sisse tuttav uurija Vallimäe. Too asus T.M.-le üksikasjalikult ja kannatlikult selgitama tema olukorda. Viitas perekonnale ja teda ootavast vangistusest. Mõju avaldamiseks oli laual ka küllalt paks kaust, millele oli kirjutatud "Madisson, Tiit Herberti p.". T.M. ütles, et ta ei saa talle pandud lootusi õigustada, kuna ei oska neid rahuldavaid seletusi anda kellegi vastu, kuna ei tundnud piisavalt M. Niklust ja J. Kukke. Vallimäe vastas, et ta peaks ise aru saama, miks? Samuti oli T.M. huvitatud, kuidas saab kindla elu ja töökohaga inimest süüdistada hulkurluses? Vallimäe arvates oli jutt sellel teemal ammendatud, lisan ainult, et võivat juhtuda, et T.M. hoitakse 30 päeva kinni jaotuspunktis, seejärel võib aga sattuda hoopis paksemate seintega majja, materjale selleks olevat piisavalt. Algul palus T.M. anda üks päev mõtlemisaega, kuid lõpuks nõustus siiski seletusi andma kohe.

Selgituseks: Ülekuulamine toimus kokku ligi 4 tundi ning täpne kirjanepanek on raskendatud, pealegi on mõõdnud kirjeldatud sündmustest juba mõni aeg. Toome ära ainult tähtsamad küsimused ja vastused. Kogu jutt võeti magnetofonilindile. kust uurija hiljem protokollis kirja pani.

T.M. Mis asjas ma pean seletusi andma?

V. J. Kuke ja M. Nikluse asjas.

T.M. Milles neid süüdistatakse?

V. Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavate teadvalt valede väljamõeldiste levitamise eest.

T.M. Ma ei oska oma tutvust M. Nikluse ja J. Kukega selle kuriteoga seostada.

- V. Palun rääkige üksikasjalikult, kus ja kunas kohtusite M.N.-ga.
- T.M. Otsisin M. Nikluse üles tema kodus Tartus, Vikerkaare 25, kuna tahtsin tutvuda inimesega kellest olin nii palju kuulnud.
- V. Mida konkreetset olite temast kuulnud?
- T.M. M.N. on tuntuks saanud meil ja raja taga oma võitlusega inim- ja kodanikuõiguste eest.
- V. Millest vestlesite ja kas M.N. näitas ka mingeid dokumente?
- T.M. Vestlus toimus ainult isiklikul teemal ja mingeid dokumente ei näidatud. M.N. ei saanudki seda teha, kuna nägi mind esmakordselt ega teadnud kellega tegu, kas ausa inimesega või kellegi poolt saadetuga.
- V. Mida rääkis M.N. oma elust?
- T.M. Ta rääkis, et teda vallandati ta viimasest töökohast ja kiusatakse igatpidi taga.
- V. Kas teate, miks M.N. töölt vallandati?
- T.M. Arvatavasti tema ühiskondliku tegevuse, peamiselt aga "45 kirjale" allakirjutamise pärast.
- V. Kas M.N. näitas selle kirja originaali teile?
- T.M. Ei, olin selle kirjaga tutvunud mujal.
- V. Mis arvate selle sisust?
- T.M. Arvan, et selles kirjas on küllaltki tõepäraselt kirjeldatud sündmusi, mis leidsid aset Baltimaades 1939-40. a.
- V. Miks arvate, et need sündmused leidsid aset nii, nagu neid on kirjeldatud selles kirjas?
- T.M. Seal on viidatud ka paljudele dokumentidele ja lepingutele.
- V. Ühesõnaga, Teie peate kirjas kirjeldatud sündmusi õigeteks?
- T.M. Jah, pean küll.
- V. Mis eesmärgil külastasite üldse M.N.?
- T.M. Tahtsin temalt nõu küsida, kuidas edasi elada.
- V. Kas seda nõu anti?
- T.M. Jah, Mart ütles, et elagu iga inimene oma südametunnistuse järgi ja toimigu, kuidas ise peab õigeks, mitte teiste käsu järgi.
- V. Kuidas toimus Teie kokkupuude J. Kukega?
- T.M. Kukke kohtasin samal päeval M.N. juures ja vestlus temaga oli kaunis lühike.
- V. Millest rääkis J. Kukk?
- T.M. Ta rääkis samuti lühidalt oma elukäigust, kuidas ta on töölt vallandatud TRÜ-st, kus ta töötas dotsendi kt.-na.
- V. Kas ta rääkis miks ta töölt vallandati?
- T.M. Otseselt mitte, sain aru, et sellepärast, et ta lahkus NLKP-st ja asus taotlema emigreerumist.
- V. Kas teie peate seda ka J. Kuke arreteerimise põhjuseks?
- T.M. Jah.
- V. Kas J.K. rääkis ka oma Moskva reisidest 1980. a. jaanuaris?
- T.M. Ei.

Seejärel asus uurija üksikasjalikumalt pärima miks T.M. saatis Ülemnõukogu Presiidiumile oma avaldused. Samuti, miks T.M. levitab ja laseb paljundada "Lisandusi uudiste vabale levikule Eestis". T.M. eitas igasugust levitamist ja paljundamist. Seejärel näitas Vallimäe Laine Zirki tunnistusi 31. juunist (võetud Vab. Julgeoleku major Otsa poolt).

Protokollis oli 3 lk. puhtsüdamlikku ülestunnistust, sealhulgas ka kirjas:

"Tiit andis mulle need materjalid ja ütles, et need on Sahharovi taoliste Eesti vabamõtlejate kohta käivad ning palus mul neid masinaga ümber trükkida 5-6 eks." T.M. jäi enda juurde kindlaks ja eitas igasugust levitamist ja paljundamist. Selgitas ainult, et ta võis jätta nad maha L.Z. poole seal külas viibides. Lisas veel, et inimesi, kes kriminaalkoodeksit ei tunne on väga lihtne mõjutada andma meelepäraseid seletusi. Samuti ajab mõnel juba KGB nimetamine hirmu nahka. Analoogsed seletused olid võetud major Otsa poolt veel Erika Perkkolt, Jaan Akkilt, Herbert Madisonilt ja kelleltki Neumannilt või Naumannilt. Samuti ei leidnud T.M. nendelt ülekuulamisprotokollidelt märget, mis kriminaalasja puhul on tunnistatud võetud. Uurijat huvitas veel, kelle käest T.M. "Lisandused" sai. T.M. keeldus vastamast, kuna see isik ei puutuvat antud kriminaalasja. Vallimäe puudutas põgusalt ka T.M. kirjavahetust, õigemini katset saata kirja raadiojaamale "Saksa Laine"; seal kirjas oli juttu Jüri Kukest "Saksa Laine" 18. märtsi saate vastukajana. Kirjale oli lisatud punase pitsatiga dokument, kus seisis, et kiri oli 23. märtsil ära võetud seoses J. Kuke vastu algatatud kriminaalasjaga(!?). Ülekuulamise lõpul andis T.M. kirjaliku lubaduse, et ta loobub oma avalduste kirjutamisest J. Kuke ja M. Nikluse kaitseks ning enam "Lisandusi" ei kogu. Samuti tehti T.M. kirjalik hoiatus: "Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavate teadvalt valede väljamõeldiste levitamise eest."

Tunni aja pärast vabastati T.M. kinnipidamiskohast ja lõppes 23. juul. kuni 5. aug. kestnud 13 päevane ebaseaduslik vangistus.

Seoses T.M. vahistamisega algas jaht ka tema abikaasale, loodeti vist saada hulgaliselt materjali.

Juba 21. juunil (päev pärast L. Zirki "vahelejäämist") külastas Viljandi KGB ülem alampolkovnik London Elviira M. õde Laine Petuhhovat ja püüdis hankida andmeid abielupaar Madissonide kohta. Kuna Laine Petuhhova ei osanud midagi huvitavat rääkida, siis tunnistas Boriss London, et Tiidul olla juba Viljandis "silma peal" hoitud ja et Elviira olla juba koloonias töötades trükkinud nõukogudevastaseid materjale, samuti olevat teinud seda tema sõbrannad Viljandis ja hiljem Kingissepas. Tartus aga olla terve põrandaalune trükikoda.

24. juulil, päev pärast T.M. vahistamist külastas E.M. vanemaid Kiviõlis "keegi" prokuratuurist. Järgmisel päeval oli see "keegi" juba Viljandis Laine P. juures ja tundis huvi Elviira asukoha vastu. 4. aug. Kuivastus praamile minnes peeti E.M. kinni piirivalve poolt ja hoiti umbes 30 min. piiripunktis. Seejärel vabastati põhjendusega, et üks leht passis olla puudu.

6. aug. helistas Pärnu KGB ülem a.-polk. Milder telefonil T.M. vanemate elukohta, kõne võttis vastu E.M. Ülem avaldas sirast ja avameelset kahtlust, et E.M. "õigel ajal" ei saadud kätte, sama kõne ajal Herbert M.-le teatas Milder familiaarselt, et kui T.M. on end Pärnus sisse seadnud, tulgu ta koos isaga KGB-sse vestlema.

Juba 24. juulil külastas Milder T.M. vanemate kodu, kus toimus tema ja T.M. isa vahel avameelne vestlus n.õ. nagu parteilaste vahel.

26. juulil külastas T.M. isa major Ots julgeolekust ja võttis tunnistuse.

8. aug. peeti T.M. kinni Kuivastu piiripunktis 15 min., pärast mida selgitas üks kapten, et passis olla pilt valesti kleebitud.

MATI KIIREND

Sündis 1939. a. Tallinnas. Õppis Tallinna II KK-s, seejärel lõpetas Tallinna Mäetehnikumi (praegune TEMT). 1964. a. asus õppima TPI energeetika-teaduskonda, mille lõpetas 1968. a. Pärast õpinguid töötas vaneminsenerina Tallinna Soojuselektrijaamas. 1974. a. asus kunstnikuna tööle KJPR-i neoon-tsehhis.

13. dets. 1974. a. arreteeriti seoses Eesti Demokraatliku Liikumise vastu algatatud kriminaalasjaga. 10.-21. okt. 1975. a. Tallinnas ENSV Ülemkohtus toimunud kohtuprotsessil Eesti Demokraatliku Liikumise ja Eesti Rahvusrinde liikmete üle mõisteti Mati Kiirendile 5 aastat vabadusekaotust. Karistust kandis Permi obl. vangilaagrites VS 389/35 ja 37. Vabanes 13. dets. 1979. a.

9. veebr. 1980. a. kohaldati Kiirendi suhtes miilitsajäreelvalve tähtajaga üheks aastaks (alates kell 21.00-6.00 on kohustatud viibima elukohas; keelatud Tallinnast ilma loata lahkumine; keelatud viibida avalikes kohtades kus tarvitatakse alkoholi; kohustus käia kord nädalas mõllimas miilitsajaoskonnas).

Praegu elab Mati Kiirend Tallinnas Tatari tn. 3-6 ja töötab KJPR-s insenerina.

Abielus. Abikaasa Malle Kiirend teenib elatist lepinguliste tõlketöödega Tallinna Pedagoogilisele Instituudile. Kiirendil on kaks tütart - Madli (sünd. 1974. a.) ja Ingrid (sünd. 1965. a.).

ENN TARTO ÜLEKUULAMINE VILNIUSES

30. juunil 1980. a. ilmus RJK Tartu osakonna töötaja major Bunder Enn Tartu töökohta. Ta esitas E.T.-le kutse ilmuda ülekuulamisele tunnistajana Vilniusse 1. juuliks 1980. Kuna aeg ei võimaldanud kohalesaatumist järgmiseks päevaks, siis lükati see ühe päeva võrra edasi.

E.T. saabus Vilniuse RJK-sse 2. juulil 1980. a. Teda ei võetud sellel päeval jutule ning kutsuti tagasi 3. juuliks kella 9.00 3. juulil vestles E.T.-ga Leedu RJK uurimisosakonna vanemuurija Jonas Matulevičius, kes tegi teatavaks, et E.T. on kutsutud ülekuulamisele tunnistajana Antanas Terleckase ja Julius Sasnauskase süüasjas. E.T. nõudis tõlki. Algas pikem kauplemine. J. Matulevičius soovis ülekuulamist läbi viia ilma tõlgita. Kui E.T. oli enam kui kümme korda rahulikult kinnitanud, et ta soovib tõlki, siis J.M. kirjutas välja uue kutse 4. juuliks kell 14.00.

E.T. ilmus kohale järgmiseks päevaks nõutud ajaks. Tõlgi hilinemise tõttu algas ülekuulamine kell 15.45 kabinetis nr.168. Ülekuulamist viis läbi vanemuurija Jonas Matulevičius. Tõlgina tegutses Irina Vijard Tallinna RJK-st.

Pärast nõuetekohaste formaalsuste vormistamist arenes ülekuulamine umbes järgmiselt. E.T. kirjutas ülekuulamise ajal oma vastused üles. Sellistena on nad ära toodud.

J.M.: Tunnistajale E.T.-le tehakse ettepanek rääkida kõik, mis ta teab Antanas Terleckase ja Julius Sasnauskase kriminaalasjast.

E.T.: Palun selgitada, milles süüdistatakse A.T.-st ja J.S.-st.

J.M.: Rääkige kõik, mis on teada Teile illegaalsete ajakirjade valmistamisest.

E.T.: Palun selgitage, milles süüdistatakse A.T.-st ja J.S.-st.

J.M.: Mis on Teile teada illegaalselt valmistatud dokumentidest, mis on adresseeritud rahvusvahelistele organisatsioonidele ja mõnedele nõukogude asutustele.?

E.T.: Palun selgitage, milles süüdistatakse A.T.-st ja J.S.-st.

J.M.: Teile esitatakse tutvumiseks dokument, mis on leitud läbiotsimisel J.S. juurest. Dokument on adresseeritud NSVL valitsusele, SFV ja SDV valitsustele, Atlandi hartale allkirjutanud riikide valitsustele, ÜRO peasekretärile Kurt Waldheimile. Mis on Teile teada selle dokumendi koostamisest, paljundamisest ja levitamisest? Kuidas Teie ees- ja perekonnanimi sattusid selle dokumendi alla?

E.T.: Analoogilise dokumendi suhtes tehti mulle 21. märtsil 1980 ametlik hoiatus ENSV Julgeolekukomitee Tartu osakonnas. Selgitusi selles küsimuses ei anna.

(Märkus: Veel enne kui E. Tarto sai vastata eeltoodud küsimustele temale esitatud dokumendi suhtes, ilmusid mitu meest kabinetis / teiste hulgas Tomas Lazarevičius/ ja hakkasid lärmama. E. Tarto nõudis nende lahkumist, mida ka tunnistaja ülekuulamise segajad vastumeelselt tegid.)

J.M.: Selles dokumendis sisaldub laimu nõukogude korra kohta. Kuidas Teie ise suhtute sellesse dokumenti?

E.T.: Selgitusi selles küsimuses ei anna.

J.M.: Rääkige oma kohtumisest Ints Cälitise korteris Riia linnas 1976. aasta augustis.

E.T.: Selgitusi selles küsimuses ei anna.

J.M.: Kas Teie tunnete Moskva linna elanikku Lavut, Aleksander Paveli poega?

E.T.: Palun selgitage, kas kõnesolev kodanik on võetud vastutusele Antanas Terleckase ja Julius Sasnauskase kriminaalasjas.

J.M.: 12. veebr. 1980 on leitud läbiotsimisel A. Lavuti korterist dokument, milline esitatakse Teile tutvumiseks. Mis Te teate selle dokumendi valmistamisest, kuidas see sattus A. Lavuti korterisse ja kuidas Teie nimi sattus selle dokumendi alla?

(Märkus: E.Tartole esitati eestikeelne kogumik "Lisandusi Mõtete ja Uudiste Vabale Levikule Eestis. V kogu". Uurijat huvitas eelkõige selles kogumikus olev 45 Eesti, Läti ja Leedu kodaniku märgukirja tekst.)

E.T.: Palun selgitage, kas mulle esitatud eestikeelsete dokumentide suhtes süüdistatakse Antanas Terleckast ja Julius Sasnauskast?

J.M.: Kuidas Te tunnete A. Terleckast ja J. Sasnauskast?

E.T.: Palun selgitage, milles süüdistatakse Antanas Terleckast ja Julius Sasnauskast.

J.M.: A. Terleckast ja J. Sasnauskast süüdistatakse nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas.

E.T.: Palun selgitage konkreetselt, milles süüdistatakse Antanas Terleckast ja Julius Sasnauskast.

(Märkus: Kuna vahepeal ei peetud protokoll, siis nihutas J. Matulevičius E. Tarto protestist hoolimata viimatitoodud osa, st. alates küsimustest A.T. ja J.S. tundmise kohta, kirjalikus protokollis ettepoole.)

J.M.: Miks Teie ei taha vastata põhjalikult Teile esitatud küsimustele?
E.T.: Ma ei vasta sellele küsimusele.

Ülekuulamise protokoll koostati vene keeles. E. Tarto andis allkirja, et ta on nõus temale esitatud suusõnalise tõlkega.

ERIK UDAMI ÜLEKUULAMINE TALLINNAS

Tallinnas, 20. juunil 1980, Pagari tn. 1

Ülekuulaja: Leedu KGB uurija vanemleitnant Matulevičius.

Algus kell 10.00

Vastavalt E. Udami soovile toimus ülekuulamine kirjalikult. Matulevičius kirjutas protokoll küsimuse (vene keeles), andis siis protokoll Udamile, Udam kirjutas mustandile vastuse, kirjutas selle siis ümber protokoll (eesti keeles), tõlkis selle Matulevičiusele ja andis siis protokoll tagasi, kuhu M. kirjutas järgmise küsimuse.

Küsimus: Teid kuulatakse üle tunnistajana Leedu NSV KGB uurimisosa-konna kriminaalasjas, mille kohaselt on kriminaalvastutusele võetud ning arreteeritud nõukogudevastase agitatsiooni ja propaganda teostamise tõttu Vilniuse linna elanikud Antanas Terleckas ja Julius Sasnauskas. Kas te tunnete neid ja mida te teate nende kuritegevusest?

Vastus: Julius Sasnauskast ma ei tunne, Antanas Terleckasega olen tuttav mõne aasta, arvatavasti 1977. aastast. Minu suhted A. Terleckasega on normaalsed. A. Terleckas on haritud, laia silmaringiga ja lugupeetud inimene. Ma olen teda külastanud tema kodus Vilniuse lähedal, tema on mind külastanud Tallinnas. Tema ja J. Sasnauskase kuritegelikust tegevusest ei tea ma midagi. Ka ei usu ma, et A. Terleckase poolt oleks toime pandud mingeid kuritegusid.

K.: Mida te teate illegaalsete, laimava sisuga väljaannete valmistamisest ja levitamisest Leedu NSV-s ning kas nendega on seotud ka süüdistatavad A.T. ja J.S.?

V.: Leedu NSV-s levitatavatest laimava sisuga väljaannetest ei tea ma midagi. Samuti ei tea ma midagi A.T. ja J.S. seostest selliste väljaannetega.

K.: Kas Te kunagi olete saanud süüdistatavate A.T. ja J.S. käest mingisuguseid illegaalseid väljaandeid, muid laimavaid dokumente või nõukogudevastase sisuga kirjandust, mis sisaldaksid nõukogude ühiskondlikku ja riiklikku korda laimavaid väljamõeldisi?

V.: Nagu ma juba eelmisele küsimusele vastasin, pole ma A.T. ja J.S. käest saanud mingeid illegaalseid riigi ja ühiskonna korda laimavaid või halvustavaid väljaandeid.

K.: Kas olete andnud isiklikult või mingil muul viisil mingisuguseid käsi- või masinkirjalisi tekste süüdistatavatele A.T. ja J.S.? Kui jah siis kus, kuidas ja mis eesmärgil Te neile andsite?

V.: Mis puutub illegaalsesse, laimavatesse või halvustavatesse tekstidesse, millised on seotud käesoleva süüasjaga, siis olen juba vastanud, et ma nendest midagi ei tea. Mis puutub aga minu isiklikusse läbikäimisesse A. Terleckasega, siis ma ei soovi selle kohta seletusi anda, kuna ei loe isikliku elu käesoleva süüasja uurimisobjektiks.

K.: Teile esitatakse süüdistatava J.S. korteri läbiotsimisel äravõetud käsikirjad, mis on Teie nimel koostatud: kiri A.T.-le, selle kirja ümberjutustus, ENSV Ametiühingute Nõukogule saadetud avalduse koopia, selle avalduse vastuse koopia, Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse ametiühingu komiteele saadetud avalduse koopia, Tallinna Linna Oktoobri raj. Rahvakohutule saadetud avalduse koopia ja ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile saadetud avalduse koopia. Kas Teie olete need käsikirjad koostanud, kas kinnitate neil oleva allkirja õigsust; mil viisil ja mis eesmärgil Te nad Leedu NSV-sse andsite, kellele konkreetset andsite ja kuidas said need süüdistatava J.S. kätte?

V.: Mulle esitatud käsikirjad on minu käega kirjutatud ja minu poolt alla kirjutatud. Nagu küsimuses esitatud loetelust juba nähtub, on need ENSV ametlikele asutustele esitatud avalduste ja saadud vastuste ärakirjad, postikviitung nende saatmise kohta väärtkirjaga ja minu kiri A. Terleckasele. Kuidas, millal ja milleks need A.T.-le on saadetud on näha postikviitungist ja minu kirjast A.T.-le. Minule esitatud küsimuse teine osa on seega üleliigne. Avaldan protesti selle kohta, et minu poolt ametiasutustele saadetud avalduste ärakirjad ja isiklik kirjavahetus on ära võetud läbiotsimisel nõukogudevastase agitatsiooni ja propaganda süüasjas. Olen need avaldused saatnud pealkirjas näidatud adressaatidele ja vastutan nende sisu vastavuse eest tegelikkusele. Kinnitan veel kord, et nad mingit laimu ei sisalda ja juhin tähelepanu asjaolule, et Tallinna Oktoobri raj. Rahvakohus arutas siin esitatud hagiavalduse põhjal minu hagi tööle ennistamise ja tunnistas minu vallandamise Vabariiklikust Restaureerimisvalitsusest ebaseaduslikuks. Nimetatud rahvakohus ei näinud minu avalduses mingit laimu või riigi ja ühiskonna korda halvustavat väljamõeldist. Samuti ei käsitanud minu avaldusi laimuna ka teised ametiasutused, kuhu ma need avaldused saatsin. Nimetatud käsikirjade sattumisest J.S. juurde ei tea ma seletada.

K.: 1. apr. 1980. a. ülekuulamisel tunnistas süüdistatav J.S., et Teie nimetatud käsikirjad andis talle A.T., kes ütles et ta pole Teid palunud postiga neid käsikirju saata ja et ta ei saa isegi aru, miks Te seda tegite. Teid palutakse veel kord selgitada, mis eesmärgil Te saatsite need käsikirjad A.T.-le ning mida Te võite selgitada seoses J.S.-i nende tunnistustega?

V.: Mis puutub J.S. tunnistusse, siis on tõesti õige, et A.T. ei palunud mind talle saata minu avalduste koopiaid. Küsimusele, miks ma avalduste koopiad A.T.-le saatsin, on täiesti ühemõtteline vastus minu kirjas A.T.-le, milline oli ära võetud koos nende avalduste koopiatega. Tsiteerin mälu järgi: "...Et Sulle mitte pikalt asjaolusid hakata selgitama, saadan Sulle avalduste koopiad." Minu arvates on seletus ammendav ja ma ei soovi sellele midagi lisada.

K.: Mida Te teate illegaalselt koostatud ja levitatud dokumentidest,

mis on adresseeritud üksikutele välismaa valitsustele, rahvusvahelistele organisatsioonidele, aga samuti ka üksikutele nõukogude asutustele?

V.: Küsimuse ülesehitus on ebaloogiline. Ma ei mõista milliseid avaldusi loetakse illegaalselt koostatuiks ja milliseid legaalselt koostatuiks, samuti pole selga, kas minu varemloetletud avaldusi loetakse illegaalselt või legaalselt koostatuiks. Palun lõpetada küsimused ametiasutustele saadetud avalduste kohta ja esitage küsimusi süüasja kohta.

K.: Teile esitatakse J.S. korteris läbiotsimisel äravõetud venekeelne masinakirjas dokument, adresseeritud NSVL, SDV, SFV valitsustele, maade, kes on Atlandi Hartale alla kirjutanud, valitsustele. Seal on juttu nn. Ribbentrop-Molotovi 1939. a. paktist, millega justkui oleks ette ära otsustatud Balti vabariikide saatus ning nõutakse, et Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Vabariigid väljuksid NSVL koosseisust. Teksti all on inimeste, kes seda "dokumendi" toetavad, ees- ja perekonnanimed. Nende hulgas on ka Teie ees- ja perekonnanimi. Mida Te teate selle "dokumendi" valmistamise ja levitamise kohta ja mil viisil Teie ees- ja perekonnanimi selle teksti alla sattus?

V.: Antud küsimusele vastusest ma keeldun. Küsimuse toon näitab, et seda avaldust, kuigi alusetu, käsitatakse uurimisorgani poolt illegaalse ja karistatavana. Kuna avaldus on seotud minu nimega, siis tunnistajana ma sellele küsimusele ei vasta.

K.: Nagu nähtub Teile esitatud "dokumendi" sisust, sisaldab see laimavaid väljamõeldisi, mis halvustavad nõukogude ühiskondlikku ja riiklikku korda. Kuidas hindate Teie selle "dokumendi" sisu?

V.: Ma ei näe antud dokumendis ühtki lõiku, milline oleks laimav. Kuna nimetatud avalduse kohta uurija on teisel arvamusel, oleks vaja avaldust analüüsida ja täpselt ära näidata lõigud, millistes on väljamõeldised, ja millised neist väljamõeldistest laimavad nõukogude riiklikku korda. Soovitav oleks selline analüüs usaldada mõnele erapooletule rahvusvahelisele organisatsioonile.

K.: Sellisel juhul kui Te nimetatud dokumendis ei leia midagi seadusevastast, siis võite Te vastata mil moel Teie ees- ja perekonnanimi selle "dokumendi" teksti alla sattus?

V.: Kuigi kõnealune avaldus pole vastuolus seadusega, käsitab Leedu KGB uurimisosakond seda nagu seaduserikkumist, mis tingibki minu positsiooni antud küsimuses.

K.: Kas tunnete Moskva linna elanikku Aleksander Lavut'it?

V.: Aleksander Lavutit ma ei tunne. Mulle näidatud kausta kohta ei tea ma midagi seletada, samuti temas leiduvate masin kirja tekstide ja E. Ratase foto paljundamise kohta.

Lõpp kell 16.20

ENDEL RATASE ÜLEKUULAMINE TALLINNAS

19.06.80 sai Endel Ratas kl. 16.00 kutse ilmumaks tunnistajana ülekuulamisele Laiale tn. 40 kb. 90, Leedu NSV MN juures asuva RJK uurija Matulevičiuse juurde. (Kutse tõi O. Markov). Pärast kolmetunnist ootamist

saabus uurija ning teatas, et ta täna ei jõua enam E.R.-ga tegeleda ja parandas kutse järgmise päeva kl. 11.00.

Järgmisel päeval oli uurijal jõudu rohkem ning ta võttis E.R.-se käsile. Too aga keeldus küsimustele vastamast enne kui talle antud kriminaalaja (Terleckase ja Sasnauskase) ja tema osa selles ei selgitata. Kuna M. aga seda rahuldavalt teha ei tahtnud, jäid küsimused vastusteta. Protokollile E.R. alla ei kirjutatud. Uurija käitus suhteliselt korrektselt, vaid korra, paar püüdis häält tõsta ("Moltšat! Otvetšat!"), kuid ülekuulatava protesti peale rahunes kohe.

Ülekuulamine lõppes 13.30 paiku tulemusteta.

EESTI TUTVUSTAMISEST

Pärast J. Semperi kirjutatud loo jutustamist (loos jutustatakse sellest, kuidas keegi välismaalane 30-l aastal ajab segamini Eesti ja Islandi), mär-gib Ants Saar, kuidas nüüd kuuleb pea igaühelt maailmas: "Tean, tean. Tallinn on veetlev vana linn, ainulaadne Euroopas. Meenutab Prahat." Ja veel: "Eesti, Tallinn - tean muidugi - olümpiaregatt 1980."

Need tsitaadid on vaba tõlge raamatust "Estonia '79", mis Ants Saare artikliga "My Estonia" algabki ja on mõeldud 1980. a. olümpiamängude külalistele müütamiseks. Ma ei tea, kas A. Saar on käinud küsitlemas Eesti tuntust niisuguste riikide inimestelt, kes meist üle tuhande km. kaugusel elavad ja kas ta seda Poolas ja Rootsiski on teinud, kuid ühes asjas osutusid ta 1979. a. kirjutatud laused siiski prohvetlikuks: 1980.a. esimesel poolel on Eesti teemalist elevust olnud maailmas tõesti rohkem kui varem. Mõned asjaolud, millest olümpiamängudelgi on oma koht, on joonistanud Eesti maailmakaardile hoopis kindlama kontuuriga.. Siinkohal ei ole mõeldud "Ameerika Hääle", "Saksa Laine", BBC jt. raadiojaamade intervjuusid ja kommentaare seoses Neeme Järvi lahkumisega Eestist või Eesti dissidentide avaldustega, mida talvekuudel võis sageli kuulda. Need on mõeldud ikkagi NSVL siseturu jaoks ja maailmas ei kõla. Kuid Eesti teemadel, sealjuures laiemate ajalooliste tagasisivaadetega, on esile astunud suure levikuga autoriteetsed ajalehed nagu "Christian Science Monitor", "New-York Herald Tribune", "Times", "Neue Züricher Zeitung" ja mitmed teised - kõik niisugused, mida Helsingi kokkuleppest hoolimata pole õnnestunud osta Tallinna, Tartu ega Türi ajaleheputkadest. Sel põhjusel ei saa siin esitada nimetatud artiklitest ühtegi tsitaati, et meiegi lugeja teaks, mida meist maailmale räägitakse. Piiratud ülesandepüstitusena toome allpool siiski mõned näited A. Saare nimetatud tekstidest kõrvuti teise eestlase Priit Vesilinnu Eesti-ainelisest loost ajakirjast "National Geographic" (aprill 1980).

Meie industrialismi kiituseks teatab A. Saar (A.S.): "Kuid nüüd võime me uhkustada elektrienergia toodanguga 28 miljardit kilovatt-tundi aastas 1,5 miljoni rahvastiku juures. Ainult Norra ja Kanada tulevad samaga toime."

Tuntud lugu ja mööda ei lähe sellest ka Priit Vesilind (P.V.): "Kaks

imponeerivat põlevkivikütusega töötavat jõujaama selles piirkonnas toodavad piisavalt energiat, et seda jagada Leningradi ja Loode - Venemaaga." Täpsustuse korras märgime, et elektrienergiast läheb Venemaa suunas 2/3, tema tootmisega seotud saastamine aga jääb siia peaaegu tervelt.

Põllumajanduse kirjelduse on A.S. rajanud kunagisele "kartulivabariigi" seisusele vastandades seda nüüdsega nii: "Praegune Eesti külastaja, kes kuuleb meie headest teravilja ja juurvilja saakidest on üllatunud kuuldes, et peame omi muldi kehvadeks.... On kuivendatud peaaegu 800 000 hektarit maid ja soodsa ilmastikuga ületavad hektarisaagid mu nooruse omi mitmekordselt."

P.V.: "Toodang jõudis 1939. a. tasemele alles 60-tel aastatel, kuid tänapäeval on Eesti põllumajandus kõige tõhusam NSVL-s. Eesti karjasaaduste, peekoni, munade ja veiseliha toodang oli 1978. a. ligemale 2 korda suurem NSVL keskmisest Sootuks teistsugune on aga Eesti turgude varustamine toiduainetega. Liha oli näiteks raske leida kuskilt mujalt kui restoranidest.."

Pikaajaline linnamehe elu on vast vabanduseks, et endine maapoiss Saar pole kuulnud punkrikaalu ja aidakaalu erinevusest. Kui veel saakidest maha arvata seemne kaal, mis maha külvatud, siis asjatundjate arvutuste järgi ületas 70-date aastate keskmine hektarisaak 30-te aastate oma tervelt 1-2 ts/ha.

Mõistagi ei saa kumbki autor mõõda minna laulupidudest. A.S.: "Muusikasõbrad ühendavad mu kodumaa maailma suurimate laulupidudega. Suurte laulupidude ajal ühinevad ligi kolmkümmend tuhat häält ühte hiiglakoori, mida kuulab poolemiljoniline publik. Selline ulatus on nüüdsetel laulupidudel, mille traditsioon ulatub tagasi üle saja aasta. Muusikasõbrale tähendab Eesti ka heliloojat ja koorijuhti Gustav Ernesaksa ja tema meeskoori ja Neeme Järvit, kes on juhtinud sümfooniaorkestreid peaaegu igal mandril."

P.V.: "Üks sündmus on Eestis ületanud kultuuriipiiri ja muutunud rahvusluse enesekehastuseks. Selleks on suuri rahvahulki haarav jõuküllane laulupeid. Aastal 1869 organiseerisid rahvuslikud juhid Tartu üldlaulupeo demonstreerimaks, et vallutajad ei ole suutnud hävitada kultuuri. Nüüd toimuvad laulupeod iga viie aasta tagant samas vaimus: mehed, naised, lapsed kõigest Eesti osadest, Hiiumaa küladest, Läti piirilinnast Valgast, Pärnust ja Haapsalust, Võrust ja Viljandist kogunevad 30 000 esinejateperekts Lauulväljakule Pirita lähedale. 200 000 tuleb neid kuulama ja vaatama. "Esimehe pala on alati pühendatud Leninile ja viimane nõukogude rahvaste sõprusele, kuid kõik vahepealne kuulub meile," ütles mulle üks sõber. Üks mees on kujunenud eesti vaimu sümboliks, nimelt 71. aastane Gustav Ernesaks, üldlaulupidude juht 30 aasta vältel ja mitteametliku rahvushümni "Mu isamaa on minu arm" komponist. Pärast seda, kui 1975. a. üldlaulupeo ametlik programm oli lõppenud, tõusis rahvas spontaanselt ja hakkas jälle laulma oma hümnit, pisarad veeremas põskedel."

Tutvustamise juurde kuulub ka natuke ajalugu. A.S.: "13. saj. vallutasid Eesti Saksa ristirüütlid. Sajand hiljem tehti ebaõnnestunud üritus vabaneda võõra võimu alt. Aega, mis järgnes, nimetame nüüd 700. a. pikkuseks orjuse võõraste maaomanike ikke all."

P.V.: "Jäälüstikud on muutnud maa lamedaks ja kergesti rünnatavaks. See on olnud rivaaljõu, idast slaavide ja läänest germaanide etturiks Euroopa ajaloo kalgis ja grandioosses kulus. 700. a. vältel on selle pinda tallanud mehitarjate sõdurisaapad - sakslased, taanlased, rootslased, poolakad

ja vene tsaarid."

Sellel sajandil näeb aga meie käekäik välja nii: A.S.: "Samaaegselt Petrogradiga võitis Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ka Eestis. Loodi Eesti Tõõrahva Kommuun, kuid Eesti kodanulsel õnnestus välismaise interventsiooni abiga uputada Eesti esimene tõõrahval riik verre."

P.V.: "1916. a., mil Venemaa oli revolutsiooni keerises, kuulutas Eesti end iseseisvaks ja võitles selle eest. Lõpuks, aastal 1920, oli maa vaba. Minu isa, Paul Eduard Vesilind oli tol joovastaval uue Eesti Vabariigi kevadel 10 aastane koolipoiss Tallinnas. Pirital, Tallinna lähedal, sirgus ta meheikka koos oma Vabariigiga. Kuid Eesti Vabariik kestis ainult 22 aastat. 1939. a. märtsis okupeeris Saksamaa Tsehhoslovakkia. Sama aasta 23. aug. tükeldati Euroopa Molotov-Ribbentropi lepingu salaprotokolli alusel mõjupiirkondadeks. Eesti määrati sellega NSVL-le. Hitleri sissetung Poolasse tekitas 1. sept. Teise Maailmasõja ja 28. sept. oli Eesti president K. Pääs sunnitud nõustuma vastastikuse abistamise pakti sõlmimisega ja NSVL sõjaliste baaside rajamisega Eesti territooriumile. 1940. a. 16. juunil nõudis Stalin, süüdistades Eestit pakti rikkumises, uue valitsuse ametisse nimetamist Tallinnas. Uusi nõukogude vägesid koondati piirile - ei olnud mingit muud valikut."

A.S. võtab viimase poole sündmused kokku märksa lühemalt: "Alles 1940. a. õnnestus Eesti tõõrahval taaskehtestada nõukogude võim. Ja siis algas sõda. Veel üks kord kisti Eesti sõtta. Sel korral olid purustused suuremad kui kunagi varem." Ja sama sõja lõpu kohta:

A.S.: "Sõda paiskas meid mõned aastakümned tagasi. Kümned tuhanded osavad käed jäid ühishaudadesse." P.V.: räägib ühishaudadest pikemalt: "Järgnenud väljapuhastamised /pärast avatumist NSVL-i 1941. a./ kulmineerusid 10 000 küüditamisega kaubavagunites ida pool Uurali mäestikku asuvasse sunnitöölaagritesse. See toimus 13.06.41, kusjuures perekonnapead eraldati naistest ja lastest ... Järgmisel aastal /1942/ mobiliseeriti 45 000 eestlast saksa armeesse ja Pirita jõeääres, meie elumaja lähedal, mõrvati juute ... Punaarmee tungis 1944. a. kevadel tagasi Eesti suunas. Nõukogude pommilennukid tekitasid raskeid kahjustusi Tallinnas ... 20. sept. läks isa Danzigisse sõitvale laevale. Kaks päeva hiljem jõudsid nõukogude väed Tallinna. Nõukogude võimud nimetasid seda vabastamiseks ning rajasid selle ülistamiseks ausambaid. Kuid 100 000 eestlast, 10% rahvastikust, põgenes läände... Eestis aga jätkusid vahistamised, hukkamised, küüditamised... Kogusummas kaotas Eesti ajavahemikus 1939-49 350 000 inimest - umbes 1/3 rahvastikust."

Ja lõpuks tsitaadid rahvaste sõprusest.

A.S.: "Kolm ja pool aastakümnet oleme nautinud rahuilja Nõukogude rahvaste peres, mida ühendab tugev ja omakasu püüdmatu sõprus."

P.V.: "Pärast sõda investeeriti tööstusse küll NSVL kapitali, kuid korterilolud ja teenistus jäeti unustusse ... Venelasi ja teisi slaave valgus sisse hulgaliselt. Praegu on ligemale 40% elanikest mitte-eestlased ja Tallinnas läheneb see kiiresti poolele. Vahekorrad on pingelised, eestlaste ja venelaste vahel on vähe seltskondlikku läbikäimist ja kui midagi viltu läheb, kaldutakse seda panema sissesõitnute arvele. Väljendit "vene värk" kasutatakse kõikjal."

Mõneti erinevad lähenemised Eesti esitamisel välismaalastele. Kuid kahel lool on ka ühiseid jooni. Mõlemad on trükitud libedale paberile,

mõlemad trükitud inglise keeles, ja meie, eestlased siin maal, kumbagi lugeda ei saa. Seepärast, et paberihunt sõi mõlemad ära. Ilmse dumpinghinna 60 kop. juures jääb 14 000 trükiarvuga kogumiku "Estonia '79" kahjudeks alla 10 000 rbl., mis olümpiakahjudega võrreldes on tühine. Ajakirja "National Geographic" peaks Eestisse jõudma 350 eks. Hinna 1 dollar 25 senti juures sõi paberihunt siis välismaist värki peale vähem kui 450 dollari eest. Ja kui omakasupüüdmatu sõprus Nõukogude rahvaste peresundis ära neelama ka kümme korda suurema arvu üle liidu, siis 4000 numברי hävitamine 40 milj. tiraažiga "National Geographic" puhul, mis reisib nagu Neeme Järvi kõikidel marsruutidel on tühine tegu Eesti tutvustamise kahjuks.

Muide, selle meil nüüd nimetuks muutunud dirigendist reisija nime otsa ei komistanud ainult eksimatu Ants Saar, vaid ka kogumik tervikuna, mis tuli kõrvaldada müügilte paarileheküljelise artikli "Neeme Järvi the conductor" pärast.

Vaatleja

LISANDUSI

MÕTETE JA UUDISTE VABALE LEVIKULE EESTIS

IX KOGU

1980

NOORTERAHUTUSED EESTIS AD 1980

14. okt. 1980. a. ajalehtedes ilmus järgnev teade, pealkirjaks "Vabariigi prokuratuuris": "Seoses viimasel ajal Tallinnas asetleidnud jämedate avaliku korra rikkumistega noorukite gruppide poolt, mis on kutsunud töötajates esile õigustatud nõrdimuse ja rahulolematuse, on Eesti NSV Prokuratuur algatanud kriminaalasja nende korrarikkumiste algatajate ja õhutajate vastu, samuti kuritahtlike huligaanide vastu. Kõiki asjaolusid uuritakse hoolikalt, pärast mida süüdlased võetakse seadusega ettenähtud vastutusele." (ETA). Teatati ka arreteeritute nimed (11. okt. AK-s): TEMT-i õpilane Allan Sepp ja mittetöötav Boris Serdjuk. Milles neid konkreetselt süüdistatakse, pole teada.

Rahutuste juured aga ulatuvad õige sügavale: kõigepealt muidugi 1940.a., kui NSVL ebaseaduslikult Eesti enda külge liitis, siis aastast-aastasse ja päevast-päeva kasvav toidu- ja muude ainete puudus, vabadusetus ning kõige punktiks muidugi pidev ja järjekindel venestamine. Ning nüüd, 1980.a. septembri lõpus ja oktoobri alul, püüdsid Eesti noored, Eesti südametunnistus, oma aastaid kogunenud vaenu ehkki stiihiliselt, kuid see-eest küllaltki massiliselt natukenegi välja elada. Loodame, et see viib välja lõplike, positiivsete tulemusteni.

Allpool püüame tuua mõningaid siit-sealt kuulnud ja nähtud andmeid rahutuste kohta.

Rahutused algasid Tallinnas 22. septembril. Toimus Tallinna vabastamisele pühendatud miiting, kuhu sunniviisiliselt oli kihutatud ka suur hulk koolinoori. Miitingul peeti, nagu ikka, maha suur hulk kõnesid, kus ülistati poliitilist sobingut, mille tulemusena üks surriik parseldas Eesti maha teisele suurriigile. Miitingu lõppedes siirdusid noored Maarjamäelt "Dünamo" staadionile, kus pärast Eesti TV ja Raadio vahelist jalgpallimatši pidi mängima noorte seas väga populaarne punk-rock ansambel "Propeller". Ehkki matš oli välja kuulutatud tasuta, otsustas "Dünamo" staadion vahelt teha ja müüs seadusevastaselt pileteid. Need olid kiiruga valmistatud, tavalised templiga paberitükid, mida jätkus 1500 inimesele. Ülejäänud trügisid nurinal niisama sisse. Visuaalseil hinnanguil olnud rahvast 6000-7000. Mängu vaheajal mängiski "Propeller" ja pidi esinema ka pärast matši lõppu. Kohtumise lõppedes andsid meeskonnad teineteisele porgandeid ja kaalikaid, esimestel ilusad sabadki taga. Ja nagu esinejatel tavaks on visata lilli rahva sekka, nõnda tehti nüüd ka juurikatega. See tõi elevuse, puhkes kaalika-porgandi sõda. TV ja Raadio mehed otsustasid "Propelleri" igaks juhuks eemaldada. Noored aga nõudsid esinemist, kuna seda oli neile lubatud. Tuldi murule. Teismelisi püüti ära ajada, tuues põhjenduseks, et muru on välismaa oma ja kallis jms. Keegi ei kuulanud. Mõne aja pärast tulid kohale miilitsaadud, hakates rahva seas murul saalima. Nüüd avaldati pahameelt, et miks ei lasta noortel murul olla, samal ajal kui miilitsaadud kallist muru rikuvad.

Lõpuks läks osa noori laiali, teistest aga moodustati grupp, mis liikus linna. Nõuti lihasaadusi, kõlasid hüüded "Brežnev pensionile!", "Maha Gretškina!", "Sieg heil!" (ühe ansambel "Propelleri" laulu refräänis kõlab hüüe, mis on foneetiliselt omalaltki sarnane "Sieg heil"-ile. Koolipoiste kärmed suud tegid siit kohe omad järeldused) jms.

Narva maanteele suubuvad kõrvaltänavad olid miilitsautode poolt blokeeritud. Noori pildistati. Enne Viru väravaid miilitsautod ründasid ning algas lahing. Arreteeriti umbes 120-140 inimest, kuid enamus vabastati peagi. Kolonnis oli 400-500 noort, lahing toimus 19.00 ja 20.00 vahel.

Ca 70 inimest jõudsid Toompeale ning loopisid kividega Ministrite Nõukogu hoonet. Korrati ka loosungeid. Sealt liiguti kesklinna poole tagasi, Musumäele, mis peagi miilitsate poolt sisse piirati. Arreteeritud olevat kuuldavasti miilitsatõhtajate poolt julmalt pekstud, tegemata vahet poiste või tüdrukute vahel.

TV ja Raadiokomitee aseesimehed said valju parteilise noomituse. Ning arvati, et selleks korraks on maha rahunud.

Kuid nii see ei läinud. 1. oktoobril kogunesid noored kella 17.00 ja 19.00 vahel kesklinna piirkonnas: Raekoja platsil, kohvik "Moskva" ümbruses, Harjumäel, Tammsaare mälestusmärgi juures ja mujal. Kokku kogunes umbes 2000 noort kõikidest Tallinna kesk- ja kutsekoolidest, tehnikumidest ja isegi väljaspoolt Tallinna. Liiguti mööda Lühikest ja Pikka Jalga, püüti pääseda Toompeale. Lühikese Jala väravataguse olid blokeerinud miilitsautod. Kuid kolonne ei rünnatud. Väiksemad noortegrupid skandeerisid üle kogu kesklinna. Tammsaare mälestusmärgi "kaitsesid" peale miilitsate ka merekooli kursandid, kes said noortelt kõvasti hurjutada oma venemeelsuse pärast. Hõigati: "Venelased välja!", "Elagu Eesti Vabariik!", "Paremaid elutingimusi!". Paljudel olid üle rinna sini-must-valged linnid, käes hoiti sama värvi vimplid. Miilitsad peksid puruks fotoaparaate ja filmikaameraid. Arreteeriti hulganisti. Ning jällegi oli kuulda jõhkratest peksmistest.

3. oktoobril kogunes umbes 300 inimest "Dünamo" staadionile, kuid aeti peagi hulga miilitsatõhtajate ja erariides "seltsimeeste" poolt laiali. Kosël, Tallinna külje all, lehvis ehitatava postkontori katusel paar tundi sini-must-valge lipp.

Olulist osa rahutuste laialiajamisel mängisid ka miilitsautodel kohale sõidutatud paljaksäetud peadega retsidivistid, kes provotseerisid kaklusi, tänu millele siis noori võidi vastutusele võtta.

Suuremad rahutused said (selleks korraks) läbi. Arreteeriti sadu noori. Kutsehariduskomitee esimees mainis ühes oma kõnes ajutiselt kinnipeetute arvuna 149. Kinnipeetuid hoiti Tondil asuvas sõjaväeosas (160 arreteeritud); kainestusmajadele tehti ülesandeks neil päevil joodikuid mitte sisse võtta - sealgi hoiti koolinoori. Pidevalt toimusid ülekuulamised, RJK esindajad käisid koolides kõnesid pidamas. Näiteks mainiti, et kinnipeetute hulgas oli 40 kutseharidussüsteemi õpilast jms.

Küsimusele, miks nad kogunesid, vastasid noored nagu ühest suust, et olevat liikunud jutud, nagu näidatakse Kuuba kosmonauti (koht varieerus: Raekoja platsil, kino "Kosmose" ees jm.) jmt.

Rahutused valgusid üle kogu Eesti laiali. Nimetada võib Tartut, Viljandit, Pärnut jt. Mitmel pool lehvisid sini-must-valged lipud.

10. oktoobri varahommikul püüdsid Tartu noored meelevaldust organiseerida, mis aga eriti ei õnnestunud. Noori oli üle paarisaja, neist arreteeriti 38. Koguneti Raekoja platsile ja linnaliinide bussijaama, liiguti gruppides. Umbes 20-liikmeline grupp liikus Toomemäelt kesklinna suunas, lauldes isamaalisi laule ning skandeerides loosungeid.

Peale miilitsate olid kohal ka koolide direktorid ja õpetajad.

Julgeolekukomitee ja teised võimuorganid püüavad noorterahutuste taga näha tingimata organisatsiooni, juhtimist. Kui seda pole, siis tuleb ta ise luua - see on nende loogika. Õhust võetakse juhid, lendlehed, telefonikõned. Kuidagi ei mahu nende pähe, et peaaegu kõik (kooli) noored pole kehtiva korraga rahul; need pole mitte üksiknähud, vaid massiline rahulolematumus. Ja mitte üksnes noored. Rahulolematud on enamik, muidugi mõista kui just päriselt "mammona" nimel ei elata. Kuid väljaastunud noored on lihtsalt veel vähem rikutud, nende ajud pole täielikult igapäevasest propagandast ja venestamisest pehastunud; samuti pole neil kaotada autosid, maju, töökohti, "head nime" jmt., millega "suured inimesed" oma argust ja müüdavust varjavad. Ja ka seekord rakendavad võimuorganid julgeolekukomitee dirigendikepi all "meetmeid" edasiste taoliste juhtumite vastu, karistades vanemaid - tõstetakse korteri- ja autojärjekorras taha-poolle ning jäetakse muudest eelistest ilma. Samuti tõstetakse ümber "juhtivaid ettureid". Ning mis kõigile neile rahutustele ja ümbertõstmistele järgneb - eks seda näitab juba tulevik.

NELJAKÜMNE KULTUURITEGELASE AVALIK KIRI

Ajalehtedele "Pravda", "Rahva Hää!" ja "Sovetskaja Estonia"

14. oktoobril 1980. a. ilmus Eesti NSV ajakirjanduses ETA teadaanne "Vabariigi prokuratuuris":

"Seoses Tallinnas viimasel ajal aset leidnud jämedate avaliku korra rikkumistega noorukite gruppide poolt, mis on kutsunud töötajates esile õigustatud nõrdimuse ja rahulolematuse, on ENSV Prokuratuur algatanud kriminaalasja nende korrarikkumiste algatajate ja õhutajate vastu, samuti kuritegelike huligaanide vastu. Kõiki asjaolusid uuritakse hoolikalt, pärast mida süüdlased võetakse seadusega ettenähtud vastutusele."

See 48-sõnaline tekst on seni ainus nõukogude trükisõnas ilmunud teade Tallinnas ja mujal Eestis aset leidnud noorte väljaastumiste kohta, ETA teatele lisaks on koosolekutel koolides ja asutustes levitatud suusõnalisi teateid toimunust. Et sündmuste pealtnägijateks oli küllat palju Tallinna külalisi vennasvabariikidest, on kujunenud võimalus mitmesuguste kuulujuttude levikuks kogu Nõukogude Liidus. Kõik see, mis viimasel ajal on aset leidnud, sunnib meid kirjutama.

Muret tekitab Tallinna sündmuste juures vägivald, mille jätkumiseks on esinenud üleskutseid hiljemgi. Vägivalla kasutamine osutab sellele, et meie ühiskonnas on tekkinud ohtlikud lõhed ja vastuolud kasvatajate ja kasvatatavate vahel, juhtide ja juhivate vahel. Tegelikuses esinevaid pingeid teravndab veelgi mittevastavus selle vahel, mida väidetakse olevat ja mis tegelikult on.

Leiame, et niisugune olukord on ohtlik ja ei saa kesta, toomata kaasa

raskeld tagajärgi Eestile ja kõigile, kes siin elavad. Andestamatu oleks õigustada õiguskorra rikkumist, kuid andestamatu on ka ignoreerida selle sügavamaid juuri ja põhjusi. Seetõttu peame oma kohuseks juhtida tähelepanu järgmistele asjaoludele.

Pole tõenäoline, et tuhandete noorte meeleavaldusteni viis üksikute õhutajate tegevus. Meile tundub, et selles väljendub võimendatult täiskasvanute, paljude Eesti elanike rahulolematust.

Tegemist on laia sotsiaalse probleemiga, mille lahendamine on võimatu kogu ühiskonna osavõtuta. Selleks tuleb kõigepealt ühiskonda probleemist informeerida.

Rahulolematust on süvenenud viimastel aastatel, kuid on kujunenud hoopis pikema aja jooksul. Selle rahulolematuse on põhjustanud mitmed sotsiaalmajanduslikud probleemid, mida pole suudetud lahendada. Taustaks on olme pinnal tekkivad konfliktid (sabad kauplustes, tarbe- ja toidukaupade defitsiitsus ning nende ebaühtlane jaotamine), mis soodustavad alkoholismi, kuritegevust, perekonna ebastabiilsust ja muid laostavaid nähtusi. Need konfliktid liituvad Eestis rahvusõiguslike suhete korrastamatusega.

Muid probleeme on avalikkuses rohkem või vähem käsitletud, kuid meile tundub, et rahvuslikul pinnal tekkinud konflikte on seni esitatud ainult kui huligaanlikke. Seepärast on meie kirjas pööratud tähelepanu eelkõige sotsiaalsete konfliktide rahvuslikule aspektile.

Rahvuslikul pinnal tekkivad konfliktid muudab eriti tõsiseks see, et nende põhjusi ei ole meie avalikus sõnas seni piisava avameelsusega käsitletud - see peegeldub kasvõi eeltoodud ETA teadaandes. Meie arvates on rahvuslike konfliktide ja pingete põhjuseks Eestis mõlemate suuremate rahvusrühmade - eestlaste ja venelaste ebakindlus, osalt isegi hirm oma identiteedi pärast. Hirm aga sünnitab irratsionaalset, sageli otseselt agressiivset käitumist.

Ebakindlust ja hirmu on põhjustanud mitmed objektiivsed ja subjektiivsed faktorid, mida ei tohi vaadelda eraldi, vaid koos: objektiivseid sündmusi majanduse, demograafia ja kultuuri vallas nähakse ja tõlgendatakse välistamatult ka läbi rahvustunde prisma.

Eestlaste ebakindlust oma tuleviku suhtes on põhjustanud järgmised asjaolud:

- eesti elanikkonna osakaalu kiire vähenemine, eriti Tallinnas, kus eestlased on muutumas vähemusrühmuseks;
- eesti keele kasutamise piiramine asjaajamises, olmes, teaduses ja mujal. Seda tendentsi iseloomustavad näiteks eesti keelt ja kirjandust käsitlevate väitekirjade kohustuslik esitamine vene keeles, Eesti NSV 40. aastapäevale pühendatud piduliku koosoleku läbiviimine ainult vene keeles;
- eestikeelse ajakirjanduse ja paljude raamatute, eriti rahvuskultuurile oluliste teoste muutumine raskesti kättesaadavaks, rahvuslike teaduste arengu ilmne pidurdatus.
- ülepingutatud ja oskamatu propagandakampaania vene keele õpetamiseks koolides ja lasteaedades, ajalooõpetuses esinev venelaste osa eriline esiletõstmine teiste rahvuste arvel;
- tööstuse ekstensiivse arengu üleforsseerimine üleliiduliste ministereiumite poolt, põõramata küllaldast tähelepanu sellega kaasnevale ökoloogilise tasakaalu rikkumisele.
- kakskeelsuse propageerimine ühepoolset eestlaste hulgas, millele ei

vasta midagi samaväärset muulaste seas - see süvendab eestlastes tunnet, et nende emakeelde suhtutakse kui teisejärgulisse keelde; ajakirja "Russki Jazõk v Estonskoi Škole" kõrval puudub analoogiline ajakiri eesti keele õpetamiseks kohalikes vene koolides;

- juhtivatele ja rahvuskultuuri probleemidega tegelevatele ametikohtadele inimeste määramine, kellel ei ole piisavalt teadmisi eesti kultuurist ega huvi selle vastu.

Eestlaste rahvustundeid häirivaid samme põhjendatakse enamasti majanduslike kaalutlustega. Meile aga näib, et eestlaste seas ilmnev meelekibedus ja ebakindlus ei saa jätta avaldamata mõju majanduse efektiivsusele ja töö kvaliteedile.

Võib arvata, et Eestis elavatel venelastel, ukrainlastel, valgevenelastel ja teistel mitte-eesti rahvusest elanikel on raskusi etnilise identiteedi leidmisega - nad on väga mitmekesisest rahvuslikku, geograafilist ja sotsiaalset päritolu. Eestlaste ja teiste rahvaste psühholoogilised erinevused on seni jäänud täiesti uurimata. Tihti ülehinnatakse saavutatud ühtsuse sügavust. Sageli tekivad rahvuslikud konfliktid vaid sellest, et inimesed ei mõista üksteise käitumise ja tõlgendavad seda valesti. On äärmiselt oluline teada rohkem Eestisse migreerinud inimeste sotsiaalsetest, etnilistest ja kultuurilistest probleemidest ning sellest, kuidas need on seotud eestlaste samalaadsete probleemidega.

Samuti peaksime teada saama ja avalikult kõnelema ning kirjutama sellest, mis teisi häirib eestlaste suhtumises ja käitumises. Mõlema peamise rahvusrühma vahel ilmneb usaldamatust ja selle pinnal levivad eelarvamused, stereotüüpsed eksikujutelmad ning kuulujutud, mis taas osutab vajadusele saada ja levitada olukorrast objektiivset informatsiooni. Tõe defitsiit on ohtlikumaid defitsiite.

Eestlaste rahvustunne on mõnelt kohalt äärmiselt hell ja siin võib hoolimatusel olla eriti tõsiseid tagajärgi. Eestlaste ülitundiikkust eriti oma keele suhtes seletab see, et aastasadu on siinsed sakslastest valitsejad suhtunud eesti keelesse põlgusega ja terve eelmise sajandi on eestlasi algul sakslaste, hiljem tsaarivõimude poolt pütud veenda omakeelse kultuuri võimatuses, otstarbetuses ja kahjulikkuses. Eestlased lõid omakeelse kultuuri saksa mõisnike ja tsaarivõimude mõnitustele ja survele vaatamata ning seeläbi on eesti keel eestlastele kättevõidetud inimväarikuse sümbol. Eestlastega saab siin lähemalt suhelda vaid see, kes oskab nende keelt või vähemalt avaldab selgesti oma lugupidamist selle vastu. Inimene, kes elab aastaid Eestis ja on lugupidamatu eesti keele ja kultuuri vastu, solvab sel kombel tahes või tahtmata, teades või teadmata, eestlaste inimväarikust. Suhtumine eesti keelde on üks sõlmküsimumsi eestlaste ja teiste rahvusrühmade vahekorjade kujundamisel Eestis.

Eelnev ei taha ega saa olla ammendav käsitlus kõigist seikadest, mis on ülemäära pingestanud põhiliste rahvusrühmade suhteid Eesti NSV-s. Me tahame ainult osutada mõnele põhiprobleemile, eelkõige aga vajadusele rahvusprobleeme tõepoolest lahendada, ausalt ning põhjalikult uurida ja arutada kõgil tasemetel, alates rangelt teaduslikest käsitlustest ja lõpetades laide diskussioonidega ajakirjanduses, raadios, televisioonis, koolides ja ettevõtetes.

Et vältida Tallinnas aset leidnud sündmuste kordumist ja leevendada olemasolevaid rahvuste vahelisi pingeid, tuleks kõigepealt võtta midagi

ette eestlaste kõikumalõõnud oleviku- ja tulevikukindluse taastamiseks ja selle tagamiseks, et Eesti põliselanikele jääks alati otsustav sõna oma maa ja rahva tuleviku kohta. Küsimus Eestimaa tulevikust ei tohiks jääda üleliiduliste ministeeriumite, peavalitsuste ja teiste ametkondade otsustada. Kõigile suurematele sotsiaalmajanduslikele ettevõtmistele, näiteks suurte tööstusettevõtete rajamisele või laiendamisele peaks eelnema võimalike sotsiaalsete, psühholoogiliste ja ökoloogiliste tagajärgede uurimine ja avalik arutelu.

Revolutsioonist alates on eesti keelel olnud konstitutsioonilised tagatised ja teda on kasutatud ametliku keelena kogu Eesti alal kõgis avaliku elu valdkondades. Igal Eesti NSV piirides elaval eestlasel on olnud enesestmõistetav õigus eestikeelsele kesk- ja kõrgharidusele ning emakeele kasutamisele asjaajamises nii kõnes kui kirjas. Arvame, et selle printsiibi seadusandlik fikseerimine Eesti NSV Ülemnõukogu poolt normaliseeriks osaliselt praegust ebatervet õhkkonda.

Rahvuslikud konfliktid võivad kergelt viia usaldamatuse ja viha eskalatsioonini ja muuta võimatuks ühiskonna rahuliku arenemise. Seda saab tagada ainult kõigi siinsete rahvusrühmade koostöö. Sellepärast peame mõõdapääsmatuks tekkinud olukorra ausat ja sügavat analüüsi. Me soovime, et Eesti saaks ja jääks maaks, kus ükski inimene ei peaks tundma solvanguid ja takistusi oma emakeele või päritolu pärast, kus rahvusrühmade vahel on mõistmine ning pole vihkamist, maaks, kus valitseb kultuuriline ühtsus mitmekesisuses ja keegi ei tunne oma rahvustundeid solvatuna või kultuuri ohustatuna.

Tallinn - Tartu
28. oktoobril 1980. a.

Priit Aimla, Kaur Alttoa, Madis Aruja, Lehte Heinsalu, Mati Hint, Fred Jüssi, Aira Kaal, Maie Kalda, Tõnu Kaljuste, Toomas Kall, Jaan Kaplinski, Peet Kask, Heino Kiik, Jaan Klošeiko, Kersti Kreismann, Alar Laats, Aare Laht, Andres Langemets, Marju Lauristin, Peeter Lorents, Vello Lõugas, Endel Nirk, Lembit Peterson, Arno Pukk, Rein Põllumaa, Paul-Eerik Rummo, Rein Ruutsoo, Tõnis Rätsep, Ita Saks, Aavo Sirk, Mati Sirkel, Jaan Tamm, Rein Tamsalu, Andres Tarand, Lehte Tavel, Peeter Tulviste, Mati Unt, Arvo Valton, Juhan Viiding, Aarne Üksküla.

LÕIK GEORGES SIMENONI MÄLESTUSTE RAAMA—TUST

Kuulsa Maireret-romaanide autori Georges Simenoni sulest ilmus 1978. aastal mamuaaride ja mõtiskluste raamat "Inimene nagu kõik teisedki". Järgnevalt üks lühike lõik sellest.

8. aprill 1973

Juhuslikult vaatasin täna hommikul kalendrisse pärast seda kui olin kuulnud

raadiost uudiseid.

Kolme päeva eest sain ma ühelt oma parimalt sõbralt Pariisist kirja, mis minus jahmatuse ja mure esile kutsus. Kirjas kirjutab ta rohkem kui neljakümnel real kaasaegsest noorsoost.

See mees seisab ühe tähelepanuväärse ettevõtte eesotsas. Ta on vana-isa. Ta on vanem kui mina. Temal on ka lapselapsi, kes on vanemad kui minu poeg Pierre.

Ta räägib vaid pikkade juuste ja mustade küünealustega kaabakatest, kellel pole küllalt distsipliini ning kes seetõttu tänaval demonstreerivad.

Prantsuse gümnasistid aga on just nüüd nädala jooksul näidanud, et nendel on selged arusaamad. Nad korraldasid rohkeid demonstratsioone. Tüdrukud võtsid enda peale korralvalve. Nad piirasid tänavad ja puisteed kahelt poolt sel moel, et võtsid üksteise käest kinni, moodustades nii keti.

Tudengid liitusid lõpuks liikumisega ning vallutasid mõned ülikoolid. Siis otsustasid ka ametiühingutesse koondunud töölisel omalt poolt liituda gümnasistidega.

Täna hommikul anti raadios edasi väljavõtteid ühest peaministri kõnest, kus ta gümnasistide ähvardab ning tahab neid taas mõistusele tuua, vaatamata sellele, kas nad sellega nõus on või mitte. Võib märgata, et ta on endine kolonel. Praegusel ajal on olemas palju kolonele, kes seisavad valitsuste eesotsas terves maailmas. Võib öelda, et seal formeerub terve fašismi laine. Ma usun, et see on eelkõige hirmu laine!

Kuidas võisid gümnasistid mitte vastu hakata ja mitte mures olla oma tuleviku pärast selle järel, kui nad televisioonis olid näinud viimast valimiskampaaniat ning sellega ühendatud üksikhuvisid, mis valimistega kaasnesid, pärast seda, kui nad neid enesega rahulolevaid saadikuid nägid, kes sarnanesid vaimudega mõnest teisest maailmast.

Nad ühinevad samuti nagu Ühendriikideski, kus ITT on tugevam kui valitsus, finantsistidega teistest riikidest, kes mõtlevad samuti nagu nemadki. See on sama kui üks majanduslik ämblikuvõrk või kui üks suur kalapüügivõrk, mis üha enam laiub üle maailma selleks, et meie - väikesed kalad - sinna sisse langeksime.

Gümnasistid on sellest aru saanud. See on nendele vastumeelne. Kui ma oleksin Pariisis, oleksin ma õnnelik olnud, kui minu poeg Pierre oma neljateistkümne aasta juures oleks tänavale läinud ning koos oma sõpradega enda peale osa vastutusest võtnud.

Mis mind vapustab - nii minu sõbra kirjas kui ka avalikes väljaastumites - on ühiskonna suurema osa pimedus. Nad tahavad maksu mis maksab takistada revolutsiooni, mis oleks nende isiklike huvisid takistanud, saamata aru, et see revolutsioon toimub juba ammu.

Sest kui finantsistid eri maades üksteist informeerivad, alustavad ka töölisel ning intellektuaalid üksteise informeerimist.

Kõik need töösturid ei saa oma kapitali põgenemisega päästa. Ma lugesin eile, et üks Saksa väljapaistvamaid fotoaparaatide tootjaid viis oma tööstuse üle Singapuri, kuna seal ei ole maksustamist ning tunnitasu on kümme korda madalam kui Saksamaal. Fiat teeb sama, kui ta ehitab oma tehaseid Lõuna-Ameerikas.

Kõik see on haiguse tundemärk, arvan ma, mis küll veel puhkenud pole, kuid mis pealispinna all järjest halvemaks muutub.

Ma ei muretse poliitika pärast. Ta on mulle vastumeelne. Kui ma temast täna mõtlen, siis vaid seepärast, et ma mõtlen sadadele tuhandetele gümnasistidele, kellel oli mehisust vaadata tegelikkusele näkku ning oma protesti välja kisada.

Kas ajaloos on midagi sarnast juba esinenud? Ma ei usu. Kuid ma imetlen seda iga juhu.

ÜLEKUULAMINE MART NIKLUSE SÜÜASJAS

24. septembri pärastlõunal kutsuti TRÜ matemaatika IV kursuse üliõpilane Helger Aaresild loengust dekaanati. Seal paluti oodata. Toodavat kutse. Kuhu ja mis asjus, seda keegi seletada ei osanud või ei tahtnud. Mõne aja pärast saabus RJK töötaja, kes andis kutse dekaanile ja see omakorda allkirja vastu H.A.-le.

Nagu kutsel märgitud, ilmus H.A. 25. sept. kella 11.00-ks Vanemuise tn. 19 major Otsa jutule, tunnistajana. Pärast tutvustust, passikontrolli, pärast hoiatust väärtunnistuse andmisest ja vastava allkirja andmist H.A. poolt arenes umbes taoline vestlus.

O (major Ots): Kutsusime teid välja Mart Nikluse süüasjas. Õppisite tema juures keeltekoolis. Küsitleme kõiki keeleõppijaid tema keelerühmast.

A (Helger Aaresild): Kas te ei seletaks, milles ja mis paragrahvi järgi Mart Niklust süüdistatakse.

O: Tunnistajana väljakutsutu ei esita sääraseid küsimusi. Seda ei pea uuri-ja seletama.

A: Ma ei teadnud seda.

O: Selgitage, mis asjaoludel ja mis ajast tunnete M. Niklust.

A: Ta oli keeltekoolis õpetajaks. Õppisin seal ja tema õpetas prantsuse keelt. Sealtn tunnenki.

O: Mis ajast?

A: Ei oska öelda nii järsku.

O: Püüdke meenutada.

A: Vahest 1978. aastast.

O: Missugused olid teie suhted temaga?

A: Õppimissuhted.

O: Kuidas läbisaamine oli?

A: Hea.

O: Kas vihavaenu Nikluse ja õpilaste vahel ei olnud?

A: Ei olnud.

O: Käisite keeltekoolis kursustel ja hiljem, pärast Nikluse vallandamist?

A: Siis käisime tema juures kodus keeltetundides.

O: Mis aadressil?

A: Vikerkaare 25.

O: Õigupoolest huvitab meid ühe "Ameerika Hääle" saate kuulamine. Kas te ei räägiks, kuidas see toimus.

A: Ei mäleta mingit kuulamist.

O: Meile on teada, et see toimus mõõdunud sügisel. Teised M. Nikluse juures keeleõppijad on tunnistanud, et ka teie seda saadet kuulamas olite. Ma ei küsigi, kas see tuli magnetofonilindilt või raadiost. Kas teie olite seda saadet kuulamas?

A: Nii palju aega on möõdas. Mingit saatekuulamist ma küll ei mäleta.

O: Tõsi küll, et palju aega on möõdas. Püüdke meenutada. Millest selles saates juttu oli?

A: Ütlesin, et ei mäleta mingit kuulamist, seega ei saa midagi õelda ka sisu kohta.

O: Aga teised on tunnistanud. Tuletage meelde.

A: Ma ei oska midagi lisada.

O: Teame, et see oli ainuke taoline juhtum, seega peaks hästi meeles olema.

Vahepeal oli sisenenud teine RJK töõtaja (T), vaikselt, end esitlemata; keskmist kasvu, roosaka jumega ja noore habemega.

T: Õpite keelt, see eeldab, et mälu peaks teil üsna hea olema, Seepärast pole see võimalik, et te ei mäleta; või peame arvama teie nõrka mäletamisvõimet?

A: Ja kes teie olete? Tulete järsku sisse ja kukute kohe mälunõrkuses süüdistama.

T: Keegi pole teid süüdistanud.

O: Kas siis saade toimus või mitte?

A: Võib-olla toimus, võib-olla mitte.

O: Miks võib-olla, mida te selle kohta teate?

A: Tean, et teisi keeleõppijaid on KGB-sse kutsutud.

O: See on õige, et on välja kutsutud. Kust te seda teate?

A: Oleme omavahel rääkinud.

O: Ja mida te olete siis rääkinud?

A: Ei mäleta täpselt.

O: Kellega rääkisite?

A: Vaike oli nimi.

O: Teine nimi.

A: Ei mina tea.

O: Ja mida teie kaasõpilane Vaike rääkis?

A: Rääkis, et teda oli välja kutsutud. Mida ta täpselt rääkis, ei mäleta. Ta oli rohkem pabinas KGB-sse kutsumise kui asja pärast.

O: Kas siis oli kuulamine?

A: Ma ei saa õelda "ei", sest nii palju sellest räägitakse, aga ei saa õelda "ja", sest ei mäleta kuulamist.

O: Teie vastused ei rahulda meid.

A: Pole minu asi. Kirjutage nii, nagu ütlesin.

O: Kuidas nii?

A: Andke ma kirjutada siis ise.

O: Mis te selle all mõtlete?

A: Ülekuulamisprotokolli esiküljel on ju kirjas, et võib vastuseid omakäeliselt kirjutada.

O: Kus see kirjas on?

A: Olete juba suure jutu kokku kirjutanud. Andke ma loen. (O ulatab lehe ja H.A. loeb kirjapandut).

A: On küll nii, nagu olen rääkinud. Aga siin esiküljel on ju kirjas. (H.A.

loeb valjult, et tunnistajal on õigus anda omakäelisi tunnistusi ja ulatab siis lehe tagasi).

T: See tähendab seda, et tunnistaja annab algul tunnistusi suuliselt, ja pärast soovi korral võib neid ka kirjalikult anda.

O: Hea küll. Mis te teate Mart Nikluse suhetest välismaaga?

A: Midagi ei tea.

O: Kas tunnete Jüri Lina?

A: Tundsin.

O: Mis te teate Mart Nikluse suhetest Jüri Linaga?

A: Midagi ei tea.

O: Missugused olid teie suhted Jüri Linaga?

A: Minu suhted teiste inimestega on minu enda asi.

T: Kuidas nii, keeldute vastamast?

A: Küsimus oli inimesest, keda ma tundsin, ja see ei puutu asjasse.

O: Kus Jüri Lina praegu viibib?

A: Kust mina tean.

O: Mida teate Mart Nikluse suhetest Lätis. Leedus ja Moskvas elunevate kodanikega?

A: Ei tea midagi.

O: Kas olete kuulnud välisraadio saateid, kus on juttu olnud Mart Niklusest või nn. dissidentidest Eestis?

A: Ei kuula välisraadio saateid.

T: Miks?

A: Ei meeldi, seal on palju jama.

T: Noo, kuidas te võite öelda, et jama. Sealt saab ju nii palju kasulikku informatsiooni.

O: Ja kuidas te võite nii ütelda, kui te kuulanud pole?

A: Igaüks on kunagi kuulanud. Mulle ei meeldinud.

O: Missuguse hinnangu annate teie kui kommunistlik noor dissidentlikule liikumisele Eestis?

A: Kuna ma sellest liikumisest midagi täpsemalt ei tea, ei saa ma ka hinnangut anda.

O: Midagi te ikka teate või kuulnud olete.

A: Arvan, et kritiseerida on vaja.

O: Kas te teate midagi dissidentide koostatud nn. Balti apelliks nimetatud kirjast?

A: Ei tea.

T: Missuguse hinnangu annate Eestis toimunud 1940. aasta sündmustele?

A: Fakt on püha, kommentaar on vaba.

T: Ja milline oli siis fakt?

A: Oli võimuvahetus.

T: Oli küll.

(Edasi küsis T. veel keeleõppimise motiividest, huvialadest jms. Lõpuks, pärast protokollile allakirjutamist esitati viimane küsimus).

O: On teil mingeid küsimusi?

A: Üks küsimus on, mille juba esitasin, kuid mida ma ei tohtivat küsida. Milles siis Mart Niklust süüdistatakse?

O: ??

T: Noh, sellele küsimusele võime siiski vastata. Mart Niklust süüdistatakse teadvalt valede nõukogude võimu laimavate väljamõeldiste levitamises.

A: Kas teie olete ka uurija?

T: Olen küll.

LÄBIOTSIMINE K.I. ELLERI JUURES

10. okt. 1980. a. toimus tuntud Eesti keelemehe Kalle Istvan Elleri juures kodus (Valga raj., Kaagjärve k/n, Laane talu) läbiotsimine. Läbiotsimis-määrus oli välja antud M. Nikluse süüasjas, alla kirjutanud ENSV Proku-ratuuri uurija Vallimäe 9. okt. 1980. a. Läbi otsisid kohaliku siseasjade osakonna vaneminspektor miilitsakapten Rauk, RJK töötaja Kaljuvee ning "tundmatud" Petšnikov ja Aarand.

Nagu alati, tehti K.I. Ellerile ettepanek ära anda kõik antud asjaga seoses olevad esemed. Eller andis ära kausta "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis. VIII kogu 1980. a." Peale selle võeti läbiotsimisel ära "Poolpäevaleht" nr. 4, nr.5 ja nr. 6, "Vigilia" II ja V, matriits "V.V.", 51 lehte, esimesel lehel "Vigilia", lehtede vahel kopüür, "Tõlet. 3. vihik". Samuti võeti proov kirjutusmasinalt.

K.I. Eller tegi avalduse, milles ei nõustunud "Tõlet" ja "Vigilia" äravõt-misega, kuna see pole seotud antud määrusega.

§ 68

ERIK UDAM

Erik Udam on sündinud 10. juulil 1938. a. Tallinnas Eesti Vabariigi kodani-kuna. II Maailmasõja elas üle Tallinnas. 1944. a. sügisel, pärast Eesti teistkordset okupeerimist NSVL poolt, asus õppima Tallinna 22. Keskkooli (Kevade tn. 8), mille lõpetas 1955. a. 1955. a. asus Tallinna Polütehnilises Instituudis õppima tööstuse elektrifitseerimise erialale. 17. oktoobril 1955. a. arreteeriti ja 26. dets. 1955. a. ENSV Ülemkohus kohtunik Afanasjevi (praegu ENSV Ülemkohtu esimehe asetäitja) eesistumisel karistas teda 6. a. vangistusega VNFSV Krk § 53 10 lõik I alusel (nõukogudevastane propagan-da). Süüdistus - 1955. a. kevadel Tallinna 2. Keskkooli teadetetahvlile üles pandud käsitsi kirjutatud artikkel, mida süüdistuses nimetati natsionalistlikuks ja ägedalt nõukogudevastaseks. 2. Keskkooli direktor Tšogan-kov viis artikli julgeolekuorganitesse ja käekirja ekspertiis tegi kindlaks, et artikkel on E. Udami kirjutatud. Pärast NLKP XX Kongressil toimunud stalinismi hukkamõistu järgnes poliitvangide süüasjade läbivaatamise kam-paania, mille käigus vabastati hulgaliselt poliitvange. Ka E. Udam vabas-tati Patarei vanglast aprillis 1956. a. karistuse kustutamisega. Pärast arreteerimist oli E. Udam TPI-st välja heidetud õppetööle mitteilmumise tõttu. Pärast vanglast vabanemist tühistati eksmatrikuleerimise käskkiri, kuna E. Udam "ei ilmunud õppetööle endast mitteolenevatel põhjustel"

ja 1956. a. sügisel jätkas E. Udam õppimist TPI-s, mille lõpetas elektriinsenerina 1961. a. TPI-s õppimise ajal oli E. Udamil mitmeid konflikte marksismi kateedri õppejõudude (Klement, Lambakahar, Libbin) ja parteifunktsionäridega marksismi seminaridel õppejõududele esitatavate küsimuste pärast ja hääletusmehhanismi paljastava sõnavõtu pärast TPI ametiühingukonverentsil. Kui moodustati teiste elektrilade baasil automaatika õpperühm, lükati E. Udami avaldus sinna õppima asumiseks tagasi põhjendusel, et ta ei saa sissepääsuluba sõjalise tähtsusega tehastesse. Kui E. Udam arvati "Spartaki" üleliidulisse koondvõistkonda klassikalises maadluses võistlusreisiks Bulgaariasse, keeldus TPI parteiorganisatsioon andmast talle iseloomustust ("negatiivset iseloomustust me reeglina ei anna") ja võistlustest tuli loobuda. Pärast TPI lõpetamist suunati E. Udam tööle 1961. a. tehase "Volta" Türi-Alliku tsehi TKO meistriks, kus töötas arreteerimiseni 1962. a. 14. juulil 1962. a. suvel püüdis E. Udam astuda Moskva Riikliku Ülikooli filosoofiateaduskonda. Selleks oli vajalik ENSV Kõrgema- ja Keskerihariduse Ministeeriumi suunamiskirja. Minister M. Pesti andis korralduse suunamiskirja vormistamiseks, kuid endisel TPI marksismi õppejõul A. Lebbinil, kes oli ministeeriumi kolleegiumi liige, õnnestus suunamiskirja andmine nurjata. 14. juulil 1962. a. arreteeriti E. Udam töökohas Türi-Allikul. Operatsiooni juhatas Albert Molok (tol ajal KGB kapten). Süüdistati kuulumises "Eesti Rahvuslaste Liidu" nimelisse organisatsiooni, tulirelva ebaseaduslikus hoidmises ja nõukogudevastases propagandas. Nii eeluurimise ajal kui kohtus eitas E. Udam süüd täielikult. 1. dets. 1962. a. mõistis ENSV Ülemkohus kohtunik Uusküla eesistumisel E. Udami süüdi ja karistas teda 5½ a. vangistusega. Kohtu all oli 6 noormeest. Teised said karistuseks: Uibo 6 a., Tarto 5½ a., Kiik 4 a., Silla 3 a., Reinart 3 a. Kohtuprotsess toimus suletud uste taga 3 päeva, sisse lubati kaebeluste sugulased. Vangistuses oli E. Udam Mordva poliitvangide laagrites Dubravlag 385-II; 385-7 ja 385-7/1. Töötas laadijana, freesijana, hõõveldajana, konstruktorina, mängis korvpalli Eesti meeskonnas ja jalgpalli Baltimaade koondmeeskonnas. Kuna pärast kohtuprotsessi osa tunnistajatest teatasid, et nad on andnud eeluurimisel ja kohtus E. Udami kohta vale-tunnistusi, avaldas ENSV Prokurör protesti E. Udami kohtuotsuse kohta. ENSV Ülemkohtu pleenum jättis protesti rahuldamata, viidates muuhulgas Mordva vangilaagris leitud uutele tunnistajatele (teiste hulgas "tunnistaja Lembit Kivimäe seletab, et E. Udam on ka praegu nõukogudevastaselt meeletatud"). Järgmiseks esitas NSVL Peaprokurör protesti NSVL Ülemkohtu Pleenumile. 1966. a. juunis NSVL Ülemkohtu Pleenum tühistas ENSV Ülemkohtu 1. dets. 1962. a. otsuse E. Udami suhtes süütõendite puudumise tõttu ja saatis asja uueks eeluurimiseks. Uus eeluurimine toimus Tallinna KGB-s, kusjuures E. Udam oli jätkuvalt vahi all. NSVL Ülemkohtu pleenum märkis, et ENSV Ülemkohtu pleenum jättis ENSV Prokuröri protesti alusetult rahuldamata ja toetus laagrist stalinlike meetoditega otsitud tunnistajate seletustele. Eeluurimise käigus tegi uurimisosakonna juhataja L. Barkov E. Udamile ettepaneku tunnistada ennast põhimõtteliselt süüdi, mille eest vastutasuks lubas E. Udami koheselt vabastada. Vastasel korral ähvardas ta uue kohtuprotsessi ja uue karistusega. E. Udam keeldus ennast süüdi tunnistamast. Paari nädala pärast tegi L. Barkov määruse, millega lõpetas eeluurimise ja vabastas vahi alt E. Udami kui "ühiskonnale mitte-ohtliku isiku". E. Udam vabanes Patareist 16. nov. 1966. a. Pärast vaba-

nemist tehti mitmes asutuses kaadrite osakonna kaudu takistusi töölevõtmisel, lõpuks leidis tööd "EKE Projektis" elektriprojekteeerijana. Projekteeerijana töötanud veel mitmes Tallinna asutuses. 1975. a. kevadel avastas E. Udam tema korteri pealtkuulamiseks paigaldatud aparatuuri ja demonstereis selle. 1975. a. sügisel toimus Tallinnas Eesti Demokraatliku Liikumise kohtuprotsess. Pääs kohtusaali võimaldati kaebealuste sugulastel ja "töötajate esindajatel", kes olid kohale organiseeritud mitmest Tallinna ettevõttest. E. Udam tegi oma töökohas, Metsainstituudi SKB-s ametiühingu koosolekul ettepaneku saata kohtuprotsessile oma kollektiivi esindaja. Ettepanek leidis toetust ja ametiühingu koosolek valis E. Udami oma esindajaks "ühiskondliku kuulajana" demokraatliku liikumise kohtuprotsessil. Vaatamata koosoleku juhataja allkirja ja pitsoriga varustatud tõendile E. Udamit kohtusaali ei lastud. Võimused häiris ametiühingu iseseisev tegutsemine, kes ilma "kõrgemalt poolt" tulnud näpunäideteta võtsid vastu sarnase otsuse. Metsainstituudi SKB-s korraldati ülekuulamisi ametiühingu koosoleku asjas, vahetati välja juhataja, peainsener ja peatehnoloog ja E. Udam sunniti SKB-st töölt lahkuma 1976. a. kevadel. 1977. a. kevadel tegi KGB töötaja Albert Molok, kellel oli Udamiga juba varem korduvalt tegemist olnud, Udamile ettepaneku koostööks KGB-ga. Molok pani ette moodustada dissidentide grupp, milline tegutseks KGB juhtnõõride järgi ja annaks välismaa ajakirjanikele valeinformatsiooni. Ettepanekuga kaasnesid suured rahasummad, millised KGB pidi andma Udami käsutusse kokkuleppe saavutamisel. Jutt oli 200 000 kuni 500 000 rublast. E. Udam lükkas ettepaneku tagasi ning tegi selle asjaolud teatavaks pressikonverentsil välismaa ajakirjanikele Moskvast.

1978. a. sügisel, kui E. Udam töötas Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse projekteeerijana, moodustati Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse projekteeerijatest Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut. Et sealjuures kehtivaid seadusi rikkudes ignoreeriti projekteeerijate huvisid, asus E. Udam nõudma tööseadusandluse järgimist. Rikkudes varem koostatud stsenaariumi, valis a/ü konverents E. Udami VRK ametiühingukomitee liikmeks. Mõni nädal pärast valimisi vallandati E. Udam töölt koondamise tõttu. Riiklik Ehituskomitee keelas oma allasutustel E. Udamit projekteeerijana tööle võtta (enamik suurtest projekteerimisasutustest allub Ehituskomiteele). E. Udam alustas tsiviilhagi Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse vastu ebaseadusliku töölt vallandamise asjas. Pärast ligi pool aastat kestnud protsessi tunnistas Tallinna Oktoobri Rajooni Rahvakohus vallandamise ebaseaduslikuks, kuid teda tööle ennistamast kohus keeldus.

1979. a., Ribbentrop-Molotovi pakti 40. aastapäeva puhul avaldatud Balti apellil on ka E. Udami allkiri.

Erik Udam elab Paide rajooni Alliku külanõukogu Mägede külas. Töötab Jänedä Sovhoostehnikumis ehitustööde meistrina. Abielus. Poeg Ilmar on sündinud 1973. a.

20. OKTOOBRI SÜNDMUSED EESTIS

Läbiotsimised ja arreteerimised Pärnus

I

20. okt. 1980. a. toimus läbiotsimine VELJO KALEPI elukohas Pärnus, Side tn. 9-32. Läbi otsiti RJK vanemuurija major Kruusmaa poolt 17. okt. 1980. a. välja antud määruse alusel kriminaalasjas nr. 215-80 Tiit Madissoni kohta. Läbi otsisid major Kruusmaa isiklikult ning RJK töötajad major Lartsev ja major Reinsalu. Leiti ja võeti ära:

1. "Seletus ühele töötasu probleemile". Valgel paberilehel.
2. Leht "Humaansete Aktsioonide Komitee".
3. Kiirkõitja 16 paberilehte. Tekst algab: "ENSV Sideministrile..."
4. Kiirkõitja 14 paberilehega "Humaansete Aktsioonide Komitee."
5. Kiirkõitja 49 paberilehega. Ehitusinsener V. Kalepi töötasu...
6. Üldvihik 96 lehte.
7. Sahharovi enesepaljastus.
8. Üldvihik 35 lehte. Kirjavahetus.
9. Vihik 8 lehte. Suur ettevõtte...
10. 10 trükist eestikeelse tekstiga.
11. 76 märkmikku, kalender märkmik. Aadressid ja märkmed.
12. Suletud ümbrik - A. Kõppari nimele.
13. 5 kirja koos ümbrikuga. Saatjaks M. Niklus.
14. Kaks visiitkaarti Mai Käppa ja Georgi Nikolajevi nimele.
15. Must kopeerpaber teksti jäljenditega.
16. Raamatud "Eesti rahva kannatuste aasta" kahes köites ja "Eesti Vabadussõda" kahes köites.
17. Kirjutusmasin "Patria".

Pärast läbiotsimist V. Kalep arreteeriti. Praegu viibib ta Tallinna Keskvangla Uurimisisolaatoris nr 1.

V.K. on abielus. Abikaasa Helle Ervini t. Kalep. Kodune telefon 57190. Kalepitel on kolm last: Veikko (sünd. 1969), Reet (sünd. 1970), Sven (sünd. 1972).

II

20. okt. 1980. a. toodi Tiit Madisson tema töökohast Pärnu Majavalit-susest elukohta Angerja tn. 2a - I, kus teostati läbiotsimine tema käsu-tuses olevas toas ja sahvris. Määrus oli välja antud 17. okt. 1980. a. RJK vanemuurija major Kruusmaa poolt.

Läbiotsimist teostasid RJK vanemuurija kapten Tutk ja kaastöötaja kapten Eesmaa. Manukatena viibisid kohal Kuno Voldemari p. Palu, eluk. Pärnus, Karja tn. 9-7 ja Karla Jermani p. Vanamõisa, eluk. Pärnus, 9. mai tn. 15-36.

Läbiotsimisel leiti ja võeti ära:

1. Avaldus ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile ühel lehel, algab sõnadega "Keeldun kategooriliselt osa võtmast..."

2. Sama, algab sõnadega "Protestin endise TRÜ teaduri Jüri Kuke..."
3. Ruuduline paberileht tekstiga, mis algab " 7. märts. Katse saata kirja vangistatud..."
4. 22 kopeerpaberi lehte.
5. Valge paberileht, ühel küljel pliiatsiga kirjutatud tekst "Meie sõna".
6. Kaks kokkuleebitud valget paberilehte tekstiga "Teataja". Sõltumatu häälekandja Nr. 1, kesknädal, 23. veebr. 1980. a. Ilmub 2 korda kuus. Toimetus ja peatalitus: Tallinnas, Pagari tn. 1. Abitalitused: Tartus, Vane-muise tn. 21 ja Pärnus, Ringi tn. 44. Üksiknumber tasuta.
7. Valge paberileht tekstiga "Meie maa". Sõltumatu häälekandja Nr. 1....
8. Osa ajalehe "Meie maa" 8 nov. 1939. a. numbrist.
9. Osa ajalehest "Meie maa".
10. Pliiats.

T.M. keeldus protokollile alla kirjutamast, mida ei motiveerinud. Läbi-otsimise lõppedes T.M. arreteeriti. Praegu viibib ta Tallinna Keskvanglas Uurimisisolaatoris nr 1.

29. okt. pidi Elviira Madisson (abikaasa) ilmuma tunnistajana ülekuulami-sele Tallinna RJK-sse uurija Tutki kutsel. Viieaastase poja Jaanuse haiges-tumise tõttu ta minna ei saanud ning läks 31. okt. Uurija Tutk püüdis E.M.-lt teada saada T.M. nõukogudevastase tegevuse kohta, kuid sellisest tegevusest ei teadnud E.M. midagi. Tutk teatas, et T.M. süüdistatakse ENSV KrK § 68 (I) alusel.

Läbiotsimised ja ülekuulamised Tallinnas

20. okt. 1980. a. toimus läbiotsimine Viivi Ahoneni töökohas "Kultuuri-mälestiste Riikliku Projekteerimise Instituudis (KRPI) Tallinnas, Lai tn. 31. Läbi otsiti T. Madissoni vastu algatatud kriminaalasjas. Määrus oli välja antud 17. okt. 1980. a. läbi otsimaks Viivi ja Heiki Ahoneni elu-ja töökoht RJK vanemuurija major Kruusmaa poolt. Läbiotsijad: RJK töötajad kapten Veinberg, vanemleitnant Aarand ja leitnant Hinnov vaata-sid üle V. Ahoneni töölaua. Ära ei võetud midagi. Manukateks olid Helju Kraas ja Tiiu Paits. Läbiotsimine algas kl. 14.20 ja lõppes kl. 14.45.

Töölt sõidutati V.A. elukohta Kadaka pst. 31, kus teostati uus läbiotsi-mine. Selle läbiotsimise juures viibis ka abikaasa H. Ahonen. Läbiotsimist toimetas sama brigaad, manukateks olid naabrid Lii Tamme ja Linda Arike. Leiti ja võeti ära:

1. Fotokoopia venek. raamatust V. Bukovski "Back to....the wind" 400 lehel.
2. Raamat "Eesti Vabadussõda" Tallinn, 1937.
3. Brošüür H. Tulnola 3. jalaväerügemendiga Vabadussõjas 1918-1920.
4. Brošüür "Kaitseliidu vorm".
5. Brošüür "Kümme aastat Eesti riiklikku iseseisvust."
6. Üks leht ajalehest "Uus Eesti" nr. 53, 23.02.1939. a.
7. Sini-must-valge laualipp.
- 8.,9.,10. Kolm avaldust NSVL ja ENSV Ülemnõukogu Presiidiumitele.
11. Viis paberilehte tekstiga "XI saj. vürst Jaroslav..."
12. 4 masinakirjalehte pealkirjaga "TPI õppejõu Kubja loengukonspekt".
13. 2 lehte paberit, algab masinkirjas "14.01 - 11.00 lülitatakse Endel

Ratasel..."

14. 5 ruudulist paberilehte tekstiga "Rahvakalender 1943"

15. Leht paberit masinkirjas, algab "29.06. arret...ilus..."

16. Leht paberit, algab "Doris Kareva..."

17. 4 ruudulist paberilehte, algab sõnadega "Kolmapäev 6.06.79..."

18. 5 väikest lehte, algab sõnadega "23. aug. 1939..."

19. 2 väikest lehte, algab "Kaitseliidu põhimaleva..."

20. Leht paberit, algab "... 13. märts..."

21. Fotokoopiad Eesti topograafilisest kaardist 22 lehel 1934-1939.

22. 1979. a. kalendermärkmik.

23. Kirjutusmasin "Moskva".

24. Kartongist kaaned 29. lehel pealkirjaga "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis V kogu".

25. Kirjutusmasin "Erika".

26. 1980. a. kalendermärkmik.

Läbiotsimine algas kl. 15.30 ja lõppes kl. 18.00. Samas kirjutas kapten Veinberg Heiki Ahonenile kutse ilmuda 21. okt. kl. 10.30 Tallinna RJK-sse tunnistajana ülekuulamisele.

Järgmisel päeval kl. 10.30 kapten Veinbergi Pagari tn. 1 kohal polnud ja H. Ahonen keeldus teistele julgeolekutöötajatele tunnistusi andmast.

12. nov. sai ta posti teel kutse ilmuda 13. nov. kl. 14.00 RJK-sse kabinetti 88. Välja kutsuti kui tunnistaja, kutsuja major Kruusmaa.

Kella 14.00-16.30 kestnud ülekuulamist teostas Läti RJK uurimisosakonna eriti tähtsate asjade uurija alampolkovnik Revalds. Tõlgiks oli Tallinna RJK töötaja Jelena Orlova.

Ülekuulaja selgitas H.A.-le, et teda kuulatakse üle V. Kalepi ja T. Madissoni süüasjas, keda süüdistatakse ENSV KrK § 68 (I) alusel nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas.

H.A. kirjutas vastused eesti keeles omakäeliselt protokolli. Tõlk Orlova tõlkis need suuliselt vene keelde. Toome ära protokollis kantud küsimused (Orlova suusõnaline tõlge vene keelest) ja H.A. vastuse.

Küsimus: Kas tunnete Kalepit ja Madissoni? Mis ajast tunnete ja mis vahekorrad on teil nendega?

Vastus: Palun mulle selgitada, milles süüdistatakse Kalepit ja Madissoni.

K: Teile selgitatakse teistkordselt, et K. ja M. süüdistatakse nõukogudevastases propagandas - kuriteos, mis on ette nähtud § 68/1 KrK ENSV. Teile loetakse ette katkend Kalepi tunnistusest 3. nov. 1980. a. teiega kohtumisest Pärnu linnas suvel 1980. a. Jutustage üksikasjalikult sellest kohtumisest.

V: Palun selgitage mulle mitte ainult ENSV KrK §68/1 tekst, vaid konkreetselt kuritegude sisu, mille sooritamises K. ja M. süüdistatakse. Ilma sellise selgitusega esitatud küsimusele vastust anda ei saa.

Läbiotsimised ja ülekuulamised Tartus

20. okt. 1980. a. kl. 8.00 peeti Viktor Niitsoo kinni TRÜ Tähe tn. 2 õppehoone vestibüülis. Talle esitati määrus läbiotsimise teostamiseks tema elu ja töökohas. Määrus oli välja antud 17. okt. 1980. a. RJK vanemuuri ja

major Kruusmaa poolt Tiit Madissoni kriminaalasjas.

V.N. sõidutati tema elukohta Aardla tn. 3, kus teostati läbiotsimine. Selle viisid läbi RJK eriti tähtsate asjade vanemuurija alampolkovnik Marat Žukov ja kapten Ervin Nieländer Tartu RJK-st. Tõlgina oli kohal Tartu RJK töötaja Lembit Palmpuu, eluk. Tartu, Sireli tn. 17. Manukateks olid Margus Arnoldi p. Priimägi, eluk. Tartu, Sireli tn. 17 ja Peet Mihkli p. Solba, eluk. Tartu, Peetri tn. 3.

Läbiotsimise käigus leiti ja võeti ära järgmised esemed ja dokumendid:

1. Ingliskeelne raamat "The Russians", autor Hendrick Smith, välja antud New Yorgis 1977. a., 700 lk. Raamatu vahel oli valge paberileht välja- kirjutustega.
2. Masinakirjas tekst "Kui peitesõnad, siis ka peitekirjandus."
3. Masinakirjas tekst 6 lehel, valmistatud valguskopeerimise teel, pealki- jaga "Autentseid märkuseid hiljutisest ajaloost", autor Heino Susi.
4. Klade, pealkirjastatud "G. Mannerheim. Mälestused..."
5. Kaks must-valget meesterahva fotot.
6. Kirjutusmasin "Olympia".
7. Portfellist leitud leht paberit "Läbiotsimine K.I. Elleri elukohas".
8. Paberileht, algusega "2000 kooliõpilast".
9. Paberileht perekonnanimedega, algab: nr. 1) V. Skuodis..."
10. Märkmik.
11. Käsitsi kirjutatud paberileht, algab "Ühe kohtuasja..."

Läbiotsimine algas kl. 8.25 ja lõppes kl. 10.55. V.N. protokollile alla ei kirjutanud.

Läbiotsimise lõppedes kirjutas Žukov Niitsoole kutse ilmuda samal päeval kl. 15.00 Tartu RJK-sse ülekuulamisele tunnistajana.

Samaaegselt ja sama määruse alusel teostati läbiotsimine V.N. töökohas Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimise Instituudi Tartu sektoris, 21. juuni tn. 4. Läbiotsijateks olid RJK Tartu osak. kapten Anti Talur, sama asutuse töötajad Peeter Sepper ja Viktor Kozlov. Administratsiooni esin- dajana viibis läbiotsimise juures KRPI arhitekt Udo Tiirmaa. Manukateks olid KRPI arheoloog Romeo Aleksei p. Metsallik, eluk. Põlva raj. Vastse- Kuuste ja KRPI ajaloolane Maret Gunnari t. Eimre, eluk. Tartu, Kastani tn. 25-16. Läbi otsiti V.N. töölaud ja riul ning ruumis olev raadiovastu- võtja. Leiti ja võeti ära:

1. Niitsoo töölaua kõrval olevast riulist mapi "Pomjatniki arhitektuurõ Ukrainõ" vahelt kolm dokumenti:

- a) masinakirjas tekst kahel lehel, mis algab sõnadega "Tarto Vilniuses ülekuulamisel".
 - b) masinakirjas tekst pealkirjaga "Läbiotsimise protokoll" 2 lehel.
 - c) käsikirjaline tekst "... 26. aug. 1980. a. toodi...".
2. Ümbrik selles oleva dokumendiga.
 3. Valgesse joonestuspaberisse köidetud tekst pealkirjaga "Keel".
 4. Sama, pealkirjaga "Sina".
 5. Brošüür "Parlamentarism ja solidarism".
 6. Kiirkõitjas tekst "10. apr. 1979. a....".
 7. Mapp 7 dokumendiga.
 8. Kiirkõitjas tekst "Uku Masing. Esseed. A.D. 1952".

9. "Edasisse" pakitud "Vigilia IV", "Tõlet 2" ja "Tõlet 3".

10. Märkmik.

11. Masinakirjapaberi pakk paksusega 2,5 cm.

12. Kalkapaberi proovid.

13. Vatmanpaberi leht.

14. Kassettmagnetofoni lint.

Läbiotsimine algas kl. 9.15 ja lõppes kl. 12.15. Protokoll viidi läbiotsijate poolt kaasa.- Sama päeva pärastlõunal, kui V.N. viibis RJK-s ülekuulamisel, anti see U. Tiirmaa kätte, et viimane annaks protokollile V.N. ülemusele Jüri Kulasalule. Tollel omakorda lubati protokollile allkirja vastu kasutada anda.

Sama päeva kl. 15.00-17.20 kuulati V. Niitsoo üle RJK Tartu osakonnas. Ülekuulajaks oli alampolkovnik M. Žukov. Enne algust kanti veel üks dokument protokollile, mis oli algul kahe silma vahele jäänud. Niitsoo nõudmisel lisati ka kellaaeg.

Ülekuulamine toimus eesti keeles. V.N. kirjutas oma vastused mustandisse ja ülekuulaja kandis need sealt vene keeles protokollile.

Küsimus: Teilt on ära võetud dokument pealkirjaga "Läbiotsimine K.I. Elleri elukohas". Kelle poolt ja missugusel eesmärgil on see dokument valmistatud?

Vastus: Kuna minu elukohas teostati läbiotsimine Tiit Madissoni kriminaal-asjas, siis leian, et antud küsimusel puudub seos selle kriminaal-asjaga. Ja kuna ENSV Kriminaalprotsessi Koodeksi § 52 (2) alusel võib tunnistajat üle kuulata ainult antud kriminaal-asjaga tõestamisele kuuluvate asjaolude kohta, siis leian, et antud dokumendil puudub seos T.M. kriminaal-asjaga.

Et ülekuulaja esitas küsimuse minult läbiotsimisel äravõetud dokumendi kohta, siis arvan, et nimetatud dokumendil ega ka kõigil muudel äravõetud materjalidel ei ole seost T.M. kriminaal-asjaga. Palun mulle selgitada milles südistatakse T.M. ja esitada antud kriminaal-asja puutuvaid küsimusi. K: Kelle poolt on kirjutatud dok. "Ühe kohtuasja jälgedes" ja kelle poolt on tehtud parandused sellele dokumendile?

V: Nimetatud dokument ei olnud läbiotsimise ajal protokollile kantud. See kanti ülekuulaja poolt äravõetud asjade nimekirja protokollis nr 10 nime-tuse all kl. 15.20. Nõudsin, et dokumendi protokollimise aeg fikseeritaks, aga ülekuulaja seda kohe ei teinud, vaid 16.45. Seepärast ei anna selle dokumendi suhtes mingeid seletusi.

V. Niitsoo kirjutas protokollile alla.

Ülekuulamise käigus ütles M. Žukov, et Madissoni südistatakse ENSV KrK § 68 (1) alusel.

VESTLUSI JA ÜLEKUULAMISI VIKTOR NIITSOO ASJUS

20. okt. läbiotsimisele on järgnenud RJK töötajate intensiivne "tegelemine" V.N. tuttavate ja töökaaslastega. Enamik neist on vestluse sildi all mitte-ametlikult üle kuulatud, mitmelt on nõutud seletuskirju, kaks inimest

on tunnistajatena üle kuulatud väidetavas kriminaalasjas V.N. vastu. Järgnevalt püüame lühidalt kirjeldada teadaolevaid juhtumeid. Loend on toodud ligilähedases kronoloogilises järjekorras.

24. okt. vestles RJK Tartu osak. töötaja Viktor Kozlov V.N. töökaaslaste KRPI ajaloolase Niina Raidi ja Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse Tartu osak. juhataja Ilmar Kanguriga. "Vesteldi" põhiliselt 21. okt. telefonikõne asjus, kus V.N. olevat rääkinud koolinoorte rahutustest Tartus. Mõlemalt nõuti välja seletuskirjad.

2. nov. helistas Kozlov V. N. töökaaslastele arhitekt Udo Tiirmaale ning kutsus vestlusele. Vestlus toimus KRPI tööruumides. Kozlov tundis huvi V.N. elulooliste andmete järele, sõprade-tuttavate järele. Uuris, kas V.N. ei ole midagi lugeda andnud, kas töö juures pole juttu olnud noorterahutustest või välisraadio saadetest. Tegi juttu ka "Poolpäevalehest". Jutuajamise lõpus soovitas V.N. kasvatama hakata.

3. nov. kutsus Kozlov V.N. töökaaslaste Maret Eimre RJK-sse vestlema. Seal uuris ta nendevaheliste suhete kohta aastatest 1976-77. Küsis jällegi, kas V.N. pole midagi keelatud lugeda andnud, kes kirjutas artikleid "Poolpäevalehte", kas V.N. on organiseerinud ühiseid välisraadio kuulamisi jne. Veel päris sõprade kohta ja küsis, kas töökollektiiv ei kavatse V.N. käitumist hukka mõista. Muuhulgas huvitas teda ka KRPI üldine meeleolu - millest räägitakse koosviibimiste ajal, kas ka poliitikast. Eriti huvitasid Kozlovi V.N. ja Romeo Metsalliku suhted.

3. nov. kutsus Kozlov telefonitsi KRPI endise sektorijuhataja Raul Kivi RJK-sse. Seal vestles temaga Tallinna RJK töötaja Guljanski, kes soovis teada saada illegaalse kirjanduse levitamise kohta V.N. poolt. Veel päris ta praeguse atmosfääri kohta KRPI-s ja V.N. meeleolu kohta. Ta tundis huvi ka Lagle Pareki vastu.

3. nov. ajavahemikus kl. 16.00-19.30 kuulati Tartu RJK-s tunnistajana üle TRÜ endine õppejõud dr. Boriss Gasparov. Ülekuulajaks oli Läti RJK alampolkovnik Revalds, kelle sõnul kuulati Gasparovi üle Kalepi, Madissoni ja Niitsoo kriminaalasjas ENSV KrK § 68/1 alusel. Kuna G. ütles, et ta kedagi süüdistatutest ei tunne, hakati teda küsitlema mitmesuguste muude asjade kohta. Eriti huvitas teda, kuidas Gasparovi avalik kiri akadeemik A.D. Sahharovile sattus "Lisandustesse", kes on toonud kollektiivseid kirju Gasparovile allakirjutamiseks ning kes on neid tõlkinud vene ja inglise keelde. Gasparov ei osanud aga ta uudishimu rahuldada. Kes talle avalikke kirju allakirjutamiseks tõi, keeldus ütlema. Ülekuulamise lõppedes ütles Revalds, et nad võivad G. NSVL-s kuni uurimise lõpuni kinni pidada (G taotleb emigreerumisluba).

3. nov. kutsus Kozlov telefonitsi 4. novembriks ajaloolase Kaur Alttoa RJK-sse vestluseks. Temaga vestles A. Talur, kes tundis huvi, kas V.N. on midagi lugeda andnud ning kuidas kommenteerinud välisraadio saateid.

4. nov. kutsuti Tallinna RJK-sse KRPI Tallinna osak. töötaja Boris Dubovik. Temaga vestles keegi venelastest töötaja, kes esitas põhimõtteliselt samu küsimusi. Veel ütles ta, et V.N. õhutavat vaenu venelaste ja eestlaste vahel. Päriti ka Lagle Pareki, Enn Tarto jt. kohta.

5. nov. hommikul kl. 8.30 tungis Kozlov Lehte Bertlova korterisse Tartus, Kalda tee 12-20. Paaritunnise vestluse jooksul, kus Kozlov soris korteriomaniku raamatute seas, tunnistas Bertlova, et ta on lugenud paari "Poolpäevalehe" numbrit ja mitmeid "Lisandusi". Kelle käest ta need sai,

ei ütelnud. Seejärel toimetas Kozlov Bertlova Tartu RJK-sse, kus uurija Revalds ta üle kuulas. Üle kuulati Revaldsi sõnul Kalepi, Madissoni ja Niitsoo kriminaalasjas. B. tunnistas, et on materjale lugenud, see ka protokolliti. Endiselt keeldus nimetamast, kelle käest saanud oli. Esitati mitmesuguseid küsimusi V.N. ja Lagle Pareki kohta.

5. nov. pärastlõunal peatas Tartu RJK töötaja Anti Talur tänaval Jevgeni Superfini, palus ta autosse, kus toimuski vestlus. S. küll ütles, et ta V.N. ei tunne, kuid vestlus jätkus sellele vaatamata. Talur jutustas S.-le Eesti "ajalugu": näiteks, et Eesti Vabariigi ajal sunniti vene pärisnimedega inimesi neid eestindama - niivõrd kiusati neid taga. Ta nimetas V.N. ja Lagle Parekit kui rahvusvaenu õhutajaid ning hoiatas Superfini üle võtmast Gasparovi kohta (!) eesti dissidentluses.

Samaaegselt on tähelepanu keskpunktiks saanud Tartu Noortemaja "Sõprus" direktori Riho Illaku 25. juubelisünnipäev käesoleva aasta 16. aprillil. Seal olevat V.N. solvanud TRÜ komsomolisekretäri Madis Kallionit.

On teada, et RJK töötajad on vestelnud ja seletuskirju nõudnud TRÜ komsomolikomitee mõnedelt liikmetelt. Vesteldud on ka ansambli "Meedium" liikmete A. Aheri, M. Lepneri ja A. Salmistuga.

13. nov. vestlesid RJK töötajad Noortemaja "Sõprus" töötaja Rein Õunapiga. Jutt keerles enamasti Illaku sünnipäeva ümber ja Õunapi tutvusastme selgitamisel V.N.-ga.

14. nov. kl. 9.30 sõidutas Tartu RJK töötaja Lembit Palmpuu Noortemaja "Sõprus" metoodiku Ilme Tiiki julgeolekusse, kus temaga vestles V. Kozlov. Too püüdis välja uurida, kellega V. Niitsoo ülikoolis kõige sagedamini suhtleb (I. Tiik õpib koos V.N.-ga TRÜ ajalooteaduskonna kaugõppeosakonnas III kursusel), millest räägib ühistel koosviibimistel ning kas on midagi lugeda andnud. I.T. ütles, et V.N. on talle andnud lugeda omakirjastuslikku almanahhi "Sõna". Ta ei leidnud selles midagi keelatud. Oli juttu ka Illaku sünnipäevast.

Järgmisel päeval kutsuti Tiik uuesti välja. Seekord asendas Kozlovi Anti Talur. Jutt keerles põhiliselt samal teemal, kusjuures Tiikile anti lootust, et teda enam ei tülitata. Tiik oli sunnitud kirjutama ka seletuskirja, kus mainis, et oli V.N. käest saanud ühel koosviibimisel ainult ühe J. Grotowsky artikli (nim. art. oli avaldatud "Sõnas") mitte aga almanahhi.

14. nov. kell 11.25 sõidutas L. Palmpuu Tartu RJK-sse Noortemaja "Sõprus" kunstniku Ervin Õunapuu. Viimasega vestlesid Anti Talur ja hiljem tollega liitunud V. Kozlov. Uuriti tutvumise kohta, "Poolpäevalehe" kohta aga peamine raskuspunkt langes ikka Illaku sünnipäevale. Selle kohta kirjutas Õunapuu seletuskirja, et tuli koos V.N.-ga sünnipäevale ning et nende lauas istus ka A. Salmistu. Rohkem ta ei kirjutanud põhjendusel, et oli jooanud. Muuhulgas uuriti E. Õunapuult ka Matti Miliuse, Hubert Jakobsi ja Kalju Langsepa kohta.

18. nov. vestles Kozlov KRPI Tartu sektori insener-eelarvestaja Rein Partsiaga. Teda huvitasid järgmised küsimused: kirjanduse levitamine, helilindi ettemängimine töökaaslastele, suhted (kas on ka vaenlasi), kellel töökaaslastest võiks olla mõju V.N. üle (vastas, et vast Udo Tiirmaal), kes käivad V.N. töö juures (loeti ette mitmed nimed, ükski neist ei olnud Partsiile tuttav). Edasi küsitles töökaaslaste kohta, eriti huvitatud oli Lagle Parekist.

18. nov. viibis kolm ja pool tundi ülekuulamisel Tartu RJK-s KRPI sektorijuhataja kt. Jüri Kulasalu. Teda kuulas tunnistajana üle Revalds. Kelle kriminaalasjas ja mis süüdistusel, seda K. ei selgitanud. Küsimusi aga esitati V. Niitsoo kohta. Peamiselt uuriti tööga seotud küsimusi: millal ja kust tööle tuli, milles seisneb töö jne. Töökaaslastest tunti huvi Lagle Pareki vastu. Küsiti, kes teda töö juures külastavad. Nimetati Enn Tarto, Arvo Pesti, Tiit Madissoni ja veel kellegi pärnaka nime. E. Tartot ja A. Pestit teadis Kulasalu nimetada, ülejäänutest aga ei mõistnud midagi kohta. Koostati ka venekeelne protokoll.

13. nov. kl. 16.00 kutsuti Ilme Tiik Tartu RJK-sse, seekord ülekuulamisele. Üle kuulas Revalds, tõlkis arvatavasti Orlova. Peamiselt huvituti 16. apr. sünnipäevast. Intsidendist ei teadnud I.T. midagi, V.N. käitumine ei olevat teiste seast silma torganud. Küll oli aga purjus Ervin Õunapuu. Ütlused protokolliti. Küsimusele V.N. käest saadud Grotowsky artikli kohta vastas I.T., et tema enam ei mäleta täpselt, kelle käest sai. Vestlusel oli sellepärast V.N. nime nimetanud, et oli ärevuse ning surve all. Seda tunnistust millegipärast protokolliti ei kantud.

14. nov. kl. 15.30 kuulas Revalds üle Ervin Õunapuu. Tõlgiks oli RJK töötaja Kalev Vahe. E.Õ. püüdis välja selgitada kriminaalasja sisu. Talle vastati, et teda kuulatakse üle 16. apr. Noortemajas "Sõprus" toimunud intsidendi asjus ning küsimusi esitati peamiselt V.N. kohta. Millise paragrahvi järgi V.N. süüdistatakse (kui üldse süüdistatakse), ei õnnestunud E.Õ.-l teada saada. Järgnesid küsimused Illaku sünnipäeva kohta, millele E.Õ. vastas järgmiselt: V.N. sattus R. Illaku sünnipäevale tema, E.Õ. kutse läbi. Nad andsid kingituse (pildi) üle ning istusid lauda. E.Õ. jäi ohtralt viina ning tantsis. Sõnelusest ei tea ta midagi. E.Õ. vastused protokolliti.

STREIK TARTU KATSEREMONDI TEHASES

1. oktoobri hommikul valitses Tartu Katseremonditehase mootoriremondi jaoskonnas vaikus. Töö seisis. Töölised (umbes 150 inimest) aga vestlesid omavahel vägagi elavalt. Põhjus: tööliste kõrvu oli jõudnud teade, et kuna plaan on täitmata, preemiat välja ei maksta. See moodustab aga 40% kogu saadavast tasust. Töölised otsustasid streikida seni, kuni preemiad välja makstakse. Hoolimata välkkoosolekust ei suutnud juhatus 1. okt. probleemi lahendada.

2. oktoobril ilmus välja ka direktor ning tööpäeva lõpuks jõuti töölistega kompromisslahenduseeni. Viimase kvartali plaani vähendati ning kui aasta-plaan saab täidetud, makstakse septembri preemia välja tagant järele. Kõik streikijad polnud sellega päriselt veel nõus: töö sai õige hoo sisse alles 3. okt. lõunaks.

Streik oli küll suhteliselt lühike ja väikesearvuline, kuid kui palju saginud ta esile kutsus! Järgmisel päeval saabusid tehasesse "Eesti Põllumajandustehnika" esimehe asetäitja ja üks koondise juhatajatest; 5. okt. oli oodata külalisi päris Moskvast endast "Sojuzselhoztehnikast", kes saabusid kohale kahes isikus 6. okt. koos vabariigi EPT juhtkonnaga - seega 9-

liikmeline "komisjon". Tulemuseks oli see, et töölistele maksti 8. okt. preemia välja. Samuti karistati direktorit ja partorgi jt. tööjuhte. Selleks korraks sai streik läbi.

KIRI LECH WALESALA

POLSKA, GDANSK, STOCZNIA IM. LENINA PAN LECH WALESALA

Pan Lech Walesa

Õnnitleme Teid ja Teie näol kogu poola rahvast, kes pani aluse demokraatlikele reformidele, mida nii väga vajab kogu sotsialismileer.

Ahonen, Heiki
Boguscis, Vytautas
Cidzikas, Petras
Šakaliene, Genute
Gasparov, Boriss
Kalep, Veljo
Masiulionis, Algirdas
Niitsoo, Viktor
Paperno, Irina
Parek, Lagle

Pesti, Arvo
Protusevičius, Jonas
Poškiene-Lukauskaite, Ona
Ragaišis, Romas
Ratas, Endel
Sasnauskaite, Leonora
Subačius, Kestutis
Tarto, Enn
Udam, Erik
Volungevičius, Jonas

Lietuva-Eesti
11. sept. 1980. a.

HERBERT MURDI KOHTUASI

Noor usuaktivist, Pärnu metodistikoguduse üks juhtidest, Herbert Murd (sünd. 1954. a.) arreteeriti 28. märtsil 1980. a. süüdistatuna hulkurluses. Kogu eeluurimise ajal peeti teda kinni Pärnu vanglas. Ligi pool aastat kestnud eeluurimiseaeg oli tavalult pikk, seda enam sellise süüdistuse puhul nagu hulkurlus. Hiljem selgus, et aega vajasisid Pärnu prokuratuuri-organid, et julgeoleku toetusel kokku klopsida vähegi tõepärane kohtuasi.

17. juulil toimus Pärnu Rahvakohtus H. Murdi süüasja kohtulik arutelu. Istungit oli tulnud jälgima ligikaudu 50 inimest. Saalisolijail lubati teha märkmeid. Kuid advokaadi küsimusele, kas tohib kohtuistungit helisalvestada, vastati keeldumisega.

Kohtuistungi käik jättis soovida. Näiteks unustas ennast tihti eesistuja, kes tihtipeale süüdistajana esines. See-eest oli publik üksmeelselt H. Murdi poolt. Kui prokurööri süüdistuskõne ajal tuli juttu NSVL konstitutsioonist, tõusis üks saalisviibijaist ning kõndis demonstratiivselt kohtusaalist välja.

H. Murdi kaitsja põhjendas selgelt oma kaitsekõnes, et tema kaitsealusel ei olnud võimalik tööle asuda, kuna talle keelduti vanast töökohast tööraamatut kätte andmast. (Kaadrite osakonna töötaja tunnistas kohtus, et Pärnu RJK töötaja olevat keelanud Murdile tööraamatu kätteandmise.) Kaitsja tõestas, et seega puudub antud juhtumisel kuriteo koosseis ning palus H. Murd õigeks mõista. Kaitsja kõnet võib iseloomustada lõõva ja objektiivsena.

Sellele vaatamata mõistis kohus Herbert Murdi süüdi ENSV KrK § 201/3 alusel hulkurluses ja karistas teda üheaastase vabadusekaotusega.

Viimases sõnas kinnitas H. Murd veelkord, et ta ei leia end süüdi olevat ning palus end vahi alt vabastada.

KIRI LORD KILLANINILE

Moskva olümpiamängud on küll möödas, kuid sellega seotud probleemid endiselt päevakorras. Seepärast avaldame, kuigi hilinenult, järgneva kirja.

LORD KILLANINILE, RAHVUSVAHELISE OLUMPIAKOMITEE PRESIDENTILE, TALLINNA OLUMPIAREGATIS OSALEDA KAVATSEVATELE PURJESPORTLASTELE

Härra president!

Nagu teada, on Moskva olümpiamängude purjeregati asupaigaks kavandatud Tallinn - linn, mis 40 aastat tagasi sattus olema Rahvasteliidu sõltumatu liikmesriigi, Eesti Vabariigi pealinn. Nähtavasti ei ole ülearune meenutada, et samal kohal Tallinna lahes, kuhu on praegu planeeritud olümpiadisantsid "Alpha", "Bravo" ja "Charlie", seisid 17. juunil 1940. a. võõriigi - Nõukogude Liidu - sõjalaevad, suurtükid suunatud linnale. Samal ajal marssisid oma baasidest (kuhu nad olid 1939. a. paigutatud "kaitsmaks" Eestit väidetava välisohu eest) Tallinna tuhanded Punaarmee sõdurid, kes sundisid soomusautode ja tankide ähvardusel Eesti seadusliku valitsuse ametist lahkuma ning saavutasid nõukogudemeelse nukurežiimi moodustamise eesotsas kohaliku Babrak Karmali - pahempoolse luuletaja Johannes Vareseaga. 40.000-lise Nõukogude väekoondise toetusel (kellele Eesti sõjaväel oli vastu seada 12.000 meest) upitati võimule tilluke 150-liikmeline Eesti Kommunistlik Partei, kehtestati Nõukogude NKVD hirmuvalitsus ning korraldati kiirvalimised, mille käigus rikuti mitte üksnes Eesti valimis- seaduse sätteid, vaid ka kõiki demokraatliku menetluse üldtunnustatud põhimõtteid (näiteks sunniti kõik alternatiivkandidaadid enne valimisi oma kandidatuurist loobuma). Sääraste tumedate mahhinatsioonide tulemusena kuulutati Eesti 21. juunil 1940. a. Nõukogude Vabariigiks, milline viivitamatult inkorporeeriti Nõukogude Liidu koosseisu.

Paraku ei ole juhus, et sellise mittepoliitilise sündmuse nagu olümpiaregati avapäev langeb kokku seadusliku Eesti Vabariigi vägivaldse likvideerimise 40. aastapäevaga. Seoses sellega oleme kohustatud veelkord

täiesti selgelt nentima tõsiasja, et Eesti sovetiseerimisel ei olnud midagi tegemist eesti rahva vaba tahtega, vaid see tulenes ainuüksi välismaisest interventsioonist ja okupatsioonist, mille pani toime agressiivne suurriik, kes kõigest kuus kuud varem oli Rahvasteliidust välja heidetud Soome vastu teostatud agressiooni pärast; okupatsioonist, mis sooritati kokkuleppel teise agressiivse riigi, natsistliku Saksamaaga. Just seetõttu ei ole maailma demokraatlikud riigid kunagi tunnustanud Eesti riigi inkorporeerimist NSVL koosseisu.

Korraldada sellisel taustal olümpiamängude purjespordivõistlused Tallinnas kujutaks endast üpris kahemõttelist ja silmakirjalikku näidet ROK-poliitikast eemalehoidumise kohta. Tarvitseb vaid kujutada poliitilist pahameeletormi, mis puhkeks siis, kui olümpiamängude purjeregati asupaigaks oleks määratud Namiibias asuv Walvia Bay! Kas saab olla kahtlust, et olümpiaregati korraldamist ühes Namiibia linnas käsitatakse aktina, mis oluliselt mahitaks Lõuna-Aafrika ebaseaduslikku okupatsiooni selle maa üle? Kui aga keegi peaks siiski taolise ettepaneku esitama, kas poleks niihästi ROK-i kui ka rahvusvahelise avalikkuse argumentatsioon mitte järgmine: esiteks - lõpetatagu Namiibia okupatsioon Lõuna-Aafrika poolt; teiseks - lubatagu Namiibial saavutada sõltumatus, ja alles siis saab tulla kõne alla rahvusvahelise spordivõistluse korraldamine sel maal.

Teiselt poolt on aga olemas tõeliselt sportlik juubel, mis vääriks tähistamist ühenduses kavandatud Tallinna purjeregatiga: käesoleva aasta suvel täitub 60 aastat momendist, mil ROK aktsepteeris ametlikult eesti olümpia-meeskonna osalemise Antverpeni olümpiamängudel. Eesti olümpiakomitee säilitab siiani de jure ROK-i liikme staatuse, vaatamata sellele, et ta tegevus 1940. a. Nõukogude okupatsiooni tõttu katkes. Kooskõlas positsiooniga, millele Teie, härra president, olete asunud (rahvuslikud olümpiakomiteed peavad säilitama oma autonoomia, samuti võime osutada vastupanu mis tahes surveavaldustele), oleks praegu kohane tõstatada küsimus Eesti olümpiakomitee õiguste taastamisest ROK-is. Sama puudutab Läti ja Leedu vastavate olümpiakomiteede õiguste taastamist.

Ei ole kohatu meenutada, et hoolimata vägagi tagasihoidlikust rahvarvust on kolm Balti riiki saavutanud olümpiamängude ajaloo vältel märkimisväärset edu. Samal ajal kui umbkaudu pooled ROK-i 130 liikmesmaast pole seni küündinud ühegi olümpiamedalini, on Baltimaade atleedid võitnud ligemale 100 medalit, sealhulgas 13 individuaalset kuldmedalit (eestlased - 10, lätlased - 2, leedulased - 1). Need saavutused võinuksid olla suuremadki, kui Baltimaade olümpiakomiteed oleksid saanud ka pärast 1940.a. okupatsiooni jätkata normaalset, poliitilisest survest vaba tegevust.

Eesti sportlased osalesid olümpiamängudes esmakordselt 1912. a. (Vene impeeriumi meeskonna koosseisus), kusjuures maadleja Martin Klein võitis hõbemedali.

Vahetult enne Antverpeni olümpiamänge oli Eestist saanud iseseisev riik. 1920. a. suvel asutati Eesti Rahvuslik Olümpiakomitee, kes saatis eesti sportlaste nimel osavõtuavalduse Antverpeni mängude organiseerimiskomiteele. Kuna viimane jäi kõhklevale seisukohale (Eesti olümpiakomitee polnud veel võetud ROK-i liikmeks), saadi luba Eesti osavõtuks Pierre de Coubertini isikliku sekkumise tulemusena. Nii avanes eesti sportlastel võimalus võistelda 1920. a. olümpiamängudel omaette rahvusmeeskonnana. Antverpenis tõusis ka Eesti sini-must-valge trikoloor esmakordselt autasus-

tamistseremoonial lipuvardasse tähistamaks tõstja Alfred Neulandi kuldmedalit. Ajavahemikus 1920-1936 võitsid Eesti esindajad kokku 6 kuld-, 6 hõbe- ja 9 pronksmedalit. Hinnates iga riigi poolt võidetud olümpiauhindu tema rahvaarvu seisukohalt tõusis Eesti maailma juhtivate spordimaade esiritta (1928. a. teisel kohal, 1936. a. esikohal).

1930. aastate lõpuks võitis Eesti ka maailma parima laskespordimaa kuulsuse. Kolme sõjaeelse aasta vältel võitsid eesti laskurid kokku 16 maailmameistri tiitlit, püstitades terve rea maailmarekordeid.

Teise Maailmasõja ajal kaotas Eesti Nõukogude, Saksa ja taas Nõukogude okupatsiooni tingimustes, NKVD ja Gestapo terrori, küüditamiste ja massilise läände suundunud emigratsiooni tagajärjel 23% elanikkonnast. Esmase Nõukogude okupatsiooni ohvritena tuleb mainida silmapaistvat eesti sportlast, spordijuhti ja ajakirjanikku H. Tammerit (maailmameister tõstmises 1922. a., Pariisi olümpiamängude pronksmedalivõitja, Eesti olümpiadelegatsiooni juht 1928. a. ning Eesti olümpiakomitee peaesindaja 1936. a.), samuti laskespordi maailmameistrid A. Liivakut ja K. Vilbergi. Berliini olümpiamängude kahekordne kuldmedalivõitja K. Palusalu küüditati Siberisse sunnitööle.

Eesti taasokupeerimine Punaarmee poolt 1944. a. tähendas eesti sportlastele sunnitud emalejäämist Londoni olümpiamängudest (sel ajal Nõukogude Liit polnud veel ROK-i liige). Selle tagajärjel minetas üks tolleaaja parimaid maadlejaid Johannes Kotkas (Euroopa raskekaalumeister 1938.a., 1939, 1947) väljavaated olümpiamedalile. Ometi võib Kotkast pidada õnnelapseks: olles 1945. a. peale kommunistliku partei liige, võimaldasid julgeolekuorganid talle siiski pääsu Helsingi olümpiale, kus ta lõppude lõpuks oma kuldmedali võitis.

Ent nüüdsest peale määrasid eesti sportlaste karjääri mitte üksnes nende sportlikud saavutused, vaid samuti sotsiaalne päritolu, poliitiline minevik, rahvus ja eelkõige - täielik kuulekus kommunistlikule diktatuurile ja ideoloogiale. Üheskoos muude nõukogude vähemusrahvustega on eesti sportlased kannatanud sotsiaalse, ideoloogilise ja rahvusliku diskrimineerimise all. Suurima eestlasest sportlase Heino Lipu traagiline juhtum kujutab endast vaid ühte paljude seast. Ehkki 13-kordne NSVL tšempion ja 12-kordne rekordiomanik (kümnevõistlus, kuulitõuge, kettaheide), ei lubatud tal kordagi võistelda väljaspool raudset eesriiet, kuna KGB arvates ei olnud tema sotsiaalne päritolu ja poliitiline usaldatavus vajalikul tasemel. Nii juhtuski saatus irooniana, et samal ajal kui Bob Mathias võitis Londonis kümnevõistluse 7139 punktiga, saavutas Heino Lipp Tartus 7584 punkti ning kuu hiljem Harkovis isegi 7780 punkti.

Lubatagu meil meenutada Heino Lipu lugu neile Lääne sportlastele, kelle arvates Moskva olümpiamängude boikoteerimine kahjustab nende isiklikke ambitsioone. H. Lipul polnud väljavaadet alternatiivsetes rahvusvahelistes spordivõistlustes osalemiseks, kõnelemata võimalusest protestida või valitsuse korraldusi trotsida. Selline teguviis oleks tähendanud talle mitte üksnes vabadusekaotust, vaid ka tema nime kustutamist Nõukogude spordiajaloo (isik, kes langeb Nõukogude režiimi silmis ebasoosikusse, lakkab laiema avalikkuse jaoks lihtsalt olemast, omamata vähimatki võimalust oma seisukohta teatavaks teha või ennast kaitsta).

Eesti ja eesti sportlaste saatus Nõukogude ülemvõimu all näitab küllaldase selgusega, et Moskva olümpiamängude boikoteerimise tarve tuleneb

mitte üksnes Nõukogude sisetungist Afganistani. See tarve tuleneb samavõrra Baltimaade okupeerimisest Nõukogude Liidu poolt 1940. a.; see tuleneb Ungari ja Tšehhoslovakkia reformiürituste lämmatamisest; see tuleneb üksteisele järgnenud Nõukogude juhtkondade ülimalt lugupidamatusest inimisiksuse väarikuse ja õiguste suhtes. Mis puutub sportlastesse, siis puudub neil Nõukogude Liidus õigus eksisteerida omaette indiviididena (vastavalt ühele kesksele olümpiapõhimõttele) - atleete koheldakse siinmaal kui totalitaarse riigi omandit, kusjuures nad on kohustatud kaitsma selle riigi huve ja poliitikat ükskõik millise hinnaga, spordimoraalist hoolimata (meenutagem näiteks Ludmilla Belousova ja Oleg Protopopovi juhtumit, kus Nõukogude parteiametnikud nõudsid neilt sportlastelt kirjalikku kohustust võita iga hinna eest kuldmedal - sotsialistliku riigi auks ja kuulsuseks).

Kui jutt on juba spordi ja poliitika vahelkordadest, siis teame kõik, et sporti kasutatakse tänapäeval võimsa vahendina edendamaks valitsuste prestiiži, ideoloogilist propagandat, šovinismi ja bisnesmenide huve. See kehtib iseäranis diktatuuride ja totalitaarsete režiimide kohta, millistel on juba loomupärane kalduvus kasutada ära sporti (samuti kunsti, muusikat ja teisi kõige populaarsemaid ja kütkestavamaid inimtegevuse alasid) juhtimaks tähelepanu kõrvale oma agressiivsusest ja repressiivsusest või maskeerimaks oma ühiskonna ebanimlikke tahke.

Riigile kuuluvate ja riiklikult ülalpeetavate Ida-Saksa spordigladiatorite fenomenaalsed saavutused võimaldasid selle kommunistliku riigi äärmiselt ebapopulaarsel ja jäigal režiimil parandada oma eemaletõukavat väljanägemist, leevendada oma rahvusvahelist isoleeritust ja võita Lääne avalikkuse silmis isegi teatavat sumpaatiat.

Mis puutub Moskva olümpiamängude peaesmärkidesse, siis lubatagu tsiteerida vaid ühte dokumenti, mis kannab nime "Soovitused agitatsioonija propagandatöökseoses 1980. a. olümpiamängudega Moskvast" (ilmunud 1977. a. juulis). Alapealkirja all "Välisriikidele määratud propagandatöö" võib lugeda:

"1980. a. olümpiamängude korraldamine Moskvast omab suurt poliitilist tähtsust kogu progressiivse inimkonna jaoks. Seetõttu on äärmiselt oluline organiseerida sihikindlat propagandat välisriikide tarvis, milline peab selgitama - seoses Moskva olümpiamängudega - NLKP ja teiste kommunistlike parteide sise- ja välispoliitikat, demonstreerima nõukogude elulaadi, samuti sotsialismi eeliseid kapitalismi suhtes, NSVL ja teiste sotsialismi- maade saavutusi kommunistliku ülesehitustöö kõigil aladel..."

Muide, Moskva olümpiamängude embleem kõneleb ise enda eest: viis olümpiarõngast täidavad baasi osa, mis aitab kõrgemale tõsta viisnurkse punatähga (kommunistliku maailmavalitsuse sümbol) kroonitud kommunismihoonet. Või kas pole asjaolu, et NSVL Spordikomitee esimees Sergei Pavlov on endine KGB polkovnik (tuntud oma räpase rolliga omaaegses Aleksander Solženitsõni vastases laimukampaanias), tõesti midagi tegemist Nõukogude spordi allutamise režiimi poliitilistele huvidele?

Härra president! Purjesportlased!

Pidades silmas ülaltoodud argumente peame kahetsusega teatama, et praegustes ebanormaalses ja ebaõiglastes tingimustes ei saa me öelda olümpiaaregatiist osavõtjatele teretulemast Tallinna.

Muidugi mõista on Teil ja olümpiasportlastel õigus ise otsustada oma edasiste sammude üle. Kuna me pole peremehed omaenda majas, ei saa

me isegi takistada teie sissesõitu Eestisse. Kuid mida te ka ei otsustaks (Lääne demokraatia tingimuses on teil võimalus astuda isegi vastu oma valitsuse otsustele), tuleb teil silmas pidada, et teie osavõtul Tallinna olümpiaregati on tahes-tahtmata teatavad objektiivsed tagajärjed. Heisates 21. juulil oma olümpiajahtide valged ja värvilised purjed Tallinna lähel, aitate te faktiliselt aktiivselt sanktsioneerida, õigustada ja maskeerida

- sõltumatu Eesti Vabariigi, Rahvusvahelise Olümpiakomitee liikme 40-aastast ebaseaduslikku okupatsiooni Nõukogude Armees poolt;

- KGB hirmuvalitsust ja kõigi põhiliste inimvabaduste puudumist Eestis (ebaseaduslikud vahistamised, läbiotsimised, range tsensuur, üldine nukimine, tõepärase informatsiooni puudumine, kodumaalt omal tahtel lahkumise võimalus jne.);

- intensiivset venestamist eestlaste rahvuslike huvide arvel (näiteks moodustavad venelastest tulnukad praegu juba üle poole Tallinna elanikkonnast);

- Eesti loodusvarade röövkasutamist Moskva bürokraatide huvides, Eesti loodusliku keskkonna kuritegelikku saastamist ülitseentraliseeritud keskselt planeerimissüsteemist suunatud hoolimatu industrialiseerimise tulemusena;

- Eesti muutmist hiiglaslikuks sõjaliseks tugialaks, kuhu on paigutatud kümned tuhanded nõukogude sõjaväelased, sajad Lääne-Euroopale sihitud raketid, Paldiski sõjasadamas baseeruvad ja Läänemerd saastavad aatomialveelaevad, strateegiliste pommitajate baasid; seejuures on selline relvastuse kuhjumine tõsiseks ohuks mitte üksnes Euroopa riikidele, vaid asetab sõjalise konflikti korral kaalule kogu eesti rahva olemasolu.

Või kas on teil kui purjesportlastel ettekujutus sellest, et

- alates 1944. aastast ei tohi ükski eraisik vabalt seilata Eesti rannavetes (välja arvatud riiklike aluste kalurid, meremehed ja sportlased, kel tuleb vajaliku loa hankimiseks läbida range poliitiline kontroll);

- 1944. aastast peale on eestlastel keelatud pääseda omaenda kodumaa randadele (välja arvatud suviti mõned supelrannad), kuna need on Moskva võimude poolt kuulutatud erilisteks piiritoonideks, mida valvavad KGB vägedesse kuuluvad mitte-eestlastest piirivalvurid (tavaliste kodanike viibimine nendes tsoonides on võimalik üksnes miilitsast antavate ajutiste lubade alusel, juhul kui loataotleja sissesõidumotiive peetakse põhjendatuks ja poliitilist minevikku vastuvõetavaks);

- eestlaste igat reisi raudse eesriide taha käsitletakse mitte tema loomuliku õigusena, vaid erilise kingitusena, millega Nõukogude võim premeerib kodanikke kuuleka ja lojaalse käitumise eest (ainuüksi selleks, et anda sisse välisreisi taotlust, peab iga kodanik eelnevalt hankima endale positiivse poliitilise iseloomustuse kommunistliku partei töökohajärgselt allorganisatsioonilt);

- teataval hulgal Tallinna kodanikel ei lubata kavandatud olümpiaregati ajaks oma kodudesse jääda: nad küüditatakse vägivaldselt Tallinna piiridest välja vältimaks võimudele ebasoovitavaid kontakte olümpiakülalistega (olümpiaregati näib kujunevat KGB laiaulatuslikum operatsioon 1949. a. massiküüditamisest saadik);

- kõikide eestlaste kirjavahetus välismaalastega kuulub ebaseaduslikule avamisele ja tsenseerimisele, kusjuures kirjad jõuavad aadressaadini 4-8 nädalaga (kui üldse);

- põhilised olümpiarajatised on ehitatud Tallinna elanike eluliste vajaduste arvel, kasutades laialdaselt kriminaalkurjategijate tööjõudu ning tuhandete

eestlaste sundtööd, keda on suunatud administratiivkorras ehitusplatsidele nende vaba tahte vastaselt.

Tahaksime küsida, kas leidub ainsatki end isiksuseks pidavat ja olümpia-ideaale kasvõi teataval määral respekterivat purjesportlast, kes võiks süümeipiinata osa võtta regatist, mida on organiseerinud niivõrd brutaalsete politseimeetoditega ja mis määratud nii avalikult teenima agressiivse suurriigi huve?

Paraku saab Moskva olümpiamängudest osavõtt vaevalt olümpialiikumise edasisele eksisteerimisele kaasa aidata. See saab vaid hõlbustama Nõukogude vallutuste konsolideerimist ja õhutada nõukogude juhtkonda edasisele ülemaailmsele ekspansioonile. Lõppude lõpuks järgnes Berliini olümpiamängudele (mille suhtes valitseb praegu üksmeel, et nad teenisid eelkõige natsistliku propaganda eesmärke) vahetult üha kasvav agressioonide laine mängu korraldanud maa poolt, järgnesid üha uued poliitilised ja rassilised repressioonid ja lõpuks Teine Maailmasõda.

Tekib küsimus, kas Moskva olümpiamängude puhul ei ilmne sama lugu.

Härra president!

Me ei oota mingit abi selliselt mittepoliitiliselt organisatsioonilt, nagu ROK väidab end olevat. Ometi, kas ei oleks õiglasem, arvestades eesti rahva ja eesti sportlaste traagilist saatust, lükata olümpia purjespordivõistlused Tallinnas edasi ajani, mil Eesti on tagasi võitnud sõltumatuse ja Eesti olümpiakomitee õigused on taastatud?

INITSIATIIVGRUPP

Eesti Olümpiakomitee Õiguste Taastamiseks

Tallinn-Tartu

2. märts 1980. a.

KROONIKA

4. dets. hommikul arreteeriti Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituudi Tartu sektori vanemtehnik Viktor Niitsoo. Arreteerimisel teostatud töökohta ja isiku läbiotsimise operatsiooni viis läbi alampolkovnik Revalds Riiaist, koos tuntud-teatud Anti Taluriga ning Kaljola Poljakoviga.

Samal päeval toimetati Eesti NSV KGB poolt veel neli läbiotsimist kriminaalasjas nr 215-80 "V. Kalep ja teised".

1. Jüri Adamsi kodus - Nõo külanõukogu Illi metsavahitalus. Juhtis kapten Ots. Muu hulgas võeti ära kirjutusmasin.

2. Endel Ratase kodus - Tallinn, Luha 16-1. Läbi viisid Lartsev, Sõmer, Kuningas. Võeti ära raamatuid ja märkmik.

3. Hubert Jakobsi kodus - Tallinn, Hiie tn. 3. Juhtis major Kruusmaa. Võeti ära kirjutusmasin.

4. Rein Arjukese kodus - Kõrvemaa looduskaitsealal Simisalu matkakodus. Juhtis kapten Tutk.

HEAD UUT AASTAT!

JÜRI KUKE JA MART NIKLUSE KOHTUPROTSSESS

JÜRI KUKK, sündinud 1940. a. Pärnu linnas, eestlane, NSVL kodanik, kõrgema haridusega, abielus, 2 alaealist last, parteitu, endine Tartu Riikliku Ülikooli õppejõud, keemiakandidaat, alates 20. sept. 1979. a. töökohata, elukoht Tartus, Aardla 9a-37, arreteeriti 13. märtsil 1980. a., teda süüdistati ENSV KrK. § 194/1 alusel, s.t. Nõukogude riiklikku või ühiskondlikku korda halvustavate valede väljamõeldiste levitamises. Eeluurimist J. Kuke asjas teostas ENSV Prokuratuuri uurija Erich Vallimäe. Eeluurimise käigus rakendati J. Kuke suhtes korduvalt arstlikku kohtupsühhiaatrilist ekspertiisi nii Tallinnas kui ka Serbski instituudis Moskvast. 26. nov. 1980. a. alates on näljastreigil.

MART-OLAV NIKLUS, sündinud 1934. a. Tartu linnas, eestlane, NSVL kodanik, kõrgema haridusega, vallaline, parteitu, Endine Tartu Linna Keeltekursuste õpetaja, alates 13. nov. 1979. a. töökohata, elukoht Tartus, Vikerkaare 25, arreteeriti 29. aprillil 1980. a. Teda süüdistati esialgu ENSV KrK. § 194/1 alusel, hiljem asendati see süüdistus ENSV KrK. § 68 lõige 2, s.t. Nõukogude-vastane agitatsioon ja propaganda. Eeluurimist M. Nikluse asjas teostasid ENSV Prokuratuuri uurija Erich Vallimäe ja ENSV Riikliku Julgeolekukomitee uurija Anto Ots. Eeluurimise käigus rakendati M. Nikluse suhtes arstlikku kohtupsühhiaatrilist ekspertiisi. Alates 23. aug. 1980. a. on näljastreigil.

Eeluurimine lõpetati 2. dets. 1980. a. ja toimikud saadeti ENSV Ülemkohtusse. Esialgu oli kohtu eesistujaks määratud ENSV Ülemkohtu liige Vaike Merka, viimase haigestumise tõttu asendati ta vahetult enne protsessi Asta Toomingaga.

Kohtuprotsess toimus Tallinnas, Pärnu mnt. 7, tuba 74 (IV korrus). Kohtuprotsess viidi läbi ruumis, kus leidis istekohti ligikaudu paarikümnele osavõtjale. Kohtuprotsessi toimumise kohta puudus informatsioon ENSV Ülemkohtu teadete tahvil.

Kuigi ametlikult ei kuulutatud kohtuprotsessi ei kinniseks ega salajaseks, rikuti sotsialistliku õigusemõistmise demokraatlikkuse printsiipe, mis lubab iga kodanikul osaleda kohtuprotsessil (kui ta on üle 16 a. vana), blokeeriti protsessihuviliste minek kohturuumi juba kolmanda korruse trepikojas hulgaliselt kohalviibivate miilitsa- ja julgeolekutöötajate poolt. Viimaste hulgas paistsid silma Oleg Markov, Kalev Vahe, Viktor Kozlov, Juri Lartsev jt. Kogu operatsiooni juhtis kohtupidamisruumi kõrvaltoast (tuba nr. 73) julgeolekustaap, mida juhtis Riikliku Julgeolekukomitee kõrge ametnik Maksim Guljanski. Kohtuprotsessis lubati osaleda ainult Mart Nikluse vanematel ja Jüri Kuke abikaasal Silvi Kukul, temalgi ainult kaitsja-advokaadi erinõudmisel. Kohtuprotsessist osavõtva privilegeeritud "üldsuse" moodustas kümnekond isikut, kes olid istekohtade täitmiseks neljaks päevaks kinnistatud, et tõkestada kohtualuste sõprade osavõttu protsessist. Nad olid kuuluvuselt julgeolekukomitee töötajad (Albert Molok jt.).

Hulgaliselt kohaletulnud kohtualuste sõpradel õnnestus kohtuprotsessi päevaldel hetkeliselt näha paljukannatanud kohtualuseid, kui neid viidi konvoiga läbi miilitsa- ja julgeolekutöötajate spaleeri. Mart Niklus leidis

siiski jõudu hõigata: "Elagu vabadus! Elagu inimõigused!" ja Jüri Kukk teatas: "Ma kaalun 49 kilo." Mõnel juhul sattusid kohaletulnud sõbrad julgeolekutöötajate alltekstiga küsitluse alla - nagu "kas kavatsete kõrgkoolis edasi õppida? Kas on plaan ka stipendiumi saada?" jne. Kohtualuste sõbrad ja kaastundjad tundsid rõõmu hetkelisest sõpradega kohtumisest, mis Mart Nikluse kohtuotsuse väljakuulutamise järel (mis on enam-vähem võrdne surmaotsusega) osutus ehk viimaseks jumalagajätkuks...

Kohtuprotsessi viisid läbi ENSV Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegium koosseisus: eesistuja Asta Tooming, rahvakaasistujad Kangust ja Luhar, sekretär Sulev, prokurör Siim Kirsipuu, kaitsjad Jaak Oja ja Kaljo Kuusmaa, tõlk Zdankevits.

Kohtuprotsessi esimene päev 5. jaan. 1981. a.

Hommikupoolne istung algas kell 10.00

Alates kohtuistungi avamisest Jüri Kukk ja Mart Niklus demonstreerisid põlastavat suhtumist kohtupidamisse - nad ei osalenud kohtupidamises ühegi sõnaga kogu kohtuprotsessi kestel ega tõusnud püsti kohtu ilmumisel.

Et kohtualused silmanähtavalt olid pikaajalise nälgastreigi tõttu halva terviseega, kõhnad ja kurnatud ning jõudsid vaevaliselt kõndida ainult tuge-de najal, nõudis kaitsja Kuusmaa kohtuprotsessi edasilükkamist ja kohtualuste ravile saatmist.

Taotlusele reageeringuna moodustati arstlik komisjon, mille moodustasid Kon ja Grünthal Tallinnast, Fokin Serbski nim. instituudist ja veel üks arst. Komisjon teatas, et kaebelalused on oma tervisliku seisundi tõttu võimelised kohtuprotsessis osalema.

Järgnes prokurör Siim Kirsipuu süüdistuskõne, mille alusel ta nõudis süüdistatavate vastutuselevõtmist: Mart Niklust ENSV KrK. § 68/2 alusel ja Jüri Kukke § 194/1 alusel.

5. jaan. 1981. a. õhtupoolne istung algas kell 14.00. Toimus tunnistajate ülekuulamine. Esimese tunnistajana kutsuti Silvi Kukk, kes selgitas, et teda pole üldse kohtusse kutsutud ja ta ei tea, et ta peab tunnistajana esinema ning keeldus tunnistamast. Ta kõrvaldati kohtusaalist. Jüri Kukk seisis püsti abikaasa seletuse andmise ajal ja istus taas selle lõpetamisel.

Edasi kuulati üle professor, keemiadoktor Vello Past ja dotsent, keemia-kandidaat Mari-Liis Allsalu TRÜ-st, kes leidsid, et Jüri Kukul ilmnesid mitmed negatiivsed omadused peale Prantsusmaalt stažeerimiselt naasmist.

Tunnistaja vanemõpetaja keemiakandidaat Heldur Keisi TRÜ-st sõnavõtt jäi erapooletuks.

Miilitsatöötaja Viktor Ratasseppe tunnistas, et teel Moskvast Tartusse Jüri Kukke konvoeerides oli viimane talle pikalt seletanud oma nõukogude-vastaseid vaateid ja kavatsusi. Seejuures on teada, et Jüri Kukk ei rääkinud konvoerijaga ühtegi sõna. Mart Nikluse kohta teadis V. Ratasseppe rääkida, et oli teda M. Nikluse kodus kunagi ammu (sel ajal, kui Mart Niklus oli tegelikult vangilaagris) näinud purujoobnuna. Mart Niklus on täiskarsklane.

Kuulati üle veel Mart Nikluse tunnistajad Tartu Linna Keeltekursuste õpilased Aili Ilves ja Tiia Johanson, kes käisid keeletunnis M. Nikluse kodus. Jutt oli "Ameerika Hääle" saadete kuulamisest. Eeluurimisel antud seletused ei ühtinud kohtus antud seletustega, mistõttu kujunesid vaidlused

prokuröri, eesistuja ja kaitsja vahel.

Kohtuprotsessi teine päev, 6. jaan. 1981. a.

Algus kell 10.00 tunnistajate ülekuulamisega. Esimese tunnistajana kutsuti välja Silvi Kukk, kes ei vastanud temale esitatud küsimustele ja hakkas nutma. Ta vabastati tunnistaja kohustustest ja jäeti saali kui perekonna-liige.

Edasi kuulati üle endised poliitvangid Teodor Reinhold (oli vangis 25 aastat) ja Edgar Reinhold (oli vangis 10 a.), kes negatiivseid tunnistusi ei andnud.

Järgmisena tõi konvoi kohale tunnistaja- ka endise poliit-, praeguse kriminaalvangi Johannes Valdmanni, kes kannab karistust vägivalda kasutamise eest ametiisiku või kodaniku suhtes, kes täidab ühiskondlikku kohustust, auto või muu transpordivahendi ärandamise katsel (ENSV KrK § 184/II, § 15 kaudu). J. Valdmann andis M. Nikluse kohta teravalt pealekaebava tunnistuse ja nimetas teda nõukogude korra vaenlaseks.

Konvoi tõi kohale ka teise tunnistaja, juba varem kolm korda karistust kandnud kriminaalvangi Felix Kaljuvee, kes seekord kannab karistust kuri-tahtliku huligaansuse eest (ENSV KrK § 195 lõige 1). See kriminaalvang andis eriti negatiivse tunnistuse M. Nikluse kohta. Muu hulgas tunnistas F. Kaljuvee, et kaebealune on andnud talle lugeda oma "Elulookirjeldust".

Pärast lõunavaheaega kuulati üle Tartu Rajooni Sidesõlme kaugejaama töötajad Maie Tomera ja Mare Lõbu, kes andsid vastukäivaid, kuid üldiselt mitte negatiivseid tunnistusi.

Eelmine tunnistaja telefonikõnede osas Tamara Matvijenko ei olnud kohale ilmunud, loeti ette tekst, mis oli üllatavalt pikk, süüdistavate detailide rohke, mis näitas isiku erakordset mälu ja huvi - justkui oleks magnetofonilindilt maha kirjutatud!

Arvestades seda, kuuluvad kolm eelnevat tunnistajat karistamisele ENSV KrK. § 134 alusel (kodaniku kirjavahetuse saladuse rikkumine isiku poolt, kes seejuures kasutab ära oma teenistuslikku seisundit). Taolist süüdistust muidugi ei esitatud.

Kohale ei olnud ilmunud ka Tartu Linna Keeltekursuste direktor Beatrice Ulanova, kelle Mart Nikluse suhtes laimav tunnistus ette loeti.

Üle kuulati ka Tartu Näidissovhoosi autojuht Ülo Lälli, kes lühiaegselt viibis M. Niklusega koos Tartu Eeluurimisisolaatoris, olles kahtluse all transpordivahendi ohutu liiklemise või eksploateerimise eeskirjade rikkumises (§204 lõige 1). Ülo Lälli väitis, et kaebealune oli selle lühikese koosviibimise aja vältel teda agiteerinud nõukogudevastastest tegevusest osa võtma(!). Imselt oli Lälli M. Nikluse juurde saadetud provokaatori ülesannetes, et ebaõigselt arreteeritud M. Niklust nõukogude-vastastele väljendustele provotseerida.

Kohtuprotsessi kolmas päev, 7. jaan. 1981. a.

Hommikupoolset istungit ei toimunud. Viidi läbi arstlik ekspertiis, eelkõige Mart Nikluse ja Jüri Kuke psüühilise seisundi suhtes. Leiti, et kohtualuste psüühiline seisund võimaldab neil kohtust osa võtta. Nende imelik käitumine (ei räägi jne.) on kohtu üle ironiseerimise väljenduseks.

Õhtupoolne istung algas kell 14.00. Enne kohtuistungit algust toimus

kohturuumi ukse ees IV korruse koridoris kõiki vapustav intsident. Kohtu-
protsessi oli sel päeval jälgima tulnud Mart Nikluse ema Elfriede Niklus.
Suutmata oma tundeid alla suruda, püüdis E. Niklus oma kaheksa kuud
mitte nähtud poega tervitada, kes kurnatuna vaevaliselt liikudes toodi
konvoi saatel läbi tiheda julgeoleku- ja miilitsatöötajate spaleeri. Viimased
pidurdasid ema tundeliigutust järsult. Õnnetu ema ehmatuses ja valust
tingitud karjatus kõlas läbi kogu kohtuhoone...

Edasi järgnes prokurör Siim Kirsipuu süüdistuskõne, millest selgus, et
Mart Nikluse süüks tuleb lugeda ka seda, et ta lemmikkirjanikud on A.
Solženitsõn ja hukatud akadeemik Nikolai Vavilov, sõbraks akadeemik
A. Sahharov ning leedulasest vabadusvõitleja V. Petkus. Et M. Niklus
on teinud avaldusi (milleks küll annab õiguse ENSV Konstitutsiooni § 47
ja 56). Et ta on koostanud autobiograafia laimava väljamõeldisena jne.
Et tal on olnud kontakte välismaalastega jne., ning et tunnistajad ühel-
meelel kinnitavad tema vaenulikkust nõukogude korra suhtes. (Positiivse
arvamusega tunnistajaid kohtusse ei kutsutud). Isegi Nikluse vanematele
ei antud tunnistaja õigust ega kasutatud nende poolt kohtule esitatud
protestikirju.

Prokurör nõuab kõrgemaid karistumäärasid: Jüri Kukele 3 a. vabaduse-
kaotust, Mart Niklusele 10 a. vabadusekaotust + 5 a. asumist.

Järgneb kaitsja Kaljo Kuusmaa kõne, kes analüüsib prokurööri süüdistusi,
leides, et need on subjektiivset laadi ja ei ole faktidega kinnitatud. Ole-
tuste ja arvamuste alusel ei ole õigust karistust ühe või teise § alusele
seada. Kaitsja nõuab, et samade süüdistuste alusel erinevate kohtualuste
puhul erinevate §-de rakendamine (M. Niklusel raskem ja J. Kukul kergem)
ei ole põhjendatav.

Kaitsja Jaan Oja juhtis tähelepanu sellele, et otsuse tegemisel on vaja
arvestada, et Jüri Kukul on naine ja kaks alaealist last.

Kohtuprotsessi neljas päev, 8. jaan. 1981. a.

Kohtuistung algas kell 14.00 eesistuja Asta Toominga poolt Mart Niklusele
ja Jüri Kukele viimase sõna andmisega.

Mart Niklus ja Jüri Kukk tõusid püsti, pöörasid selja kohtule ja tegid
kummarduse omastele, siis istusid maha sõnagi lausumata.

Peale seda kuulutati kohtuotsuse avaldamiseni vaheaeg kella 17.00-ni.
Tegelikult jõudis kohus otsusega valmis alles peale 17.30, pannes kaebe-
alused, nende omaksed ja kümmekond "üldsuse" esindajat ärevasse ootu-
sesse.

Kohtuotsuse lugemisel selgus, et esineb mõningaid erinevusi süüdistus-
kokkuvõtteis. Näiteks oli välja jäetud mitmed episoodid, näit. M. Nikluse,
E. Tarto ja endise poliitvangi Namburgi külaskäik vabanenud poliitvangi
Teodor Reinholdi poole. Samuti on välja jäetud "telefonireilide" lugu.

J. Kuke "süü" tõestamiseks viidatakse toimiku I kõite lk. 138-142. Seal-
oleval ülekuulamisprotokollil puuduvad J. Kuke allkirjad. Samuti on teada,
et Jüri Kukk eeluurimisel ei andnud tunnistusi.

Analüüsides süüdistuskokkuvõtet ilmneb selle tendentslik ühekülgus, for-
maalsus ja abstraktsus.

Tehes kokkuvõtte eelpooleldu kohta ilmneb, et kohtuotsus on vastuolus
NSVL ja ENSV konstitutsiooniga, ÜRO Inimõiguste ülddeklaratsiooniga,

Helsingi Euroopa julgeoleku ja koostööndupidamise lõpp-aktiga.

Sellist liiki kohtuprotsessid on iseloomulikud nõukogude korrale kogu tema eksisteerimise vältel, olles ise nõukogudevastaseks agitatsiooniks ja propagandaks ning laimukampaaniaks, kuid antud juhul ei lange organiseerijad kohtu alla, vaid saavad ametialase kõrgenduse, autasusi ja preemiaid.

JÜRI KUKE JA MART NIKLUSE KOHTUOTSUS

Kriminaalasi nr. 1-1/81 1980. a.

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi nimel

8. jaanuaril 1981. a. Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalrajade kohtukolleegium koosseisus:

eesistuja Tooming
rahvakaasistujad: Kangust ja Luhar
sekretäri Sulevi juuresolekul
prokuröri Kirsipuu
kaitsjate Kuusmaa ja Oja
tõlgi Zdankevitsi osavõtul

arutas avalikul kohtuistungil Tallinna linnas

NIKLUS, Mart-Olav Juliuse p., sünd. 1934. a. Tartus, eestlane, NSVL kodanik, kõrgema haridusega, parteitu, vallaline, ilma kindla töökohata alates 1979. a. novembrist, elukoht: Tartu, Vikerkaare tn. 25, varem kohtu poolt karistatud: 15. jaan. 1959. a. Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalrajade kohtukolleegiumi otsusega VNFSV KrK § 58-4 ja 58-10 lg. 1 järgi (10) kümne aasta vabadusekaotusega; 15.07.1966. a. Eesti NSV Ülemkohtu määruse alusel karistumäärat vähendatud kuni 7 aasta vabadusekaotuseni; 30. juulil 1966. a. vabanes kinnipidamiskohast. -

süüdistusaja Eesti NSV KrK § 68 lg. 2 järgi

KUKK, Jüri Alberti p., sünd. 1940. a. Pärnu linnas, eestlane, NSVL kodanik, kõrgema haridusega, abielus, 2 alaealist last, parteitu, ilma kindla töökohata alates 20.09.1979. a., elukoht: Tartu, Aardla 9a-37, varem kohtu poolt karistamata -

süüdistusaja Eesti NSV KrK § 194/1 järgi.

Kohtukolleegium

t u v a s t a s :

NIKLUSE süü kindlaks tehtud selles, et tema, olles varem karistatud 15. jaan. 1959. a. nõukogude vastase agitatsiooni ja propaganda eest ning vabanes 30. juulil 1966. a. kinnipidamiskohast, jätkas Nõukogude võimu nõrgestamise ja õonestamise sihil Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavate laimavate väljamõeldiste süstemaatilist levitamist kirjalikus ja suulises vormis.

Samal eesmärgil Niklus paljundas, hoidis ja levitas ülalmainitud sisuga kirjutisi levitamise eesmärgil.

Nii Niklus valmistas levitamise eesmärgil 1966. a. nõukogude ühiskonna vastase sisuga "Avalduse vangistusest vabanemise puhul kõigile hea tahtega inimestele", millist kirjutist ta hoidis ja levitas.

Nikluse süü selle kirjutise valmistamises ja levitamises on kindlaks tehtud kirjaekspertiisi arvamusega (t. V lk. 36-40), mille kohaselt see kirjutis on alla kirjutatud M. Nikluse poolt ning kod. Gorbanevskaja elukohas läbiotsimisel (t. IV lk. 106-110) on see kirjutis leitud.

1979. a. Niklus valmistas ja levitas nõukogude ühiskondlikku korda laimava sisuga "Avaliku kirja Tartu Riikliku Ülikooli rektorile".

Selle kirjutise valmistamine Nikluse poolt on kindlaks tehtud kirjaekspertiisi (t. V lk. 48-86) arvamusega ja selle levitamine N. Neeme elukohas Rakvere rajoonis, Tapa linnas (III k. lk. 33) läbiotsimisel äravõetud sama kirjutise leidmisega, mis allakirjutatud Nikluse poolt.

1976.-1980. a. Niklus valmistas, hoidis levitamise eesmärgil ja levitas eesti ja vene keeles nõukogude ühiskonna vastase sisuga "Elulookirjeldust".

Nikluse süü selle kirjutise valmistamises, hoidmises levitamise sihil ja levitamises on kindlaks tehtud kirjaekspertiisiga, mille kohaselt (III k. lk. 163-167) ning tunnistaja F. Kaljuvee seletustega, kellele Niklus andis seda kirjutist lugeda.

Niklus hoidis levitamise eesmärgil ja levitas A. Künki nõukogude korra vastast raamatut "Eesti kui näide", peatükk "Eesti tulevik". Nikluse süü sellest raamatust kirjutiste levitamisel on kindlaks tehtud tunnistaja Johannes Valdmanni seletustega, kellele Niklus andis mainitud raamatust tehtud tõlkeid lugeda. Samuti läbiotsimisega Nikluse elukohas, kus see tõlge leiti (III k. lk. 78-101).

1978.-1980. a. Niklus valmistas ja hoidis levitamise eesmärgil ning levitas nõukogude ühiskondlikku korda halvustavaid kommentaare "Aruannete" nimetuse all. Nikluse poolt mainitud kirjutiste valmistamine ja hoidmine levitamise eesmärgil, samuti levitamine on kindlaks tehtud kirjaekspertiisiga (V k. lk. 48-50), et mainitud kirjutised on alla kirjutatud Nikluse poolt, neid on mitmeid eksemplare, mis on äravõetud Nikluse elukohas läbiotsimisel, ning mainitud kirjutis on avaldatud väljaspool Nõukogude Liitu (Teated Eestist 1-1978. a.).

1979. a. Niklus valmistas ja levitas tendentsliku sisuga masinakirja teksti "Prof. Jüri Saarma". Mainitud kirjutise valmistamine Nikluse poolt on kindlaks tehtud kirjaekspertiisiga (V k. lk. 48-68), et tekst on koostatud Niklusele kuuluval kirjutusmasinal "Optima" nr. 198956 ning selle kirjutise levitamise sihti tõendab võetuse protokoll (II köide lk. 195-199).

1977.-1980. a. Niklus valmistas ja levitas kirjutisi "Kohtuprotsess Vilniuses eestlase pilguga", "Rahupooldamise eest jällegi poolteist aastat vangistust", "Vilnius ja vilniused dissidendi pilguga", "Inimesed, olge valvsad", millised kirjutised avaldati nõukogudevastastes illegaalsetes väljaannetes.

Mainitud kirjutiste valmistamine ja levitamine Nikluse poolt on kindlaks tehtud kod. Velikanova T.M., korteris teostatud läbiotsimise protokolliga (II k. lk. 207-238), mille kohaselt viimaselt on leitud M. Nikluse poolt allakirjutatud üldmürgitunud kirjutisi ning kriminaalasjale lisatud asitõenditega (II k.).

1979. a. Niklus hoidis levitamise eesmärgil ja levitas kirjutist 45 isiku pöördumisest NSV Liidu, Saksa FV, Atlandi Harta riikide valitsuste, Saksa DV ja ÜRO peasekretäri poole, milline kirjutis on nõukogude riiklikku korda halvustav väljamõeldis.

Nikluse süü mainitud kirjutise hoidmises levitamise eesmärgil ja levitamisel on kindlaks tehtud dokumendi leidmise faktiga (III k. lk. 240-243), on alla kirjutatud Nikluse poolt ning identne Nikluse avaldusega NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi nimele 18. juulist 1979. a.

Peale selle Niklus organiseeris oma elukohas Tartus, Vikerkaare tn. 25 1979. a. sügisel raadiojaama "Ameerika Hää!" nõukogude ühiskondliku korra vastase sisuga raadiosaate kollektiivse kuulamise ja 1980. a. märtsis agiteeris nõukogude vastast propagandat tehes kod. Lälli oma tegevusest osa võtma. Selles osas on Nikluse süü kindlaks tehtud tunnistajate Raud, Ilvese ning Lälli eel- ja kohtulik uurimisel antud seletustega.

Niklus 1977. a. valmistas ja hoidis levitamise eesmärgil tendentsliku sisuga tekste "Mõningaid sündmusi NSV Liidu ajaloost 1937-1939".

1978. a. Niklus omandas levitamise eesmärgil A. Terleckase kirjutise "Veelkord juutidest ja leedulastest", mis on nõukogude ühiskondlikku korda halvustav, laimav kirjutis.

Nikluse süü mainitud kirjutise hoidmises levitamise eesmärgil on kindlaks tehtud nende dokumentide ära võtmise faktiga, läbiotsimisel 21. detsembril 1979. a. ning asjaoluga, et kirjutist "Mõningaid sündmusi NSV Liidu ajaloost" on neli eksemplari.

Niklus ei ole end süüdi tunnistanud.

Üldmürgitunud tõenditega on kindlaks tehtud, et Niklus, olles vabanenud karistusest, mis talle mõisteti nõukogude vastase agitatsiooni ja propaganda tegemise eest, jätkas nõukogude vastase agitatsiooni ja propaganda tegemist nii suuliselt kui kirjalikult. Nikluse objektiivne tegevus, mis seisnes tema poolt koostatud või hangitud kirjutiste, mis on sisult teravalt nõukogude ühiskondliku korra vastased ja seda laimavad väljamõeldised, on ta levitanud mitmete isikute, illegaalsete nõukogude vastaste väljaannete ja väljaspool Nõukogude Liitu väljaantavate Nõukogude vastase iseloomuga ajalehtede ja raadio kaudu.

Seega on kindlaks tehtud Nikluse tahtlus nõukogude vastase agitatsiooni ja propaganda tegemiseks nõukogude võimu õhnestamise või nõrgendamise sihil ja tema poolt toime pandud kuritegu kuulub kvalifitseerimisele Eesti NSV KrK § 68 lg. 2 järgi.

KUKE süü on selles, et ta alates 1979. a. kuni 1980. a. märtsini levitas süstemaatiliselt kirjalikult nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid teadvalt valesid väljamõeldisi. Kukk valmistas, paljundas ja hoidis levitamise sihil halvustavaid väljamõeldisi Nõukogude riikliku ja ühiskondliku korra kohta.

Nii Kukk 1980 .a. jaanuaris koostas ja levitas nõukogude vastase sisuga NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile adresseeritud avaldust, mis avaldati illegaalses nõukogude vastases väljaandes.

Kuke süü mainitud avalduse koostamises on kindlaks tehtud tema enda eeluurimisel antud seletustega (I köide lk. 138-142), kirjaekspertiisiga (V k. lk. 48-67), et mainitud kirjutis on koostatud Kukele kuuluval kirjutusmasinal ning kriminaalasjale lisatud asitõenditega.

1980. a. jaanuaris andis Kukk Moskvast välismaa ajakirjanikele üle venekeelsed tekstid Nõukogude tegelikkust laimava sisuga: "Avaliku kirja" NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile, ÜRO peasekretärile ja Afganistani rahvale ning "Avalduse" Rahvusvahelisele Olümpiakomiteele, USA, Kanada jt. maade Rahvuslikele Olümpiakomiteedele. Nimetatud "Avalik kiri" ja "Avaldus" avaldati kodanlikus ajakirjanduses ja nõukogude vastase iseloomuga raadiosaadetes.

Kuke süü mainitud kirjutise koostamises ja levitamises on kindlaks tehtud Kuke eeluurimisel antud seletustega, kus ta võtab õigeaks, et koostas need kirjutised (I köide lk. 138-142), tema läbiotsimisprotokolliga (I k. lk. 48-49), kus need dokumendid leiti ning kriminaalasja juurde lisatud asitõenditega, mille kohaselt Kuke poolt koostatud laimava sisuga dokumendid on avaldatud.

Peale selle Kukk koostas ja levitas halvustavaid, teadvalt valet sisaldavaid NSVL ja NSVL partei- ja riigivalitsusorganitele 1979. a. adresseeritud dokumente, avaldades neid illegaalses väljaandes.

Kuke poolt mainitud dokumentide avaldamine on kindlaks tehtud kriminaalasjale lisatud asitõenditega (t. lk. 132-146 II k.).

Seega on kindlaks tehtud, et Kukk tahtlikult levitas süstemaatiliselt kirjalikus vormis teadvalt Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid valesid väljamõeldisi, pannes seega toime Eesti NSV KrK § 194/1 ette nähtud kuriteo.

Karistuse mõistmisel Niklusele kohtukolleegium võtab arvesse Nikluse poolt toime pandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astet ja asjaolu, et Niklus ei teinud vajalikke jõeldusi temale mõistetud samaliigilise kuriteo eest.

Niklus, olles varem karistatud VNFSV KrK § 58-10 lg. 1 ja 58-4 ettenähtud kuriteo toimepanemise eest, pani uuesti toime kuriteo, mis on kvalifitseeritav Eesti NSV KrK § 68 lg. 2 järgi ja seepärast ta kuulub vastavalt Eesti NSV KrK § 42 lg. 1 p. 1-le eriti ohtlikuks retsidivistiks tunnistamisele.

Kukele karistuse mõistmisel kohtukolleegium võtab arvesse, et Kukk kuni kuriteo toimepanemiseni töötas oma erialal korralikult ja tema ülalpidamisel on 2 alaealist last.

Asitõendid - kriminaalasjale lisatud dokumendid pakend 2 kuulub hävitamisele: Kukk, Jüri Alberti p. äravõetud kirjutusmasin "Royal" mis oli antud juhul kuriteo toimepanemise vahendiks, kuulub ENSV KrK § 33 alusel erikonfiskeerimisele.

Juhindudes Eesti NSV KrK § 262 ja 263 kohtukolleegium

o t s u s t a s :

Süüdi mõista N i k l u s, Mart-Olav Juliuse p. Eesti NSV KrK § 68 lg. 2 järgi ja teda karistada (10) kümne aastase vabadusekaotusega erirežiimiga parandusliku töö koloonias ühes asumisele saatmisega (5) viieks aastaks.

Tunnistada Niklus, Mart-Olav Juliuse p. Eesti NSV KrK § 42 lg. 1 p.

1 alusel eriti ohtlikuks retsidivistiks.

Tõkend-vahi all pidamine Niklus, Mart-Olav Juliuse p. suhtes jätta muutmata.

Karistuse kandmise aja alguseks lugeda tema vahistamise päev 29. aprill 1980. a.

Süüdi mõista K u k k, Jüri Alberti p. Eesti NSV KrK § 194/1 järgi ja teda karistada (2) aastase vabadusekaotusega üldrežiimiga paranduslike tööde koloonias.

Tõkend-vahi all pidamine jätta Kukk, J.A. suhtes muutmata.

Karistuse kandmise aja alguseks lugeda tema vahistamise päev 13. märts 1980. a.

Sisse nõuda Kukk, Jüri Alberti p. ja Niklus, Mart-Olav Juliuse p. kummaltki kohtukulu 110 (üks sada kümme) rubla riigituludesse.

Asitõend - kirjutusmasin "Royal" mis ära võetud Kukk, Jüri Alberti p. konfiskeerida.

Kohtuotsus on lõplik, kassatsioonikorras edasikaebamisele ja protestimisele ei kuulu.

Eesistuja /allkiri/

Rahvakaasistujad /allkirjad/

PRODUKTSIOONI RETSENSIOON

I Mõningaid fakte

1. 21. dets. 1979. a. ütles KGB tšinovnik Marat Žukov M. Nikluse isale Julius Niklusele: "Teie pojalt seisavad ees rasked katsumused".
2. 2. jaanuaril 1980 ütles KGB Tartu osak. tšinovnik Ervin Nieländer ornitoloog Heinrich Veromanile: "Me paneme Nikluse varsti kindlasse kohta".
3. 1980. a. alguses ütles KGB Tartu osak. tšinovnik Anti Talur M. Nikluse juures käinud prantsuse õpperühma liikmetele: "Kaua te seal Nikluse pool enam koos ei käi".
4. 1980. a. märtsis tungisid KGB tšinovnikud Anto Ots, Anti Talur jt. M. Niklusele Tartus avalikus kohas kallale ning heitsid ta seejärel 13 päevaks, "avaliku korra rikkumise" ettekäändel, arestikambrisse. Ebainimlike kohtlemisele järgnes haiglaravi: L. Puusepa tn. 2 neuroloogiaosakonnas, nuhkimine haiglapalatis, haiglast väljakirjutamine KGB tellimusel 28. aprillil 1980. a. ning järjekordne arreteerimine 29. aprillil 1980. a., mil KGB marionett Erich Vallimäe M. Niklusele Tartu vanglas ütles: "Nii kergesti need ukсед Teie ees enam lahti ei lähe".

II Asja käik

1. Töökohalt vallandamine otsitud põhjustel, KGB tellimusel 1979. a. lõpul lihtsalt selleks, et oleks mind mugavam arreteerida (ja seejärel süüdistada näit. "mittetõotamises" vms.).
2. Arreteerimine 1980. a. kevadel (kaasa arvatud 13-päevane kinnipidamine Tartu vanglas märtsis, kus provokaator-"tunnistaja" Läll täitis KGB-lt

saadud ülesandeid) selleks, et muuta võimatuks osavõtt tsiviilprotsessist tööle ennistamise hagiavalduses.

3. Tartu Linna Rahvakohtu 16. mai 1980 otsuse varjamine M. Nikluse eest 136 päeva vältel, selleks, et ajada nurja kassatsioonikaebuse esitamine (tähtaeg: 10 päeva) Eesti NSV Ülemkohtule, kes olukorda kriitiliselt hinnates ja kõiki õigusnorme täites oleks hageja tõenäoliselt siiski tööle ennistanud jne.

4. 1980. a. lõpul esitatud tsiviilasja kassatsioonikaebuse kõrvaldamine.

III Olukorra hinnang

Kui kurjategijate kätte satub tuumafüüsik, siis võib tagajärjeks olla ülemaailmne katastroof ja inimkonna hävimine.

Kui kurjategijate kätte satub keemia, võib tagajärjeks olla keemiasõda. Kui valgetes kitlites kurjategijate kätte satub meditsiin, siis on tagajärjeks elajalikud eksperimendid inimeste (näit. poliitvangide) kallal.

Mis juhtub siis, kui šikilt riietatud kurjategijate kätte satuvad õigusteadus ja õigusemõistmine?

Sellisel juhul on tagajärjeks justiitsgangsterlus, kunstlikult loodud kriminaalajakad, näiline seadusandlikkus, kohtufarsid ja süütute inimeste represseerimised.

E. Vallimäe, tema "šeff" A. Ots ja kogu kamarilja ei peaks hetkekski unustama, et nendetaoliste tegevuse tagajärjel arreteeriti teaduslikult ekspeditsioonilt 6. aug. 1940 ning hukkus 26. jaan. 1943 Saraatovi vanglas üks meie ajastu suuremaid teadlasi - bioloog akad. Nikolai Ivanovitš Vavilov. Lähiminevikust pole mitte mingisugust õppust võetud - praegusel ajal õiendatakse Nõukogude Liidus arveid, kleebitakse külge silte ja koheldakse kurjategijatena teisi, rahvusvaheliselt tuntud iseseisvat mõtlemisvõimet omavate teadlastega. Nähtavasti toimub see väljakuulutamata võitluses Pekingiga.

IV Lõppjärelus

Esitatud süüdistust loen absurdseks (seetõttu boikoteerin täielikult ka nn. eeluurimist) KGB tellimuse truualamlikuks täitmiseks ning ei saa seda hinnata teisiti kui inimõiguste mõnitamisena, Helsingi 1975. a. julgeoleku ja koostöö nõupidamise tagatiste jõhkra rikkumisena, mis teatavasti keelavad tagakiusamise poliitiliste veendumuste jne. pärast (vt. näit. "Noorte Hää!" 13. nov.-st 1980. a.). Nn. süüdistuskokkuvõtet pean vaimseks nurisünnituseks ning seetõttu lükkan põlastusega tagasi.

Igal inimesel on õigus otsida, saada ja levitada informatsiooni ja ideid mis tahes vahenditega ning olenemata riigipiiridest (ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, artikkel 19). Paneb imestama, et Tartu Riikliku Ülikooli lõpetanud jurist Erich Vallimäe nii elementaarset asja ei tea. Kodanike õigus tööle, sõna- ja trükivabadus, telefonikõnede, telegraafisõnumite ja kirjavahetuse saladus on kaitstud seadusega (NSVL postimäärustik jm.): alalõpmatu nuhkimine kodaniku isiklikus elus on lubamatu. Tagakiusamine kriitika pärast on keelatud konstitutsiooniga. Pole olemas seadust, mille kohaselt NSV Liidus toodetud ja kaubastatud raadiovastuvõtjate abil oleks ühtede lainepekkuste kuulamine (ühedele isikutele, näit. A. Otsa taoliste)le

lubatud, teiste kuulamine (teistele isikutele) aga keelatud, pole veel juhtunud, et pärast Helsingi 1975. a. kokkuleppele allkirjutamist oleks mõnes teises riigis inimesi pikaks ajaks trellide taha heidetud selle pärast, et nad on kuulanud näiteks Moskva või Tallinna raadio saateid.

Teisitimõtlemine, oma mõtete ja veendumuste vaba väljendamine näit. elulookirjelduses, reisimärkmeis, pöördumises hea tahtega inimeste või mõne teadlase poole ei kujuta endast mingit ketserlust või kriminaalkuritegu.

Kuna antud asjas puuduvad kuriteosündmus, kuriteokoosseis, tekitatud kahju jms., siis nõuan Eesti NSV Prokuratuuri töötaja Erich Vallimäe kriminaalvastutusele võtmist süüdistustõendite kunstliku loomise ja ametiseisundi kuritarvitamise eest. Justiitskuriteole õhutajaks ja selle kuriteo organiseerijaks pean KGB-d eesotsas Anto Otsaga. Kas selleks on alma mater andnud E. Vallimäele hariduse, et (peale minu) teha karjääri sama ülikooli end. õppejõu, rahvusvaheliselt tuntud elektrokeemiku Jüri Kuke kannatuste arvel?

Nõuan kõigi minult äraõdetud dokumentide ("Autobiograafia" jt.) ja esemete viivitamatut tagastamist, mulle tekitatud materiaalse ja moraalse kahju hüvitamist. Eesti NSV Prokuratuur (A. Kessler) on rikkunud õiguskorda sellega, et on jätnud tähele panemata või sisuliselt lahendamata kõik 1979. ja 1980. a. avaldused, milles häda- ja hädakaitse seisundis viibija on abi palunud talle KGB poolt (A. Ots, M. Žukov, E. Nieländer, A. Talur, H. Vallner, A. Molok, J. Lillemaa, J. Lartsev, V. Sitin, K. Vahe jpt.) osaks saanud ohjeldamatu tagakiusamise vastu. Oma ametiseisundit kuritarvitanud ja seadust rikkunud on ka terve rida Tartu Rajooni Sidesõlme töötajaid; paneb imestama, et Eesti NSV Prokuratuur on kasutanud selliste isikute andmeid kriminaalasja kunstlikuks loomiseks. Ainuüksi kuritahtlikkusega saab seletada asjaolu, et toimikust kavatsetakse välja jätta kõik need arvukad protestiavaldused, mis kodu- ja välismaalt on saadetud Eesti NSV Prokuratuuri Mart Nikluse kaitseks. Tegelikkus ise on ümberlõkkamatult tõestanud, et ajal, mil äsja jõudis lõpule demokraatlike jõudude kongress La Vallettas ning mil üleuroopalisel kohtumisel Madriidis on taas teravalt päevakorda tõusnud inimõiguste ja kodanikuvabaduste rikkumised, on allkirjutanu siin maal langenud ei kellegi muu kui justiitsmaffia ohvriks.

Näljastreik alates 23. augustist 1980 protestiks füüsiliste kannatuste, mõnitamise, siltide külgeriputamise ja repressioonide vastu.

M. Niklus

National Geographic Society (USA) tegevliige
NSVL poliitvang

MART NIKLUSE KIRI TALLINNA KESKVANGLAST

Tallinnas, 23. jaan. 1981. a. kell 19.45

Kallid vanemad!

Kallid sõbrad Tartus ja kogu maailmas!

Täna saab 23. augustist täis täpselt viis kuud. Näljastreik protestiks mõnitamise ja repressioonide vastu pole veel ikka lõppenud. Suudan veel kuidagi jalul seista ja isegi liikuda, aga paistab, et J.K. seisund on hulga halvem. Õnneks ei saadeta teda siit kaugele ära, ja määratud üldrežiimist, saab tal peatselt pool ära istunud, mille järel võib juba kõne alla tulla tingimisi vabastamine jne. Minuga on aga lood halvad. Nagu kuulda kavatakse mind siit juba esmaspäeval, 26. jaanuaril ida poole teele saata, ja kuhu nimelt, see on veel saladus. Kahju, et teiega kokkusaamine jällegi jääb ära (nagu see organiseeriti 1959. aastal), ettekäändeks gripp (mis aga prokuröridest, uurijatest, kohtunikest jt. seesugustest mööda läheb!). Võibolla juhtub aga siiski ime ja saame esmaspäeval kokku, kui teil õnnestub Tallinnasse tulla ja siis kas üksi või kellegi abil energiliselt tegutseda (ärasaatmised toimuvad õhtul, siis on rongis Tallinn-Leningrad olemas vangide jaoks erivagun). Ma ei kujutle ette, kuidas selle teekonna üle elan, kuna olen nii nõrk ja haiglasse pole mind ikka millegipärast pandud. Võibolla õnnestub kellelgi esmaspäeval 26. jaanuaril seda minu ärasaatmist edasi lükata ja asjad korraldada niiviisi, et siin radikuliidi vasturavi saaksin.

Täna käis keegi neiuks (see oli kohtuistungi sekretär D. Sulev) siin ja ütles, et tahab mulle kohtuistungi protokollid ette lugeda. Mina vastu, et kohtunik Tooming kuulutas kohtusaalis, et mul on õigus protokolliga tutvuda ja tahan seda isiklikult teha. Helistas siis Toomingale ja küsis nõu, mida teha, Tooming ütles, et protokollid mitte minu kätte anda, vaid ikka ainult ette lugeda. Pidasin seesugust suhtumist seaduserikkumiseks ja enese alavääristamiseks, kirjutasin Ülemkohtu esimehele R. Simsonile kohtunik Toominga käitumise kohta kaebuse, ja jäigi see protokoll täna lugemata. Kui nüüd esmaspäeval kah lugeda ei lasta, siis on ilmne, et teda püütakse minu eest varjata, ja teadku sellest, nagu ka kõigest muust, kogu maailm.

Palju, palju tänu kõige hea eest, mis mulle osaks on saanud. Riidekraami on mul küllaldaselt ja jalatseid pole kah rohkem vaja - ei jõua lihtsalt kõike endaga kaasas kanda ja varastamise või riisumise eest kaitseda. Praegu viibin suures retsidivistide kambri, kus on aga haruldaselt rahulik ja tagasihoidlik rahvas, nii et esialgu pole karta midagi. Kui esmaspäeval tulete, tooge hästisäilivat toidukraami (kunagi mul ikka tuleb seda sööma hakata, ja edaspidi ei tohi ju enam midagi saata) ja rohkesti kirjutusmaterjali (paberit, südamikke, kirjaümbrikke, margita postkaarte jms.), siis saan ehk edaspidigi kirjutada nii teile kui ka mujale.

Jah - USA pantvangidki said vabaks, siin maal aga muutub olukord nähtavasti aina hullemaks. Mul ei ole mitte midagi selle vastu, kui mind kellegi vastu välja vahetatakse või siit maalt muul viisil lahkuda lubatakse - seda 10 + 5 aastat ma tõenäoliselt enam üle ei ela. Esialgu tuleb

aga kirjutada, kaevata ja protestida, et kogu lugu vähemalt ümber kvalifitseeritaks § 194 I peale (mis ju oligi esialgne süüdistus), kuna minu tegevuses tõepoolest puudub § 68 lg. 2 kuriteokoosseis jm. Mul oli täna just käsil selle kohtuotsuse analüüsi kirjutamine, kahjuks jäi see praegu pooleli, esmaspäeval kavatsen saata ENSV Ülemkohtusse, kus on ehk advokaadil võimalik tutvuda ja siis edasi tegutseda. Aega on vähe, selleks korraks kõik. Suurim tänu veelkord kõikidele headele inimestele ligidal ja kaugel. Valmistuge esmaspäevaks hästi ette, võibolla juhtub, et veel näeme! Tervitusi teile, vanemad, sõbrad Eestis ja kogu maailmas! Elagu vabadus ja inimõigused!

Mart Niklus

REPRESSIOONID 4. DETSEMBRIL 1980. A.

Hommikul kell 9.00 saabus Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimise Instituudi (KRPI) Tartu sektori ruumidesse RJK töötajate brigaad: alampolkovnik Arnolds Revalds Riiast, major Anti Talur, major Koljo ja vanleitnant Poljakov. Kaasas oli ka tõlk Ludmilla Padermaa. Esitati order Viktor Niitsoo töökoha ja isiku läbiotsimiseks. Asutuse poolt viibisid läbiotsimise juures administratsiooni esindajana arhitekt Udo Tiirmaa ning manukatena arheoloog Romeo Metsallik ja eelarvetaja Rein Parts. Töökoha läbiotsimisel võeti ära pakk valget paberit. Peagi selgus, et Viktor Niitsoo viiakse ära Tallinnasse süüdistatuna § 68 järgi. Koju teda enam ei lastud, küll aga sõidutati korteriperenaine Ülle Einasto (töötab samas asutuses) "Volgaga" Viktor Niitsoo tualettvarvete järele.

Isiku läbiotsimisel võeti ära leht trükitud teksti ja leht käsitsi kirjutatud teksti, samuti kalender-märkmik.

Protokollidele V.N. alla ei kirjutatud.

Samal päeval toimus Eestimaal neli läbiotsimist, kõik kriminaalasjas nr. 215-80 "V. Kalep jt".

1. Läbiotsimine Jüri Adamsi elukohas (Elva sjk., Illi küla, metsavahitalu) algas kell 9.00 ning kestis 5,5 tundi. Läbiotsijateks olid vanemuurija Anto Ots koos RJK töötajate Bunderi, Kozlovi ja Männikuga. Manukateks olid kaasa kutsutud Riho Sillar ja Aare Lenk (Tartu, Tiigi tn. 14-106). Ära võeti:

1. Kirjutusmasin.
2. "Eesti Vabadussõda" I ja II.
3. F. Toomus "Villem Reiman".
4. A. Raag "Saatuslikus kolmnurgas".
5. Pakk väliseesti ajalehti ja ajakirju.
6. B. Kangro "Eesti kirjandus vabas maailmas" (fotokoopiad).
7. Fotokoopiad artiklitest: J. Uluots "Praegusaja poliitilisi probleeme".
- A. Susi "Totaalne riik ja meie".
8. Almanahhid "Marm", "Kolme mehe laulud", "Kurekell", "Jumala tuul" ja "Vigilia II".
9. Märkmikud.

10. Masinakirjas tekste, sealhulgas P.-E. Rummo "Saatja aadress", K. Ristikivi "Inimese teekond", U. Masing "Hanno laul", K. Lepik "Kollased nõmmed" ja "Marmorpagulane", J. Kaplinski "Rahvuskultuurist" ja "Mõned Tammsaare juubeliga seotud mõtted", U. Lahe kõne Kirjanike Liidus 1978. a., H. Reintopi "Avalik kiri H. Vainule", T. Papsoni kohtuasja protokoll, 40 Eesti haritlase avalik kiri ajalehtedele.

Kl. 14.30-15.30 kuulas A. Ots üle J. Adamsi. Luba viibida ülekuulamise juures palus ka V. Kozlov. Küsimused: 1) Kas Adams tunneb V. Kalepiti, 2) Kas Adams tunneb Madissoni ja Niitsood, 3) Kas ta teab midagi nõukogudevastase materjali paljundamisest või levitamisest, 4) Kas tema masinal on paljundatud midagi seesugust, 5) Mis on tal õelda äravõetud dokumentide kohta.

Osadele küsimustele vastas Adams eitavalt, osade kohta nõudis õigust vastata kirjalikult ja omakäeliselt, mida talle aga ei võimaldatud, ning Adams keeldus seepeale vastamast, samuti ei kirjutanud ta protokollile alla.

2. Hubert Jakobsi elukohas (Tallinn, Hiie tn. 3) algas läbiotsimine kl. 10.30 ja lõppes 13.00. Läbiotsimise viisid läbi RJK vanemuurija major Kruusmaa ja major Pello, manukateks leiti kaks naabermaja elanikku. Otsiti läbi korter (tuba ja köök), samuti teostati isiku läbiotsimine. Ära võeti:

1. Märkmik.

2. 8 ajalehte ajavahemikust 1941-1944.

3. Kirjutusmasin "Optima".

Pärast läbiotsimist viidi H.J. ülekuulamisele Pagari tn. korpus B major Heino Kruusmaa kabinetti nr 80. Ülekuulamine algas u. kl. 16.00 ja lõppes 18.30. Kuna H.J. ei tundnud Kalepiti ega Madissoni, siis piirdusid küsimused Viktor Niitsooga. Huvituti tutvuse algusest kuni viimase kohtumiseni.

3. Rein Arjukese elukohas (Albu k/n, Kõrvemaa looduskaitseala, Simisalu matkakodu) algas läbiotsimine kl 11.00 ja lõppes 12.00. Läbiotsijateks olid Tallinna RJK uuriija kapten Rein Tutk, kaasas kapten Keiv ja leitnant Laan. Manukateks olid Ille Veedla Kaalepist ja Kalle Kondel Ahulast. Otsiti läbi elamu ja Simisalu matkakodu. Ära ei võetud midagi. Järgnes R.A. ülekuulamine. V. Kalepiti ja T. Madissoni ta ei tundnud, päriti V. Niitsoo kohta.

4. Endel Ratase elukohas (Tallinn, Luha 16-1).

SÜÜDISTATUD § 68 JÄRGI

VIKTOR NIITSOO

Viktor Niitsoo sündis 12. märtsil 1952. a. Eestis, Kingissepa raj., Vilsandi saarel kooliõpetaja perekonnas. 1957. a. kolis perekond Kingissepa linna. 1967. a. lõpetas V.N. kohaliku 8-klassilise kooli ning samal aastal asus

õppima Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikumi arhitektuuri. Tehnikumi lõpetas 1971. a. Kuni armeeteenistusesni, 1971. a. novembrini, töötas Kingissepa raj. kolhoosis "Malev". Tervislikel põhjustel vabanes armeest enne-tähtaegselt - 1972. a. sept. Seejärel asus tööle tehnikuna PI "Kommunaal-projekti" Kingissepa gruppi, kus töötas kuni 1976. a. maini. 1976. a. suvel töötas maamõõtjana talude inventariseerimisel Kingissepa raj. Lenini kolhoosis. 1976. a. sügisel asus elama Tartusse. Mõne kuu töötas lukksepana TRÜ-s, alates 1. dets. asus tööle Kultuurimälestiste RPI Tartu sektorisse vanemtehnikuna. 1978. a. asus õppima ajalugu TRÜ kaugõppeosakonnas. Oli kursusevanem.

TIIT MADISSON

Tiit Herberti p. Madisson sündis 4. juunil 1950. a. Tallinnas. Ta isa oli kaadriparteilane ning tema töö tõttu tuli ka perel vahetada mitmeid elukohti. 1950-55. a. elas pere Tallinnas, Abjas, Sompas, Ahtmes, Jõhvis. 1955-61. a. Põltsamaal, kus ta isa oli rajooni parteikomitee II sekretär. 1961-68. a. Paides oli isa samuti parteikomitee II sekretär. Töömeheteed alustas T.M. 1967. a. autoremondi-lukksepa õpilasena. 1968. a. kolis perekond Rakvere linna, isa sai sinna rajooni miilitsaülemaks asetäitjaks poliit-alal (majori aukraadis). 1968. a. lõpetas T.M. kaugõppekeskoolis 10 klassi ja ALMAVÕ autoklubis kutseliste autojuhtide kursused. Maist 1969 kuni oktoobrini 1971. a. teenis aega armees. 1973-78. a. elas vanematega Viljandis. 1973. a. abiellus Elviira Kempineniga. 1975. a. sündis poeg Jaanus. Viljandis töötas mitmel pool teise liigi autojuhina. 1979. a. jaanuarist maini käis Pärnu õppekombinaadis ning omandas kalalaevastiku madruse kvalifikatsiooni. Mais 1979. a. asus koos oma perega elama Saaremaale. Töötas k/k "Saare Kalur" kalatöötlejana, vahepeal mõnda aega ka kalatraa-lil madrusena, siis jälle Vätta külmahoones kalatöötlejana. 1980. a. kolis elama Pärnusse.

VELJO KALEP

Veljo Kalep on sündinud 12. dets. 1934. a. Eesti Vabariigis Vändras. Isa emigreerus 1944. a. ja elab praegu Kanadas. V. Kalep lõpetas algkooli Vändras ja peale ema surma asus elama Pärnusse, kus teda kasvatas tädi ja kus ta lõpetas Pärnu 2. Keskkooli.

1964. a. abiellus V. Kalep Helle Kalepiga.

1966. a. lõpetas V. Kalep TPI kaugõppes ehitusinsenerina. Kuni arreteerimiseni töötas Pärnu KEK-is vaneminsenerina

EESTI KIRIKUELUST

Kogu 1980. a. kuulutati Eestimaal mitmesugustes ringkondades: oodake ainult, las saavad olümpiamängud läbi, las läheb mööda Euroopa Luterlike kirikute konverents (Tallinnas, sept. 80. a.), siis te alles näete, mis hakkab juhtuma. Ning tõepoolest ei lasknud sündmused ennast kaua oodata.

Oma salapärasuse ja julmuse poolest silmapaistvaim on Ambla ja Järva-Madise koguduste õpetaja Vello Salumi lugu. Oma mitmete rahvusküsimust käsitlevate kirjutistega, sealhulgas jaanuaris 1980 peetud silmapaistva ettekandega "Kirik ja rahvus" oli ta sattunud julgeolekuorganite silmis erilisse ebasoosingsusse. Juba varem oli ka kuulda, et temaga kavatsetakse arveid õiendada. Novembri lõpupäevades saabuski aeg. Kõigepealt ta lihtsalt kadus. Nädalapäevad hiljem pääses tundmatutest allikatest liikuma kuuldus, et õp. Salum oli Tallinnas elanud hotellis "Palace" ning seal määratsema hakanud ja viidud ravile Jämejalga, vaimuhaiglasse Viljandi lähedal. Selle teate juures tekitas koheselt muret see, et nimetatud hotell on tuntud paigana, kus KGB mehed armastavad korraldada "jutuajamisi". Ning miks pidanuks ta seal olema, kui tal Tallinnas on peatuskoht olemas? Hiljem selgus, et oma kadusmispäeva hommikul oli õp. Salum käinud Konsistooriumis ja Usuteaduse Instituudi raamatukogus, kus oli vestelnud oma sõbra ja kolleegi õp. Tiit Salumäega, kellele oli jutu sees ka rääkinud oma eelseisva päeva kavatsustest. Kindlasti ei rääkinud ta sellest, et tal olnuks kavas minna "Palace" hotelli. Järgmine tunnistus tuli Tallinna kiirabi jaamast, kus samuti töötab kristlasi, kes teda teadsid. Nimelt aegu võrreldes paar tundi (?) hiljem oli õp. Salum viidud kiirabiga nimetatud hotellist Tallinna vaimuhaiglasse Paldiski maanteel. Tema seisukord oli olnud selline, et ta ei olnud suuteline jalgadele tõusma. - Mis temaga tehti, sellest keeldub Vello Salum, kes praegu viibib Jämejalas, rääkimast. Koguduseliikmetele on ta teatanud, et läks ravile ise oma tervisliku seisundi tõttu. Sõprade küsimusele, mis temaga Paldiski maanteel tehti, vastas ta lakooniliselt: "Vaimu raviti". Edasist keeldub kommenteerimast. Pole teada, millega on saavutatud nii suurepärane tulemus: kas lihtsa ähvardusega hakata uuesti "vaimu ravima", või näiteks õnnestus tookord saada videolindile "sütunnistus", mida siis, kui ta ennast "korralikult üleväl ei pea", hakata demonstreerima televisioonis ja avaldama ajalehtedes?!

Nädalapäevad hiljem, detsembri alguses, heideti Tallinna Kunstiinstituudi arhitektuuriosakonna viimaselt kursuselt välja üliõpilane Tiit Pädam "üliõpilasele ebaväärika käitumise pärast". Nimetatud noormees osales delegaadina Eesti kiriku noorte esindajana Tallinnas toimunud Euroopa Luterlike kirikute konverentsil. Kui ta kursusekaaslased pöördusid teaduskonna dekaani poole palvega, et Tiidul lubataks instituut lõpetada, vastas dekaan, et see ei sõltu temast, kuna nimetatud korraldus on tulnud julgeolekust.

Detsembri eelviimasel päeval toimus veelgi avalikum rünnak kirikule. Usuasjade voliniku juurde Tallinnas kutsuti välja Võru koguduse õpetaja Villu Jürjo ja kiriku peapiiskop Edgar Hark. Seal õeldi õp. Jürjole, et kuna see olevat rikkunud põhimõtteliselt ja jaejekindlalt kõiki Nõukogude seadusi, siis võetakse temalt ära registreerimistunnistus, mille alusel ta

võis vaimulikuna tegutseda. (Nõukogude Liidus peab igal inimesel, kes tahab jutlustada või kes on valitud koguduse juhatusse või revisjonikomisjoni, olema kindlasti registreerimistunnistus, millist aga viimastel aastatel on välja antud suhteliselt kergesti). Süüdistusena nimetati, et ta ei võtnud 1980. a. veebruaris toimunud kohalike nõukogude valimistest osa ja teiseks, et ta organiseeris käesoleval aastal Häädemeele kristliku noorsoolaagri (milline toimus seal juba viiendat aastat). Nimetatud süüdistused tunduvad otsitutena, mitte tegelikena, sest vähemalt paberil on ka N. Liidus valimistest osalemine vabatahtlik; mitteametlikul hinnangul toimus aga käesoleval suvel Eestis umbes kolmkümmend eri suuruses kristlikku noorsoolaagrit-kokkutulekut. Kas ei tuleks julgeoleku tegeliku pahameele põhjuseid pigem otsida Võru koguduses toimunud usuelu silmapaistvast edenemisest, samuti ka sellest, et V. Jürjo rõhutas kristlase sõnavabadust kiriku raames. On avaldatud ka arvamust, et teda võidi kahtlustada masin-kirjalise vaimuliku ajakirja "ECE" toimetamisest osalemises. Peapiiskopi katseid nimetatud õpetaja kaitseks välja astuda tähele ei pandud. Õp. Villu Jürjo on perekonnainimene, abikaasa on leedu filoloog, neil on aastane poeg.

Peab küsima, mida toob uus 1981. a. Eesti kirikule. Kas ta sattub märterikirikuks nagu luterlik kirik Venemaal 1920-ndatel aastatel, mil see seal täielikult hävitati? Igatahes uue riigi poolt antud kirikuseaduse järgi on kirik ilma igasuguse kaitseta antud ateistliku valitsuse meelevalda. Vennad, palvetage kiriku pärast Eestis!

5.01.1981. a.

VIKTOR NIITSOO KIRI TALLINNA KESKVANGLAST

Paari päeva pärast saab kaks kuud minu arreteerimisest Tartus. Kogu selle aja olen veetnud selle nukra maja müüride vahel. "Vahelduseks" on ainult sõidud Pagari tänavale; sõidutatakse tavaliselt kaitsevärvi mikrobussiga nr EAO 80-37. Buss on ise akendeta - sõidu ajal tuleb istuda kitsas boksis, mis minu kasvu juures küllalt tülikas on. Niisiis Tartus istutati mind halli "Volgasse" ja küüditati Tallinna, otse Pagarisse. Seal esitati mulle minu kui süüdistatava vastutusele võtmise määrus 4. dets. 1980. aastal, millega mind süüdistatakse selles, et ma (toon süüdistuse ära sõna-sõnalt) "olles nõukogude võimu suhtes vaenulikult meelestatud, selle õhnestamise ja nõrgendamise ning eriti ohtlike riiklike kuritegude toimepanemise eesmärgil, 16. aprillil 1980. aastal, Noortemaja "Sõprus" kohvikus Tartus, Kalevi tn. 24 korraldatud õhtul ebakaines olekus levitas õhtust osavõtjate seas suulises vormis nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid laimavaid väljamõeldisi, kutsus üles kommunistide füüsilisele hävitamisele ja võitlusele nõukogude võimu vastu selle kukutamise ja kodanliku korra kehtestamise eesmärgil Eestis. Peale selle, samadel eesmärkidel kuni 20. okt. 1980. aastal hoidis oma töökohas Kultuurimälestiste Riikliku Projekterimise Instituudi Tartu sektoris, Tartus, 21. juuni tn. 4, nõukogudevas-

tase sisuga kirjandust: "Suur mäng Afganistanis" ja "Nõuanne Läänele ülima ohu tunnil", millised sisaldavad nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda laimavaid halvustavaid väljamõeldisi", s.o. nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas - kuriteos, mis on kvalifitseeritud ENSV Kriminaalkoodeksi § 68 lõige I järgi. Läti RJK alampolkovnik Revalds teatas, et minu kriminaalasjas nr. 215-80 on vastutusele võetud veel Tiit ja Veljo ning et uurimist teostavad veel peale tema Heino Kruusmaa (RJK major) ja kapten Rein Tutk. Oma osa mängib asja juures ka eritülesannetega prokurör ENSV prokuröri juures õigusnõunik Kirsipuu. Samas toimunud ülekuulamisel keeldusin tunnistusi andmast. Kirjutasin ENSV prokuröridele K. Kimmelile 2 avaldust taotlemaks advokaati süüdistuse määramise momendist alates. Esimesele äraütlemisele oli alla kirjutanud A. Kessler (mul oli võimalus seda isikut kohata), teisele U. Roots - mõlemad prokuröriabid ENSV prokuröri juures. Mulle keelduti advokaati võimaldamast põhjusel, et oman küllaldast haridust (TEMT ja õpingud TRÜ-s), et oma 28 eluaasta jooksul on mul piisavalt elukogemusi ning mul ei ole vaimseid ega kehalisi puudujääke. See äraütlemine andis mulle hea põhjenduse tunnistuste andmisest keeldumiseks, kuigi tegelik põhjus on pigem eetilist laadi. Seda läheks aga raskeks julgeolekule ja psühhiaatritele (see oht on olemas, lisaks sellele on mind ähvardatud narkoloogiga, et viimane selgitaks alkoholivastase ravi vajaduse. Siin on silmas peetud ebakainet olekut "kuriteo" toimepanemisel ja 28. nov. kainestusmaja juhtumit) selgitada. Kuni 29. det. 1980. a. tegeles minuga Arnolds Revalds tõlkide Jelena Orlova ja Irina Vijardi vahendusel. Need ülekuulamised olid väga üksluised ja igavad, sest mingeid sisulisi vastuseid lätlane oma küsimustele ei saanud. Küll aga ei väsinud ta mind keelitamast tunnistusi andma, kasutades iga kord erinevat lähenemisviisi. Juba esimese küsimusega tunti huvi, millistes sidemetes olen Veljo, Tiidu ja Heiki Ahoneniga. Vastus jäi muidugi saamata ja edaspidi nende isikute kohta siamaani küsimusi esitatud pole. Ei ole ka teiste järele uuritud - küsimuste raskuspunkt langes 16. aprilli intsidendi peale. Uuriija Revaldsi jutu järgi olevat selle "kuriteosündmuse" kohta RJK-l 14 tunnistust. Ülekuulamisel mulle esitatud küsimustest on nii mõnedki neist isikutest mulle teatavaks tehtud. Uuriija poolt mulle mainitud Ilme Tiik ja Ervin Õunapuu kinnitavad oma tunnistusega minu viibimist 16. aprillil "Sõpruses". Rein Frolov ja Andres Lepik, ülekuulatud vastavalt 20. nov. ja 4. nov. 1980. a., et ma Kallioni & Co-d "kommudeks" nimetanud ning ebakaines olekus olnud. Kõige kopsakamad tunnistused on andnud komsomolifüüreerid Valev Plato ja Mart Raik, ülekuulatud vastavalt 3. nov. ja 12. nov. 1980. a. Nende jutu järgi olevat ma õelnud, et kommunistide tuleks hävitada pussitamise, mahalaskmise ja auto alla ajamise teel, et tuleb minna kuulipildujaga Toompeale (mida seal kuulipildujaga teha, seda ei täpsustatud), et olevat mingi grupp inimesi, kes on minu osavõtul välja töötanud plaani, kuidas Eestis nõukogude võim kukutada ning kehtestada selline riigikord nagu kodanlikus Eestis. Ja edasi samas vaimus. Uskumatu küll, kuidas pisikesest sõnavahetusest "kommunjakadega" (siin nimetatakse neid nii) päris vapslik poliitiline kihutuskõne välja võluti. Ega uurijad, eriti kpt. Tutk, kellest alpool samuti juttu tuleb, eriti salgagi, et see intsident vaid minu arreteerimiseks hea põhjus oli. Kommunistide hurjutamine on tänapäeval nii igapäevane asi,

et seda õieti tähele ei pandagi. Tõeline põhjus, uurija sõnul, olevat ikkagi minu tegevus inimõiguste kaitse vallas. Ülalpool toodud süüdistusele on lubatud veel üht-teist juurde lisada, sest mis ühist on minu ajal Tiidu ja Veljoga. Revalds on lubanud asjale lisada veel magnetofonkasseti Stokholmi eestikeelsete raadiosaadetega - seda pidavat veel dešifreerima. Nagu mainitud, lõppes Revaldsi komandeerung 1980. aastaga ja minuga asus tegelema kpt. Rein Ilmari p. Tutk, jutukas ja laheda olemisega Saaremaa mees. Tema tegeleb ka Tiiduga, kusjuures Veljoga tegeleb Kruusmaa. Tutkiga olen kokku puutunud selle aastanumbri sees ainult kaks korda, s.o. tunduvalt harvem kui lätlasega. Ka tema püüab mind kahetsemisele ja ülestunnistamisele (tema väljendil enesekaitsele) kallutada, kuid midugi edult. Tema sõnul pidi minu selline käitumine asjatult eluurimist venitama. Praegune tähtede seis näitab, et protsessid peetakse eraldi. Veljo oma kohe päris kindlasti, sest ta kaitseb ennast, s.o. annab tunnistusi süüdistuse piirides. Eesti soost jupokad protokollivad otse kirjutusmasinasse, see seletab, miks masinakirja lehel mõni allkiri võib olla. Mina aga kuhugi kunagi alla ei kirjuta. Tiit, keda nagu Veljotki, süüdistatakse peamiselt oma avalduste levitamises, andis esialgu oma avalduste kohta tunnistusi. Viimasel ajal aga on ta tunnistuste andmisest loobunud. Tutki sõnade järgi võidakse Tiidu paragrahv ära muuta, nimelt 194/1 peale. See aga sõltuvat Tiidu käitumisest.

Nüüd veidi siinsest elu-olust. Algusest peale olen viibinud kolmikutes, seega on "ristsed" ära jäänud. Vahepeal olime Tiiduga ühel korrusel ja mis eriti vapustav, kõrvuti kambrites. Läksime ühenduse pidamisega liiga hoogu ja Tiit viidi kaks korrust allapoole. Praegu olen IV korrusel. Samal korrusel on ka Veljo. Vahepeal, just enne kohut ja kohtu ajal, oli meie korrusel ka Mart. Mõlemaga olen piisavalt sidet pidada saanud. Ainult Jüriga pole kokkupuuteid olnud. Vanaasta õhtul, hambaarsti juurest tulles, oli kohtumine ka Teeduga, kes töötab siin leivalõikajana. Kui mõne sõnaga vanglaelu kirjeldada siis mahub äratuse (kell 6.00 hümniga) - õõrahu vahele õige vähe huvitavat: ühetunnine jalutuskäik, söömised, kontrollkäigud, ülekuulamised ja see on kõik. Toitu on piisavalt, kuid toit on jäle. See-pärast suur aitäh neile, kes "ahviga" on aidanud minu kesist toidulauda mitmekesistada. Ei maksa selle suitsuvorsti pärast nahast välja pugeda, kuigi maitsev on ta küll! Selle asemel võiks juustu, võid, kõrsikuid olla, kui see saatjaile tüli ei tee. Kauplusest saab osta vaid margariini, valget leiba, kompvekke, kirjutus- ja hügieenitarbeid, ning midugi sigarette - kuid ma ju ei suitseta. Suur aitäh flanelisärgi eest. Rohkem riideid saata pole vaja - mul pole neid kuhugi panna. Minu garderoob on niigi külluslik, sest midagi peale madrusesärgi ära võetud ei ole. Madrusesärk kui sõjaväe riietuse on siin keelatud.

Läheneb Eesti Vabariigi 63. aastapäev. Seda päeva tahame meie, kolm poliitvangi, tähistada ühepäevalise näljastreigiga. Ka on plaanis saata selle tähtpäeva kohane avaldus ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile ja kõigile eestlastele kõikjal maailmas. Oleks hea, et meie üritus ka üldsusele teatavaks saaks.

Nüüd veel ruumitäidet. Päev läbi mängib translatsioonireprodaktor. Saated on venekeelsed, v.a. "Päevakaja", laup. "Kasiino" ja pühap. "Soovid, soovid...", "Tere hommikust põllumehed", "Mikriveski". Raamatuid antakse kaks korda kuus ä 2 tk. korraga - seda on vähe. Õpin inglise keelt. Kahju, et sõnaraamat nii vilets on. Paber lõpeb otsa, lõpetan seekord. Palju

tervisi teile kõigile.

Viki

2. veebruar 1981. a.

SÕNUM JÜRI KUKELT TALLINNA KESKVANGLAST

Ülehomme, neljapäeval (26. veebruaril) kavatsetakse mind viia Venemaa vangilaagritesse. Põhjus teadmata, käsk näib olevat tulnud Moskvast, "reis" oleks praegu eluohulik ning nõuab teravat eriprotesti nii minu poolt kui ka väljaspoolt.

24. novembril 1980 alustatud näljastreik on kestnud kogu aja. 24.11 kuni 10.12 ja 16.12 kuni 4.01.81. a. elasin ainult vee peal. Siin olnud 25 päevast on olnud 19 sundtoitmist. Näljastreiki kardetakse ja austatakse, selle eest otseselt ei karistata. Momendi kaal 45,1 kg (vahepeal 44,2 - s.t. -12,5 kg). 3.-13. veebr. organiseeriti 10 päeva kartserit näljastreigi murdmise eesmärgil.

3. veebr. võeti ära luba järjekordseks pikaajaliseks kohtumiseks sugulastega, ettekäändel, et ma ei väljuvat mõnel päeval tööle (puukaste kokku naelutama). On hakanud ilmuma raskused kuulmise ja nägemisega. Vahete-vahel jäetakse sundtoitmisse vaheaegu, siis jälle antakse sisse liiga palju.

Vastutus minu tervise eest* lasub täielikult teatud organitel ja isikutel, kes otsustasid kinnipidamisega pikendada veel vähemalt 14 kuu võrra.

Praegused kaaslased on andnud mulle muheda ja ilma aupaklikkusetä hüüdnime "vana".

TIIT MADISSONI KIRI TALLINNA KESKVANGLAST

Panen mõned värskemad uudised kirja. Nimelt saadeti mõlemad, nii Jüri kui Mart ära laagrisse. Mardil oli tervislik seisund väga kehv, sellele vaatamata ja tema protestidest hoolimata laaditi tapivagunisse. Läks arvatavasti mõnda Mordva laagrisse. Kuulsin juttu, et Jüri Kukke olla nähtud 5. laagrisse saadetavate hulgas. Ei tea, kas tõesti saadeti sinna? Veljo Kalepi kriminaalasi lahutati meie omast, kuna ei tehtud kindalks, et ta omaks meiega kuritegelikke sidemeid. 9. veebruaril tema toimik suleti ja varsti on oodata ka kohust. Uuriija Tutk on rääkinud igasugu jutte Veljost, ei tea palju need paika peavad. Eks kohtus ole näha. Vaevalt et sinna ainult keegi pääseb. Aga mine tea, võib-olla tehakse tema kohus just eriti avalik, n.ö. reklaamiks. Meie Viktoriga jääme kindlasti

* s.t. näljastreigi kõigi võimalike negatiivsete tagajärgedega.

ühte, kuna olla kindlaks tehtud meie kuritegelik side. Ei tea esialgu, mis tõendid neil selle kohta võivad olla. Meie kohtuni on veel kindlasti mitu kuud, kuna asi on vist ootamatult laiaks läinud, vähemalt minu puhul. Tutki jutust selgus, et mina olla Saaremaal 1979. a. koguni mingi Nõukogude-vastase ühingu või organisatsiooni asutanud. Esialgu ei tea, kust ta neid "täpseid andmeid" võtab. Viljandis olla ka arendanud Nõukogude-vastast tegevust ja organiseerinud ka seal vist mingi salahüingu. Üks kuritegu" olevat veel välja tulnud. Nimelt olla mina keeldunud vastava käsu kohaselt maksmast rahufondi teatud summat. See kuritegu toimunud 1980. a. algul, kui Afganistani rahumissioon oli alles äsja alanud. Üldse hakkas uurija oma jutu järgi mind nüüd paljastama, kuna keeldusin kategooriliselt end mulle omistatavates "kuritegudes" süüdi tunnistamast ja ei soovivat anda puhtsüdamlikke ülestunnistusi. Ka Viktor ei tahtvat end kuidagi ega mitte milleski süüdi tunnistada. Tema toodi uuesti meie korpusesse tagasi, paigutati 134 kongi, peaaegu Veljo vastaskongi. Mainitud organisatsiooni asjus aetakse taga ka minu sõpra Jaanus Kuldekpepi. Temal pidavat püksid "püüli sõeluma", kuna ei tulevat kutsete peale ülekuulamisele. Jah, kuidas keegi aru saab! 27. jaanuaril võimaldati kokkusaamine naisega. Õigemini toodi ta Pagari tn., et mind mõjutaks. Kaua aga meil rääkida ei lastud, kuna jutt ei olevat asjast. Paistab, et uurija pettus selles kohtumises. Uurija jutu järgi olla hiljaaegu olnud Pagari tn. mingi nõupidamine, kus arutatud ka meie asja. Nemad arvasid seal, et kui me kõik ilusti üles tunnistaks ja kahetseks, siis nemad meid ei karistaksi rangelt, vähemalt vabadusekaotuslikku karistust ei antaks. Kui aga end süüdi ei tunnista, võivat karistused tulla ranged. Eks näi! Selleks korraks lõpetan.

Patarei vangla, veebruar 1981

Tervitades Tiit

KOHTUPROTSSESS VILNIUSES

15.-22. dets. 1980. a. toimus Leedu Ülemkohtus Vilniuses protsess:

1. Skuodis, Vytautas, sünd. 1929. a. Chicagos, geoloog, Vilniuse Ülikooli dotsent, geoloogia-mineraloogia teaduste kandidaat. Repatrieerus 1930. a. koos vanematega Leetu. Juhatas ühiskondlikel alustel töötavat looduskaitse "fakulteeti".
2. Pečeliunas, Povilas, sünd. 1928. a. Leedus, ülikooliharidusega leedu filoloog, viimasel ajal töötas leedu keele õpetajana vene õhtukoolis.
3. Ješmantas, Vytautas, sünd. 1931. a. Leedus, diplomeeritud žurnalist, töötas ajakirjanikuna "Komsomolskaja Pravda" ja "Sovetski Utšitel" juures, kuulus KP-sse.

Süüdistus: nõukogudevastase kirjanduse paljundamine ja levitamine nõukogude korra õhnestamise eesmärgil.

Kohtunik - Ignotas, prokurör - Bakučionis, sekretär - Baranauskaite. Übski süüdistatavatest end süüdi ei tunnistanud, keeldusid advokaatidest.

Kohtuistung toimus suletud uste taga, ehkki oli "lahtine". Eriti aktiivsed sissetahtjad viidi miilitsajaoskondadesse, kus neid siis kas peksti või pandi "päevade" peale. Nii mõisteti Pečeliunase pruudile 7 ööpäeva aresti "huligaansuse eest" jne.

Kohtualuseid stüdistati omakirjandusliku almanahhi "Alma Mater" väljaandmises, nõukogudevastaste artiklite levitamises, trükkimises almanahhis "Perspektivos" raamatu "Vaimulik genotsiid Leedus" kirjutamises (Skuodis) ja muus nn. "nõukogudevastases tegevuses".

Pärast tunnistajate ülekuulamist ja asja arutamist mõistis kohus:

Skuodis, Vytautase 7.a. range režiimiga laagrisse ja 5.a. asumisele;
Ješmantas, Vytautase 6.a. range režiimiga laagrisse ja 5.a. asumisele;
Pečeliunas, Povilase 3.a. range režiimiga laagrisse ja 5.a. asumisele.

AUSAMMAS MEIE KÜÜDITATUTELE

On kätte jõudmas kuri aastapäev: 30. a. tagasi hävitati - piiritu ja mõtetu barbaarsusega - aastatuhandete vanune eesti üksiktalude pärimus. Kolme päevaga (22.-25. märts 1949) tehti tühjaks ligikaudu 20.000 eesti talu ehk üks seitsmendik talude koguarvust. 80.000 töökat, rahulikku inimest kas küüditati või pidi oma isade maal metsa varjuma - nagu oleksid nad kurjategijad.

Need olid kõige mustemad päevad meie rahva ajaloos, kuid tänaseni pole kusagil avalikkuses ilmunud dokumentatsiooni selle häbitöö kohta. Teada on ainult mõnisada nime. Veel kolmkümmend aastat ja tunnistajad on surnud. Siis võivad venelased väita, et midagi ei juhtunud - sest kus on tõendid?

Sellepärast astub käesolevaga tegevusse MÄRTSIKOMITEE, kes seab enesele eesmärgiks täieliku küüditatute (ka 1941. a. omade) nimestiku koostamise ja väljaandmise. Komiteese kuuluvad Ants Pallop (esimees), Aleksander Ers, New Yorki EELK koguduse esimees (esimehe asetäitja), Juhan Käis, LL.8, Estonian Information Service in Canada, Chairman (sekretär).

Palume kõiki neid, kes omavad andmeid küüditatute kohta või saavad neid hankida - kas praegu elavatelt tunnistajatelt või nende kirjalikest ülestähendustest - saata oma andmeid Märtsikomiteele (postiaadress: 710 Annette Street. Toronto. Ont. M6S2E2).

Saadetud andmed säilitatakse salajases, kindlas kohas: Märtsikomitee kasutab neid ainult üldnimestiku koostamisel ega anna kellelegi mingeid teateid ilma vastava isiku nõusolekuta. Kuna okupatsioonivõimudele on küüditatute nimed nagunii teada, ei ole karta mingit kahju neile.

Andmed palume saata järgneval kujul:

Kopperman, Maria, sünd. 25.6.1882. Küüditatud 14.6.41 Tallinnast ja 25.3.49 Tallinnast. Andmed andis: tema ise.

Eelnev näide on minimaalne: kõik muud andmed on teretulnud! Märtsikomitee kutsub kõiki küüditamise tunnistajaid üles kirja panema oma elamusi ja neid Märtsiarhiivi talletama. Teretulnud on ka helilindile räägitud mälestused.

Märtsikomitee soovib väljendada tunnustust Auraamatu Andmete Kogu koostajaile, mis on oma tänini avaldatud 10.000 nimega ainukeseks allikaks kütidatute kohta, kuid registreerib põhimõtteliselt ainult surmasaanuid. Märtsikomitee tahab seda dokumentatsiooni laiendada neile, kes elama jäid.

Okupandid nimekirju kindlasti välja ei anna: see on meie ülesanne. Är- gem siis unustagem oma vanemate vintsutusi, vaid ehitagem neile väärikas ausammas ajaloolise dokumendi näol! Märtsikütidamise 30. aastapäevaks avaldab Märtsikomitee kütidatute esimese, provisoorse nimestiku, hiljem vastavalt andmete laekumisele.

NÕUKOGUDE ARMEE

A. Besancon

Armee on nõukogude tööstussüsteemi tegelik eesmärk. Valitsuse ja ainuke- se kõrgemalseisva instantsi - ideoloogia - jaoks ei tähenda ühiskonna olu- kord, tema vaesus või suhteline heaolu mitte midagi. Ühiskond kui selline maa juhtimises ei osale ning valitsus ei pruugi rahvaesindajate rahul- olematuse läbi kukutamist karta. Teisest küljest paikneb ühiskond kusagil ideoloogiasfäärist väljaspool ning ei oma seega iseseisvat seaduslikku ole- masolu. Elatustase ei tõuse talupoja ega isegi mitte "istanduse" ehk kol- hoosi jaoks, vaid kujutluses, utoopias, s.t. mitte kusagil eksisteeriva kol- hoosi jaoks. Kuna kapitalimahutusi ja teaduslik-tehnilisi uuringuid juhivad poliitilised instantsid, siis pole midagi imestada, et eesmärgiks ei seata ühiskonna heaolu. Nagu teada, pole NSVL-s viimase 60. a. jooksul leiuta- tud ühtegi arstimit, ühtegi kasulikku tarbimisvahendit. Meditsiini, farmaat- sia tase on erakordselt primitiivne; vähe leidub maid, kus sanitaartechnika nii arenemata oleks. Nõukogude tööstussüsteemis lihtsalt puuduvad liikuma- panevad jõud leiutamaks ja täiustamaks habemeajamis- või pesumasinat. Seevastu armee haarab kogu tähelepanu ja jõu endale. Sisuliselt võib öelda, et valitsuse ainukeseks materiaalseid hüvesid puudutavaks kohuseks ühiskonna ees on kindlustada sellised elutingimused, mis võimaldaksid tugevdada sõjatööstust. Siiski on ka NSVL-s parlid ja pesupesemismasinad, kuid need on Lääne mudelitelt maha kopeeritud - nii vabanevad töölisel tõeliselt produktiivse, s.t. sõjatööstuse tarbeks.

Tööstusenergia kontsentratsioon on nõukogude erinevates sõjatööstus- rajoonides kõrgem kui ükskõik millises teises riigis. Ametlikud andmed on väheusutavad. Mõningad Lääne spetsialistid hindavad NSVL sõjalisi kulutusi kaks korda suuremateks kui USA-s. Sahharov pakub välja 40%, mis on kõrgem kui pidevalt sõdiva Iisraeli kulutused. Teades, kui võrd- kaudsed on kõik püüud nõukogude elu statistiliselt hinnata, tuleb neisse arvudesse suhtuda ettevaatusega. Kuid me teame kindlasti, et subsidiumid, talendid, tehnilised vahendid suunatakse pidevalt ja massiliselt sõjatöös- tuslikku sektorisse.

Ei saa eitada, et nõukogude riik saavutas konkurentsivõimelise armee loomises täieliku edu. Primitiivse majanduse baasil loodi relvajõudude

kaasaegne tase vahendite kontsentratsiooni, sunni ja alandamise, järsu elatustaseme languse läbi. Juba Peeter Suure poolt proovitud vahend. Kuid on veel üks erandlik asjaolu, mis võimaldas sel alal maailmastandardit saavutada: mittekommunistlikes maades allub kogu tööstus ratsionalismile. Pole tähtis, et "tsiviiltööstuse" tooted on piiritagustest viletsamad; kaevata, et nõukogude kodanikud riietuvad maitsetutesse kaltsudesse ning toituvad hädapudrust, pole kellelegi. Kuid lennukite, tankide ja kahurite halba kvaliteeti ei või riik endale lubada. Tõeline omahinda arvestav turg on "tsiviiltööstuses" võimatu; küll eksisteerib omamoodi võistlus või konkurents, mis viib toodete kvaliteedi tõstmisele ja täiustamisele. Seega toimub sõjasektoris erinevalt kõigist teistest turu stimuleeriv mõju.

Seda asjaolu maksab nõukogude relvajõudude hüpertroofia üle arutledes silmas pidada. Raske on öelda, hüpertroofia kutsub esile teadlikult tulevikusõjaks valmistuv poliitika või on põhjus automaatsuse töölehakkamises, nõukogude tööstussüsteemi struktuuri fataalsuses. Viimasel juhul on NSVL tootnud säärase hulga tanke ja kahureid mitte seetõttu, et nii tahab valitsus, vaid seepärast, et ei suuda midagi muud ratsionaalselt luua.

VALITSUSKOMISJONI JA ETTEVÕTETEVAAHELISE STREIGIKOMITEE VAHEL GDANSKI LAEVATEHAS 31. AUG. 1980 SÕLMITUD KOKKULEPPE PROTOKOLL

Pärast Ranniku streikivate kollektiivide 21 nõudmise läbiarutamist Valitsuskomisjon ja Ettevõtetevaheline Streigikomitee (ESK) jõudsid järgmistele seisukohtadele:

Esimese punkti osas, mis kõlab "Parteist ja tööandjaist sõltumatute vabade ametiühingute aksepteerimine, mis põhineb Poola RV poolt ratifitseeritud ja ametiühingute vabadust puudutavale Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni konventsioonile nr. 87", otsustati:

1. A/ü tegevus Poola RV-s ei ole täitnud töötajate lootusi ja ootusi. Tunnistatakse otstarbekaks kutsuda ellu uued omavalitsuslikud a/ü-d, mis oleksid töötava klassi autentseks esindajaks. Ei seata küsimuse alla kellegi õigust jääda senistesse a/ü-desse, tulevikus aga võib ette näha a/ü-de koostöö loomise võimalusi.

2. ESK kinnitab, et loodavad uued, sõltumatud, omavalitsuslikud a/ü-d peavad kinni Poola RV põhiseaduses sätestatud printsiipidest. Uued a/ü-d hakkavad kaitsma töötajate sotsiaalseid ja materiaalseid huve ega kavatse etendada poliitilise partei rolli. Nad lähtuvad tootmisvahendite ühiskondliku omanduse põhimõttest, mis moodustab Poolas kehtiva sotsialistliku korra aluse. Tunnustades, et Poola Ühendatud Töölispartei teostab riigis juhtivat osa ja kavatsemata õigestada rahvusvaheliste liitude kindlakskujunenud süsteemi, püüavad nad töönimestele tagada kontrolliks, arvamus-

avalduseks ja oma huvide kaitseks vajalikke vahendeid.

Valitsuskomisjon kinnitab, et Valitsus tagab ja kindlustab täieliku lugupidamise uute a/ü-te sõltumatuse ja omavalitsuslikkuse suhtes, samuti nende organisatsioonilise struktuuri ja funktsioneerimise suhtes nende tegevuse kõigil tasandil. Valitsus tagab uutele a/ü-tele täieliku võimaluse täita oma põhifunktsiooni töötajate huvide kaitse ning töötajate materiaalsete, sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste realiseerimise valdkonnas. Samaaegselt garanteeritakse, et uued a/ü-d ei lange mingisuguse diskrimineerimise alla.

3. Sõltumatute omavalitsuslike a/ü-te loomine ja tegevus on kooskõlas Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni konventsiooniga nr. 87 ametiühingute vabadusest ja a/ü-te õiguste kaitsest ning konventsiooniga nr. 98 organiseerumise ja kollektiivlääbirääkimiste õigustest (mõlemad on Poolas ratifitseeritud). Enamus a/ü-te ja töötajate esindusi nõuab vastavaid muudatusi seadusandluses. Sellega seoses kohustub Valitsus tegema seadusandlikke algatusi a/ü-te põhikirja, töömavalitsuse põhikirja ja töökoodeksi osas.

4. Tekkinud streigikomiteedel on võimalus reorganiseeruda ettevõtete töötajate esindusorganeiks nagu töölikomiteed, töötajate komiteed, töölisnõukogud või siis uute omavalitsuslike a/ü-te asutamiskomiteedeks.

ESK-l kui säärase ühingu asutamiskomiteel on vabadus valida endale kas ühe ühingu või siis Rannikupiirkonna ulatuses toimiva ühenduse vorm. Asutamiskomiteed tegutsevad kuni uute juhtivate organite põhikirjapärase valimiseni.

Valitsus kohustub looma tingimused uute a/ü-te registreerimiseks väljaspool Ametiühingute Kesknõukogu registrit.

5. Uutel a/ü-tel peab olema reaalne võimalus avalikuks arvamusavalduseks töötajate elutingimusi puudutavate põhiliste otsuste suhtes; rahvatulu tarbimiseks ja akumulatsiooniks jaotamise põhimõtted, ühiskondliku tarbimisfondi eri otstarbeks jaotamine (tervishoid, haridus, kultuur), töötasu maksimise põhimõtted ja palgapoliitika suunad, eriti aga palkade inflatsiooni tingimustes automaatse korrigeerimise, mitmeaastaste majandusplaanide, investeeringusuundade ja hindade muutmise põhimõtted.

Valitsus kohustub tagama tingimused nende funktsioonide täitmiseks.

6. Ettevõtetevaheline Streigikomitee moodustab sotsiaal- ja kutsetegevuse keskuse, mille ülesandeks peab olema tööalase situatsiooni, tööinimeste olmetingimuste ja töötajate huvide esindamise meetodite objektiivne analüüsimine. Keskus hakkab samuti teostama ekspertiisi palkade ja hindade indeksi osas ning esitab ettepanekuid kompensatsioonimooduste kohta. Samuti hakkab keskus publitseerima oma uurimuste tulemusi. Peale selle hakkavad uued ühingud valdama kirjastusi.

7. Valitsus tagab selle, et Poolas peetakse kinni 1949. a. a/ü-te põhikirja 1. art. 1. punkti sättest, millega garanteeritakse töölistele ja töötajatele vabatahtliku a/ü-isse liitumise õigus. Uued kujunevad a/ü-d ei astu Ametiühingute Kesknõukogu poolt esindatud koondisse. Lepitakse kokku, et a/ü-te uus põhikiri säilitab tolle põhimõtte. Ühtlasi tagatakse ESK või oma-

valitsuslike a/ü-te, asutamiskomiteede ning töötajate muude esindajate osavõtt sama põhikirja väljatöötamisest.

Teise punkti osas, mis kõlab: "Streigiõiguse ning streikijate ja neid abistavate isikute julgeoleku garanteerimine", otsustati:

Streigiõigus garanteeritakse ettevalmistatavas a/ü-te põhikirjas. Põhikirjas tuleb määratleda streigi väljakuulutamise ja organiseerimise tingimused, vaidlusaluste küsimuste lahendusmeetodid ning seaduserikkumisest tulenev vastutus. Streigist osavõtjate suhtes ei saa rakendada töökoodeksi 52., 64. ja 85. artiklit. Põhikirja kinnitamiseni tagab Valitsus streikijaile ja neid abistavatele isikuile isikliku jubeoleku ning seniste töötingimuste säilitamise.

Kolmanda punkti osas, mis kõlab: "Pidada kinni Poola RV põhiseadusega garanteeritud sõna-, trüki- ja kirjastamisvabadusest, seega mitte represseerida sõltumatuid kirjastusi ning võimaldada kõigi usutunnistuste esindajate juurdepääs massiteabevahendeile", otsustati:

1. Valitsus esitab Seimile 3 kuu jooksul ajakirjanduse, publikatsioonide ja vaatamängude kontrolli määrustiku projekti, mis rajaneb järgmistele printsiipidele: tsensuur peab kaitsma riigi huve. See tähendab riiklike ja majanduslike saladuste (mille ulatus sätestatakse lähemalt vastavate õigusnormidega) kaitset, riigi julgeolekut puudutavate asjade ja tema tähtsate rahvusvaheliste huvide kaitset, usuliste tunnete, ühtlasi aga ka mittesusklike inimeste tunnete kaitset, samuti kõlblusvastase sisuga publikatsioonide leviku tõkestamist. Määrustiku projekt peab sisaldama ka õiguse kaevata ajakirjanduse, publikatsioonide ja vaatamängude kontrollorganite otsuste peale Kõrgemale Administratiivkohtule. Mainitud õigus tuuakse sisse ka Administratiivse Käitumiskoodeksi uuendamise teel.

2. Massiteabevahendite kasutamine usuühingute poolt nende religioosse tegevuse raames realiseeritakse sel teel, et sisulised ja organisatsioonilised küsimused kooskõlastatakse riigiorganite ja asjahuviliste usuühingute vahel. Valitsus tagab pühapäevase missa raadioülekande piiskopkonnaga sõlmitava erikokkuleppe raames.

3. Raadio ja televisiooni, samuti ajakirjanduse ja kirjastuste tegevus peab teenima mõtete, vaadete ja arvamuste mitmekesisuse väljendamist ja alluma ühiskondlikule kontrollile.

4. Niihästi ajakirjandus kui ka kodanikud ja nende organisatsioonid peavad saama juurdepääsu ühiskonda puudutavatele dokumentidele (aktidele) isearanis administratiivaktidele, sotsiaal-majanduslikele plaanidele ning muudele Valitsuse ja talle alluvate haldusorganite dokumentidele. Erandid administratsiooni tegutsemise avalikkusprintsibiist määratletakse punkt 1 mainitud määrustikus.

Neljanda punkti osas, mis kõlab: "A) Taastada endistes õigustes 1970. a. ja 1976. a. streikide järel töölt vallandatud inimesed; veendumuste pärast ülikoolist eemaldatud üliõpilased.

B) Vabastada kõik poliitvangid (sealhulgas Edmund Zadrożynski, Jan Kozłowski ja Marek Kozłowski).

C) Kaotada veendumuste represseerimine", otsustati:

a) viivitamatult korraldada 1970. a. ja 1976. a. streikidele järgnenud töölt vallandamiste põhjenduste uurimine. Ebaseaduslikkuse kindlakstegemise korral ennistada kõikidel mainitud juhtudel vallandatud viivitamatult tööle, juhul kui asjaosalised ise seda soovivad, võttes ühtlasi arvesse vahepeal omandatud kvalifikatsiooni.

b) punktis B) mainitud isikute asjad üle anda läbivaatamiseks Justiitsministeeriumile, milline kahe nädala jooksul annab asjadele sobiva käigu; juhtudel, kui mainitud isikud on vahistatud - katkestada karistuse kandmine protsessi lõpuleviimise ajani;

c) vaadata läbi lisas mainitud isikute ajutise vahistamise põhjendus ja nad vabastada;

d) pidada avalikus- ja kutseelus täiel määral kinni veendumuste väljendusvabadusest.

Viienda punkti osas, mis kõlab: "Anda massiteabevahendites informatsiooni Ettevõtetevahelise Streigikomitee moodustamisest ja publitseerida tema nõudmised", otsustati:

Selle nõudmise realiseerimine seisneb käesoleva protokolli avalikustamises massiteabevahendite kaudu ülemaailses ulatuses.

Kuuenda punkti osas, mis kõlab: "Alustada reaalseid toiminguid maa väljaviimiseks kriisiolukorrast a) avalikkuse täieulatusliku informeerimise teel sotsiaalmajanduslikust olukorrast; b) kõigile ringkondadele ja sotsiaalsetele kihtidele reformideprogrammi arutamise osavõtu võimaldamise teel", otsustati:

Peame hädavajalikuks majandusreformi kallal tehtava töö märgatavat kiirendamist. Võimud määravad kindlaks ja publitseerivad lähemate kuude jooksul säärase reformi põhialused. Ametiühingud peavad osalema eriti sotsialistlike majandusorganisatsioonide ja töölisomavalitsuste põhikirju käsitlevas töös. Majandusreform peab rajanema ettevõtete iseseisvuse põhimõttelisele laiendamisele ja töölisomavalitsuse tegelikule juhtimisest osavõtule. Vastavad määrused peavad ametiühingutele garanteerima kokkuleppe esimeses punktis tähendatud funktsioonide täitmise.

Üksnes asjade seisundist teadlik ning tegelikkusest head ülevaadet omav ühiskond on võimeline etendama meie majanduse korrastamise programmi algataja ja elluviija osa. Valitsus laiendab printsiipselt ühiskonnale, a/ü-tele ning majanduslikele ja ühiskondlikele organisatsioonidele antava sotsiaalmajandusliku informatsiooni diapasoni.

ESK nõuab lisaks:

- püsiva perspektiivi loomist perekondlike talumajandite - poola põllumajanduse aluse - arengule;
- põllumajanduse eri sektorite võrdsustamist juurdepääsul kõigile tootmisvahenditele, kaasa arvatud maa;
- külaomavalitsuste taassünniks vajalike tingimuste loomist.

Seitsmenda punkti osas, mis kõlab: "Maksta kõigile streigis osalenud töötajale A/ü Kesknõukogu fondist tasu streigiperioodi eest nagu puhkuse eest", otsustati:

Maksta streikivate kollektiivide töötajale streigiperioodi eest avantsi 40% ulatuses töötasust; pärast tööleasumist saavad töötajad kätte ülejäänud osa kuni 100%-ni töötasust, arvestatuna nii nagu puhkuse aja puhul, 8-tunnise tööpäeva põhimõttel. ESK kutsub temaga liitunud kollektiive üles, et nad pärast streigi lõpetamist asuksid - koostöös ettevõtete, töökohtade ja asutuste direktioonidega - samme tööviljakuse suurendamiseks, materjalide ja energia kokkuhoiuks ning töösse kohusetundliku suhtumise tugevdamiseks.

Kaheksanda punkti osas, mis kõlab: "Tõsta iga töötaja põhipalka 2000 zloti võrra kuus senise hindade tõusu kompensatsioonina", otsustati:

Teostatakse järkjärguline palkade tõstmine kõigi töötajate gruppide, eelkõige aga madalapalgaliste osas. Lepiti kokku põhimõttes, et palkade tõstmine toimub üksikettevõtete ja tootmisharude kaupa. Palgakõrgenduse elluviimisel võetakse arvesse kutse- ja tootmisharu spetsiifikat, tõstes palgamäära ühe tabelivahe võrra või suurendades vastavalt palga või tariifijärgu muid elemente.

Ettevõtete vaimse töö tegijate osas tõsta töötasu ühe isikliku tariifijärgu võrra. Kõnesolevate palgakõrgenduste elluviimine teostatakse käesoleva aasta septembri lõpuks kokkuleppel vastavate tootmisharudega.

Pärast olukorra analüüsimist kõikides tootmisharudes, esitab Valitsus hiljemalt 31. okt. 1980 kokkuleppel a/ü-tega kõige väiksema sissetulekuga töötajate palgakõrgenduse kava alates 1. jaan. 1981, pidades eriti silmas paljulapselisi perekondi.

Üheksanda punkti osas, mis kõlab: "Tagada palkade automaatne kasv proportsionaalselt hindade tõusule ja raha väärtuse langusele.", otsustati:

Tunnistada hädavajalikuks pidurdada laiatarbekaupade hindade tõusu, tugevdades kontrolli niihästi riikliku kui ka erasektori üle ning taotledes iseäranis nn. väikese hindade tõusu likvideerimist. Vastavalt valitsuse otsusele hakatakse teostama uuringuid elatusmaksumuse kohta. Analoogilisi uuringuid teostavad ka ametiühingud ja teaduslikud asutused. Valitsus töötab 1980. a. lõpuks välja elukalliduse kasvu kompenseerimise põhisätted, millised esitatakse avalikuks arutamiseks ning rakendatakse pärast kooskõlastamist ellu. Mainitud põhimõtted peavad arvestama sotsiaalminimumi probleemi.

Kümnenda punkti osas, mis kõlab: "Teostada siseturu täieulatuslik varustamine toidukaupadega, ekspordida ainult ja eranditult ülejääke";

Üheteistkümnenda punkti osas, mis kõlab: "Kaotada kommertshinnad ning nn. sise-ekspordina toimuv müük valuuta eest";

Kolmeteistkümnenda punkti osas, mis kõlab: "Kehtestada liha ja lihasaaduste jaoks kaardid - toiduboonid (kuni turul valitseva olukorra stabiliseerumiseni)", otsustati:

Parandatakse elanikkonna varustamist lihaga 31. detsembriks 1980. a.

põllumajandusliku toodangu rentaabluse suurendamise, lihaekspordi vältimatu miinimumi piiramise ning täiendava lihaimpordi teel. Ühtlasi esitatakse samaks tähtjaks elanikkonna lihaga varustamise parandamise programm, pidades äärmise võimalusena silmas kaardisüsteemi kehtestamist.

Lepiti kokku, et Pewexi kauplustes ei müüda enam defitsiitseid kodumaiseid laiatarbekaupu. Turu varustamist puudutavatest otsustest ja abinõudest informeeritakse avalikkust aasta lõpuks. ESK taotleb kommertskaupluste likvideerimist, liha ja lihasaaduste hindade korrastamist ja ühtlustamist keskmisel tasemel.

Kaheteistkümnenda punkti osas, mis kõlab: "Viia sisse põhimõtte valida juhtivat kaadrit kvalifikatsiooni, mitte aga parteilise kuuluvuse alusel ning kaotada miilitsa, julgeolekuorganite ja parteiaparaadi privileegid, võrdsustades perekonna-abirahad, likvideerida erimüügid jmt.", otsustati:

Aktsepteeritakse nõue teostada juhtiva kaadri valikut kvalifikatsiooni ja kompetentsuse põhimõtete alusel niihästi partei liikmete, teiste erakondade liikmete kui ka parteitute hulgas. Valitsus esitab 31. detsembriks 1980. a. perekonna-abirahade võrdsustamise kava, mis puudutab kõiki kutsealasid. Valitsuskomisjon kinnitab, et peetakse eranditult puhveteid ja sööklaid analoogiliselt muude ettevõtete ja ametiasutuste omadele.

Neljateistkümnenda punkti osas, mis kõlab: "Alandada pensioniiga naistel 50 eluaastani ja meestel 55 eluaastani või arvestada vanusest sõltumata Poola RV-s töötatud staaži - naistel 30 aastat ja meestel 35 aastat", otsustati:

Valitsuskomisjoni arvates on nõudmist maa praeguses majanduslikus ja demograafilises olukorras võimatu täita. Küsimust on mõeldav arutada tulevikus. ESK nõuab selle küsimuse järeleuurimist 31. detsembriks 1980.a. koos rasketes tingimustes töötajate 5 aasta võrra varasema pensionileminekü võimaluse arvestamisega (30-aastase staaži juures naistel ja 35-aastase staaži juures meestel, eriti raske töö puhul minimaalselt 15-aastase staaži korral). See peab toimuma ainuüksi töötaja enese soovil.

Viieteistkümnenda punkti osas, mis kõlab: "Võrdsustada vana arvestuse abirahad ja pensionid praegu makstavate tasemega", otsustati:

Valitsuskomisjon teatab, et kõige madalamate pensionite ja abirahade tõstmine hakkab toimuma aasta-aastalt vastavalt riigi majanduslikele võimalustele ning võttes arvesse kõige madalamate palkade tõusu. Valitsus esitab vastava programmi tähtajaga 31. detsember 1980. a. Valitsus töötab välja ettepanekud tõstmaks kõige madalamad abirahad ja pensionid nn. sotsiaalminimumi tasemele vastavate instituutide uuringute alusel; nende uuringute tulemused antakse teada avalikkusele ning allutatakse ametiühingute kontrollile. ESK rõhutab selle küsimuse äärmist pakilisust ning peab kinni nõudest võrdsustada vana ja uue arvestuse pensionid ja abirahad, arvestades ühtlasi ülalpidamiskulude kasvu.

Kuueteistkümnenda punkti osas, mis kõlab: "Parandada tervishoiuteenistuse tööttingimusi, mis tagaks töötavatele inimestele täieulatusliku meditsiinilise hoolekande", otsustati:

Tunnistada vajalikuks viivitamatult suurendada täidesaatvate organite volitusi tervishoiuteenistusse suunatavate investeeringute osas, parandada

varustatust ravimitega vajaliku tooraine täiendava impordi teel, tõsta kõigi tervishoiuteenistuse töötajate palku (kaasa arvatud meditsiiniõdede palgakategooria muutmine), töötada rutuliselt välja valitsuse ja ametkondade kavad ühiskonna tervisliku seisundi parandamiseks. Muud tegevussuunad selles valdkonnas on loetletud lisas.

16. punkti lisa

1. Viia ellu "Tervishoiuteenistuse töötaja õiguste harta".
2. Tagada müügivõrgus vajaliku koguse puuvillase kaitseriietuse olemasolu.
3. Maksta tööõnnetuste eest kompensatsiooni inventarikulude summadest.
4. Tagada palgafondis võimalus kõigile töös silmapaistnuile palgalisa maksmiseks - kooskõlas teoreetiliselt kehtivate võimalustega.
5. Kehtestada progresseeruv palgalisa tööstaaži eest vastavalt 25 ja 30 tööaasta järel.
6. Kehtestada lisatasu töö eest tervistkahjutavates või tervisele ohtlikes tingimustes, viia sisse lisatasu vahetusega töö eest mitte-meditšiinitöötajale.
7. Taastada lisatasu nakkushaigustega või nakatumisohtlike bioloogiliste ainete töötamise eest, tõsta meditsiiniõdede õõvalve tasu.
8. Tunnistada lülisambahaigused stomatoloogide kutsehiguseks.
9. Jaotada haiglatele ja lastesõimedele heakvaliteedilist kütust.
10. Võrdsustada mittetäieliku keskharidusega meditsiinipersonalile staaži eest makstav lisatasu diplomeeritud meditsiiniõdede omaga.
11. Kehtestada kõigile kvalifitseeritud töötajale 7-tunnine tööpäev.
12. Viia sisse vabad laupäevad tasategemise tarbeks.
13. Pühapäevase ja pühadeaegsed valved tasuta 100%-lise kõrgendusega.
14. Tasuda ravimid tervishoiuteenistuse töötajale.
15. Võimaldada korterilaenu osaline tagasimaksmine sotsiaalfondist.
16. Suurendada tervishoiuteenistuse töötajate korterilimiiti.
17. Võimaldada üksikult elavaile meditsiiniõdedele korterite saamine.
18. Asendada preemiafond kolmeteistkümne palgaga.
19. Tagada 20-aastase tervishoiuteenistuses töötamise järel 6-nädalane korraline puhkus ning võimalus saada aastane tasuline tervispuhkus.
20. Tagada doktorantidele 4-nädalane ja spetsialiseerujale 2-nädalane tasuline lisapuhkus.
21. Tagada pärast arstlikku valvet täielik õigus vabale päevale.
22. 5-tunnine tööpäev ning tasuta toit lastesõimede töötajale (nagu see on lasteaedades).
23. Viia sisse autode jaotamine tervishoiuteenistuse põhilülide töötajale kilometraaži limiidi või ametisõitude kulude väljamaksmise alusel.
24. Tunnistada kõrgema haridusega meditsiiniõdede haridusseisundit ja tasuta neile analoogiliselt muude kõrgema haridusega medpersonalile.
25. Moodustada ZOZ-de juures spetsialiseeritud remondibrigaadid vältimaks tervishoiuteenistusele alluvate objektide edasist lagunemist.
26. Tõsta haiglates ühele patsiendile arvestatud ravimite normi 1138 zlotilt 2700-le zlotile, kuna selline on ravimite tegelik kulu, samuti suurendada toiduannuseid.
27. Viia sisse toidutalongid raskelt haigete tarvis.
28. Suurendada liikuva sanitaarkoosseisu arv kahekordseks, kuna selline

on juba praegune tegelik tarvidus.

29. Tagada õhu, pinnase ja vee- iseäranis rannavee- puhtus.

30. Üheaegselt uute elamute eksploatatsiooniandmisega anda elanike kasutusse polikliinikud, apteegid ja lastesõimed.

Seitsmeteistkümnenda punkti osas, mis kõlab: "Tagada töötavate naiste lastele vajalik kohtade arv lastesõimedes ja -aedades", otsustati:

Komisjon nõustub täiel määral selle nõudmise sisuga, Vojevoodkonna võimud esitavad vastava kava 30. novembriks 1980. a.

Kaheksateistkümnenda punkti osas, mis kõlab: "Kehtestada tasuline emadepuhkus 3-aastaseks perioodiks lapse kasvatamise eesmärgil", otsustati:

31. detsembriks 1980. a. sooritatakse koostöös ametiühingutega rahvamajaduse võimaluste hinnang ning määritletakse igakuise toetussumma suurus ja selle saamise perioodi pikkus praegu laste kasvatamiseks tasuta puhkust kasutavate naiste jaoks. ESK nõuab, et sooritatavas analüüsis arvestataks säärase toetussumma kehtestamist mitte väiksemas ulatuses kui 2000 zlotti kuus esimesel aastal pärast lapse sündi ning 50% suuruses teisel aastal (kuid mitte alla 2000 zlotti kuus). Seda nõuet tuleb realiseerida järk-järgult alates 1981. a. esimesest poolaastast.

Üheksateistkümnenda punkti osas, mis kõlab: "Lühendada ooteaega korterite saamisel", otsustati:

Vojevoodkonna haldusorganid esitavad 31. detsembriks 1980. a. korteriolude parandamise kava, mille eesmärgiks on ooteaja lühendamine korterite saamisel. See kava antakse vojevoodkonna avalikkusele laialdaseks arutamiseks ning ta kooskõlastatakse asjaomaste organisatsioonidega. Ühtlasi peab kava ette nägema olemasolevate elamukombinaatide ärakasutamist ja ehitustööstuse tootmisbaasi edasist laiendamist. Analoogilisi abinõusid rakendatakse kogu riigis.

Kahekümnenda punkti osas, mis kõlab: "Suurendada komandeerimisrahasid 40-zlotilt 100-le zlotile päevas ja tõsta tasu eemalviibimise eest", otsustati:

1. jaanuarist 1981. a. tõstetakse komanderingurahade ja eemalviibimistasu suurust. Valitsus esitab selles küsimuses oma ettepanekud 31. oktoobriks 1980. a.

Kahekümne esimese punkti osas, mis kõlab: "Teha kõik laupäevad töövabadeks. Pidevas tootmistsüklis ja 4-brigaadilistes süsteemides töötajale kompenseerida vabade laupäevade puudumine korralise puhkuse pikendamise- ja või muude tasuliste tööst vabade päevadega", otsustati:

31. detsembriks 1980. a. töötatakse välja ja esitatakse põhimõtted ja meetodid töövabade laupäevade kehtestamise või muude lühendatud tööaja reguleerimise kavade elluviimiseks. Programm peab ette nägema töövabade tasuliste laupäevade arvu suurendamise juba 1981. a. Muud tegevussuunad selles valdkonnas sisalduvad lisas, kus on ära toodud ESK nõudmised.

Pärast ülaltoodud otsuste vastuvõtmist lepiti kokku järgnevas: valitsus kohustub:

- tagama streigist osavõtnuile ja streiki abistanud isikuile isiklik julgeolek

ja seniste töötingimuste säilitamine ;

- vaatama ametkondlikus süsteemis läbi spetsiifilisi tootmisharusid puudutavad nõudmised, mis on esitatud kõigi ESK-ga liitunud streikivate ettevõtete kollektiivide poolt;

- viivitamatult avaldama üleriikliku ulatusega massiteabevahendeis (ajakirjanduses, raadios, televisioonis) käesoleva kokkuleppe protokollil täielik tekst.

Ettevõtetevaheline streigikomitee kohustub lõpetama streigi alates 31. augustist 1980. a. kell 17.00.

ESK Presiidium

Esimees: Lech Walesa

Aseesimehed: Andrzej Kolodziej
Bogdan Lis

Liikmed:

Lech Badkowski

Wojciech Gruszewski

Andrzej Gwiazda

Stefan Izdebski

Jerzy Kwiecik

Zdislaw Kobylifski

Henryka Krzywonos

Stefan Lewandowski

Alina Biełkowska

Jozef Przybylski

Jerzy Sikorski

Lech Sobieszek

Tadeusz Stanny

Anna Walentynowicz

Florian Wisniewski

Valitsuskomisjon

Esimees: Mieczyslaw Jagielski,

Poola RV Ministrite

Nõukogu aseesimees

Liikmed:

Zbigniew Zielifski, Poola Ühendatud

Töölispartei Keskkomitee Sekretariaadi liige

Tadeusz Fiszbach, Gdafski Vojevoodkonna

Rahvanõukogu esimees

Jerzy Kolodziejski, Gdafski vojevood

LÜHISÕNUMID

4. oktoobril 1980. a. oli Pärnu linna Lenini alleele laiali puistatud 50-60 sini-must-valget lipukest, valmistatud joonestusvihiku lehtedest. Mere-kooli seinale oli kirjutatud valgete tähtedega (kõrgus 25 cm) "Venelased välja", mis hiljem punase värviga üle võõbati. Kuulutustulpadel Nõukogude ja Tammsaare tänava ristil ja kohtumaja eesl haljasalal olid sini-must-valged lipud (joonistusbloki lehe suurused). Käega kirjutatud lendlehed pealkirjaga "Venelased välja", "Elagu Eestimaa" olid laiali visatud Kalevi ja Hommiku tänaval kella 8.30 ja 9.30 vahel.

* * *

6. detsembril 1980. a. leiti Pärnus kella 11-11.30 vahel Gastronoomia-kauplusest ja Akadeemia 1 postkastidest trükitud lendlehed:

1. Natsionalistlik venestuspoliitika Baltikumis on jäme rahvuslik diskrimineerimine.

2. Rahvaste sõpruse propageerimine on nõukogude poliitika suurim silmakirjalikkus.

3. Rahu on nõukogude poliitikas nõukogude anneksioonipoliitika kuulekas tööriist.

* * *

Jõuluõhtul, 24. detsembril põlesid suurel hulgal küünlaid Kuperjanovi haual Tartu Maarja kalmistul ja vabadussõjas langenute monumendi alusel Pauluse surnuaial. Suur hulk rahvast seisis vaikselt ümber austamispaikade, Miilits, rahvamalev ja pedagoogide arvukas pere RJK töötajate toetusel võttis samuti protsessioonist osa, ainult aegajalt plöksusid fotoaparaadid. Hilisõhtul, kui oli vaiksem, piirdus valve ainult miilitsaga, rahvas aga tuli, pani küünlaid, seistas ja läks. Jõulurahu oli.

* * *

10.-14. jaanuarini 1981. a. nälgis Tiit Madisson Tallinna Eeluurimisolaa-toris nr. 1. Ta protesteeris halbade kinnipidamistingimuste vastu (aken katki kambris). Aken klaasiti.

* * *

20. jaanuaril kuulati üle Tartu Linna RJK-s kaks töölist Tartu Katseremonditehasest, seoses streigiga eelmisel aastal.

* * *

26. jaanuaril 1981. a. anti Mart Niklusele lühiajaline kokkusaamine oma vanematega. Ta oli väga nõrk. Õhtul ta paigutati "tapivagunisse" ja viidi Leningradi.

* * *

27. jaanuaril anti Tiit Madissonile kokkusaamine abikaasa Elviira Madissoniga.

* * *

5.-6. veebruaril 1981. a. toimus Võru rajooni Kuldre sovhoosis autojuhtide streik, milles osalejad nõudsid palga tõstmist ja paremat töökorraldust. Läbirääkimised sovhoosi juhtkonnaga ja autojuhtide vahel lõppesid kompromissiga: palgad jäid endiseks, sest normid on riiklikes majandites üleliidulised, töökorraldust lubas juhtkond parandada.

* * *

6. veebruaril võimaldati Veljo Kalepil kokkusaamine abikaasa Helle Kalepiga.

* * *

6. veebruaril kell 20.00 andis "Eesti Raadio" I programmi saates üle mõnitava kokkuvõtte Mart Nikluse ja Jüri Kuke kohtuprotsessist. Sisuliselt asjale lähenemata, ei vaevunud isegi ära tooma kriminaalkodeksi paragrahve, millede järgi kõnealused süüdi mõisteti.

* * *

Mart Nikluse aadress alates 12. veebruarist k.a. on Permi obl. 618263, Tšusovskoi raj., as. VS-389/36.

* * *

Veebruari alguses kuulas Viljandi RJK-s major Anto Ots üle kohaliku antikvariaadi töötajaid. Ta süüdistas neid nõukogudevastase kirjanduse levitamises, milleks osutusid Heino Kiige kaks avaldamata, romaanivõistluses osalenud romaani - "Mind armastab jaapanlanna" ja "Maria Siberimaal". Kuuldavast ootavat esimene neist ilmumisjärge.

* * *

24. veebruaril 1981. a. valitses Tartu surnuaedadel pimedus. Kõikidel kodanikel, kes püüdsid süüdata künslaid J. Kuperjanovi haual või Vabadussõjas langenute monumendi jalamil, rekvireeriti künslad RJK töötajate ja rahvamaleva patrulli poolt.

* * *

27. veebruaril sai Jüri Kuke abikaasa Silvi Kukk teate oma järelepärimisele ENSV Siseministeeriumi Parandusliku Töö Asutuste Valitsuse ülemalt V.A. Bolovskilt, et Jüri Kuke tervislik seisund ei takista teda karistust kandmast ja et lähemas tulevikus ta saadetakse ENSV-st edasi kaugematesse kinnipidamiskohtadesse.

JÜRI KUKK ELULUGU

Et hakkama saaksimegi teadma, misvõimalik raskus oli pöörduda selles
suhtes 1974. a. A. Kukk teinud otsusest püüa Jüri Kukk eluajale, mis
püüa Kukk eluajale ja teinud.

LISANDUSI

MÕTETE JA UUDISTE VABALE LEVIKULE EESTIS

XI KOGU

1981

IN MEMORIAM JÜRI KUKK

1907. a. sündis Jüri Kukk eluajale. Tema ema Jüri Kukk eluajale
eluga elu Jüri Kukk eluajale eluajale.

1924. a. 1. septembril sündis tema Austra ja 1972. a. 12. mail suri Jüri

1927. a. 1. septembril sündis Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1972. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale

Jüri Kukk eluajale eluajale eluajale eluajale eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale

Jüri Kukk eluajale eluajale eluajale eluajale eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale

Jüri Kukk eluajale eluajale eluajale eluajale eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale

1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale
1974. a. 12. mail suri Jüri Kukk eluajale, mille eluajale eluajale

JÜRI KUKKE ELULUGU

On hukkunud silmapaistev teadlane. Inimvaenulik režiim on pannud toime järjekordse kuriteo. Allpool heidaksime pilgu Jüri Kuke eluloole, mis kahjuks lõppes nii varakult ja traagiliselt.

Jüri Kukk sündis 1. mail 1940. a. Pärnu linnas õpetajate perekonnas teise pojana. Lapsepõlv möödus Mõisakülas, kus 1947. a. alustas ta ka oma haridusteed. Keskkoolis huvitus malest ja kirjandusest, kuid sügavam kiindumus oli siiski keemia vastu. Keskkooli lõpetas Jüri Kukk 1958. a. ja astus seejärel Tartu Riiklikusse Ülikooli matemaatika-füüsikateaduskonna keemia osakonda. 1963. a. lõpetas Jüri Kukk ülikooli füüsikalise keemia eriala keemiku kvalifikatsiooniga. Tudengiaastatel töötas ta suvel üliõpilasmaleva rühmades Narva Soojuselektrijaama ja Kunda Tsemenditehase ehitamisel. Pärast ülikooli lõpetamist jäi ta tööle TRÜ-sse. 1963.-1965. a. teenis Jüri Kukk Nõukogude Armees reamehena, hiljem nooremseersandina, Turkmeenias. Seal olles astus ta ka NLKP liikmekandidaadiks.

1965. a. peale demobiliseerumist jätkas Jüri Kukk tööd TRÜ elektro-keemia laboratooriumis, algul tehnikuna, siis vanemlaborandina ning hiljem noorema teadusliku töötajana. 1965. a. detsembris võeti ta vastu NLKP ridadesse.

1967. a. juunis Jüri Kukk abiellus. Tema naine Silvi Kukk töötab käesoleva ajani Tartu Linna Polikliinikus meditsiinöena.

1968. a. 1. aprillil sündis poeg Andres ja 1972. a. 15. mail tütar Liis.

1967. a. lõpul astub Jüri Kukk aspirantuuri, mille lõpetamisel kaitseb ta 1972. a. kandidaadi väitekirja. 1973. a. lõpetab Jüri Kukk marksismileninismi õhtuülikooli. 1974. aastast kuni vallandamiseni töötas Jüri Kukk TRÜ orgaanilise keemia kateedri dotsendi k.t.-na.

Jüri Kuke teaduslike tööde publikatsioonide üldarv koosnes 22 tööst. Ta tegeles tahkete metalliliste sulamite elektrokeemiliste ja füüsikaliste omaduste määramisega. Esines mitmetel vabariiklikel ja üleliidulistel teaduslikel konverentsidel.

Jüri Kukk juhendas ka ÕTÜ-d. Teaduse populariseerimise huvides pidas loenguid ühingu "Teadus" liinis. Ta on võtnud osa õpikute ja õppevahendite koostamisest, samuti uute õppeprogrammide, meetodiliste juhendite jt. materjalide koostamisest (näiteks koostanud erikursuse "Füüsikalised uurimismeetodid keemias").

Oma kvalifikatsiooni tõstmise eesmärgil stažeeris Jüri Kukk 1975. a. oktoobrist kuni 1976. a. septembrini Prantsusmaal Rahvusliku Teadusliku Uurimise Keskuse Elektrofüüsika Laboratooriumis. Samal ajal võttis ta osa NSVL Saatkonna juures Prantsusmaal töötavast stažööride teoreetilisest seminarist. Siin puutus ta vahetult kokku kaasaja kõige progressiivsema ja kultuursema töölisliikumisega ning tutvus praegusaja tüüpiliste sotsiaalsete süsteemide (kapitalism, sotsialism) analüüsijate ning kriitikute loominguga Pariisis.

Ta võttis osa lühiajalistest teaduslikest komanderingutest Prantsusmaa Rahvusvahelise stažööride ja Üliõpilaste Keskuse poolt Strassbourg'i, Grenoble'i, Marseille'i, Lyoni, Toulouse'i, Pau ja Bordeaux'i ülikoolide laboratooriumitesse, ning Kolmandast Rahvusvahelisest Kollokviumist "Katoodne pihustamine ja selle rakendused" Nizzas 1975.-1976. a.

Prantsusmaal oli Jüri Kukele organiseeritud kõigiti head tingimused tööks ning inimlikult mõistev suhtumine, mida talle kahjuks ei osutatud kodumaal. Pärast Prantsusmaalt naasmist astus Jüri Kukk NLKP ridadest välja (teade EKP TRÜ keemiateaduskonna parteiorganisatsioonile, Tartus, 25. mail 1978. a.). 29. sept. 1979. a. Jüri Kukk vallandati töölt ja algasid mitmesugused repressioonid tema ja ta perekonna suhtes. Sellepärast esitas Jüri Kukk 15. mail 1979. a. avalduse NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile, milles palus kaotada oma NSVL kodakondsuse NSVL kodakondsusest loobumise läbi, samuti võimaldada temal koos perekonnaga lahkuda NSV Liidust. Põhjenduseks toob Jüri Kukk, et ta on jõudnud lõplikule selgusele praegu NSVL-s valitseva sotsiaal-poliitilis-majandusliku süsteemi ebamõistlikus olemuses ja režiimi antihumaanses iseloomus.

Saamata vastust, kordas Jüri Kukk oma avaldusi 15. juulil, 27. augustil, 2. detsembril. Jüri Kukk protestis Nõukogude Liidu sõjalise invasiooni puhul Afganistani. Oma avalduses NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile 12. jaanuaril 1980. a. kirjutab Jüri Kukk: "Nõukogude Liidu sõjaline sissetung Afganistani ohustab afgaani rahva tulevikku, ettekavatsetult eskaleerib poliitilisi pingeid kogu maailmas ja on vastutustundetu väljakutse demokraatlikele jõududele."

Ülalpool toodust nähtub, et Jüri Kukele oli iseloomulik kõrge moraal ja kodanikujulgus. Just sellepärast sattuski Jüri Kukk tagakiusamise osaliseks.

Riik, mille konstitutsiooni paragrahvid peaksid garanteerima kõigile kodanikele nende vaadete ja veendumuste vabaduse, tungib aga jõhkralt oma kodanike kallale, kui need keelduvad pimesi uskumast ametlikke dogmasid.

Jüri Kukk kasvas üles maal, kus alates 1940. a. on vahetunud kolm okupatsiooni. Eesti rahvas ei ole veel vabanenud hirmust, mida külvas tuhandete inimeste füüsiline hävitamine võõra ülemvõimu püstitamisel siin peale Teist Maailmasõda. Jüri Kukk kirjutab: "Ta vaikib (s.t. Eesti rahvas) ja on olnud sunnitud osalema Nõukogude Liidu poolt Ungari ülestõusu verisel mahasurumisel (1956) ja Tšehhoslovakkia sotsiaalsel vägistamisel (1968)".

Jüri Kuke õiglane meel viis ta eelmise aasta märtsis vanglasse. Teda süüdistati § 194/1 alusel Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvastavate teadvalt valede väljamõeldiste levitamises.

Protestiks alustas Jüri Kukk 1980. a. novembris näljastreiki, mis mõjus eriti kurnavalt rasketes vanglatingimustes. Kohtuprotsessil, mis toimus 5.-8. jaanuarini 1981. a. Tallinnas, mõisteti Jüri Kukk süüdi ja karistati 2. a. vabadusekaotusega.

Teades, et Jüri Kuke tervislik seisukord on eluohtlik, ei võetud midagi ette tema tingimuste parandamiseks. Nagu nähtub ametlikest teadaannetest, sõidutati teda ühest laagrist teise. Jüri Kuke nõrgaks jäänud organism ei pidanud sellises olukorras vastu ja ametlikel andmetel suri ta 27. märtsil 1981. a. Vologdas, Vologda oblasti kinnipidamiskohtade keskhaiglas. Me ei tea Jüri Kuke tõelist surma põhjust, kuid nii või teisiti oli ta süsteemi ohver - süsteemi, millise suurimad vaenlased on mõtlevad ja lõpuni ausaks jäävad inimesed.

JÜRI KUKE AVALDUS

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile

Kukk, Jüri Alberti p.
eestlane
sünd. 1. mail 1940. a. Pärnu l.
Eesti Vabariigis
eluk. Aardla 9a-37 Tartu
202400 Eesti
töökoht: töötu (viimane töökoht
- Tartu Riiklik Ülikool,
dotsendi kt.),
(pass II A N. 568114),

avaldus.

Palun kaotada minu NSVL kodakondsus NSVL kodakondsusest lahkumise läbi vastavalt seni vastuseta jäänud avaldustele 27. augustist ja 2. detsembrist 1979 (samuti 15. maist ja 15. juulist 1979).

Ühtlasi avaldan NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile resolutsiooni protesti ja hukkamõistu Nõukogude Liidu sõjalise invasiooni puhul Afganistani, millest avalikult teatasid Eesti territooriumil töötavad raadio ja televisioon 31. detsembril 1979. a. Olen - nagu miljonid inimesed 1940. a. Nõukogude Liitu annekteeritud Eestis, Leedus ja Lätis (vt. näiteks Balti Apell 23. augustil 1979. a., milles on tõepäraselt kirjeldatud suveräänsete Eesti, Leedu ja Läti Vabariikide okupeerimise protsessi Nõukogude Liidu poolt Molotov - von Ribbentropi pakti abil ja Balti vabariikidele pealesunnitud nn sõpruse- ja vastastikuse abistamise lepingute varjus) - sügavalt nõrdinud NLKP KK demagoogiliste kommentaaride üle selle sündmuse jaoks, mis on antud hr. L.I. Brežnevi vastustena ajalehe "Tõde" ("Pravda") korrespondendi küsimustele 12. jaanuaril 1980. a. Viimatinimetatud programm-dokument oma täieliku mittevõimevusega ei peegelda mitte üksnes Nõukogude Liidu imperialistlikku ja ekspansionistlikku poliitikat, vaid on ka otsene katse õõnestada Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni, samuti Ameerika Ühendriike ja selle presidendi prestiiži. Nõukogude Liidu sõjaväe sissetung Afganistani ohustab afgaani rahva tulevikku, ettekatsetatud eskaleerib poliitilisi pingeid maailmas ja on vastutustundetu väljakutse kõikidele demokraatlikele jõududele. Selle aktsiooni ja Nõukogude Liidu poolt vallandatud propagandakampaania küünilisus riivavad sügavalt meie inimeste mõistust ja tundeid, kellele on tõeliselt kallis rahu ja rahvastevaheline üksteisemõistmine.

Olen sündinud Eesti Vabariigis, mille eest aastail 1918-1920 võitluses Nõukogude Vene kallaletungi vastu andsid elu neli tuhat inimest. Olen kasvanud maal, kus alates 1940. a. on vahetunud kolm okupatsiooni. Selle maa rahvas ei ole veel vabanenud hirmust, mida külvas sadade inimeste füüsilise hävitamine ja kümnete tuhandete perekondade vägivaldne lõhkumine viimase võõra ülemvõimu püstitamisel siin peale Teist Maailmasõda. Ta vaikib ja on olnud sunnitud osalema Nõukogude Liidu poolt Ungari ülestõusu verisel mahasurumisel (1956) ja Tšehhoslovakkia sotsiaalsel vägistamisel (1968). Mul avanes erakordne võimalus elada ja töötada 10 kuud Prantsusmaal (oktoober 1975 - august 1976). Olen mõistnud, mida

on kaotanud Eesti, samuti kõik teised Nõukogude Liidu võimupiirkonna ääremaille suletud suuremad ja väiksemad rahvad sotsiaalses olemises ja majandus-, elatus- ja kultuuritasemes. Südametunnistus ei luba mul jääda Nõukogude Liidu kodanikuks ja vaikida. Mul on tulnud elada ja kanda sõdurimundrit kaks aastat Turkmeenias (1963-1965). Olen näinud ja mõistnud, kuhu ja milleks voolab selle maa põuest nafta ja mida antakse selle maa põlisrahvastele vastu. - See on alus, mis võimaldab mul täie selgusega mõista, mis juhtus tegelikult Afganistanis.

Käesolev avaldus on koostatud ka inglise keeles ja adresseeritud ÜRO Peasekretärile.

Lisa: Avaldus TRÜ Rektorile 21. dets. 1979. a.
Tartus, 12. jaanuaril 1980. a.
J. Kukk

JÜRI KUKKE MATUS

27. märtsi õhtul 1981. a. sai Jüri Kuke abikaasa Silvi Kukk Vologdast telegrammi, millega asutuse OE-256/10 ülem Kogan teatas Jüri Kuke surmast ja 30. märtsil Vologdas toimuvast matusest.

See teade tähendas, et surnud oli inimene, kelle kohta veel kuu aja eest ENSV Siseministeeriumi Paranduslike Tööde Valitsus väitis, et tema tervislik seisukord ei takista tal karistuse kandmist ning kelle olid terveks tunnistanud mitmekordsed arstlikud ekspertiisikomisjonid kohtuprotsessi ajal 5.-8.1. 1981. a. ja enne seda.

Koos Silvi Kukega sõitsid Vologdasse Lagle Parek, Enn Tarto, Arvo Pesti ja Rünno Vissak Tartust ning Eve Pärnaste Tallinnast.

J. Kuke abikaasa sooviks oli mehe surnukeha sängitada kodumulda. Ta esitas vastavasisulise avalduse asutuse OE-256/10 (Vologda oblasti parandusliku töö asutuste keskaigla) ülemale Boriss Abramovitš Koganile, kes võttis Silvi Kuke ja tema saatjad vastu 30. märtsi hommikul. B. Kogan teatas, et vastavalt seadusele, mida ta ei või täpselt nimetada ega näidata, on see võimatu. J. Kukk maetakse Vologdasse.

J. Kuke surma kohta oli B. Koganiil ja haigla operatiivosakonna ülemal kapten Vinogradovil teatada järgmist: J. Kukk oli saabunud Vologda eeluurimisvangla etapisakonda 24. märtsil. Kust ta toodi ja kuhu edasi pidi viidama, pole neil teada. 26. märtsil umbes kell 17 toodi J. Kukk suurte valude tõttu kiirabiga haiglasse. Talle tehti kõigepealt mitmesuguseid analüüse, seejärel pumbati magu tühjaks, tehti vereülekannet ja tilguti kaudu anti ravimeid. 27. märtsil kell 2.20 Jüri Kukk suri, olles kogu haiglas viibimise vältel olnud teadvusel. Surma põhjus: mao laienemine, sellest tingitud südame puudulikkus ja kopsuturse. Mis võis mao laienemist põhjustada, selle kohta ei osanud B. Kogan midagi arvata. Samuti ei teadnud ta öelda, kus ja millal toimus viimane kunstlik toitmine. Surmatunnistust ei võivat ta S. Kukele näidata, see saadetakse Tartu Perekonnaseisuaktide Büroosse. Matusetalituseks teatati kõik valmis olevat (kirst olevat isegi üle värvitud ja riidega vooderdatud), matustest osa võtma lubatakse aga

ainult kõige lähedasemaid sugulasi, seega ainult leske. Saatjate protesti peale konsulteeris Kogan kellegagi ja tagasi tulles teatas, et tal pole võimu takistamiseks kõikide kohalolijate osavõttu matusetalitusest. J. Kukke riietama ja kirstu panema lubati ainult abikaasa ja saatjatest vaid naised. Selle jutuajamise juures viibis veel ka erariides Vladimir Sergejev, kes kogu aeg vaikis. J. Kuke kohutavalt kõhna keha riietamist ja kirstupanekut valvasid (lisaks sanitarile ja kahele kirstutõstjale) MVD kapten ja kaks erariides meest. Surnuaial lisandusid nendele veel MVD leitnant ja praporstšik ning üks erariides mees. Hauakaevajateks olid vabakäigu vangid.

Lahtise haua ääres kirst avati. Lesk ja tema saatjad jätsid J. Kukega hüvasti ja ehtisid kirstu lilledega. Kuus korda kolm peotäit kodumaa mulda langesid sügava haua põhja.

Savisesse kalmukünkasse torgati laudadest kokkuklopsitud hall vangi hauatähis, mis kandis numbrit 23781.

Matuselised süütasid haul küünlad. Lauldi "Mu isamaa on minu arm". E. Tarto, J. Kuke ristivend, õnnistas hauda ning pidas kõigi leinajate ja mälestajate nimel kõne, milles avaldas lootust, et Jüri Kuke maised jäänused saavad kord siiski kodumaa mulda.

Jüri Kuke hauda kõledal surnuaial jäid ehtima kodumaalt toodud lill ning musta leinalintide, siniste iiriste ja kalladega kaunistatud pärg kolme valge lindiga.

UNUSTAMATUT MÄRTER JÜRI KUKKE
KALLIST ABIKAASAT JA ISA
MÄLESTAVAD ABIKAASA LASTEGA JA
KAASLASED KODURADADELT

* * *

Kui matusepäeva õhtul surnuaiale tagasi mindi, et hauda pildistada, ilmus järsku kohale miilits, kes esitles end kapten Smirnovina, surnuaia korrapidajana. Ta teatas, viidates mingile seadusele, et "vangide haudade pildistamine on meie maal keelatud" ning palus filmi ära valgustada. Protesti peale, miks on küünlad haualt kadunud, ütles ta, et ei valva varguste, vaid üldise korra järele.

Miilitsakapteni käitumine, nagu ka kõigi ülejäänud kohalike võimuesindajate käitumine oli äärmiselt viisakas. Kogu Vologdas viibimise ajal said S. Kukk ja tema saatjad tunda väga hoolitsevat ja tähelepanelikku suhtumist kohalike võimuesindajate poolt (1-ja 2-kohalised hotellitoad olid broneeritud linna luksushotelli, kuhu kõiki ka autoga kohale sõidutati ning kus oli eeskujulik teenindamine; tellitud telefonikõned anti 3-4 minuti jooksul ja väga hea kuuldavusega; tagasisõidupiletid väljamüüdu lennukile muretses vanglahaigla operatiivosakonna ülem, surnuaial ei jätud matuselisi omapead, vaid peale matusetalituse lõppu sõidutati kõik linna tagasi; miilitsakapten Smirnov koos erariides saatjatega pidas ka matusejärgsel päeval surnuaial korda jpm.).

GRUPI EESTI KODANIKE AVALIK PROTESTIAVAL— DUS

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile
Ärakiri: NSV Liidu peaprokurõrile

Täna, 1. mail 1981. a. oleks Jüri Kukk saanud 41-aastaseks. Jüri Kuke surm on tõsiasi, mida tema paljud sõbrad ja õpilased ei saa nentida protestimata.

Terva mees, rahvusvahelise mainega teadlane satub oma seisukohtade pärast võimu põlu alla, kaotab ülikooli õppetooli, vangistatakse ja sureb paar kuud peale kohut 40-aastasena.

8. jaanuaril 1981 mõisteti Jüri Kukk 2 aastaks kinnipidamiskohta laimu eest (Eesti NSV KrK, § 194/1). Kas Jüri Kukk oli võimeline laimama? See eeldaks ju salakavalust, mis mehe iseloomus puudus. Jüri Kukk oli üks vähestest, kes oli võimeline tõtt ütleva, ja selle eest surema. Jüri Kukk oli treenitud aju, puhas süda. Kuidas hinnatakse inimest? Tuhat läbilõikekodanikku, keda pole süüdistatud laimamises nagu Jüri Kuke, ei suuda enda seast leida temaga võrdset, kes suudaks, oskaks ja julgeks teha sama palju.

Jüri Kukk alustas näljastreiki eeluurimise ajal 22. novembril ega sõõnud surmani, mille kuupäevaks mõningatel andmetel on 27. märts 1981. Jüri Kukk on surnud. Näljastreigil on mehi olnud üle aasta, Jüri Kuke kaaskohtualune Mart Niklus on näljastreigil olnud 23. augustist 1980. a. Mis on inimese, mitte statistilise ühiku, suurus ja hind?

Jüri Kukk on surnud. Kuidas suudab laimaja, kelle iseloomus on võltsida, nälgida protestiks? Laimaja jätab teise sõõmata. Jüri Kukk oli vangis välimiselt. Mehe vaim ei allunud § 194/1 kohasele üldrežiimile, eitades trelle, vangispidajaid ja nende poolt pakutud toitu. Eitada saab peale võimu poolt pealesunnitud vahendite ka seda, mida võim peab heaks, millest võim ise kunagi ei loobu. Näljastreik tähendab viimast eitust. Lukku logistav vang on võimule ootuspärane, ennast näljutav vang on aga tabamatu jõud. Näljastreik - see on iseenda eitamine eluaate nimel. See on jõukohane üksikutele.

Kohtus 8. jaanuaril kaalus Jüri Kukk 47 kg (pikkus 172 cm), ka Mart Niklus polnud oluliselt raskem. Ometi valvas neid kahte meest kohtumajas paarkümmend julgeolekutõõtajat, tõkestades saalipääsu kõigile, kes polnud lausa määratud istungit kuulama. Kohtuotsus Jüri Kukele 2 aastat üldrežiimi, Mart Niklusele 10 aastat erirežiimi ja 5 aastat asumist, on Jüri Kuke puhul juba osutunud surmaotsuseks.

Kas meil on õigus mälestada Jüri Kuke? Kas Jüri Kukk nälgis surnuks? Kas ta tapeti? Tegemist oli terve mehega, seda tegelikult ja ka dokumentide järgi, millega mees saadeti 2. märtsil 1981 tappi Murmanskisse. Haignet ju ei saadeta tappi?! Aga miks saadeti Jüri Kukk Eesti NSV kinnipidamiskohast Vene NFSV kinnipidamiskohta? Eesti NSV Parandusliku Töö Koodeksi § 6 sätestab, et niisugune karistus tulnuks kanda Eesti NSV territooriumil. Kui Jüri Kuke tervis olnuks tugev, polnuks teda maetud

30. märtsil Vologdasse. Üks suur inimene on hävitatud. Kas ta sõpradel, kes on esimesest valust toibumas, on õigus esitada neid küsimusi?

Jüri Kuke surma põhjuste kohta on eri asutused andnud eri sisuga vastuseid (Vologda vanglahaigla teatas mao laienemisest, mis põhjustas südame puudulikkuse ja kopsu turse, Tartu PSA Büroo surmateates on märgitud südame isheemia tõbi). Seegi sunnib esitama küsimusi.

Kas lese algatatud hagi Jüri Kuke surma asjaolude selgitamiseks saab käigu? Kas on võimalik kõrvaldada Mart Nikluse ja teiste temataoliste elu ähvardavaid ohte riigi kinnipidamiskohtades?

Me nõuame Jüri Kuke surma põhjuste põhjalikku uurimist ja süüdlaste karistamist. Nõuame, et sellised juhtumid enam iial ei korduks.

1. mai 1981. a.

Eva Ahonen, Heiki Ahonen, Rein Arjukese, Ülle Einasto, Ilse Heinsalu, Karin Inno, Urmas Inno, Artjom Juskevits, Malle Kiirend, Mati Kiirend, Elviira Madisson, Kalju Mätik, Lagle Parek, Arvo Pesti, Eve Pärnaste, Endel Ratas, Priit Silla, Enn Tarto, Erik Udam.

VLADIMIR KARASJOV-ORGUSSAARE NEKROLOOG JÜRI KUKULE

Nagu kirvelõõg tall voolis Jüri Kuku vaimus.

Jüri, kas jätavad sind veel mõned analüüsi protsessid, mis, mis Jüri Kuku eliga seotud on? Inimene, kes on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks.

LISANDUSI

MÕTETE JA UUDISTE VABALE LEVIKULE EESTIS

Mõnda mõtet, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks.

Kui võrrelda Nõukogu ja Eesti Vabariigi ajal kultuuriloolist, mis tootab mõnda Kukulise lugemist, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks.

XII KOGU

1981

Ja mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Tõusnud mõtet, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks.

Mõtet, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks.

Jüri Kuku oli suurem vahetuksõnne, kes mõtles, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks.

Jüri mõtet, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks.

Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks. Kuid see mõte, mis on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks, on juba ammu elust lahkuks.

VLADIMIR KARASJOV-ORGUSSAARE NEKROLOOG JÜRI KUKELE

Nagu kirvehoop tuli teade Jüri Kuke surmast.

Ajal, kus polnud veel vaibunud lained aastaalguse protsessidest, ajal, kus Jüri Kuke sõbrad erinevates maades alles kogusid jõudu uuteks avaldusteks, protestikirjadeks ja nõudmisteks tema vabastamiseks. Jah, ta tuli nagu kirvehoop.

Maailm ei tea veel midagi Jüri Kuke surmale kaasnevatest asjaoludest. Kuid on selge, et see on mõrv. Kui mitte otsene kirvega, siis sääraсте tingimuste loomisega, mis pidid järsult lühendama selle 40-aastase mehe elu.

Kui võrrelda Nikluse ja Kuke kohta käivaid kohtuotsuseid, siis torkab silma Kukele langetatud otsuse näiline leebus, kui on lubatav sunnitöö puhul kõnelda leebusest. Kuid siiski - ainult kaks aastat sunnitööd Kukele, sel ajal kui Niklus sai kümme. Siis arvati, ja võibolla mitte alusetult, et Kuke pehmemat saatust on mõjutanud välismaa, eriti Prantsusmaa teadlaste protesti- ja palvekirjad. Vähemalt siin, Pariisis, võeti seda kui tinglikku võitu mustade jõudude üle.

Ja nüüd, kui pole möödunud veel kolme kuud kohtuprotsessist - surmasõnum. Timukad ruttasid oma veretööga. Ja just see rutt näitab, kui ohtlik oli neile elav Jüri Kukk, kui ohtlik oli neile Jüri Kuke nimega seotud liikumine; kuidas nad tahtsid, et Jüri Kuke nimi kustuks, ununeks, et isegi mälestus temast hajuks.

Mispärast siis? On ju enne Kukke olnud Eestis teisitimõtlejaid ja iseseisvusnõudjaid. On enne teda neid vangistatud ja sunnitööle saadetud. Nõnda pole siis Jüri Kuke saatust erinev teistest ning on võimudele eriti ohtlik. Selleks on mitu põhjust.

Jüri Kukk oli esimene vabadusvõitleja, keda isiklikult hästi tunti välismaal. Aastane viibimine Prantsusmaal Teaduslike Uurimiste Keskuses oli talle toonud palju siiraid ja ustavaid sõpru teadlaste seas. Aastase koostöö ja koosviibimise kroonis ühistöö prantsuse kolleegidega. Selle töö avaldamine tegi Kuke nime tuntuks ka väljaspool Nõukogude Liitu ja Prantsusmaad. Jüri Kuke sõbrad Pariisis mäletavad teda siira ja ausa mehena, kes teab, mida ta teeb ja kui ta teeb midagi, siis teeb seda arukalt, põhjendatult ja kindlalt. Ei olnud mingit alust oletada, et naasnult kodumaale, Kukk võiks teha mingeid kergemeelseid või läbikaalumata samme.

Just sellepärast mõistsid nad kohe, et Jüri Kuke vabatahtlik lahkumine kommunistlikust parteist ja astumine eesti vabadusvõitlejate ridadesse oli sügavalt läbikaalutud ja vastutusteadlik samm. Aga see tähendas ka, et see Jüri Kuke samm oli tema välisõprade poolt vastu võetud suure tõsiduse ja vastutustundega. Nad teadsid, et J. Kukk oli 12 aastat kommunistliku partei liige. Pariisis kaitses ta kindlameelselt oma kommunistlikke tõekspidamisi ning ei lubanud ennast sugugi mitte kergesti ümber veenda.

Kuid mees oli aus. Aus ka iseenda ees. Naasnud kodumaale, võrrelnud tegelikkust oma tõekspidamistega, meelde tuletanud oma prantsuse kolleegide väiteid, omaenda tähelepanekuid, võrrelnud asju ja asjaolusid, sai ta aru, et oli eksinud. Eksinud ja ekselnud võõrastes tõekspidamistes,

mis olid tema enda arvates tema enda omad. Ta sai aru, et see, mida ta uskus tõeks olevat, ei olnud tõde; et teda on aastakümneid petetud, et maailmal on hoopis teine värvus ja teised lõhnad ja et vabadus ei ole mitte tunnetatud paratamatus, nagu väitis marksistlik filosoofia, vaid valikuvõimalus - vabadus valida ja otsustada oma tõe ja õiguse, aga mitte pealesurutud, võõra ja väära tõe ja õiguse alusel.

Ja see järjekindel mees tegi seda mis mõistis. Selles oli tema suurim oht võõrale tõe ja võõrale õigusele. Tema oli esimene vabadusvõitleja pärast sõda, kes tuli vabadusvõitlusesse pärast 12-aastast kommunistlikku kooli. Tema oli esimene mees Eestis, kes julges nende parteipileti; s.t. kindlustatud karjääri, heaolu ja julgeoleku pandi neile tagasi visata ja avalikult astuda vaba ja iseseisva Eesti eest välja. See mees pidi neid segama rohkem kui teised.

Sest tema sõna kuulati ja usuti välismaal. Tänu temale tõuseb Eesti iseseisvuse ja vabaduse küsimus uuesti päevakorda ka seal, kus see oli vahepeal unustatud või unarusse jäetud. Jüri Kuke eeskuju kutsub ausaid eesti mehi kodumaal, isegi siis, kui neil peaks olema parteipilet taskus, sügavamalt läbi mõtlema, mis on siis nende tõe ja kuidas nad selle oma tõe (kui se tõesti nende tõe on) õigusena maksma panna suudavad.

Jah, se mees segas neid, aga ta jääb neid segama ka edasi. Sest et kirvehoop Eesti vabadusvõitlejatele võib saada tõukejõuks eesti rahva ja eesti haritlaskonna uueks ärkamiseks.

JÜRI KUKE JA MART NIKLUSE VASTANE SÜÜDIS—TUSKOKKUVÕTE

1. Süüdistatavana vastutusele võtmise määrus 28. novembrist 1980. a.

E. Vallimäe, ENSV Prokuratuuri uurija kriminaalasjas nr 011130 annab alust esitada Kukk, Jüri Alberti pojale süüdistuse, et tema alates 1979.a. kuni vahistamiseni 13. märtsil 1980. a. levitas süstemaatiliselt suulises ja kirjalikus vormis Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid teadvalt valesid väljamõeldisi, samuti valmistas, paljundas ja hoidis levitamise sihil dokumente, mis sisaldavad Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid väljamõeldisi.

- 1979. a. koostas hulgaliselt ja levitas taolise sisuga NSV Liidu ja ENSV partei, riigivõimu- ja valitsemisorganitele adresseeritud dokumente, mis avaldati illegaalses nõukogudevastases ajakirjas "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis" VI kogu (1980. a.).

- 1980. a. jaanuaris koostas ja levitas nõukogudevastase sisuga NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile adresseeritud avaldust, mis avaldati illegaalses nõukogudevastases ajakirjas "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis" VI kogu (1980. a.).

- 1980. a. jaanuaris andis Moskvast välismaa ajakirjanikele üle venekeelsed nõukogudevastase laimava sisuga masinakirjatekstid - "Avaliku kirja NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile, ÜRO Peasekretärile ja Afganistani rahvale" ning "Avalduse" Rahvusvahelisele Olümpiakomiteele, USA, Kanada,

Inglismaa jt. maade Rahvuslikele Olümpiakomiteedele üleskutsega boikoteerida 1980. a. Olümpiamänge. Nimetatud "Avalik kiri" ja "Avaldus" avaldati kodanlikus ajakirjanduses ja anti edasi nõukogudevastaste raadiojaamade poolt.

- 27. veebruaril 1980. a. koos Mart-Olav Niklusega levitas telefonikõnes, mis oli võetud Jüri Kuke korteritelefonilt Jüri Linale Stokholmi, laimavaid väljamõeldisi 24. veebruaril 1980. a. NSV Liidus läbiviidud NSVL Ülemnõukogu valimiste kohta.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile ja Tartu Riikliku Ülikooli Rektoreile adresseeritud avalduste koostamiseks ja paljundamiseks kasutas Jüri Kukk tema elukohast 13. märtsil 1980. a. läbiotsimisel äravõetud kirjutusmasinat "Royal", s.o. kuriteos, mis kvalifitseeritav Eesti NSV KrK § 194/1 järgi.

Ülaltoodud alusel määras: võtta kod. Kukk, Jüri Alberti p. süüdistatavana vastutusele, esitades temale süüdistuse ENSV KrK § 194/1 järgi.

Ärakiri saata Eesti NSV Prokurörile teadmiseks.

28. nov. 1980. a.

E. Vallimäe

2. Süüdistatavana vastutusele võtmise määrus, Tallinnas, 2. detsembril 1980. a. Eesti NSV Prokuratuuri uurija E. Vallimäe.

Kriminaalasjas nr. 011130 esitada Mart-Olav Juliuse p. Niklusele süüdistus selles, et tema olles 15. jaanuaril 1959. a. Eesti NSV Ülemkohtu otsusega karistatud nõukogudevastase agitatsiooni ja propaganda eest ning vabanenud 30. juulil 1966. a. kinnipidamiskohast, jätkas Nõukogude võimu õonestamise ja nõrgendamise eesmärgil Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavate laimavate väljamõeldiste süstemaatilist levitamist suulises ja kirjalikus vormis, samuti samal eesmärgil taolise sisuga kirjanduse valmistamist, paljundamist ja hoidmist levitamise eesmärgil kuni vahistamiseni 29. aprillil 1980. a.

Samal eesmärgil omandas, levitas ja hoidis levitamise eesmärgil nõukogudevastaseid dokumente, milles kutsutakse üles võitlusele Nõukogude võimu vastu ning sisaldavad Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid laimavaid väljamõeldisi:

- 1966. a. valmistas, hoidis levitamise eesmärgil ja levitas "Avaldust vangistusest vabanemise puhul kõigi hea tahtega inimestele";
- 1973. a. valmistas ja levitas "Avalikku kirja Tartu Riikliku Ülikooli rektorile";
- 1976.-1980. a. valmistas, hoidis levitamise eesmärgil ja levitas eesti ja vene keeles masinakirjas oma "Elulookirjeldust", mille 1978. a. maikuu andis üle tutvumiseks Felix Kaljuveele;
- tõlkis, hoidid levitamise eesmärgil ja levitas A. Künki nõukogudevastase raamatu "Eesti kui näide" peatüki "Eesti tulevik", milles on 15 punktist koosnev programm Nõukogude võimu likvideerimisest Baltikumis, 1977. a. andis selle üle tutvumiseks Johannes Valdmannile;
- 1978.-1980. a. valmistas, hoidis levitamise eesmärgil ja levitas tendentslikke kommentaare nn. "Aruannete" nimetuse all mõningate NSV Liidus

toimunud kohtuprotsesside kohta, mis avaldati nõukogudevastastes illegaalsetes väljaannetes;

- 1977. a. valmistas ja levitas masinakirjateksti "Professor Jüri Saarmale";
- 1977. a. valmistas ja hoidis levitamise eesmärgil tendentsliku sisuga masinakirjateksti "Mõningaid sündmusi NSV Liidu 1937. a. ajaloost";
- 1977.-1980. a. valmistas ja levitas kirjutisi "Kohtuprotsess Vilniuses eestlase pilguga", "Rahupooldamise eest jällegi poolteist aastat vangistust", "Vilnius ja vilniused dissidendi pilguga", "Inimesed olge valvsad", mis avaldati nõukogudevastastes illegaalsetes väljaannetes "Perspektivos" ja "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis";
- 1978. a. omandas ja hoidis levitamise eesmärgil A. Terleckase Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavat laimava sisuga masinakirjateksti "Veelkord juutidest ja leedulastest";
- 1977.-1980. a. hoidis levitamise eesmärgil ja levitas mitmesuguseid kodanlikes riikides välja antud nõukogudevastase sisuga väljaandeid ja üksikuid artikleid nendest väljaannetest;
- 1979. a. hoidis levitamise eesmärgil ja levitas eesti- ja venekeelset masinakirjateksti 45 isiku pöördumisega NSV Liidu, Saksa FV, Saksa DV, Atlandi Harta riikide valitsuste ja ÜRO peasekretäri poole nõudmisega Nõukogude võimu likvideerimiseks Baltikumis;
- 1979. a. detsembris organiseeris oma elukohas Tartus, Vikerkaare tn 25 raadiojaama "Ameerika Hää!" nõukogudevastase sisuga saate kollektiivse kuulamise;
- 1979. a. detsembris omandas levitamise eesmärgil 1978. a. Rootsis väljaantud nõukogudevastase sisuga väljaande "Teated Eestist" nr 1;
- 27. veebruaril 1980. a. levitas koos Jüri Kukega viimase korteritelefonilt Jüri Linale Stokholmi võetud telefonikõnes Nõukogude riiklikku korda halvustavaid teadvalt valesid väljamõeldisi;
- 1980. a. märtsis agiteeris nõukogudevastasest tegevusest osa võtma Ülo Lälli;

Samal perioodil oli kuritegelikes sidemetes nn Helsingi nõupidamise järelvalve Leedu grupi liikmetega, samuti Eesti, Läti, Leedu ja Vene nõukogudevastaselt meelestatud isikutega.

Seega pani Mart-Olav Juliuse p. Niklus toime Eesti NSV KrK § 68 lg. 2 järgi kvalifitseeritud kuriteo.

Ülaltoodu alusel võtta Niklus, Mart-Olav Juliuse p. süüdistatavana vastutusele, esitades temale süüdistuse Eesti NSV KrK § 68 lg. 2 järgi.

Ärakiri ENSV prokurörile teadmiseks

2 dets. 1980. a.

E. Vallimäe

Märkus: Antud dokumendi saamise eest oleme tänu võlgu Jüri Kukele.

JULIUS JA ELFRIEDE NIKLUSE PÕÖRDUMINE ENSV ÜLEMNÕUKOGU PRESIIDIUMI ESIMEHE POOLE

28. aprillil 1981 suri Julius Niklus, Mart Nikluse isa. Avaldame tema viimase kirjaliku pöördumise valitsuse poole. 29. mail 1981. a. tehti sellele "Palvele" allakirjutamise eest Tartu Linna prokuratuuri hoiatus Elfriede Niklusele.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele sm. J. Käbinile

Niklus, Julius Gustavi p.
Niklus, Elfriede Juhani t.
Tartu, 202 400, Vikerkaare 25

PALVE
(ülimalt kiire)

Palves käsitletakse poliitvangi Niklus, Mart-Olav Juliuse pg. tervislikku katastroofilist seisukorda tema kinnipidamiskohas Permi oblasti piirkonnas ja M. Nikluse vanemate Julius ja Elfriede Nikluse palvet poja amnesteerimiseks ning teiseks poliitvangi Jüri Kukk'e hukkmist Vologda vangilaagris.

I

Informatsiooniallikate kohaselt kannan Teile ette, et 5.-8. jaan. 1981. a. karistati ENSV Ülemkohtus üheaegselt Mart Niklus 10 a. sunnitööga erirežiimiga sunnitöölaagris ja 5 a. asumisega ning Jüri Kukke kahe aastase vangistusega, põhjuseks poliitilised motiivid. Mõlemad poliitvangid eeluurimisel ega ka kohtus ei võtnud südistust omaks. Protestiks südistuste ebaõigluse vastu ja uurija Erich Vallimäe absurdsete väljamõeldiste vastu, nad vaikisid ja alustasid juba eeluurimise ajal näljastreiki. Näljastreik on kestnud kuni käesoleva ajani.

Neil päevil sai meile teatavaks, et 41-aastane Jüri Kukk pärast 4 kuud näljastreigil vaevlemist suri Vologda vangilaagris. Ta maeti samas 30. märtsil 1981. a. Ametiisikud, kelle võimusesse Kukk pärast kohut anti, rakendasid tema kallal inimõiguste (vangide õiguste) seaduste rikkmist. Näiteks juba see, et seaduste kohaselt vangid, kes kannavad lühiajalist karistusaega, jäävad koduvabariiki. Vaatamata ülimalt näljastreigist kurnatud ja põdedes mitut kroonilist haigust, saadeti Kukk meie vabariigist välja tuhandete kilomeetrite kaugusele, pealegi väga pakasel ajal.

Esimeseks sihtkohaks oli Murmansk. Nagu arvata võib, oli Kukk tervislikult lootuseta olukorras. Laager püüdis vabaneda surijast. Ta saadeti edasi teistesse laagritesse Vologda suunas. Vang suri Vologda vangilaagris 27. märtsil 1981. a.

Jüri Kukk'e abikaasale, Silvi Kukk'ele, tulles Vologdasse mehe matusele, konstateeriti kurba fakti, et Kukk toodud Vologda laagrisse ja sealt suurtes sisemistes valudes kiirabiautoga laagri haiglasse. Jüri Kukk'e välimus oli onud õudne, äärmiselt kõhetunud. Arstide ütluse järgi ei olnud haiglas enam võimalik tema elu päästa. Kust Kukk toodi Vologdasse või kuhu Kukke taheti edasi viia, sellest vaigiti.

Kandes Teile ette seda ennekuulmata julma tegu suuremise ohus oleva Jüri Kukk'e kallal, ühineme esiteks hukkunu omaste ja kõikide teistega, kellele oli andekas teadur Jüri Kukk kallis, kõige otsustavamana protestiga ja teiseks nõuame ranget asjakohast juurdlust ning kurjategijate karistamist.

II

Minu poja Mart-Olav Nikluse, 46 aastat vana, olukord on analoogne Jüri Kukk'e saatusega, välja arvatud ehk fakt, et meile ei ole saabunud teadet, kas ta veel elab või on ta ka surnud samadel põhjustel nagu Kukk. Ta on olnud tänaseni 7½ kuud näljastreigil. Ta põeb mitut kroonilist haigust. Vaatamata sellele, et Eesti NSV Siseministeerium ei soovinud võimaldada seadusekohast kohtumist pärast kohtuprotsessi vanematega, õnnestus siiski meil tema ärasaatmise päeval 26. jaanuaril 1981. a. lühiajaliselt Tallinna vanglas pojaga kokku saada. Kohtumisele tulles oli Mart Niklus niivõrd nõrk, et ta sai liikuda ainult valvuri abistamisel.

Nagu meile mõnerealisest kirjast teatavaks on saanud, viidud ta esimesel etapil Leningradi ja seejärel pakutud teda korduvalt mitmesse Permi oblasti 389. laagri osakondadesse. Teda kui surijat kuhugi vastu ei võetud, sest laagrid ei taha vangi surma eest vastutust kanda.

Seejärel vintsutati teda ilma arstiabita ja kunstliku toitmiseta edasi Sverdlovskisse ja sealt veel edasigi. Pärast mitme nädala kestvusega ringisõitmist, toodud ta tagasi Permi obl. 389/35. Kuna meie temalt mingisuguseid hilisemaid teateid pole saanud, võib arvata, et ta on pikaajalisest näljastreigist ja piinavate sõitude tagajärjel hukkunud. Tõsiasi ei tehta meile lihtsalt teatavaks.

Oleme poeg M.-O. Nikluse saatuse pärast ülimalt häiritud, sest Jüri Kukk'e kurbloolus on analoogiline.

Tekib küsimus, millega lõpeb (või on lõppenud) M.-O. Nikluse niisugune skandaalne - ebainimlik piinarikas olukord?

Rahvusvaheline kui ka sisemine avalikkus on Jüri Kukk'e hukkimise raevukalt hukka mõistnud. Kas M.-O. Nikluse traagilise hukkimisega tahetakse seda teistkordselt korrata? Niisugune sündmus oleks meie riigi hea nime häбивääristamine. Sellepärast oleks vajalik kõik abinõud tarvituks võtta, et päästa M.-O Nikluse elu.

Mida teha? Arvame, et võimukandjad, kes M. Nikluse on lükanud niisugusesse äärmuslikku olukorda, ei taha tema elu päästmiseks midagi ette võtta, ennem näeksid nad tema hukkumist. Ja võibolla on see koguni ette planeeritud(?). Uuriija Erich Vallimäe M. Niklust arreterides kinnitas küüniliselt: "Teie, Niklus, ei tule enam kunagi nende raudsete väravate tagant välja". Samasugust künismi ilmutas ka KGB major Anto Ots oma väljendusega: "Meie võime teha Teiega kõike mida tahame".

Arvestades meie käesolevat ettekannet Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumile, palume, et Mart-Olavi Nikluse probleemi vaadatakse läbi kiirendatud operatiivsusega ja võetakse kõige efektiivsemad abinõud tarvitusele tema päästmiseks hukkumisest.

1) Palume, et Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium kohandaks temale äärmiselt halva tervise pärast amnesteerimise menetluse ja 2) annaks temale võimaluse emigreerumiseks, mida ta korduvalt on soovinud.

Arvestades tema rasket tervislikku olukorda, ka seda, et ta on kodumaalt kaugel, ei saa ta praktiliselt enese eest kosta ega organiseerida enesele kaitset.

Sellepärast palume meie, tema vanemad, võtta käesolevat palvet dokumentina, mille alusel rajada Mart Nikluse amnesteerimine ja tema maalt väljasaatmine.

Mart-Olavi Nikluse surma korral palume vabariigi võimude kaasabi, et saaksime tema laiba tuua kodumaale matmiseks. Palume tungivalt meie avaldus kiirendatud korras läbi vaadata ja tulemustest meile teatada.

6. aprillil 1981. a.

Lugupidamisega: /J. Niklus E. Niklus/

VELJO KALEPI VASTANE SÜÜDISTUSKOKKUVÕTE

"Kinnitan"

Eesti NSV Prokurör

II klassi riigiõigusunõunik /K. Kimmel/

"20" veebruar 1981. a.

Kriminaalasjas nr. 215-80 on ENSV KrK § 68 lg. 1 järgi süüdistatavana vastutusele võetud

Kalep, Veljo Aleksandri p. sünd. 12. dets. 1934. a. Eesti NSV Pärnu rajooni Kullamaa külas, eestlane, NSVL kodanik, kõrgharidusega, parteitu, sõjaväekohuslane, varem karistamata, abielus, omab kolm alaealist last (sünd. 1969, 1970 ja 1972. a.), töötas vaneminsenerina Pärnu Kolhooside Ehituskontoris, elas Pärnu linnas, Side 9-32.

Veljo Aleksandri p. Kalepit süüdistatakse selles, et - tema nõukogude võimu õonestamise ja nõrgendamise eesmärgil 1974.-1980. a. süstemaatiliselt valmistab, levitab ja hoidis levitamise eesmärgil nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid laimavaid väljamõeldisi sisaldavaid kirjutisi ja materjale, ühtlasi levitades samasisulisi välja-

mõeldisi suulises vormis;

- 1974.-1975. a. süstemaatiliselt valmistas ja seadis oma töökohal Pärnu Kolhooside Ehituskontoris nähtavale kohale üles nõukogude ühiskondlikku korda laimava sisuga plakateid;

- 1978. a. kevadel koostas 11. aprilli 1978. a. kuupäevaga dateeritud nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustava, laimavaid väljendusi sisaldava kirjutise pealkirjaga "Põhiseadus ja kutsealade keeld", paljundas seda kirjutusmasinal vähemalt 9 eksemplaris, mida levitas töökaaslastele näitamise, välisriigi esindajale üleandmise*, massiteabevahenditele saatmise ning illegaalse nõukogudevastase sisuga kirjutiste kogumikus "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis" avaldamise teel. Kuut eksemplari sellest kirjutisest hoidis edasise levitamise eesmärgil oma elukohas Pärnus, Side tn. 9-32 kuni 20. oktoobrini 1980. a.;

- 1978. a. lõpus koostas 5. detsembri 1978. a. kuupäevaga dateeritud nõukogude tegelikkust moonutava kirjutise "Emigreerumisavaldu nr.5", paljundas seda kirjutusmasinal vähemalt 10 eksemplaris, mida levitas töökaaslastele näitamise, riigiorganitele saatmise, välisriigi esindajale üleandmise ning illegaalse nõukogudevastase sisuga kirjutiste kogumikus "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis" avaldamise teel. Seitse eksemplari sellest kirjutisest hoidis edasise levitamise eesmärgil oma töö- ja elukohas kuni 20. oktoobrini 1980. a.

- 1979. a. suvel koostas 10. augusti 1979. a. kuupäevaga dateeritud nõukogude ühiskonna kohta laimu sisaldava kirjutise "Emigreerumisavaldu nr. 6", paljundas seda kirjutusmasinal vähemalt 6 eksemplaris, mida levitas töökaaslastele näitamise, riigiorganitele saatmise, välisriigi esindajale üleandmise ning illegaalses nõukogudevastase sisuga kirjutiste kogumikus "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis" avaldamise teel. Kolme eksemplari sellest kirjutisest hoidis edasise levitamise eesmärgil oma elukohas kuni 20. oktoobrini 1980. a.;

- 1980. a. kevadel koostas 25. märtsi 1980. a. kuupäevaga dateeritud nõukogudevastaseid laimavaid väljamõeldisi sisaldava kirjutise "Emigreerumisavaldu nr. 7", Paljundas seda kirjutusmasinal vähemalt 7 eksemplaris, mida levitas töökaaslastele näitamise, välisriigi esindajale üleandmise ja riigiorganitele saatmise teel. Kolm eksemplari sellest kirjutisest hoidis edasise levitamise eesmärgil oma elukohas kuni 20. oktoobrini 1980. a.;

- 1980. a. suvel paljundas kirjutusmasinal vähemalt kolmes eksemplaris nõukogude õigusemõistmise korda halvustavat inglisekeelset kirjutist pealkirjaga "Avalik kiri", mille eestikeelne tekst avaldati illegaalses nõukogudevastases kirjutiste kogumikus "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis", levitas seda välisriigi esindajale üleandmise teel ja kahte eksemplari hoidis edasise levitamise eesmärgil oma elukohas kuni 20. oktoobrini 1980. a.;

- 1974.-1980. a. Pärnu Kolhooside Ehituskontoris vestluses töökaaslaste E. Matsalu, H.-E. Lange, A. Pajusalu, J. Põhjala, J. Altpuu, R. Tigase, H. Toomaniga süstemaatiliselt levitas laimavaid väljamõeldisi Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei juhtiva osa kohta nõukogude ühiskonnas, marksistlik-leninliku ideoloogia ja NSV Liidu majanduspoliitika kohta ning 1979. a. suvel kutsus töötajaid üles töö desorganiseerimisele;

s.o. nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas - kuriteos, mis on kvalifitseeritav Eesti NSV KrK § 68 lg. 1 järgi.

Vastavalt Eesti NSV KrPrK § 176 kuulub kriminaalasi saatmisele ENSV Prokuröridele.

Süüdistuskokkuvõte on koostatud Tallinnas 11. veebruaril 1981. a.

ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee Uurimisosakonna vanemuurija major Kruusmaa.

"Nõus"

ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee Uurimisosakonna ülem

polkovnik Nikitin

ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee esimees

kindralmajor Pork

* Kanada saatkonnale üleandmine.

VELJO KALEPI KOHTUPROTSESS

Veljo Kalep arreteeriti 20. oktoobril 1980. a. Pärnus, üheaegselt kaaslinlase Tiit Madissoniga. Arreteerimisel otsiti läbi V.K. töö- ja elukoht. 28. oktoobril teostati täiendav läbiotsimine V. Kalepi sugulase A. Jaanson juures Pärnus. 4. detsembril arreteeriti kolmas - Viktor Niitsoo Tartust. 1981. a. veebruari keskel kriminaalasad lahutati. V. Kalepi kriminaalasia eeluurimise käigus kuulati üle tunnistajatena 41 inimest, suurem enamus V. Kalepi töökaaslased Pärnu KEK-is. Süüalust ennast kuulati üle 21 korda.

Toimiku sulgemise ajaks oli määratud advokaadiks Kaljo Kägi, Tallinna I Õigusõuandla juhataja, kes alustas toimikuga tutvumist. 12. märtsil saabus uus advokaat Viilik, kes kaitses Kalepit kohtus.

Kohus toimus 16.-17. märtsil 1981. a. Tallinnas, ENSV Ülemkohtus Pärnu mnt. 7, ruumis nr 74.

Kohtunik - Vaike Merka

Süüdistaja - Leedu

Kaitsja - Viilik

Kohus algas hommikul kell 10. Sõpru ja tuttavaid tõkestas julgeolekutöötajatest koosnev valvemeeskond IV korrusele tõusmast, rääkimata "avalikust" kohtuistungist osavõtmisest. Ruum (ca 20 kohta) täitus sobivate asjahuvilistega.

Tunnistajatena olid kohale kutsutud:

1. Lange, Harri-Elod Richardi p. eluk. Pärnu, Liiva tn. 14-11
2. Tooman, Heli Heino t. eluk. Pärnu, Nurme tn. 4
3. Matsalu, Endel Jakobi p. eluk. Pärnu, Voorimehe tn. 2
4. Jõekäär, Hugo Juhani p. eluk. Pärnu, Liiva tn. 14-6
5. Laube, Peet Augusti p. eluk. Pärnu, Ehitaja tee 1-157
6. Pajusalu, Arvo Hansu p. eluk. Pärnu, Liiva tn. 14-5
7. Aun, Eduard Juhani p. eluk. Pärnu, Nõukogude tn. 13-10
8. Altpere, Jüri Juhani p. eluk. Pärnu, Kaevu tn. 5-10
9. Pikner, Hans Jaani p. eluk. Pärnu, Ehitaja tee 1-26

10. Tigane, Rein Eriku p. eluk. Pärnu, Kesk t. 19-16
11. Vares, Endel Mihaili p. eluk. Pärnu, Riia mnt. 76-27
12. Kalep, Helle Ervini t. eluk. Pärnu, Side tn. 9-32

Kohtusse olid kohale ilmunud ainult: H.-E. Lange, E. Matsalu, H. Jõe-
käär, P. Laube, A. Pajusalu, E. Aun ja V. Kalepi abikaasa Helle Kalep.
Veljo Kalep käitus kohtuistungil väga tasakaalukalt, võttis omaks "Emigreer-
umisavalduste" ja plakatite valmistamise, kuid eitas nende dokumentide
koostamisel nõukogude võimu õnnestamise ja nõrgendamise tahtlust.

Kohus mõistis Veljo Kalepile ENSV KrK § 68 lg. 1 järgi 4 aastat vaba-
dusekaotust range režiimiga laagris.

VIKTOR NIITSOO KOHTUPROTSESS

23.-24. aprillil 1981. a. arutas Eesti NSV Ülemkohtu Kohtukolleegium
koosseisus - eesistuja Tooming, rahvakaasistujad Luhtonen ja Laufer, pro-
kurör Kessler, kaitsja Kägi, sekretär Pöder - Viktor Niitsoo süüdistusaja
Eesti NSV KrK § 68 lg. 1 järgi.

1. päev, 23. aprillil 1981. a.

Ülemkohtu hoone väikese saali teise toolirea on täitnud "üldsuse esindajad"
- pensionieas mehed, kelledest mõned suhtlevad omavahel vene keeles.
Esimene toolirida, kus nagu teiseski on umbes 10 istekohta, on reserveeritud
tunnistajatele. Kohtusaali on õnnestunud pääseda ainult kohtualuse
emal Aino Niitsool. Ust valvab Kerberose usinusega lillas särgis ja seemis-
nahkses pintsakus noorem mees, ilmselt RJK töötaja. Koridoris julgestab
teda Tartu RJK kapten Viktor Kozlov, et Niitsoo tuttavad ei pääseks
kogemata avalikku kohtuistungit jägima. Kohtualuse sõpru-tuttavaid ei
lubatud saali isegi kohtuotsuse väljakuulutamise ajal - seaduse järgi on
isegi kinniste kohtuistungite korral kõigil huvilistel lubatud viibida kohtu-
otsuse väljakuulutamise juures.

Kohtuistung algab. Kontrollitakse tunnistajate kohalolekut. 11-st tunnis-
tajast on kohale ilmunud kaks - VRV Tartu osak. juhataja Ilmar Kangur
ja KRPI Tartu sektori projekti peainsener Jüri Kulasalu. Eesistuja küsit-
leb Niitsood, täpsustab andmeid. Otsustatakse esmalt ära kuulata tunnis-
tajad. Seejärel loetakse ette süüdistuskokkuvõtte, milles märgitakse, et
4. juunil 1979. a. hoiatati Niitsood Nõukogude Liidu julgeolekut ohustava
tegevuse eest ja selgitati, et sellise tegevuse jätkamine võib kaasa tuua
kriminaalvastutusele võtmise. Niitsoo sellest järeldusi ei teinud. Teda
süüdistatakse selles, et ta olles vaenulikult meelestatud Nõukogude riigi
ja ühiskonna vastu, selle õnnestamise ja nõrgendamise eesmärgil levitas
korduvalt suulises vormis Nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda laima-
vaid halvustavaid väljamõeldisi ning hoidis levitamise sihil samasisulist
kirjandust. Nii Niitsoo 16. aprillil 1980. a. Tartus Noortemaja "Sõprus"
kohvikus toimunud peoõhtul levitas õhtust osavõtjate seas suulises vormis
laimavaid väljamõeldisi Nõukogude riigi ja ühiskonna kohta, kutsus üles
kommunistide füüsilisele hävitamisele ja relvastatud võitlusele Nõukogude

võimu vastu selle kukutamise ja kodanliku korra taaskehtestamise sihil Eestis. 22. okt. 1980. a. telefonikõnes oma tökohalt töökaaslaste juureolekul levitas väljamõeldud infot just nagu oleks Tartus 1980. a. oktoobrikuus toimunud noorukite ühiskonnavastased väljaastumised ning moonutatud andmeid tööseisakust Tartu Katseremonditehases. Levitamise sihil hoidis oma elukohtades Tartu, Burdenko tn. 31 ja Aardla tn. 3 ja tökohas KRPI Tartu sektoris järgmisi nõukogudevastase sisuga trükiseid: masinakirjas kirjutisi "Suur mäng Afganistanis", "Nõuanne Läänele ülima ohu tunnil" ja "Autentseid märkmeid hiljutisest ajaloo"; inglisekeelset raamatut välja antud USA-s, autor Hendrick Smith "The Russians" (Venelased) ja vene emigrantliku kirjastuse "Possev" poolt Maini ääres Frankfurdis välja antud brošüüri "Parlamentarizm i solidarizm", autor Roman Redlich; käsikirjalisi märkmeid teostest "Eesti Vabadussõda 1918-1920" ja "Gustav Mannerheimi memuaarid"; kahte magnetofonilinti Münchenis asuva raadiojaama "Vabadus" ja Rootsi raadio eestikeelsete saatetega. Süüdistuskokkuvõttes rõhutati veel Niitsoo nõukogudevastase tegevuse tahtlust ja märgiti, et tema vaated paljastuvad eeluurimisajal valitsusorganeile saadetud avalduses.

Eesistuja: "Teid süüdistatakse ENSV KrK § 68 lg. 1 järgi nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas. Kas esitatud süüdistus on teile arusaadav? Kas tunnistate ennast süüdi? - Niitsoo: "Süüdistus on mulle arusaadav. Nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas ma ennast süüdi ei tunnista."

Kohus asub tunnistajaid ära kuulama. Tunnistaja Ilmar Kangur: 1979. a. asus tööle VRV Tartu os. juhatajana, sellest ajast tunneb süüalust. Töötas Niitsooga ühistes tööruumides, kuid erinevates asutustes. Lihtsalt teretuttavad. Oktoobri keskpaiku umb. kell 10.30 kutsus ta Niitsoo telefonile. Oli kaugekõne Saaremaalt. Mõni aeg hiljem helistati Niitsoole uuesti ja ta kutsus Niitsoo telefonile. Tundus, et see oli lähikõne, sest kuuldavus oli väga hea. Helistaja ise aga võis olla kaugelt, sest Niitsoo andis talle edasi oma koduse aadressi ja telefoninumbri. Kangur viibis sel ajal pr. peainseneri kabinetis ja trükkis, Niitsoo kõneles kõrvalasuvas meistrite ruumis. Veel võisid kõnet kuulda KRPI ajaloolane Niina Raid ja keegi mees. Telefonikõne kestis 10-15 min. Niitsoo kõneles läbiotsimistest kellegi Madissoni kriminaalasjas, õpilasarahutustest Tartus ja streigist Tartu Katseremonditehases. Kangur kuulis neist sündmustest mõni päev hiljem "Ameerika Häältest". Eesistuja küsimusele vastab Kangur, et rääkis nimetatud kõnest KRPI pr. peainsenerile Kulasalule. Vaheldumisi eesistuja ja prokuröri küsimustele vastates räägib tunnistaja, et Niitsoole helistatakse sageli, et tema juures käib palju külalisi (keda Kangur ei tunne), kuid midagi nõukogudevastast või laimavat ei ole ta Niitsoo suust kuulnud. Prokurör tahab teada, kas see kõne võis tunnistaja arvates olla välismaalt. Kangurile tundub see lähikõnena. Niitsoo: "Kas enne ametlikku ülekuulamist oli teil eelnev jutuajamine RJK töötajatega või kuulati teid n.ö. kuivalt üle?" Kangur: "Oli küll vestlus RJK töötajatega." Niitsoo: "Kui ma teilt uurisin selle vestluse kohta, siis andsite mulle vargsi mõista, et KRPI ruumides on RJK sisse seadnud pealtkuulamiseadmed. Kui need seda tegid, kas neil oli esitada prokuröri sellekohane määrus?" Kangur: "Pealtkuulamiseadmetest ei tea ma midagi."

Tunnistaja Jüri Kulasalu: Tunneb süüalust 1976. aastast, kui see tuli tööle tolleaegsesse VRV-sse. Eelnevalt Niitsood ei tundnud, küll aga tund-

nud Niitsood KRPI ajaloolane Maret Eimre, kelle soovitusel Niitsoo tööle tulnudki. Esialgu ei paistnud Niitsoo millegiga silma. Kõrvalekaldeid täheldas Kulasalu alates 1979. a. kevadest, kui Niitsood kolm päeva miilits taga otsis. Need päevad Niitsoo tööl ei viibinud, kuigi grupipilt väidab vastupidist. Sel ajal hakkasid ilmneva vaenulikud väljaütlemissed meie ühiskonna kohta. - Eesistuja: "Täpsustage, millised". Kulasalu seletab, et Niitsoo kritiseerinud meie ühiskonnas veel esinevaid puudusi, nagu pikad järjekorrad, tarbekaupade nappus ja hindade tõus. Kuna eesistujale sellest ei piisa, tuleb Kulasalule meelde, et kui Sahharov Moskvast välja saadeti, olevat Niitsoo seda võimude teguviisi hukka mõistnud. Et 1979. a. lõpus olevat Niitsoo töökaaslastele jutustanud noorte väljaastumistest jõulude ajal Kuperjanovi haual. Niitsoo teadnud nii üksikasjaliselt rääkida, et Kulasalul tekkis kahtlus, kas mitte Niitsoo ise kohal ei viibinud ja meelevaldusest osa ei võtnud. Niitsoo trükkis asutuse kirjutusmasinal. Kord tabas tunnistaja teda trükkimas mingit ingliskeelset teksti. Hiljem jätkas Niitsoo selle teksti trükkimist Tartu Arhitektuuri Osakonna sekretäri kirjutusmasinal. Prokurör: "Kas Niitsoo rääkis, et venelased on orjastanud eesti rahva ja rõhuvad seda ning et tuleb võidelda eesti rahva vabastamise eest?" Kulasalu: "Jah, rääkis küll oma töökaaslastele Lagle Parekile, Udo Teismaale jt.-le, aga need ei tunnista seda." Kulasalu räägib, et 22. okt. telefonikõnet kuulis ka Kanguri ja Raidi käest, ise ta kõnet pealt ei kuulnud. Ent sama päeva pärastlõunal helistas keegi Niitsoole. Niitsoo rääkis, et ta oli "onu Antsuga" rääkinud ja et temal oli läbiotsimine, kus talt oli ära võetud järjekordne kirjutusmasin. Niitsoo uuris, kust uut masinat hankida. Niitsood külastanud töö juures Enn Tarto ja Pesti (eesnime ei tea). Niitsoo töötas korralikult, õppis edukalt TRÜ-s, mängis korvpalli ja kasutas ujumistunde. Iseloomult vahel väga kinnine. Niitsoo: "Soovin teha kohtule avalduse. Kulasalu sattus kord pealt kuulama - tal on kombeks ukse tagant pealt kuulata - kuidas ma arutasin töökaaslastega vajadust võtta Kulasalu vastutusele tema palgaliste kuritarvituste pärast. Nimelt palgalehtede täitmisel ta teeb töötajale kunstlikult suurema palga, palgamaksimisel aga võtab vahe ära mingi "musta kassa tarvis". Keegi pole "musta kassa" summasid kasutada saanud. Arvan, et see raha läheb Kulasalu taskusse. Veel tean, et Kulasalu on münud töövahendeid-spekulatiivsete hindadega. Arvan, et selle jutuajamise pärast kannab ta mu vastu vihavaenu. Seega ei saa tema tunnistusi lugeda objektiivseteks ja erapooletuteks." Kulasalu eitab - mingit vihavaenu tal Niitsoo vastu pole olnud.

Kohus kuulutab välja 10-min. vaheaja. Pärast vaheajaga otsustatakse, et tunnistajate mitteilmumise tõttu ei ole võimalik istungit jätkata. Teatakse, et istung jätkub 24. aprillil algusega 10.00.

2. päev, 24. aprillil 1981. a.

Istungi alguseks on tunnistajatest kohale ilmunud Madis Kallion (end TRÜ komsomolisekretär, EUE-81 komandör), Mart Raik (EUE-81 komissar) ja Andres Eesmaa (ELKNU KK asjadevalitseja). Kohtusaali on pääsenud ka V. Niitsoo vend Peeter Niitsoo. Kohus jätkab tunnistajate ülekuulamist. Tunnistaja Madis Kallion: Jutustab, kuidas 16. aprillil 1980. a. oli tal Niitsooga intsident Tartus, Noortemaja "Sõprus" kohvikus, kus ta viibis

Noortemaja direktori sünnipäeval. Nemad istusid rahulikult lauas, kui kõrvallauast hakkas kostma solvavaid väljaütlemisi juhtivate komsomolitöötajate aadressil. Hiljem selgus, et lärmitseja nimi on Niitsoo. Siis tõusis Plato ja läks Niitsoo juurde. Plato rääkis... Eesistuja (katkestab): "Rääkige, mida te ise kuulsite." Kallion räägib, et purjus Niitsoo ähvardas neid kui juhtivaid komsomolitöötajaid. Tema aga Niitsood ei tundnud, alles hiljem on ta teda Tartus näinud. Kuid Niitsoo nähtavasti tundis teda ja Platot. Väljaütlemistest tulevad meelde: "Need ongi need Kallion ja Plato, kes eesti rahva on maha müünud." Kui ta tuli tantsimast, tõusis Niitsoo ja tegi liigutuse, nagu tahaks noaga teda lüüa. Prokurör: "Kas Niitsoo rääkis, et kommuniste tuleb tappa? Kas kiitis Jakobsit kui tõelist eestlast ja "Poolpäevalehte" kui väljaannet, kus kirjutatakse tõtt?" Kallion vastab jaatavalt. Eesistuja: "Miks te Niitsood korrale ei kutsunud?" Tunnistaja kehitab õlgu ja ütleb, et nii hull ka asi polnud, ta otsustas lihtsalt Niitsood ignoreerida. Lisab veel juurde Platolt kuuldu (vt. Plato tunnistused). Tunnistaja Andres Eesmaa: "Süüalust ei tundnud varem. 16.04.80. a. juhtus Illaku sünnipäeval Niitsooga intsident. Niitsoo nimetas end sots. demokraadiks. Komsomolitöötajate suhtes kasutas selliseid väljaütlemisi nagu "kuradi kommunistid", "punased koerad!", "Teie siin pakstud istute ja jootte!" Ähvardas Kallioni. Võttis pintsaku maha ja kääris käised ning suundus ähvardavalt nende laua poole otsekui proovides provotseerida kaklust. Algul pidas kogu lugu purjus inimese veiderdamiseks. Hiljem veendus asja tõsises ja teatas RJK-sse. Tunnistaja Mart Raik: "Niitsoo mtk-sas mind ja küsis: "Kas sa tead, kes on Punased brigaadid?" - "Millised Punased brigaadid?" - "Need, kes võitlevad Afganistanis!" Jutustab veel Kallioni ähvardamisest, vaenulikest väljaütlemistest jne. Kui saali ilmus fotograaf, siis Niitsoo osutas sellele ja ütles, et see on KGB agent. Niitsoo: "Tunnistaja, kas teie arvates tegutsevad Punased brigaadid Afganistanis?" Eesistuja (Niitsoole): "Kas te ei ole nõus tunnistaja ütlusega?" Niitsoo: "Muidugi ei ole. Ma ei saanud ütelda, et Punased brigaadid tegutsevad Afganistanis. Igale haritud inimesele peaks selge olema, et Punased brigaadid tegutsevad mitte Afganistanis, vaid Lääne-Euroopas. Tunnistaja valetab."

Vaheaeg 15 minutit. Kohale on ilmunud veel 3 tunnistajat: Riho Illak (Tartu Noortemaja "Sõprus" direktor), Valev Plato (TRÜ komsomolisekretäri asetäitja), Andres Salmistu (Tartu Kunstikooli modell). Väljakutsutud tunnistajatest jäid kohale ilmunuta Niina Raid, kes oli kohtule saatnud arstitõendi, ning Ants Aher ja Margus Lepner.

Tunnistaja Valev Plato: jutustab 16.04.80. a. intsidendist Noortemajas "Sõprus", sellest, et ta Niitsood varem ei tundnud ja hiljem on teda vaid üks kord Tartus kohanud. Kogu lugu algas hütetest, millised tulid Niitsoo poolt väljaõeldutena kõrvallauast. Nemad - Kallion, Eesmaa ja Plato - esialgu ei pööranud sellele tähelepanu. Kui aga solvavad väljaütlemised ei lõppenud, läks Plato Niitsoo juurde välja uurima, mida see neist tahab. Väljaütlemisi ta selgelt ei kuulnud, mängis muusika, tantsiti. Ent ta sai aru, et need olid suunatud Kallioni ja tema kui juhtivate komsomolitöötajate vastu. Kui Plato Niitsoo juurde läks, pakkus see talle istet ja tutvustas end. Oli jutuaajamine, kus Niitsoo rääkis, et ta on sots. demokraat ja et neil on organisatsioon, mis on praegu veel väike, kuid tugevneb ja suureneb iga päevaga. Olevat koostamisel mingi plaan võimu ülevõtmis-

seks Eestis. Selle plaani koostamisest võtvat Niitsoo isiklikult osa. Tema küsis, kas grupil on mingi programm, kuid sellele täpset vastust ei saanud. Niitsoo kutsus teda gruppi, kuhu ta hästi sobivat oma kasvu ja kehakuju poolest. Mõne aja pärast läks ta oma lauda tagasi, lahkus siis saalist 30-40 minutiks ega tea, mis vahepeal oli. Eesistuja ja prokurör esitavad vaheldumisi küsimusi: "Kas oli juttu Jakobsist ja "Poolpäevalehest", kommunistide allajaamisest, kuulipildujaga Toompeale minekust - mida te tunnistasite eeluurimisel. Plato: "Oli küll. Niitsoo rääkis punasest Pobedast, millega oleks hea mööda Tartut ringi sõita ja vist kommuniste alla ajada." Niitsoo: "Kodanik Plato, kas te olete kunagi tänavapildis näinud punast värvi sõiduautot Pobeda?" Plato: "Ei kodanik Niitsoo, punast värvi Pobedat ei ole ma tänavatel näinud. Kuid mu kujutlustes te ütlesite nii." Niitsoo: "Teil on siis hea kujutlusvõime!" Eesistuja: "Kohtualune, jätke repliigid!" Tunnistaja Andres Salmistu: Koos Noortemaja kunstniku Ervin Õunapuuga tuli Illaku sünnipäevale kontvõõrana ka Niitsoo. Mõlemad olid eelnevalt joobunud, eriti Õunapuu. Istus nendega ühes lauas. Algul Niitsoo vaikis, hiljem püüdis juttu ülal hoida - rääkis apoliitilisi anekdoote ja muud apoliitilist juttu (Eesistuja ei saa aru, mida tähendab apoliitiline jutt.) Hiljem jõid Niitsoo ja Õunapuu end purju ja hakkasid lauanõusid lõhkuma ja lärmama. Mingi intsident oli Niitsool komsomolijuhitidega, kes istusid naaberlauas, aga tema seda pealt ei näinud. Ei pööranud Niitsoo väljaastumisele erilist tähelepanu, pidas seda joobunud inimese tükki. Et kunstnik Õunapuu käitub purjuspäi skandaalselt, pidas Niitsood sama sorti tege-laseks. Prokurör ja eesistuja katsuvad eeluurimise toimiku abiga kuulda nõukogudevastastest ütlemistest, ent Salmistu jääb "apoliitilise jutu" juurde ja väidab, et ei mäleta, mida ta eeluurimisel tunnistas - palju aega on sellest möödas. Prokurör küsib, kas Niitsoo kiitis saksa fašistide tegevust kommunistide hävitamisel. Seda tunnistaja ei mäleta.

Tunnistaja Riho Illak: Tunnistajale meenub, kuidas Niitsoo koos Õunapuuga teda õnnitles. Intsidenti ta pealt ei näinud, sest peoperemehena oli tal muud tegemist. Kuulis sellest hiljem. Tal endal oli õhtu lõpupoole kokkupõrge Niitsooga. Kohviku koridoris tuli tema juurde purjus Niitsoo (kedagi teist koridoris ei olnud, nad olid seal kahekesi) ja ütles: "Sina oledki see neetud kommunist Illak, kes sa oled siia kokku kogunud selliseid punaseid nagu Kallion ja Plato. Kõik kommunistid tuleks maha lüüa ja algust teha sinust!" Ta käskis Niitsool lahkuda, ent viimane ei kuuletunud. Niitsoo: "Kuidas oli see isik, kes teile need sõnad ütles, riietatud?" Illak: "Ta oli samuti pruunis kampsunis nagu teiegi." Niitsoo: "Tunnistaja ajab mind kellegiga segi. Mul oli seljas sinine teksaülikond. Mitte mina ei olnud see, kes ütles need sõnad." Eesistuja: "Kas see oli sama isik?" Illak: "Jah."

Lõunavaheaeg 1 tund

Süüdistatava ütlused: 16. apr. 1980. a. umbes kell 21.00 kohtas Niitsoo Tartus Raekoja platsil Ervin Õunapuud, kes kutsus ta Noortemajas "Sõprus" toimuvale peoõhtule. Ta ei teadnud, et see on sünnipäev, vastasel juhul poleks sinna läinud. Oli kaine, kas Õunapuu oli joobunud, ei tea. Õunapuul oli kaenla all mingi paberisse mähitud ese. Kohapeal selgus, et see oli akvarell, mille Õunapuu kinkis Illakule. Ka Niitsoo õnnitles Illakat, mille järel viimane käskis neid lauda, et süüa ja juua tema terviseks. Õunapuu tõi kusagilt pudeli viina ja kõik jõid. Mõne aja pärast pööras ta tähele-

panu kõrvallauas istuvatele juhtivatele komsomolitöötajatele, kelledest nägupidi tundis Kallioni ja Platot (oli nende fotosi ajalehes näinud). Oli ärritatud viimase aja tagakiusamistest, mis talle julgeoleku poolt osaks olid saanud. Jutustab 13. märtsi läbiotsimisest Jüri Kuke kriminaalasjas. Äravõetud asjad polnud J. Kukega midagi pistmist, kuid äravõetud asju pole seniajani tagasi saanud, ehkki on juba mitu sellekohast avaldust kirjutanud. Jutustab, kuidas VRV juhtkond julgeoleku käsul ta VRV külaliste-toast, kus ta elas, ootamatult välja tõstis. See vist oligi põhjus, miks tekkis soov komsomolijuhtidega tüli norida. Esialgu õhutas neid jooma: "Kommud, jooma!" Kui need ei pööranud sellele tähelepanu, hakkas kiruma: "Kuradi punased, ei taha minuga juua" jne. Siis tuli Plato tema juurde. Ta tutvustas end. Vestles Platoga. Mingist grupist ta ei rääkinud, samuti ei nimetanud ta end sots. demokraadiks. Püüab seletada, kust see sotsdemokraadi asi tulla võis. Niitsoo arreteeriti seoses V. Kalepi süüasjaga, esialgu oli kriminaalasi ühine. Kalep oli kunagi end nimetanud sots. demokraadiks, sealt siis RJK soovis teha mingit protsessi sots. dem. partei üle. Et Plato enne ülekuulamist vestles RJK töötajatega, siis need talle sisendasidki, et Niitsoo nimetanud end sots. demokraadiks. Samuti pole temal ega ühelgi tema tuttavatel sõiduauto "Pobeda". See on samuti Plato poolt välja mõeldud. Ta püüdis Platot narritada, et mida too tegema hakkab, kui äkki võimuvahetus peaks tulema. Soovitas juba praegu komsomolipileti laua peale panna. Et siis tulevikus võetakse seda arvesse ja võib oma kehaehitust ja kasvu arvesse võttes loota näiteks uksehoidja kohale. Kallioni ta noalõõmise imitatsiooniga ei ähvardanud. Kallioni lauast mõõdukes ta komistas toolile, mida see võis ähvardusena tõlgendada. Pint-saku võttis maha ja kääris käised sellepärast, et oli palav. Seda tegid teisedki saalisolijad. Seega kedagi ta vägivalla ega tapmisega ei ähvardanud. Eitab põhimõtteliselt vägivald. Jakobsist oli juttu sel puhul, et 1979. a. hoiatus oli tehtud Niitsoole ebaõiglaselt. Aluseks oli Jakobsi seletuskiri, millest see aga oli lahti ütelnud. Karistuseks visati Jakobs TRÜ-st ja komsomolist välja, sunniti lahkuma Tartu NAK-i esimehe kohalt, ilmumata jäi tema trükisolev luulekogu. Astus Jakobsi kaitseks välja. Intsident komsomolijuhtidega kestis lühikest aega, kuigi nad ise püüavad selle tähtsust õige suureks puhuda. Nagu ta muud poleks teinud, kui kogu õhtu tülitse-nud nendega. See ei vasta tõele. Nagu teisedki õhtust osavõtjad, ta tant-sis. Tema lauas viibis peale Õunapuu veel üks talle tuttav isik. Selleks oli Noortemaja töötaja Ilme Tiik, kellega koos ta õppis TRÜ-s ajalugu. Ja nagu kaugüliõpilased ikka, rääkis ta temaga õppeprobleemidest. Ei paistnud komsomolijuhtegi ta käitumine eriti ärritavat. Näiteks Mart Raik näitas konjakipudelit ja kutsus oma lauda, et juttu ajada, millest ta keel-dus. Salmistu eksib, viinapitse ta ei lõhkunud - tal ei ole selliseid kom-beid. Illak ajab teda kellegagi segamini. Mitte tema ei ütelnud Illakule neid sõnu. Eriti purjus ei olnud, kuigi tarvitas õhtu jooksul alkoholi. Õuna-puu palus, et kui ta peaks purju jääma, siis Niitsoo toimetaks ta koju. Seda ta tegigi.

22. oktoobril helistati tõepoolest talle töö juurde. Ta rääkis läbiotsimis-test tema töö- ja elukohas Tiit Madissoni asjus. Noorte väljaastumistest oli juttu küll, kuid neist, mis toimusid Tallinnas ja millest oli juttu aja-

lehtedes ja TV-s. Ta ütles, et ei tea, kas midagi taolist ka Tartus on olnud - seda nimelt kuulis Kangur ja tõlgendas omamoodi. Eesistuja uurib, kas see oli kaugekõne. Vastab, et see oli lähikõne ja isikut, kellega ta rääkis, ei soovi nimetada põhjusel, et ei soovi, et julgeolekutöötajad asjasse mittepuutuvat isikut üle kuulaksid. Ütleb, et tal on piinlik, sest enamusel 79-st ülekuulatud tunnistajast polnud mingit pistmist tema kriminaalajaga, et nende nimed leiti temalt äravõetud taskuraamatust. Igale inimesele mõjub traumeerivalt, kui teda kuulab üle julgeolek - seda teab ta omast käest. Eesistuja: "Miks te seda julgeolekut nii pelgate?" Niitsoo: "Ma ei usalda julgeolekut ta mineviku ja praeguste uurimismeetodite pärast. Midagi hästi koledat peab olema selle asutuse minevikus, kui tema juht on maha lastud kui rahvavaenlane." Eesistuja: "Millest te räägite?" Niitsoo: "Aga kodanik Beria, kes oli RJK eellase, NKVD juht, lasti ju maha kui rahvavaenlane!" Edasi räägib Niitsoo, et streigist Tartu Katseremonditehases pole tema telefonis rääkinud.

Temalt äravõetud kirjandusest rääkides imestab Niitsoo, et miks peetakse nõukogudevastaseks käsikirjalisi märkmeid teostest "Eesti Vabadussõda 1918-1920" ja "G. Mannerheimi memuaarid". Esimesest on välja kirjutatud ajalooliste sündmuste kronoloogiline tabel, mis algab sõnadega "28. juulil 1914. a. algas I. Maalimasõda" ja lõpeb "22. sept. 1921. a. võeti Eesti Vabariik vastu Rahvasteliitu". "G. Mannerheimi memuaaridest" on välja kirjutatud ainult faktilised andmed, mitte aga faktide tendentslikud tõlgendused. Ta õppis ülikoolis ajalugu ning ajaloolased teevad ikka märkmeid. Masinkirjas kirjutised "Suur mäng Afganistanis", "Nõuanne Läänele ülima ohu tunnil" ja "Autentseid märkmeid hiljutisest ajaloost" olid talle 1980. a. septembris postkasti pistetud. Ümbrikul oli trükitähtedega tema nimi. Kirjutused luges läbi, kellelegi ei näidanud. Afganistani kohta oli artiklis palju ajaloolisi fakte. "Autentseid märkmeid..." on puht ajalooline artikkel. "Nõuanne Läänele..." on mõneti tavalisest erineva vaatenurga all kirjutatud kommunismi osa maailmapoliitikas, kuid liberaalsete vaadete ga inimesena annab ta õiguse igähele vabaks arvamusteavaldamiseks. Hoidis ilma levitamise eesmärgita, sest ajaloolaste seas loetakse lubamatuks mistahes dokumendi hävitamist. Pidas artikleid ka ajaloolisteks. Selgitab, et ajalugu ei saa ajastutega (ürgaeg, keskaeg jne.) klassifitseerida. Ajalugu toimub kogu aeg. Töökohas hoidis kirjutisi sellepärast, et kodus võidakse teostada asja eest teist taga samasugune läbiotsimine kui 13. märtil. Siis võeti ära kõik masinkirjas kirjutised, peale selle veel erakirjad, postkaardid, tuttavate fotod. Tööl hoidis kirjutisi NSVL Konstitutsiooni vahel, kuid põhiseadus ei suutnud kirjutisi kaitsta. Inglisekeelse raamatu "The Russians" ostis keeleõppimise eesmärgil Tartu õlletares ühe mere-mehe käest. 700-st leheküljest jõudis läbi lugeda 160. Eesistuja: "Kas te siis ei valda inglise keelt?" Niitsoo: "Loen sõnaraamatu abil." Eesistuja: "Praegu on nii palju inglisekeelset kirjandust saada. Miks valisite keeleõppimiseks just Nõukogude tegelikkust laimava teose?" Niitsoo: "Ei oska öelda, et oli halvustav. Pole läbi lugenud. Tean, et jutt on USA ajakirjaniku muljetest Venemaa ja venelaste kohta." Niitsoo seletab, et ostis 5 rubla eest, kuigi esialgu küsiti 20 rbl. Brošüür "Parlamentarizm i solidarizm" oli raamatu vahel. Selle sai ta pealekauba. Kohe läbi ei lugenud, hiljem unustas paberite vahele ja ei olnud selle olemasolust teadlik. Magnetofonilindi BASF hankis juhuslikult. Keegi müüs talle selle raadiokaup-

luses. Ostis 2 tk. 13. märtsil läbiotsimisel võeti need linnid kohapeal kuulamata ja pitseerimata ära. Need olid tühjad linnid, üks veel kinkepakkendis, mida sinna peale hiljem linnistada võidi - selle eest ei vastuta. Magnetofonilinnid, mis võeti ära 20. okt. töökohast, ei tea midagi. Olin sel ajal eksamisessioonil ja ei viibinud 3 päeva tööl. Keegi võis lindi riulisse panna. Tööruumis käis palju inimesi. Pealegi ta ise ei viibinud läbiotsimise juures. Julgeolekus kriminaaltoimiku sulgemise ajal ta kuulas salvestust. See oli Rootsi raadio eestikeelne saade. Kordab veel oma avaldust Kulasalu kohta (vt. Kulasalu tunnistuste juures). Prokurör: "Tähendab teie töölaua sahtlitele oli vaba juurdepääs." Niitsoo: "Lukus nad ei olnud." Prokurör: "Selge. Te hoidsite kirjandust ja magnetofonilinte oma töökohas levitamise eesmärgil, kuna kõrvalistel isikutel oli pääs teie töölaua sahtlite juurde." Prokurör küsib, kas Niitsoo Ants Kipparit tunneb. Niitsoo eitab. Kaitsja küsib, kas intsidenti põhjuseks oli alkoholi juoove, et kainena poleks seda juhtunud. Niitsoo vastab, et alkoholis pole küsimus. Teda olid ärritanud viimase aja sündmused - elamust väljatõstmine ja läbiotsimine J. Kuke asjus. Leiab, et siiski ei pea õigeks oma käitumist komsomoljuhtide suhtes, sest kedagi pole sobilik häirida. Eesistuja: "Kas tunnete J. Kuke? Kus tutvusite?" Niitsoo: "Mart Nikluse kohtuprotsessil." Eesistuja: "Kuidas, missugusel kohtuprotsessil?" Niitsoo: "Tema tööleennistamise asjus. Ka Jüri Kukk oli seal. Niklus tutvustas meid." Eesistuja: "Te siis tunnete Niklust samuti?" Niitsoo: "Tunnen. Tutvusin temaga, sest tahtsin temalt keeletunde võtta." Eesistuja: "Midagi nõukogudevastast te Nikluse ja Kukega ei arutanud?" Niitsoo: "Ei arutanud." Kaitsja: "Te õppisite ülikoolis ajalugu. Aga see on ühiskondlik-poliitiline õppeaine ja võrdlemisi kauge teie erialast." Niitsoo: "See ei ole kauge minu erialast. Kavatsesin saada arhitektuuriajaloolaseks ja töötada edasi KRPI-s." Prokurör: "Eeluurimise ajal te kirjutasite avalduse ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile ja eestlastele kõikjal maailmas. Seal te kirjutate, et liidendamine NSV Liiduga kiskus eesti rahva sõtta ja kutsute üles tähistama kodanliku Eesti vabariigi aastapäeva, mida ise tähistate näljastreigiga." Niitsoo: "Liidendamine NSVL koosseisu kiskus eesti rahva tõepoolest sõtta - täpsustagem - nimelt ühe sõdiva poolena. Iseseisvuse puhul oleks seda võinud ära hoida. Samuti tegin ettepaneku tähistada 24. veebruari Eesti Rahvusliku Taassünni aastapäevana. Näiteks Poolas ja Tšehhoslovakkias tähistatakse ametlikult kaht aastapäeva.

Niitsoo täiendab veel oma tunnistust selle kohta, et tema 16. aprillil Noortemajas Afganistanist ei rääkinud midagi. See teema on samuti julgeoleku poolt Mart Raigi suhu pandud, kuna leiti Afganistani sündmusi käsitlev kirjutis. Niitsoo kinnitab veelkord, et tema ennast milleski süüdi ei tunnista. Prokurör: "Mitte milleski? Tähendab teid on ilmaasjata vastutusele võetud." Niitsoo: "Jah."

Sellega on asja kohtulik kuulamine lõppenud. Niitsoo teatab, et soovib loobuda kaitsjast. Kaitsja toetab oma kliendi ettepanekut. Prokurör on vastu, seletab, et Niitsood süüdistatakse eriti ohtlikus riiklikus kuriteos, sellepärast on kaitsja osavõtt vajalik. Kaitsja selgitab, et selle § järgi pole ette nähtud surmanuhtlust, seega pole kaitsja osavõtt kohustuslik. Eesistuja (Niitsoole): "Miks soovite kaitsjast loobuda?" Niitsoo: "Arvan, et suudan ennast efektiivsemalt kaitsta, kui pean kaitsekõne ise." Kohus jätab Niitsoo taotluse rahuldamata. Prokurör nõuab, et toimikusse lisataks:

1) 4. juulil 1979. a. Niitsoole tehtud hoiatus; 2) avaldus 24. veebruarist 1981. a. ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile ja eestlastele kogu maailmas; 3) "Nõuanne Läänele"; 4) "Suur mäng Afganistanis"; 5) kuulata magnetofonilinte; 6) üldvihik käsikirjaliste märkmetega alapealkirjaga "Venemaale viidud eestlaste jälgedes"; 7) Tartu SAO õiend selle kohta, et oktoobris 1980. a. ei ole Tartus registreeritud noorukite ühiskonnavastaseid väljaastumisi ning kedagi ei ole vahistatud; 8) Andmed Ants Kippari isiku kohta. Kaitsja nõudmisel kantakse toimikusse Niitsoo iseloomustused: 1) PI "Kommunaaalprojektist; 2) TRÜ-st 3) VRV-st TRÜ-le; 4) KRPI-st RJK-le. Soovitas N. Raidi tunnistusi mitte kasutada. Kohus magnetofonilinte kuulama ei hakanud. Ka ei loetud ette Niitsoo avaldust 24. veebruarist. Ülejäänud materjalid loeb eesistuja ette.

Prokuröri sündistuskõne: Kessler alustas eht stalinlikus stiilis ja eestlastele mitteomase võltspaatoosiga. Kõneles "meie sotsialistlikust ühiskonnast" ja ohtudest, millesse see ühiskond võib sattuda rahvusvahelise imperialismi pidevate salasepitsuste tulemusena. Kodanlik ideoloogia pole relvi maha pannud ega minetanud lootust sotsialismi aegamööda õnnestades ühte sultada kapitalimiga. Ei unustatud mainimast NLKP XXVI kongressi ja KP juhtivat osa "meie elu kujundamisel". Asja juurde tulles rõhutas, et Niitsoo üle ei peeta kohut tema isiklike vaadete pärast, vaid konkreetsete pahatahtlike tegude pärast. Seejärel kordas ta sündistuskokkuvõttes kirjapandut, kuhu omalt poolt lisis juurde saksa fašistide kiitmise põhjusel, et need hävitasid kommuniste. Nõudis neli aastat vabaduse kaotust range režiimiga parandusliku töö koloonias ühes asumiseleasaatmisega kaheks aastaks.

Advokaadi kaitsekõne: Palus kohtuotsuse tegemisel pöörata tähelepanu Niitsoo isikule. Ta on kasvanud isata, mis muude kuritegude puhul on eriti sageli soodustavaks eelduseks. Et alkoholi mõjul, mille osatähtsust ise küll püüab vähendada, käitus sobimatult komsomolijuhtidega. Ta isegi tunnistab, et käitus sobimatult peodhtul. Tema tegu võiks kvalifitseerida kui huligaansust. Kirjanduse juurde tulles mainib kaitsja, et ajalooüliõpilasena uuris igasugust kirjandust ja tegi märkmeid. See ei ole kuritegu. Raamatut "The Russians" pole meist keegi lugenud. Me ei tea, mis seal nõukogudevastast on. Ka Niitsoo pole seda läbi lugenud. Selle võiks sündistusest hoopis kõrvaldada. Telefonikõne väidab Niitsoo olevat lähikõne. Kui nii - pole seal midagi laimavat. Lõpuks palub kohut otsuse tegemisel arvesse võtta Niitsoo iseloomustusi töökohtadelt ja TRÜ-st. Kõik iseloomustused on positiivsed, v.a. KRPI-st julgeolekule. Võrdleb VRV-st (KRPI-eellane) TRÜ-le antud iseloomustusega ja leiab, et KRPI iseloomustuses on püütud leida Niitsoole puudusi - kuritarvitab alkoholi, on viibinud kainesustumajas - rõhutab, et töödistsipliini rikkumisi pole alkoholi pärast olnud. Töö iseloomustab meie ühiskonnas inimest ja sellepoolest ei saa Niitsood vaenulikuks erandiks pidada - viimased püüavad alati kergemalt läbi saada. Niitsoo kohta seda ütelda ei saa. Ta töötas kohusetundlikult ja õppis erialal edasi. Palus kergemat karistust.

Niitsoo viimane sõna: "Kuna mulle on antud võimalus avalikult esineda, siis juhust kasutades tahaksin avaldada kõigepealt kaastunnet Jüri Kuke perekonnale." Eesistuja (katkestab): "Rääkige kriminaalasjat!" Niitsoo: "Kriminaalasja juurde tulles, ei saa ma aru, kust prokurör on välja võtnud saksa fašistide kiitmise. Kriminaaltoimikut lugedes ei avastanud ma midagi selletaolist ning ka keegi ei tunnistanud seda kohtus. Leian, et ütluse

andmisel ma juba põhjendasin piisavalt, et ma milleski süüdi ei ole. Kor-
dan veelkord - ennast nõukogudevastases propagandas ja agitatsioonis
ma süüdi ei tunnista. Soovin, et kohus teeks õiglase otsuse, see on kõik."

Kohtuotsus: Süüdi mõista Niitsoo, Viktor Nikolai p. Eesti NSV KrK
§ 68 lg I järgi ja teda karistada (2) kaheaastase vabadusekaotusega range
režiimiga parandusliku töö koloonias ühes asumiseleaatmisega (2) kaheks
aastaks. Karistuse kandmise algus - 4. det. 1980. a.

ELUST-OLUST TALLINNA KESKVANGLAS

Nende ridade autor ei ole elukutseline kirjanik ning selle kirjutise eesmär-
giks ei ole ka anda lugejale mingit kirjanduslikku naudingut. Otseseks
tõukeks, mis mind sundis sulge haarama, oli hiljuti Nõukogude Eesti aja-
lehes "Noorte Hääl" loetud artikkel, milles oli juttu Baltimore'i linna
vanglast USA-s Süngeid värve säästmata oli kirjeldatud vangide halba
olukorda selles vanglas, muidugi unustamata otseselt viidata, mis selle
olukorra tinginud - kapitalistlikule ühiskonnale. Tollele kirjutisele tahaks
vastu seada oma, milles juttu sotsialistlikust vangimajast, täpsemalt Tallin-
na eeluurimisvanglast. Selle kirjutise kirjapaneku momendil olin ise selle
vangla asukas ja kirjutatu põhineb minu tähelepanekutel, samuti mitmete
kaasvangide jutustusel. Kõik väljatoodud faktid on dokumentaalsed ja ilu-
kirjanduslikke lisandusi pole kasutatud, muudetud vaid mõne vangi nime,
kes arusaadavatel põhjustel ei soovinud, et nende nimi avaldataks. Arvan,
et sellega ei tohiks kannatada loo dokumentaalsus. Tahaks loota, et sõp-
rade abiga pääseb kirjutatu ka trükki.

Esmalt kirjeldan, missugune olukord valitseb vangla suurtes kongides
ja milliseid alandusi ja füüsilist vägivalda peavad taluma esmajoones just
eesti rahvusest vangid vene sadistide jõugu võimutsemise tõttu, kes kamb-
ris valitseb. Juttu tuleb konkreetset ühest, 94. kambri. Analoogne olu-
kord on aga ka paljudes teistes kambrites. Kirjapandu põhineb kahe vangi
juttudel, kes hiljaegu olid selle kambri asukateks. Nende jutu tõepärasuse
kinnituseks on arvukad armid ja vermed noormeeste kehadel.

Kambrisse saabunud uustulnuka kallal rakendatakse suur hulk vägivalda-
akte, mida nimetatakse "propiska". Näiteks sunnitakse kiviseina peale
joonistatud miilitsa kujutist peksma, kuni see muutub peksja haavatud
kätest voolavast verest punaseks. Pannakse mõnitatavale pähe padjapüür
ja kästakse pea ees ülemiselt narilt alla hüpata. Sunnitakse teatud aja
jooksul roomama naride alt läbi. Sunnitakse ära jooma kuni 15 kruusi
vett järjest. Esitatakse igasuguseid "teravmeelseid" küsimusi ja kui neile
ei osata vastata, siis pektakse seni raamatuga pähe kuni järgneb õige
vastus. Pannakse nurka seisma ja sunnitakse kõiki kambri viibivaid vange
piinatavat täiest jõust rindkeresse lööma. Kui löök ei ole küllalt tugev,
siis pannakse järgmisena nurka vilets lööja. Katsete lõpetuseks pektakse
mitme sadisti poolt uustulnuk läbi. Kui juhtub, et mõnitatav ei soovi
mõnest katsest osa võtta, siis pektakse ta lihtsalt rusikate või saabas-
tega "vaeseomaks". Peksmist jätkatakse seni, kuni pektav nõustub katset

sooritama. Kui uustulnuka nägu või muidu olek mingil põhjusel ei meeldi, pannakse talle rullikeeratud madrats jalge vahele ja kästakse "mootorrattaga" ära sõita. See tähendab, et ta peab paluma end teise kongi paigutada. Valvur seda teebki. Kõrvalkongis, kuulates, et tulnukas on "mootorrattur", antakse samuti julma ihunuhtlust ja saadetakse tuldud kambrisse tagasi. Katsete lõppedes sunnitakse lahti riietuma ja röövitakse kõik korralikumad riietusesemad. Röövitud riided ajavad röövlid omale selga. Kui piinatav ei soovi vabatahtlikult lahti riietuda, siis tarvitatakse vägivalda või rebitakse riided lihtsalt ribadeks. On rida "seltskondlikke" mänge, millega meelt lahutatakse. Üheks selliseks on "elevandi mäng". Elevandiks-olijat sunnitakse kaks meest kukil mõõda kambrit kuni nõrkemiseni traavima. Sunnitakse osa võtma ka doomino või kaardimängust. Kaotuse puhul sunnitakse kuni 12 kruusi vett ära jooma või tegema kuni 300 kükki. Mõni valatakse une pealt üle külma veega või süüdatakse varvaste vahel põlema ajaleht või süüdatakse voodiriided või madrats. Mõni, kes on juba füüsiliselt või vaimselt murtud, lihtsalt vägistatakse võimuloleva jõugu poolt. Seda protseduuri võidakse korrata, kui mõnel sadistil tuleb tahtmine n.ö. "suguliseks naudinguks". Tihti sunnitakse vägistatavat enne selga ajama naiste aluspesu, mis pea igas kambris selleks otstarbeks on olemas. Kui mõni juhtub kodust saama toidupaki, siis see loomulikult võetakse ära. Paki saaja peab leppima pealtvaatamisega kui tema pakki süüakse. Juhtub mõnel olema isiklikul arvel raha, siis sunnitakse selle eest ostma sigarette, mis samuti ära võetakse.

Nagu eelpool mainitud, tarvitavad vene rahvusest sadistid vägivalda just eestlaste kallal, ülejäänud kambris viibivad venelased soosivad seda vägivalda või vaatavad lihtsalt naudinguga pealt. Reeglina paigutatakse suured kambrisse iga 4-5 venelase kohta ainult üks eestlane. Tavaliselt on ta ka esimest korda vanglas ja see elu tundmata, kuhu satub. Häda temale, kui ta juhtub olema füüsiliselt nii nõrk, et ei suuda avaldada mingit vastupanu. Kambris nr. 59 viibis näiteks paarikümne venelase kohta ainult kaks füüsiliselt ja vaimselt murtud 18-20 aastast eesti rahvusest vangi. Alul sunniti üht Rein Sakkuse nimelist Võrumaalt pärit vangi teist eestlast vägistama. Seejärel vägistati ta ka ise ja mõnitati kõige julmema kombel. Kõige naelaks seoti lõpuks mõlemad eestlased suguelundeid pidi nõõriga ühte ja sunniti mõõda kambrit ringi jooksma. Samas kambris peksti tol Reinul lahti ka neerud ja lõhuti prilliid. Ülal kirjeldataud jutustajad saadeti minu 3-inimese kongi kosuma, kuna pidavat neil toimuma varsti kohus. Kohtusse aga ei tohi muidugi sellise ärapiinatud välimusega viia, kuna seal viibivad sugulased võivad vägivalda jälgi märgata ja kõik avalikuse ette tuua, mis pole aga meelepärane sellise olukorra mahitajatele. Üks jutustajatest on Võrumaalt pärit Jaani nimeline kolhoosnik, teine 21-aastane leningradlane, deserteerunud Nõukogude Armees sõdur. Viimast polnud samuti eriti säästetud, kuna ka teda peeti võõraks, mitte Eestimaa venelaseks.

Tekib küsimus: kuidas sellist olukorda sallitakse ja kas vangla juhtkond ei tea, mis toimub? Loomulikult ei saa aegajalt ringkäigul käivale vangla ülemale ega teistele juhtkonna hulgast märkamata jääda üks osa väga piinatud ja rābaldunud vange, kusjuures teised samas lausa pakatavad tervisest ja on riietatud lausa luksuslikult. Sellise olukorra soodustamisel on väga kaval tagamõte. Nimelt rahulolematused ja vastupanukolded võivad

tekkida esmalt just suurtes kambrites, kus rohkem vange koos. Kui aga kamber on sadistide võimu all, siis ei lasta ka mingit kollektiivset rahu- tust tekkida. Nii et need elemendid täidavad ka nagu mitteametliku polit- sei ülesandeid. Selle eest aga, et mõnes kambris ei tekiks eestlaste üle- olekut, hoolitseb juba vangla spets-osakond. See osakond määrab vange kambritesse, uurides enne loomulikult ka rahvust. Enamus eestlasi istubi- ki 3-8 kohalistes kambrites. Muidugi erineb elu väikeses kambris suure kambri elust nagu õõ päevast.

Eelpool nimetatud kahte vangi instrueeriti enne ühe spets-osakonna kapteni aukraadis ohvitseri poolt väga üksikasjaliselt. Neil keelati rangelt rääkida mulle konkreetselt 94. ja ka teistes kambrites valitsevast olukor- rast. Too kapten ütles neile, et minu näol olla tegemist "antisovetšikuga". Sellest siis järeldub, et mina ei tohi kuulda Nõukogude vanglas toimuvatest rahvuskaslaste mõnitamisest. Juba kolm kuud varem viibis minu kambris Toivo-nimeline tartlane. Tema oli koos paari julgema eestlasega ühes kambris sadistid läbi peksnud ja nende võimu kukutanud. Karistuseks selle eest saadeti ta siis minu kongi rahunema. Karistuseks võeti ära ka paki saamise ja poe-ostu õigus 1. kuuks. On veel üks asjaolu, mida ei või jätta kahe silma vahele. Nimelt on kambrites võimutsev ladvik ja vangla personal ühest rahvusest - venelased. Selliste meetoditega siis õhutatakse Nõukogude Eestis rahvaste sõprust ja austust "vanema venna" - vene rahvuse vastu.

Tahaksin jutustada ka vangla personalist. Nimelt ei ole madalam seisus - vangivalvurid - tihti palju paremad sadistidest, kes luku ja riivi taga. Igapäevasteks juhtumisteks on vangide peksmised igasugu süütegude eest. Eriti võimutsevad purjus valvurid õõsiti. Aja viitmiseks kutsutakse mõni vang, kes millegagi on silma paistnud, kambrist välja. Esmalt pritsitakse pulverisaatoriga mingit ainet näkku ja pimestatakse vang sel viisil. See- järel pekstakse läbi ja pannakse õõseks istuma "kappi". Kapiks nimetatakse väga kitsast ruumi, kus on võimalik ainult seista või istuda. Suure kuulsuse on vanglas omandanud üks Reaktiivi nimeline eriti sadistlik valvur. Oma julmade "vägitegude" eest sai ta ka väärilise karistuse osaliseks. Üks meelega viidud vang lõi harjavarrega läbi piilumisauku välja tal ühe silma. Tuntud on vanglas ka üks 50-55 aastane naisvalvur. Too räägib eestlastest vangidele igal sobival juhul venelaste kultuuri toomise missi- oonist Eestisse. Kurva kuulsuse on vanglas omandanud valvurite komando, kelle otseseks ülesandeks ongi vangide pekmine. Seda jõuku kutsutakse vangla kõnepruugis "jalgpallimeeskonnaks".

Erilist tähelepanu väärib ka vangla meditsiiniline abi, õigemini küll selle puudus. 1980. a. augustis suri kambris nr 93 kaks vangi. Ühel 50- aastasel vangil oli astma. Ta oli juba viibinud üle kahe nädala kambris kõrge palavikuga. Järsult halvenes ta tervis veelgi. Kaasvangid nõudsid med.-tõõtajat, kuna inimene oli suremas. Kästi oodata, kuna arstidel pole- vat momendil aega. Kui arst viimaks saabus, oli mees juba hinge heitnud. Hiljem korraldati aga juurdlus, kuna kahtlustati, et keegi on mehe tapnud. Teine 23-aastane noormees kurtis ühel õhtul valusid südames. Tema palve peale osutada talle abi, vastati, et vanglas olevat pooled südamehaiged. Hommikuks oli noormees surnud. Toivo-nimelisele vangile oli kaenla alla tehtud tätoveering. Kirjutatud olid sõnad "Rab SSSR ja KPSS". Temal nülgis isik, kes nimetas end kirurgiks, nahalapi kirjutisega välja. Sealjuures

tehti seda ilma tuimenduseta ja arstiks nimetatu jutustas töö juures küüniliselt juttu Eva Kochist. Nendele, kes neelavad alla igasugu esemeid, lõigatakse magu samuti ilma igasuguse tuimestuseta lõhki. Põhiline meditsiiniline abi seisneb selles, et üks valges kitlis naisterahvas jagab tablette. Olen teinud tähelepanekuid, et näiteks peavalu, kõhuvalu ja palavikku kõiki ravitakse ühe ravimiga - aspiriiniga. Nende ridade autor külmetas kambris väga tugevasti, kuna kongi aken oli purustatud. Väljas valitses 10-15 kraadine pakane. Seljas algasid tugevad valud. Mingit med. abi ei osutatud. Lõpuks pärast 5-päevast näljastreiki anti mingit vedelikku määrimiseks. Sellega ka kogu ravi piirdus. Poliitvang Mart Niklus oli pärast 4,5 kuist nälgimist väga nõrk. Suure vaevaga suutis ta liikuda. Palus pärast kohut end haiglasse paigutada. Seda ei tehtud, vaid saadeti hoolimata tema seisundist sunnitöölaagrisse.

Vanglas valitseva hirmsa olukorra tõttu ei suuda paljud nõrgema närvi-kavaga meeleheitele viidud vangid seda kõike taluda ja võtavad endalt elu. 1980. augustis oli näiteks 4 enesetapu juhtumit. Kaks eneselt elu võtnud olid naisvangid. 1980. a. det. poos end kambris üles 14-aastane vang. Selliste juhtudega ollakse juba harjutud ja vangla juhtkond suhtub taolistesse enesetapujuhtudesse väga külmalt.

1980. a. aprillis tekkis ühes vangla korpuses stiihiline vastuhakk. Mingil moel suutsid 200 vangi end korpusest välja murda. Kambrisse suleti mitmed valvurid. Üks eriti sadistlik valvur seoti trellide külge kinni ja talle anti ihunuhtlust. Valvemeeskonna abiga suudeti vastuhakk seekord lämmatada ja asja algatajaid karistati 5-6 aastase lisakaristusega.

Tahaks mõne sõna kirjutada meie poliitvangide - olukorrast. Meile õnneks taolisi mõnitusi osaks ei saa nagu enamusele. Suhtutakse meisse isegi teatud viisakusega. Kambrites ringikäiv vanglaülem patsutab isegi familiariselt õlale. Loomulikult ei ole selline käitumine tingitud mitte mingist armastusest meie vastu, vaid esmajoones just hirmust. Kardetakse, et teeme katsed vabadusse teatada, kui hakatakse meie kallal tarvitama vägivalda. Esimesed "uue laine" poliitvangidest, Jüri Kukk ja Mart Niklus, said omal nahal tunda ja näha peaaegu kõiki mõnitusi, mis ülalpool kirjeldatud. Nimelt paigutati ka nemad alul suurde kambrisse. Loomulikult tehti seda teatud julma tagamõttega. Taheti neid vaimselt ja füüsiliselt murda. Tänu Mart Nikluse kirjale vabadusse pääsesime meie taolistest katsumustest. Seda tugevam on aga vaimne mõjutamine, mis saab osaks ülekuulamistel. Tihti hoitakse meid ka üldse pikemat aega üksi kambris. Kasutusel on ka pealtkuulamisseadmed.

Vangla toidust võib ainult nii palju rääkida, et seda on just nii palju, et nälga ei sure. Loomulikult peaaegu ilma igasuguse toiteväärtuseta. Tihti valmistatud ka riknenud toiduainetest.

Lõpuks tooks mõned võrdlused Eesti Vabariigi ja praeguse Eesti vangla vahel. Ideoloogilise töö tõhustamise eesmärgil on hakatud raadios ja ajalehtedes eriti intensiivselt mustama ja moonutama Eesti hävitatud rahvusriigi olusid. Oma võrdlustes kasutan just raadiost võetud andmeid, mis räägivad olukorrast kodanlikus vanglas. Kasutatud on andmeid saatesarjast "Võitlusaastad" (autoriks L. Simmaste). 1930-ndail aastail olla iga 100.000 Eesti Vabariigi elaniku kohta 275 vangi. See arv olla tol ajal olnud Euroopas 3. kohal. Lihtsa aritmeetika abil saab selgeks, et riigis oli järelikult ligi 3000 vangi. Võrdluseks toome sotsialistliku Eesti. Liidame kokku Eesti

territooriumil asuvates laagrites ja vanglas viibivad inimesed. Kolmes meeste sunnitöölaagris, ühes naiste laagris, 2 alaealiste laagris ja eeluurimisvanglas võib viibida umbes 6000-7000 vangi. Täpseid andmeid kuskil loomulikult avaldatud ei ole. Siiski on see arv ennemini vähendatud kui suurendatud. Peale selle viibib veel hulk eestlasi ka Arhangeliski, Vologda ja Permi oblasti sunnitöölaagrites. Poliitvangide laagrid asuvad Mordva-maal. Ülalpool välja toodud arvudest võib teha kaks järeldust. Kas on kuritegevus järsult suurenenud või on karistused üleliia suured? Arvan, et paika peavad mõlemad.

Saatesarjas "Võitlusaastad" esinevate revolutsiooniveteranide-kommunistide jutust selgub, et endiste poliitvangide lugemislektüüriks olid Marksi ja Lenini teosed. Praegu on vanglas keelatud kirjanduseks isegi kriminaalprotsessi koodeks ja inglise keele õpik.

Kodanlikus vanglas olla levitatud käsitsi kirjutatud ajalehte "Vangla Hää!", kus levitati kommunistlikke mõtteid. Praegu on poliitvangidel raskesti isegi korraliku paberi saamisega, et kirjutada võimuorganitele kaebust või avaldust.

Ühes sama vanglatiiva kambris, kus viibime ka meie, oli ära peidetud terve raadiovastuvõtja. Nüüd on väga raske varjata isegi nõela ja peeglitükki, kuna need on kuulutatud keelatud esemeteks ja nende omamise eest saab karistada.

Kodanlikus vanglas ei tehtud mingit piiramist toidu sissetoomisel. Praegu tohib tuua kuus ainult ühe 5-kilose paki. Keelatud toiduaineteks aga on näiteks kohv, kakao ja šokolaad.

Kodanliku Eesti vanglas aeti asju elanikkonna enamuse keeles. Nüüd on aga ametlikuks suhtlemiskeeleks vene keel. Vangla personal koosneb 99% mitte-eesti rahvusest. Sellest järeldub, et kas eestlasi ei peeta selle au vääriliseks, et lasta sellisesse ametisse või peavad eestlased seda endale alandavaks. Isiklikult kaldun küll arvama viimast.

Kirjutise eesmärgiks oli juhtida avalikkuse tähelepanu olukorrale, mis valitseb Tallinna vanglas, kus jämedalt rikutakse inimõiguste ülddeklaratsiooni 4 punkti, mis käsitleb vangide inimlikku kohtlemist. Seejuures soodustatakse ka rahvusliku vihavaenu tekitamist maa põlisrahvuse - eestlaste vastu. Põhjuseks, miks viibib autor samas asutuses, on sotsialistlikus ühiskonnas esinevate jämedate inimõiguste rikkumiste avalikuks tegemine ja kritiseerimine. Ametlikult nimetatakse seda nõukogudevastaseks agitatsiooniks ja propagandaks.

1973. A. SÜNDMUSTEST PÄRNUS

Allpool teeme tagasivaate sündmustele, millised on tuntuks saanud nn. Pärnu mässu nime all ja anname ülevaate sellele järgnenud kohtuprotsessist.

15. juunil 1973. a. toimus Pärnu Vallikäärus järjekordne noorte tantsuõhtu. Algul kulges kõik rahulikult. Umbes kell 21.30 tungis üks noormees ilma piletitähta tantsuplatsile. Kohalolev militsionäär hakkas korrariikujat peksma ja püüdis teda lükata miilitsamasina poole. Noormees hüüdis oma

sõbrad appi ja need vabastasid hättasattunu jõuga. Sealjuures sai miilitsamees kannatada. Varsti aga sõitis kainestusmaja autol kohale suurem hulk miilitsaid. Nad tegid korralduse pidu lõpetada ja nõudsid, et pidulised läheksid laiali. Noored, selle asemel, et laiali minna, nõudsid piletiraha tagastamist. Kuna seda ei tehtud, hakati miilitsaid kividega loopima ja nood olid sunnitud oma naha päästmiseks põgenema. Seejärel hakkas suurem osa noori mööda Kalevi tänavat miilitsahoone (Lenini allee 18) poole liikuma. Kohtutoimiku andmeil oli neid üle 500, pealtnägijate arvates veelgi rohkem. Algas miilitsahoone piiramine. Majal purustati kividega kõik aknad. Majja peitu pugenud miilitsaid sõimati ja mõnitati avalikult. Püüti süüdata isegi ühte autoinspeksiooni masinat. Mõned julgemad piirajad tungisid hoonesse sisse.

Kuna miilitsad ei suutnud nii suurele hulgale vastu hakata, helistati kohale tuletõrje, et see piirajad veega laiali ajaks. Üks masin sõitiski kohale, kuid sellel lõigati nugadega voolikud katki ja tuletõrjujad sõitsid minema võimetud midagi enamast tegema. Varsti peale tuletõrjujate põgenemist hakkas kostma laske ja piirajate poole tuli ahelik relvastatud sõdurid. Nagu hiljem selgus, oli Pärnu garnisonist kohale kutsutud kaks roodu. Sõdurid blokeerisid kõik kesklinna tänavad ja hakkasid mässajaid söökla "Kalev" ja bussijaama ümbrusesse kokku ajama. Algas tõeline ajajaht; kes vastupanu osutas peksti püssipärade ja jalgadega julmalt läbi. Tabada suudeti umbes poolsada noort, kes toimetati autodel miilitsahoone keldrisse. Juhtus, et kinni võeti ka täiesti süütuid möödujaid. Kinnipeetute küsitlemine algas järgmisel päeval. Massilised vahistamised aga jätkusid. Mitmemehelised grupid, mis koosnesid miilitsatest ja aktiivsematest rahvamalevlastest, käisid majast majja, korterist korterisse ja nõudsid kõikidelt noormeestelt alibit eelmise õhtu veetmise kohta. Kahtlasemad ja need, kes ei osanud küllalt veenvalt tõestada oma alibit eelmise õhtu kohta, viidi kaasa.

Tolleaegsetes ajalehtedes kirjutati nendest sündmustest mitmeid artikleid. Kirjutati huligaanitsemistest Kalevi tänaval ja ka kaupluste akende lõhkumisest. Tegelikult lõhuti ainult üks aken. Selleks osutus kaupluse "Siloon" aken ja lõhkujaks oli üks karistussalklane, kes purustas akna püssipäraga, kui tahtis lüüa üht noormeest. Loomulikult valgitakse ajalehtedes diskreetselt miilitsahoone piiramisest.

Pärnu noorterahutusi asus uurima 7-liikmeline uurijate brigaad Paasi ja Meieri juhtimisel ENSV Prokuratuurist. Kuna ei saanud korraldada "500" protsessi, valiti mässuliste hulgast välja 8 peasüüdlast. ENSV Ülemkohtus arutati Pärnu noorte süüasja 29. augustist kuni 13. septembrini 1973. a. Eesistujaks oli kohtunik Tammistu, peasüüdistajana esines ETV väliskommentaator Gabriel Hazak. Tunnistajatena oli välja kutsutud 72 inimest, suurem osa neist miilitsatõttajad. Kõrge kohus mõistis kohtualused süüdi ENSV KrK § 77 (osavõtt massilistest korratustest) järgi. Süüdimõistetuteks osutusid:

Laur, Aivar (s. 1956) - 4 aastat vabadusekaotust
Tjurin, Valeri (s. 1955) - 4 aastat vabadusekaotust
Nilov, Vello (s. 1951) - 3 aastat ja 2 kuud vabadusekaotust
Sibul, Viktor (s. 1956) - 3 aastat vabadusekaotust
Piele, Väino (s. 1953) - 3 aastat vabadusekaotust
Jürgenson, Raivo (s. 1953) - 3 aastat vabadusekaotust

Pappel, Erich (s. 1955) - 2 aastat vabadusekaotust
Lõhmus, Raivo (s. 1953) - 1,5 aastat vabadusekaotust

Viimatimainitu ei osalenud miilitsahoone piiramisel. Mõõdukes sündmuspaigast hakkas teda üks miilits tülitama, püüdes teda jõudu kasutades vahistada. Lõhmus hakkas jõuga vastu ja puhkenud kähmluses löi miilitsa pea lõhki. Temale mõisteti karistus § 195 (huligaansus) järgi.

Peale kohtualuste karistati veel hulgaliselt väiksemaid süüdlasi. Nende vastu rakendati muid mõjutusvahendeid, nagu rahatrahvid, seltsimehelikud kohtud, arutlused alaealiste asjade komisjonides jne.

Rahutuste tagajärjel sai kannatada ka üks kõrgem ametnik. Selleks osutus tolaeagne Pärnu miilitsaülem alampolkovnik Raidla. Tema kõrvaldati ametist saamatuse pärast rahutuste mahasurumisel.

VENE SATRAABI, EESTIMAA KUBERNERI VÜRST S.V. SAHHOVSKOI MÕTTEAVALDUSI EESTI ASJADES

VÄLJAVÕTTEID ARHIIVIST

Sakslased segasid eestlasi Venemaaga assimileerumast

Puudub igasugune alus karta iseseisva eesti rahvuse tekkimist. Seda ei juhtu iial ega võigi iial juhtuda. Selleks puuduvad eestlaste minevikus mistahes elemendid. Neil pole oma ajalugu, pole oma iseseisvat kirjandust ega oma laule; isegi selleks, et väljendada omi mõtteid kohalikus murra-kus, kasutavad nemad saksa alfabeeti. Ühesõnaga pole neil ainsatki elementi, millest võiks välja kasvada iseseisva rahvuse idee. Kogu nende ajalooline mälu on seotud üksnes saksa kaika ja saksa piitsaga, mis on neid nii kaua seganud ja segavad tänase päevani Venemaaga täielikult assimileerumast nõnda nagu on assimileerunud eestlastega sugulussidemeis olevad muulassuguharud sürjalased (komid), mordvalased, tšuvašid, tšere-missid (marid) ja teised.

Kiri Liivimaa kubernerile M.A. Zinovjevile Aleksandrikooli ja Eesti parteide asjus, Nr. 298, 1885. aastast.

Eesti tuleb tihedalt liita Venemaa külge

Kasutan juhust, et avaldada Teie Ekstsellentsile oma seisukohti eesti elanike hulgas eksisteeriva kahe partei asjus. Andmata mingit tähendust eri varjunditele, on võimatu mitte märgata eestlaste hulgas kaht parteid. Kumbki neist pole rahul oma suguharukaaslaste elutingimustega ja kumbki püüab neid olemasolevaist tingimustest välja viia. Seejuures paneb esimene partei kõik lootused valitsusele ja püüab leida väljapääsu veel tihedamas liitumises Venemaaga, lootes leida oma isiklikku heaolu üldises heaolus. Teine partei aga loodab saavutada selle kultuurilise ja poliitilise autonoomiaga, mida baltlus on läbi sajandite pidanud oma eesmärgiks ja üles-

andeks. Selle partei ninamehed, aadlikud ja pastorid püüavad esimest parteid kõikvõimalike vahenditega kompromiteerida. Eestlased, kes mitte kunagi pole vahendeid valinud, ei kohku tagasi ka laimust ja insinuatsioonidest, et vaid hirmutada valitsust ja saada esimese partei esindajaid valitsuse silmis sotsialistide, revolutsionääride ja mässajate valgusesse ning tõe varjamiseks üritavad nad sellele parteile omistada koguni separatistlikke tendentse, s.t. seda, mis on iseloomulik ainult neile enestele. Lühinägelikud poliitikud (nomina sunt odiosa) lasevad end petta ja, vaadates asju baltlaste pilgu läbi, peletavad nemad enestest eemale oma kõige ustavamaid liitlasi ja arvates, et nad peavad silmas Riigi kasu, sammuvad nad käsikäes Riigi vaenlastega, toetuvad vaenlastele, kes nii meisterlikult oskavad endi mangu varjata. Mina tunnistan kõige soodsamalt vajalikuks pidada silmas siinse maa-ala tihedamat liitmist Venemaa külge ja toetada seejuures esimest parteid, loomulikult nõnda, et too partei ise seda ei näe ja et temas ei tekiks mingeid lootusi. Senini oleme meie siin toetunud ainult baltlastele ja jõudnud selleni, et oleme muutnud Venemaa Balti kubermangud - läänemere piirkonnaks. Meie endi kätega on baltlased taotlenud poliitilist autonoomiat, põlastades ja eemale kihutades kõike, mis oleks võinud neile meenutada nende tegelikku ja lahutamatu seost Venemaaga. Need raskused ja see vastuhakk, millega nii Teie kui ka mina kokku puutume oma püüetes anda riigikeelele tema õige koht, on kõige selle parimaks tõenduseks. Kui me ka edasi läheme vanas vaimus ja toetume siinmail ainsale organiseeritud elemendile, s.t. baltlastele ning ei hüüa elule teist - nendele vastandlikku oma poliitilistelt püüdlustelt, siis pole küll kahtlust, et Vene üritusel on siin ots peal lõplikult ja igaveseks. Eestlased kaotavad meisse usu ja vajadust mõõda lähevad nemad viimase kui üheni baltlaste poolele, moodustavad ühtse terviku ja hakkavad endist kujutama niisugust jõudu, millele vastu pole enam võimalik tegutseda rahumeelse poliitika vahenditega. Aga seda baltlased just taotlevadki ja seepärast nad nii vaenulikult suhtuvadki eestlaste Venemaa-ustavas parteisse, õigeusku pöördumisse, riigikeele kehtestamisse, koolikorralduse muutmisse ja kõigesse muusse, mida valitsus ette võtab pidades silmas olemasolevate autonoomsete erisuste hävitamist siinsetel aladel ja nende alade Venemaaga kokku sulamise kergendamist.

Kiri Zinovjevile, nr 298, 1885. a.

Kes nad on need ninamehed Köhler ja Hurt

Kes nemad sihukesed on, need ninamehed Köhler ja Hurt, kelle nimesid kannavad parteid, millistele valitsus pöörab nii tõsist tähelepanu? Kui Teie näeksite Köhlerit, temaga kõneleksite ja kuuleksite kompetentsete ja teda lähedalt tundvate isikute nagu K.P. Pobedonostsevi, M.M. Kapustini, krahv Komarovski, V.K. Sableri jt. arvamusi, siis veenduksite ka Teie, et see mees on suuteline maalima ja siiski mitte alati just õnnestunud pilte ning pole kaugeltki kõlvuline etendada poliitilise partei ninamehe osa. Hurta mina isiklikult ei tunne, kuid teda lähedalt tundvate isikute arvamist mõõda pole ta miite üks loll mees, vaid on kaval intrigaan ja parunite alandlik teener ning kogu hingest ustav nende kultuurilistele ja poliitilistele eesmärkidele, mida nood silmas peavad.

Kõik nende (Hurda ja Köhleri) vahel aset leidnud ja aset leidvad arusaamatused ja vaidlused küsimuses, mis tüüpi peab olema ja millist tähtsust peab omama Aleksandrikool, mille ehitamist pole veel alustatud, ei oma vähimatki praktilist kaalu, sest pole kahtlust, et täiesti sõltumatuult nende meeste isiklikest seisukohtadest ja arvamustest hakkab eelpool mainitud õppeasutus täitma programmi ja kandma tähendust, mille kirjutab ette valitsus, nende ettekirjutuste täitmise üle hakkab aga omal ajal valvama kooliringkonna kuraator.

Kiri Zinovjevile nr. 298, 1885. a.

Baltikum tuleb vallutada rahumeelsete vahenditega

...Tegelikkusega oleks kõige enam kooskõlas, kui Balti piirkonnale vaadataks niihästi vaimult kui ka suundumuselt võõramaisele piirkonnale, mis kuulub vallutamisele rahumeelsete vahenditega või siis rahulikule ühendamisega Venemaaga. Kui valitsus võtab omaks sellise seisukoha, muutub tema ülesanne märksa kergemaks, ja vahendid, mis vajanevad püstitatud eesmärgi saavutamiseks, osutuksid selle seisukoha loogiliseks jätkuks.

Kiri siseministrile 12. aug. 1886, nr. 366

Isiklike veendumusteta inimesed - vene ürituse kindel tugi

Kõikjal ja kõikides ühiskondades võib kohata inimesi, kes omamata teatavaid omaenese vaateid ja veendumusi, liituvad selle keskkonnaga või selle rühmitisega, mis antud ajamomendil esindub kõige tugevamana. Seniajani on niisugused ebakindlad ja kõikuvad elemendid siinsetel aladel (Baltikumis) kasvatanud valitsusega opositsioonis olijate ridu, liitunud tugeva ja kompaktse aadlimeeste ja literaatide korporatsiooniga, kes on endi kätte koondanud kogu kohapealse võimu. Valitsuse poliitika edu, kui lugeda tema tulevik siinmail tagatuks, peab tingimata kajastuma kohalike korporatsioonide elus, kutsuma ellu uue grupeeringu elementidest, kes praegu on liitunud opositsiooniga. Kõik inimesed, kes on suutelised kainelt suhtuma sündmustesse ja mõistma nende vältimatust, aga ka kõikuv element ja need, kes tavaliselt ühinevad jõulisema poolega, hakkavad kahtlematuult taotlema opositsiooni fanaatilisest tuumikust mahajäämist niipea, kui nad veenduvad selle tuumiku kõrvalejäämisele määratules ja teostamise eest peetava võitluse ebapraktilisuses. Selliseid inimesi peabki praegu silmas vene seltskonnakogu, et nendele anda võimalus isiklike kontaktide, samuti nagu nende tutvustamise kaudu vene kunsti ja vene kirjanduse teostega õppida tundma nendele senini võõrast vene elulaadi ja suundumusi ja läheneda vene seltskonnale, mis oleks esimene samm nende eesmärkide saavutamisel, millised seadis oma kõnes suurvürst Vladimir Aleksandrovitš Tartus 1886. a. suvel.

Esildis siseministrile 28. nov. 1888. a., nr. 5018

Vene kultuuri haletsusväärne seisund Revelis 1888. a.

Revelis ei ole üldsegi olemas ei vene raamatupoode ega ka vene raamatukogusid, kust võiks kas või ränga raha eest hankida paremaid vene teoseid, samuti ei ole alalisi vene teatritruppe, ka vene komposiitorite teoseid ei esitata ei vokaalselt ega ka instrumentaalselt.

Esildis siseministrile, nr. 5018, 1888. aastast.

Tallinna kultuuri ja ühiskondlikku elu on mõjutanud läbi aegade Saksa kultuur. Saksa Vaterland on prevaleerinud Vene otetšestvo üle

Reveli seltskonnaelu, olles sajandite vältel kujunenud Lääne-Euroopa korra eeskujul, on arenenud vastavuses Saksa kultuuri arengu ja suundadega, mis vastavad Saksa Vaterlandi ideaalidele ja eesmärkidele. Revelis nagu Saksamaalgi, on igal seisusel, igal korporatsioonil oma iseseisev klubi....

Vene seltskonna esindajad, kui nad ei tahtnud veeta oma aega üksnes kitsas perekonnaringis, olid sunnitud alistuma kohaliku seltskonnaelu korraldusele, millest väljaspool mingit seltskonnaelu ei eksisteerinudki. Koguni meie I M P E R A A T O R I näopiltigi polnud siinsetes poodides leida, ammu siis veel mõnd vene raamatut. Veelgi enam, alistudes sellele korrale, olid vene kaupmehed sunnitud oma loomulikke perekonnanimesid saksa-laadseiks väänama, sest vene tähti ei sallitud ka poesiltidel. Nende üle irvitati, kes uulitsal vene keelt kõnelesid, neid mõnitati....

Reveli kaupmeeskonna vanem rääkis ja räägib niivõrd kandilist vene keelt, pealegi koleda saksa aktsendiga, et teda ennast ei saagi enam päris venelaseks pidada. Tema vend, Paldiski linnapea, räägib vene keelt suure vaevaga ja puistab ununenud sõnade asemele saksa fraase....

Nende (vene seltskonna esindajate) otse uskumatust teadmatuses kõiges, mis puudutab vene ajalugu, vene kirjandust ja vene kunsti, ma lihtsalt ei räägi, kuid seevastu teavad nad Schillerit ja Goethet vaat et peaaegu peast, ka laulavad nemad saksa laulusid....

Kodumaiste raamatute raamatukogu rajamise möödapääsmatu vajadus saab täielikult mõistetavaks, kui võtta arvesse, et Revelis ei ole olemas ainustki vene raamatukogu ja et neid raamatuid ei saa mitte ainsastki linna raamatupoest ka osta mitte.

Kiri siseminister I.N. Durnovole 27. apr. 1890. a.

Tšuidid (eestlased, tšuhnad) peavad venelastega kokku sulama

Nüüdseks on kõikidele täiesti selgeks saanud, kuhu kanti kaldub ajalugu. Tšuidide ja slaavlaste ühtesulamise protsess, mida siinmail on paljude sajandite kestel Lääne kultuuri kunstliku juurutamise teel pidurdatud, on TAAS OMANDANUD SEADUSLIKU JÕU. Arvult tühine russofiilne partei on leidnud enesele tuge ammust aega hellitatud ja osaliselt teostatud ootustest ja lootustest. Balti partei, kes seisab hea saksa kultuuri eest, on kaotanud pinna jalge alt, tema taotlused näikse olevat lõplikult paralüeeritud. Patriootide partei /narodnikud, rahva mehed/ on saanud võimaluse selgelt tunnetada oma tegevuse ülesannet; ideed rahvuslikust

ja koguni poliitilisestki iseseisvusest, mis vaieldamatult olid esile kutsutud valitsuse poliitika nõrkusest ja ebalevusest, on sunnitud taanduma teostamatute unistuste maale, kuid temas on ikka veel säilinud usk võimalusse kaitsta rahva keelt ja sellega just nagu seoses olevat luteri usku. Isikud, kes on jäänud truiks rahva iidsele tungile Vene poole, on saanud patriootide parteilt "russifikaatorite" sõimunime, neid kutsutakse "reeturiteks" ja "äraandjateks" jne. Seesuguste hulka arvatakse peaaegu kõik haritud eestlased, kes on saanud vene hariduse ja kes tunnistavad vene õigeusk. Patriootliku grupeeringu liikmed aga kiidavad endid "rahva sõpradeks" ja "rahva meesteks".

Esildis siseministrile 22. sept. 1892. a.

Eestlaste jutud iseseisvusest on olnud ja on - surmapatt

Vaadeldes brošüüre, mis võisid anda alust venevastaste tunnete tekkele, tekib tahtmatult kahtlus, et kas nende autorid ei levita sotsialistlikke ideesid ja vihkamist venelaste vastu. Nendes brošüürides kirjeldatakse ajalooliste jutustuste sildi all kõige tulisemates sõnades eestlaste võitlust oma orjastajatega vabaduse eest....

Nende brošüüride ilmumise siht võis seisneda püüdes õhutada rahva kirgi kehtiva agraarreformide vastu või siis isiklikus kasusaamises. Taolisest brošüüridest pälvivad erilist tähelepanu: 1) "Tasuja", Bornhöhe /pseudonüüm/ teos. Ilmus 1888. a. juba kolmandas trükkis. 2) "Wambola" /pärisnimi/, autor Saal, 1888. a. 3) "Päris ja prii" /pärisorine ja vaba/, autor Saal, 1891. a. /sisu ajalooline/. 4) "Aita" /abista/, autor Saal, 1891. a. 5) "Karolus", /kuningas/, autor J. Järv /Eestimaa kubermangust administratiivkorras väljasaadetud endine "Virulase" toimetaja/. 6) "Uudu ja Meta" /pärisnimed/, autor Saal, 1892. a....

Sealsamas (Uudus ja Metas) lk. 135 on öeldud: "Mina olen kuninga poeg; eesti rahva endine kuninglik vanem Varno oli minu vaarisa. Ma olen teist üle. Mina võitlesin õiguse, vabaduse ja õnnete eest; teie võitlete õiguste ja vabaduste hävitamise pärast, orjaahelate kõvendamise eest, seadusetuse kaitseks. Hirmus! Sedakorda teie võitsite ... Aga ärge lootke, et seadusetuse võim on igavene. Teie poolt valatud verest ja pisaratest, mis on voolanud teie türanliku valitsuse all, tõuseb ükskord palju jõulisem võitja. Teie eneste tegude needuse all variseb kord kokku teie jõud ja ülevõim." Pärast seda jooksis tema läbinägelik pilk kaugustesse ja ta sõnas: "Isamaa, kannata, oota veel! Päästja on tulemas!"

... Seesuguseid ja taolisi kõnesid peavad ka teiste, eestlaste iseseisvuse võitluse aegadele pühendatud ajalooliste jutustuste kangelased. Nende jutustuste lugemine õhutab ja tugevdab ilma igasuguse kahtluseta rahva viha oma orjastajate vastu....

Minu arvates tuleb selle partei (patriootide partei) tegevuse katkestamiseks tarvitusele võtta järgmised abinõud:

... 4. Keelata edaspidi ära mistahes eestikeelsete brošüüride ja teoste trükki toimetamine, kui nende sõžee on võetud eestlaste sakslaste vastu võitlemise aegadest ja õhutab rahva kirgesid....

Esildis siseministrile 22. sept. 1892. a., nr. 213.

... 4. Seltsi (Eesti Kirjameeste Selts) keskjuhatuse on nüüdsel ajal muutunud kahe partei - vene suunale ustava ja patriootide partei poliitilise võitluse areeniks. Selles võitluses on põhikirjas ette nähtud Seltsi eesmärgid ja ülesanded loovutanud koha eranditult poliitilise iseloomuga eesmärkidele ülesannetele.

Pole eriti raske näha, et lähedases tulevikus saavutab patriootide partei täieliku võidu, kui valitsus asub Eesti Kirjameeste Seltsis praegu aset leidvate sündmuste suhtes seisukohale - leissez faire, leissez aller - mida on soovitanud Liivimaa Kuberner. Kuid mida tähendab patriootide partei võit? Eesti separatismi (lahkulõõmispüüde) organisatsiooni avalikku tunnustamist. See siinmail uus poliitiline faktor on praegu alles sündimas, värbab enesele poolehoidjaid ja püüab organiseeruda. Eesti separatismi idee kandjaks on esialgu alles väikesearvuline isikute ring, kes KUULUVAD NIINIMETATUD EESTI INTELLIGENTSI HULKA; rahvas ei ole veel nakatatud sellest ideest. Kuid juba on praegugi märgata katseid rahvast segadusse ajada ja teda võitlusesse kaasa tõmmata. Kellega ja mille eest? Valitsuse suunaga ja müütilise eesti idee eest. Reformideeasel ajal oli meil Baltikumis tegemist saksa separatismiga, mis väljendus järgmistes printsiipides: "Baltischtum ist Deutschtum; Deutschland über alles; Hier kennen wir keinen Russen, Esthen, Letten oder anderen, hier sind nur Deutschen." Nüüd, tänu valitsuse järjekindlale ja energilisele poliitikale viimase 8 aasta kestel, on need printsiibid kaotanud oma praktilise kaalu ja muutunud väheolulise saksa patriootide rühma pärisosaks, aga seda rühma iseloomustab fanatism ja poliitiline piiratus. Sellele printsiibile valmistub praegu asemele astuma teine - Eesti eestlastele. Kui esimene printsiip oma praktilises rakenduses on riigile ohtlik, siis kui mitmeid kordi oleks ohtlikum teise printsiibi võidukäik?! Sakslasi on siin piirkonnas, kui võrrelda kohaliku eesti ja läti elanikkonnaga, tühine protsent. Saksa separatism ei saanud ajada sügavaid juuri, kuivõrd rahvusvastuolud ja majanduslike huvide vastandlikkus püstitasid tõkke seda piirkonda asustavate rahvusrühmade ühinemisele kui ka nendevaheliste usaldussuhete kujunemisele. Võitlusel rahvusidee eest oli sakslastel, kellel puudus jalge all kindel pind, kasutada kaks relva - intriigid ja oma Vaterlandi (Saksamaa) apihüüdmine. EESTI SEPARATISM ON OHTLIKUM. See võib esiteks toetuda rahvamassidele ja teiseks võib see tänu rahva toorusele ja arenematusele esile kutsuda kõige teravamaid ja ohjeldamatuid ilminguid arenemata inimestele kõige omasemate instinktide sfääris. Kas tõesti on vaja rahulikult oodata neid ilminguid, jättes sündimisel oleva õnnetuse juba eos lämmatamata? Liivimaa kubeneri pakutud abinõu - oodata ära reformeeritava, kuid kaugeltki veel mitte reformeeritud kooli soodne mõju - on minu arvates äärmiselt riskantne. Eesti separatismist pole nakatatud kooliealine elanikkond, lapsed, sellest on nakatatud üks osa täiskasvanud elanikkonnast, kes arvab end olevat kutsutud patriootlikuks tegevuseks. Seesugustele tegelastele ei saa kool mingit mõju avaldada, Praegustest koolipoistest kujunevad tegelased alles kümne-viieteistkümne aasta pärast. Pealegi on küsitav, mis avaldab neile suuremat mõju - kas kool või siis kodune ja kooliväline elu oma tarvete, sihtide ja püüdlustega?

Jagamata antud küsimuses kindralleitnant Zinovjevi arvamist, pean oma

teenistuskohuseks juhtida valitsuse tähelepanu eestlaste seas sündimas olevale ohtlikule suunale, Ei tohi lasta seda suunda küpseda ja areneda.

Esildis politseidepartemangule 13. jaan. 1893. a., nr. 10.

Eesti elanikkond on vene ideoloogide ja vene võimu alati armastanud - nõnda on kinnitanud kõikide aegade vene satraabid

Teade, et piiskop määratakse eesti soost vaimulikude seast, on Reveli ja Eesti maakoguduste elanike hulgas kiiresti levinud ja sünnitanud kohalikus vene seltskonnas arutlusi, milledele pean tarvilikuks anda omapoolne hinnang.

On räägitud nagu suhtuksid eesti päritoluga õigeusu vaimulikud oma vene ametivendadesse vaenu ja usaldamatusega ja seetõttu ei toovad eestlase määramine piiskopiks, olgu et koguni mitte iseseisvaks, vaid üksnes Riia vikaariks, kaasa mitte ühtekoondumist ja rahvatõugude omavahelise vaenu vaibumist, vaid koguni vastupidi - selle tulemuseks olevat see, et kohalike vaimulike seas kujunevat välja üksmeelne eesti partei, mis hakkavat üksmeelselt tegutsema oma vene vendade mahasurumisel. Veel on juttu tehtud, et kuulus eelseisvast määramisest olla kohalikes vene vaimulikes esile kutsunud sügava depressiooni, kuivõrd ka kõige teenekamatel nende seast tulevat sellisel korral loovutada oma ametipostid tulevase piiskopi mõttekaaslastele ja nemad kaotavad sel kombel igasuguse mõju kohaliku õigeusu kiriku käekäigule...

Aga kas annavad isikud, kes avaldavad või levitavad taolisi kuulusi - kartusi endale täpselt aru, kuivõrd on need kartused põhjendatud? Selles küsimuses pean võimalikuks kahelda ja veelgi enam - tuginedes isiklikele kogemustele pean võimalikuks kinnitada, et eesti elanikkonna separatismist kõnelemiseks puudub, Jumal tänatud, igasugune alus.

Püüe separatismile, s.t. enese teadlikule eraldamisele vene rahvast keele, usutunnistuse ja ametiasutuste kaudu, ilmneb siin nagu Poolaski üksnes vaid intelligentses, saksa soost rahvastikuosas ja nõnda kui Poolaski, on seesugune teadlik püüdlus lihttalupoegadest asukate massile ka minu valitseda kubermangus võõras. See, mis põgusal vaatlusel võib näida separatismi kohutava tunnusena, on üksnes vaid rahvamasside sunnitud irdumine, mida seniajani on hoolega toetatud. Viimase ajani on eestlased kõikjal, kus intelligentid klassid eluga kokku puutuvad; koolis, kohtus ja ametiasutustes, ikka ja alati, mõned harvad erandid välja arvata, üksnes sakslastega kokku puutunud. Aga mis võis seetõttu aset leida? Eesti maarahvas jäi võõraks valitsevate klasside püüdlustele, kuid arusaadavalt ei saanud tema ka taotleda lähenemist vene rahvale, kellest teda kunstlikult eemale kisti. Kogu eelneva ajaloolise elu laad on eestlaste iseloomus välja kujundanud kaks õige ebasümpaatset joont: äärmise kangekaelsuse ja määratu umbusu kõikide vastu. Kuid sellegi poolest, milline on olnud eesti sugu elanikkonna suhtumine tõelise valitsuse esimestesse sammudesse, mis suunatud selle ala liitmisele Venemaaga?

Koolivalitsuse esimesed sammud koolides vene õppekeele sisseseadmisel on enesega kaasa toonud niivõrd hulgaliselt talupoegade palvekirju, et olemasolevad luterlikud maakoolid asendataks vene keele õpetamisega ministeeriumikoolidega, aga esiotsa ei jätku raha ega võimalusi neid taot-

lusi rahuldada. Esiolgu veel vähestes õigeusu kiriku kihelkonnakoolides õpivad kõrvuti õigeusklike vanemate lastega luterlastegi lapsed ja viimastein on paljudes kohtades esimestest rohkemgi. Kui mina läinud aastal tegin tsirkulaarse korralduse panna vallakirjutajaiks vene keelt tundvad isikud, siis see abinõu, mille vastalised küll rahvale koormavaks kuulutasid, leidis rahva toetust ja vastutulekut. Paljudes eesti kihelkondades on preestriteks määratud vene päritoluga isikud, kuid mitte kusagil ei ole märgata, et koguduse liikmed suhtuksid nendesse halvemini või väiksema usaldusega kui eesti päritoluga preestritesse. Selliste faktide olemasolles on raske kõnelda sellest, nagu eksisteeriks eesti soost elanikkonnas püüdlus separatismile.

Kiri püha Sinodi ülemprokurörile K.P. Pobedonostseville 18. veebr. 1887. a., nr. 81.

Kui rahvas võimu ei armasta, siis sisendavad armastust vene väed

... Kaheldamatult viivad seesugused jutud rahva meeleheitele, vene võimu võlvus ja usaldus selle võimu vastu lõövad kõikuma, liiatigi pole ülesärritatud närvid enam suutelised andlikult ja nurinata endistesse rasketesse piiridesse tagasi vaibuma nõnda et tulevikuski puudub pisemgi valguskiir ja revolutsioon, sedakord tõeline, pealegi veel meie valitsuse süül tekkinud revolutsioon, ongi valmis. Sakslased revolutsiooni sisuliselt ei karda. NAD TEAVAD SUUREPÄRASELT, ET VENE VÄED LÄMMATAVAD SELLE JUBA EOS. Kuid pärast seda ei ole ka reformid suutelised tagama valitsusele seesugust rahva usaldust, millise ta praegu on pälvinud.

Kiri V.K. Sablerile 17. veebr. 1887. a.

LÜHITEATEID

Tiit Madissoni kohus toimus 14. ja 15. mail Tallinnas ENSV Ülemkohtus. Teda süüdistati § 68 lg. 1 järgi ja karistati 4 aasta vabadusekaotusega range režiimiga parandusliku töö koloonias koos 2-aastase asumiseleaatmisega. Tema kohtuasja loodame avaldada järgmises numbris.

* * *

Juunikuu viimastel päevadel pandi üles Pärnus, Rannapargi ümbruses, loosungid:

"Vabadus vabadusvõitlejatele Mart Niklusele ja Veljo Kalepile!"

"Maha Karl Vaino!"

"Venelased välja!"

Samuti lasti loosungeid sanatooriumi seintele pulverisaatorist.

* * *

8. juunil 1981. a. teostati Eesti NSV Prokuratuuri korraldusel läbiotsimine Tallinna Botaanikaiaia töötaja Lembit Aasalo kodus ja töökohas.

Veljo Kalepi aadress on: Permi obl., Tšusovoi r-n, k. Vsesvjatskoje, asutus VS-389/35.

* * *

Niklus, Mardi ja Viktor Niitsoo aadress on: Permi obl. Tšusovoi r-n, k. Kutšino, asutus VS-389/36.

* * *

Tiit Madissoni aadress on: Permi obl. Tšusovoi r-n, asutus VS-389/37.

VLADIMIR KARASJOV-ORGUSSAARE JUUBELISÕN- NIPAEVARS

LISANDUSI

MÕTETE JA UUDISTE VABALE LEVIKULE EESTIS

XIII KOGU

1981

VLADIMIR KARASJOV-ORGUSSAARE JUUBELISÜN— NIPÄEVAKS

14. detsembril 1981. a. saab viiekümne aastaseks eesti kinorežissöör ja ühiskonnategelane Vladimir Karasjov-Orgussaar.

Ta sündis tehnik Jaan Orgussaare ja õmbleja Alexandra Orgussaare peres Tallinnas. Kooliteed alustas Tallinnas Kevade tänava koolis (end. Westholmi gümnaasium). Alates teisest klassist õppis Tallinnas vene õppekeelega 19. keskkoolis (mis tol ajal paiknes juudi gümnaasiumi hoones Karu tn.).

Saksa okupatsiooni ajal oli temal kui eestlasel keelatud õppida vene õppekeelega koolis ning seetõttu käis ta Tallinna 2. Keskkoolis (Reaal-koolis), sõja lõppedes aga taas vene koolis, seekord 32. Keskkoolis.

Neljakümnendate aastate lõpul, seoses tõsise haigestumisega soovitasid arstid talle kliimavahetust: koos emaga sõitsid nad Siberisse (Anževo-Sudžensk, Tomsk). Haigevoodist lõpetas V. Orgussaar keskkooli, astus Tomski ülikooli (vene keel ja kirjandus), kus õppis ühe aasta.

Abielludes T. Karasjovaga (abielu ei kestnud küll kaua) võttis V. Orgussaar abikaasa nime - V. Karasjov.

Paranemisel suundus ta Moskvasse, kus asus Üleliidulisse Riiklikku Kineematograafia Instituuti (VGIK) kinoteaduse teaduskonda, mille lõpetamisel loobus aga diplomi kaitsmisest ning asus elama Tallinnasse. Instituudis õppimise ajal oli V. Karasjov loominguiliselt aktiivne, mitmete instituudisestse ürituste organiseerija, paljude lavastuste lavastaja.

Tallinna aastail jõudis V. Karasjov-Orgussaar umbes pooleteise aastakümne jooksul jätta sügava jälje eesti filmikunsti.

Tähelepanuväärne on ta panus dokumentaalfilmi varasalve. Esimeseks filmiks (kavandatud triloogia algus) oli V. Kingissepa-teemaline "Eelkäija" (tegelik nimetus "Inimene ajaloo mängukannina"), mis oli uueks sõnaks filmikunsti ning pälvis tunnustust nii kohalike kui ka üleliiduliste ja isegi välismaa spetsialistide poolt. Film on loodud üksikute staatiliste fotode alusel, on aga terviklikult erakordselt dünaamiline ning kaasahaarav. Juba siit algas V. Karasjovi koostöö tema filmide helilooja V. Tormisega.

Teiseks filmiks selles tsüklis oli "Pööripäev", pühendatud Nõukogude võimuhaaramisele Eestis (tegelikuks nimeks oli teosel "Inimmassid ajaloo mängukannina"). Film ilmus ekraanile 1968. a. sügisel ning vapustas vaatajat otsese analoogiaga mõni kuu enne seda toimunud Nõukogude vägede sissetungiga Tšehhoslovakkiasse.

Järgnes "Komandarm", film armeekomandör August Korgist (tegelik nimetus "Stalin ja tema ohver"), kus tegevus toimub Moskva Punasel väljakul 1. mai paraadil ja on kompositsiooniliselt üles ehitatud tribüünil asuva Stalini ning paraadi komandör Korgi (Stalini terrori ühe esimese ohvri) konfrontatsioonil.

Suhteliselt nõrgem oli ehk dokumentaalfilm "Uued ajad" (pühendatud nõukogude võimu esimestele kuudele Eestis), kuigi ka siin leidub publitsistiliselt huvitavaid lõike.

Järgneb hiigeltöö - Eessaare Aadu (J. Anveldi) romaani "Lindpriid" aine-

tel loodud neljaosaline (ligi neli tundi kestev) film (kus ühe osatäitjana on kaastegev ka V. Tormis). Kahtlematult oli see film eesti filmikunsti üheks tippsaavutuseks ning igati Euroopa filmikunsti tasemel.

Ajendiks selle filmi tegemisel oli asjaolu, et režissööri arvates oli veel enne prantsuse eksistentsialiste selle voolu rajajaks Eessaare Aadu, filmi tegemisel aga oli lavastajale abiks selle autori "punane päritolu".

Filmi läbivaatusel (neid oli vägagi palju) ja nendele järgnevatel aruteludel anti teosele Eesti kultuuritegelaste poolt erakordselt kõrge hinnang; ka ametifunktsionääride poolt oli heakskiit üldine.

Vastu hakkasid aga "parteiveteranid" eesotsas Alma Vaarmanniga, kes väitsid, et (filmi tegevus toimub 1920. a. keskel) tegelikult "kõik ei olnud nii, et film on masendav, lootusetu, pessimistlik jne." ...

Film keelatigi ning anti käsk tema ümbertegemiseks (mille autor hiljem ka teostas) ning seejärel algvariandi hävitamiseks. Hävitamise asemel aga õnnestus V. Karasjovil üks koopia TV-majast välja viia ning paigutada ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku ülesehituse Keskarhiivi.

Viimase Eestis valminud filmina mainitagu "Sepikoda" - dokumentaal-filmi endisest Krulli masinaehitustehasest kui parteikaadri sepikojast: siit võrsusid parteifunktsionäärid Kalininist kuni julgeolekuorganite kaudu parteitööle suundunud Nikolai Johansoniga. Näiliselt truualamlik kinoteos peegeldab tegelikult vapustavalt tegeliku olukorda okupeeritud Eestis. Film sai Tbilisis toimunud televisioonifilmide festivalil kõrge auhinna.

Lisaks otsele filmitööle esines V. Karasjov paljude loengutega ning oli eesti lugejaskonnas tuntud andeka publitsistina: tema paljud kirjutised ajakirjanduses (eelkõige "Sirbis ja Vasaras" ja "Nõukogude Õpetajas") äratasid kinopubliku tähelepanu. Selle tegevuse eest kuulus temale ka üks "Sirbi ja Vasara" parimatele kaastöötajatele määratud aastapreemiast. Ühe preemiast sai ta ka ENSV Kinoliidult parima publitsistina.

V. Karasjov oli valitud ENSV Kinoliidu juhatusse ning ka NSVL Kinoliidu Kongressi delegaadiks.

Pärast kongressi lõppu sõitis grupp kinotöötajaid Moskvast Prantsusmaale, Nizza kinofestivalile (1976. a. kevadel), kus V. Karasjov palus Prantsusmaal poliitilist varjupaika.

Järgnes rohkem kui neljaaastane võitlus perekonna (abikaasa - tuntud näitleja Ene Rämmeld ning poeg Tarahh Karasjov) väljasõiduloa eest, mis nõudis mehisust, energiat, järjekindlust. 1981. a. alguseks oli seegi eesmärk saavutatud.

Ka Pariisi aastail on V. Karasjov-Orgussaar olnud endiselt aktiivne ning tegev.

Mainigem tema osa Pariisis toimunud suure A.H. Tammsaare näituse organiseerimisel ning muudki tegevust, mis ei ole jäänud märkamatuks ka kodumaal.

V. Karasjov-Orgussaare erakordne töökus ja andekus, tema keelteoskus ning karsked eluviisid on alati äratanud lugupidamist teda ümbritsevas keskkonnas. Soovime ka edaspidiseks palju jõudu, tervist ning loomingulisi saavutusi!

VIKTOR NIITSSO KOHTUOTSUS

Kriminaalasi nr. 1-1/25 1981. a.

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi nimel

24. aprillil 1981. a. Eesti NSV Ülemkohtu kriminaalasjade kohtukolleegium koosseisus:

eesistuja - Tooming
rahvakaasistujad - Lauter ja Luhtonen
sekretäri Põderi juuresolekul
prokurör Kessleri
kaitsja Kägi osavõtul

arutas avalikul kohtuistungil Tallinna linnas NIITSOO, Viktor Nikolai p., sünd. 1952. a. Eesti NSV-s Kingissepa linnas, eestlane, NSVL kodanik, kesk-eriharidusega, parteitu, vallaline, töötab vanemtehnikuna ENSV Riikliku Ehituskomitee Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimise Instituudi Tartu sektoris, elas Tartu linnas, Aardla tän. 3, varm karistamata - süüdistusaja Eesti NSV KrK § 68 lg. 1 järgi.

Kohtukolleegium

t u v a s t a s :

N i i t s o o s ü ü on kindlaks tehtud selles, et ta nõukogude võimu õõnestamise ja nõrgendamise eesmärgil levitas korduvalt suulises vormis nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavaid laimavaid väljamõeldisi ja hoidis levitamise sihil samasisuliselt kirjutisi.

Nii Niitsoo 16. aprillil 1980. a. Tartus Noortemaja "Sõprus" kohvikus korraldatud õhtul levitas osavõtjate hulgas laimavaid väljamõeldisi Nõukogude riigi ja ühiskonna kohta, kutsus üles vägivaldsele kommunistide suhtes ja nõukogude võimu kukutamisele ning kodanliku korra kehtestamisele Eestis.

Niitsoo 22. otobril 1980. a. oma töökohas Eesti NSV Riikliku Ehituskomitee Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimise Instituudi Tartu sektoris levitas telefonikõnes teiste isikute juuresolekul väljamõeldud ja moonutatud andmeid ühiskonnavastaste väljaastumiste toimumise kohta Tartu linnas. Peale selle Niitsoo hoidis levitamise eesmärgil Tartus oma töökohas masin kirjas kirjutisi: "Suur mäng Afganistanis" ja "Nõuanna Läänele ülima ohu tunnil" ning kahte magnetofonilinti Rootsi raadio ja Münchenis asuva raadiojaama "Vabadus" eestikeelsete saadete lindistusi 1980. aastast, milledes sisalduvad nõukogude riiklikku ja ühiskondlikku korda halvustavad laimavad väljamõeldised. Seega Niitsoo pani toime kuriteo, mis kvalifitseeritav Eesti NSV KrK § 68 lg. 1 järgi.

Niitsoo end Nõukogude-vastases agitatsioonis ja propagandas süüdi ei tunnistanud ja väidab, et ta 16. aprillil 1980. a. Tartus Noortemaja "Sõprus" kohvikus väljendus küll ebasobivalt komsomolitõõtjate suhtes ja hoi-

dis mõningaid kirjalikke materjale oma töökohas ja kodus, kuid ei teinud seda nende levitamise sihil.

Kohtukolleegium leiab, et Niitsoo süü talle inkrimineeritud kuriteo toimepanemises on tõendamisest leidnud tunnistajate Plato, Kallioni, Eesmaa, Raiki, Salmistu, Illaku, Kanguri jt. seletustega, asitõendite võetuse protokollidega (I k. 196-197), asitõendite vaatlusprotokollidega (I köide lk. 155-169, 170-193) jt. kriminaalasja materjalidega.

Nii tunnistajate Plato, Kallioni, Illaku jt. seletustest nähtub, et Niitsoo Tartu Noortemaja "Sõprus" kohvikus levitas õhtust osavõtjate hulgas laimavaid väljamõeldisi Nõukogude riigikorra ja ühiskonna suhtes. Niitsoo kasutas ebasündaheid ja solvavaid väljendeid kommunistide kohta, kutsus üles võitlusele nõukogude võimu vastu selle asendamiseks ja vägivalda kasutamiseks selle juures.

Tunnistaja Kanguri seletuste kohaselt Niitsoo 1980. a. oktoobri keskel oma töökohas Tartus telefoni teel levitas kaastõetajate juuresolekul väljamõeldisi, nagu oleks Tartus toimunud noorukite ühiskonnavastaseid väljaastumisi, millest osavõtjaid vahistati. Kriminaalasja materjalidest (III k. lk. 228-229) nähtub, et 24. oktoobril 1980. a. välismaistes nõukogude vaenulikes raadiosaadetes oli edasi antud ülalmärgitud väljamõeldud informatsioon noorukite väljaastumiste kohta Tartu linnas. Nagu nähtub (III k. lk. 221) Tartu Linna Siseasjade osakonna õiendist, ei ole 1980. a. oktoobrikuus ülalmärgitud noorukite väljaastumisi Tartu linnas aset leidnud.

Niitsoo poolt nõukogude ühiskondlikku korda halvustavate, laimavate kirjutiste ja magnetofonilintide hoidmine levitamise sihil on kindlaks tehtud nende leidmise faktiga (I k. lk. 136-159) Niitsoo töökohalt, kus neile juurdepääs oli paljudel isikutel.

Niitsoo ka ise kohtuistungil võttis õigeaks, et tal oli Tartu Noortemajas "Sõprus" kohvikus intsident 16. aprillil 1980. a. õhtul ning telefonikõne 22. okt 1980. a. oma töökohast tunnistaja Kanguri juuresolekul. Samuti Niitsoo võttis õigeaks, et hoidis oma töökohas kirjutisi "Suur mäng Afganistanis" jt. ning ühte magnetofonilinti.

Niitsoo ülalmärgitud tegude nõukogude-vastast tahtlust tõendab nõukogude ühiskondlikku ja riiklikku korda laimavate halvustavate väljamõeldiste levitamise iseloom, nende korduvus peale seda, kui Niitsood 1979. a. hoiatati sellise tegevuse jätkamise eest vastavate ametiisikute poolt, samuti tunnistaja Kulasalu seletused nii eel- kui ka kohtulikul uurimisel, et Niitsoo oma töökaaslaste hulgas väljendus nõukogude ühiskondlikku korda laimavalt.

Seega on kindlaks tehtud, et Niitsoo tegeles 1980. a. jooksul korduvalt nõukogudevastase agitatsiooni ja propagandaga suuliselt, hoidis levitamise sihil samal eesmärgil mõningaid kirjalikke dokumente ja magnetofonilinte, millise tegevuse eest ta kuulub karistamisele.

Karistuse mõistmisel kohtukolleegium võtab arvesse toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikku astet, aga samuti Niitsoo isiksust iseloomustavaid asjaolusid, et ta varem on kohtulikult karistamata ja töökohtadelt iseloomustatakse teda korraliku töötajana.

Juhindudes Eesti NSV KrPK § 262 ja 263 kohtukolleegium

otsustas:

süüdi mõista Niitsoo, Viktor Nikolai p. Eesti NSV KrK § 68 lg. 1 järgi ja teda karistada (2) kahe aastase vabadusekaotusega range režiimiga paranduslike tööde koloonias ühes asumisele saatmisega (2) kaheks aastaks.

Tökend-vahi all pidamine Niitsoo, Viktor Nikolai p. kohta jätta muutmata.

Karistuse kandmise aja alguseks Niitsoo, Viktor Nikolai p. lugeda 4. detsember 1980. a.

Asitõendid: kirjutusmasin "Olympia" nr. 51754120 vastavalt Eesti NSV KrK § 33 konfiskeerida.

Kohtuotsus on lõplik, kassatsioonikorras edasikaebamisele ja protestimisele ei kuulu.

Eesistuja /allkiri/

Rahvakaasistujad /allkirjad/

Õige k. /allkiri/

/pitsat/

TIIT MADISSONI JA VIKTOR NIITSOO AVALDUS

NSV Liidu valitsusele

Avaldus

Täna, 23. aug., möödub 42 aastat NSV Liidu ja Saksa riigi vahelise sõpruse- ja koostöölepingu allakirjutamisest. Teatavasti kuulus selle juurde ka salajane lisaprotokoll, mille järgi Ida-Euroopa jagati kahe suurriigi vahel mõjusfäärideks. See häbiväärne salatehing otsustas ka kolme Balti suveräänse vabariigi, Eesti, Läti ja Leedu saatuse.

Täna, 23. aug., möödub kaks aastat 45 Eesti, Läti ja Leedu kodaniku märgukirja avaldamisest, mis oli adresseeritud NSV Liidu, Saksa FV, Saksa DV ja Atlandi Hartaga liitunud riikide valitsustele ning ÜRO peasekretärile. See kiri on ajakirjanduse kaudu saanud tuntuks "Balti apelli" ehk "Balti Harta" nime all. Tuletame meelde, et mainitud märgukirjas juhitakse tähelepanu 23. aug. 1939. a. lepingu salaprotokollist tulenenud tagajärgede likvideerimisele.

Kahjutundega peame märkima, et NSVL valitsuse poolt pole mainitud kirjas loetletud ettepanekutele seni avaldatud mingit positiivset tähelepanu, kuigi nende ettepanekute elluviimine aitaks suuresti tõsta NSV Liidu prestiiži maailma avalikkuse silmis ning oleks seega poliitiliselt positiivseks sammuks. Samuti ei ole nõukogude informatsiooniallikate kaudu avaldatud ametlikku valitsuse teadaannet, kus oleks ümber lükatud fakt eelpoolmainitud lisaprotokollis olemasolust ja sellest tulenevalt kuulutatud "45 kodaniku märgukiri" laimavaks ja riigikorda ohustavaks dokumendiks.

Käesolevaga meie, eesti rahvusest poliitvangid, teatame ametlikult, et ühineme tingimusteta 23. aug, 1979. a. "45 märgukirjaga" ja kiidame heaks kõik mainitud kirjas avaldatud ettepanekud.

Tiit Madisson

Viktor Niitsoo

Perm, 23. august 1981. a.

RÜNNO VISSAKU LUGU

1981. a. oktoobri algul ilmus TRÜ teadetetahvlile rektor A. Koobi järjekordne käskkiri 06.10.81. a.-st nr. 1069-8, § 2, milles eksmatrikuleeritakse ajalooteaduskonna ajaloo-osakonna II kursuse üliõpilane Rünno Vissak, arvates 1. okt. 81. a. õppedistsipliini korduva rikkumise ja ebaväärika käitumise eest. Veel üks üliõpilane oli nõukogude ideoloogia jäikade rataste vahele jäänud.

Läheme asjas veidi tagasi ning püüame kiirpilgul seda "lugu" veidi jälgida.

Asi sai alguse 1981. a. aprillis, kui R. Vissak naases Vologdast Jüri Kuke matustelt. Koheselt nõudis administratsioon seletuskirja, algul puudumise kohta, hiljem juba konkreetselt Jüri Kuke matuste kohta. Rünno Vissak käis neljal korral rektoriga "vestlemas", kirjutas puudumiste kohta seletuskirju. A. Koop nõudis tema "suhtumist", ähvardas ülikoolist välja visata. Seekord lõppes asi siiski vaid valju noomitusega (arvatavasti tänu R. Vissaku vanemate sekkumisele).

"Lugu" jätkus sama aasta septembris. R. Vissak ja tema kolm tuttavat (Tunne Kelam, Tõnis Arro ja Ants Tomson) otsustasid külastada oma Leedus elavaid tuttavaid. 10. septembril võeti matk ette. Šiluva külas peatas neid miilits ning nõudis dokumente. Kuna osadel olid asjad jäänud lähedal asuvasse linna, siis suruti kõik masinasse ning sõidutati dokumentide järele. Kohapeal teostasid miilitsatõttajad ebaseadusliku läbiotsimise, hiljem ka ülekuulamise. Kõige tipuks mõistis Raseiniai linna kohus pärast poolepäevast kinnipidamist kõik veel 4-ööpäevaks aresti "miilitsale mittekuuletumise eest".

Järgmise päeva hommikul pärast Tartusse naasmist kutsuti R. Vissak RJK Tartu osakonda "vestlusele". "Vestlejaks" oli kapten V. Kozlov, kes "võttis läbi" kogu R. Vissaku senise elukäigu. Lõpuks nõudis kolme seletuskirja: Leedus käimise kohta, Jüri Kuke matuste kohta ja Tartu 2. KK, kus R. Vissak omal ajal õppis, kunagise almanahhi kohta. Nimeliselt tundis V. Kozlov eriti huvi Enn Tarto, Viktor Niitsoo ja Arvo Pesti kohta. Saanud seletuskirjad kätte, käskis V. Kozlov R. Vissakul endale tingimata helistada. Peagi ilmus eksmatrikuleerimiskäskkiri. Nüüd kohtus V. Kozlov R. Vissakuga uuesti, tundis huvi tema "edasiste plaanide" vastu. R. Vissak keeldus lahkelt pakutud abist tema elu korraldada.

Samal ajal koostasid R. Vissaku ülikoolikaaslased kirja Kõrgema- ja

Keskerihariduse ministrite (komsomolikoosoleku protokollis vormis), kus oli avaldatud kahtlust ennatliku otsuse puhul. Kirja all seisis 75 allkirja. Ministeeriumi vastus oli trafaretne: "asi" on õige!

Nii jäigi TRÜ ühe mõtleva üliõpilase võrra vähemaks. Ei tea, kes on järgmine?

AVALIK KIRI JAAN KAPLINSKILE

Mitte ühe rahva väikus, vaid tema naabrite suurus ja agressiivsus võib saada õnnetuseks.

Armas Jaan,

täna Sind Su kirja eest, (vt. "Kodumaa" nr. 33, 19.8.1981) mis mind väga üllatas, sest me pole ju varem kirjavahetuses olnud. Ei kohtunud me ka suvel, kui viimati Tallinnas käisin, sest olid juba tollal maale sõitnud ja välismaalasi Tallinnast ilma eriloata kaugemale ei lasta, nagu Sullegi teada. Ma ei tea, kas Sul on sisemine või väline vajadus olnud sulle haaramiseks, kuid ma panen tähele, et Sul on tõsine mure nii terve maailma kui ka meie väikese rahva saatuse pärast. Selle tõttu tahan ma Sulle mõne reaga vastata ja ma loodan, et see kiri Sinuni jõuab vaatamata sellele, et nõukogude postil ja tollil on teatavaid ülesandeid ka mõttevahetuse osas.

Võidurelvastumine

Sa keskendud oma kirjas paarile teemale, mis ilmselt Su mõtteid on viimase ajal hõivanud. Võidurelvastumine on muidugi küsimus, mille osas igal mõtleval ja tundval inimesel tekib vajadus seisukohta võtta. Neid ridu kirjutades koondab Nõukogude Liit ajaloos ennenägematult suuri laevastikuüksusi Läänemerele ning Lõuna-Baltikumis ja Valgevenes toimunud suurimad sõjalised manöövrid pärast Teist Maailmasõda. Nõukogude väeüksused harjutavad meredessantide Leedu rannikule. Mulle paistab, et see ei saa ainult defensiivne harjutus olla, sest vaevalt tahaksid nõukogude väed sõjaoludes oma rannikule tungida. Ja siis jääb üle ju ainult kellegi teise rannik. Kui Sa siin Rootsisis elaksid, oleks Sul võibolla niisama põhjust rahutust tunda, nagu on seda minul praegu.

Neutronpomm

Palju on räägitud ka neutronpommist, mis olevat ennenähtamatult julm relv, kuna ta tapab inimesed, materiaalsed väärtused aga jäävad puudutamata. Eriti nõukogude ajakirjandus on sellisest julmusest vapustatud - kuigi mulle tundub, et nende omad relvad, mis teevad maatasa nii ehitused kui inimesed, pole just suurt sümpaatsemad. Kas sellisel võrdlusel mingit mõtet on, see on muidugi iseasi, sest kui asjad nii kaugele on jõudnud, et erinevate pommide - või õigemini nende peremeeste - hävi-

tustöö tõhusust tuleks võrrelda, siis pole meie kumbki vist enam võrdlemas.

Mis muidu neutronpommi puutub, siis on selle vajadust ju põhjendatud N. Liidu ja tema liitlaste tohtu tankiarmeeaga. Nagu Sa võibolla tead - teil selliseid andmeid küll napilt avaldatakse - on N. Liidul ja tema liitlastel Ida-Euroopas kokku umbes 22.000 tanki, mis ei saa ju kuidagi olla mingi defensiivse poliitika ilming, sest tank on ju põhiliselt rünnakurelv. Kaitseks aitaks palju väiksemastki tankide arvust. Sel tankiarmeel ei saa - pääle sisepoliitiliste vajaduste - olla mingit muud eesmärki, kui vajaduse korral Lääne-Euroopa ründamine. Neutronpomm on ettenähtud selle ohu neutraliseerimiseks.

Kui tahame olla sõna tõelises tähenduses radikaalid, siis tuleks meil tungida nähtuste juurteni ja otsida põhjusi säält. Varssavi liidu tankiarmee on tekitanud vajaduse neutronpommi tootmiseks nagu on venelaste SS-20 raketid tekitanud vajaduse nn. eurorakettide tootmiseks ja paigutamiseks Lääne-Euroopasse. Võidurelvastumise lõpetamine on ülesanne, mis on üks olulisemaid maailma tulevikuks. Eriti suurriikide haritlastel oleks selles vallas tähtis ülesanne: mõjutada oma valitsusi, et nad suhtuksid positiivselt tõelisse desarmeermisega. Soovin Sullegi jõudu selles töös Nõukogude Liidu valitsuse osas.

Nõukogude Liit ja arengumaad

On loomulik, et võidurelvastumine teeb meid murelikeks, sest ta sööb uskumatul määral inimkonna majanduslikke resursse, inimlikku tööd ja vaimset energiat, mida läheks vaja meie planeedi (nagu teil mõnikord üteldakse) mitmesuguste probleemide lahendamiseks. Meenutagem ainult seda, et relvastumise summadega olevat võimalik terve maailma elanikkonda rahuldavalt toita. Kuigi me pole süüdi kolmanda maailma inimeste kannatustes, oleme püüdnud arengumaid aidata nii tehnoloogilise kui ka humanitaarse abiga, Seda oleme teinud põhiliselt kristlikust ligimesearmastusest, tundest, et teiste inimeste kannatused puudutavad moraalselt ka meid.

Sellepärast on meile olnud tõeliseks vapustuseks Nõukogude Liidu küniliine suhtumine arengumaade inimeste kannatustesse; on ju suur silmakirjalikkus väita, et arengumaade probleemid, haigusepideemiad, nälg, viljaikaldused, kivuis jne. oleksid ainult kapitalistide ja imperialistide süü ja et selle tõttu oleks ainult lääne kohustus abi anda. Mitteabistamist oleks vist siiski ausam põhjendada sellega, et Nõukogude Liit pole veel tänapäevalgi suuteline üksi oma elanikkonda rahuldavalt toitma põllumajanduse kollektiviseerimise tõttu, mille tulemused on üldtuntud. Tegelik hind inimeludes ja kannatustes on aga tänini veel teadmata - nii Eestis kui ka Venemaal.

On loomulik, et Sinu taoline tundja ja mõtleja inimene on kolmanda maailma probleemide pärast mures, samuti ka mures nende kuulutamata sõdade pärast, mida mitmel pool peetakse. Ongi väga murelik nähtus, et noortes riikides, kes on alles saavutanud iseseisvuse, toimub pidevalt väljaspoolt juhitud poliitilist kihutust ja ässitust. Kui se töö, mida ju võiks ka misjonitööks nimetada, toimuks ainult rahulike meetmete abil, poleks asi nii hull. Erilist muret tekitab meis aga asjaolu, et kolmanda maailma poliitilise mõttevahetuse tähtsaimaks vahendiks on kujunenud

tapariist nimega Kalašnikov. Ja kuigi rahvusvahelise relvaäri teed on pikad ja keerulised, ei saa me tõrjuda meelest mõtet, et Nõukogude Liidul on ka omad huvid mängus.

Olen lugenud, et umbes kaks kolmandikku neist relvadest, mida kolmanda maailma riikidesse - mitte üksnes riikidele - müüakse, on pärit Nõukogude Liidust. Et neid relvi tarvitama õpetada, on N. Liidul lisaks vaja saata asjatundjaid, kes tapatõõs näpunäiteid annavad. Kus olukord on delikaatsem, asendavad venelasi ida-sakslased või kuubalased. Kui Ameerika Ühendriigid nii talitavad, siis nimetatakse seda imperialismiks - Nõukogude Liit annab ju oma jutu järgi ainult vennalikku abi. Tihtipeale isegi vastu rahvaste tahtmist.

Sa kirjutad ka sellest, kuidas kriisiolukordades pöördutakse primitiivsete maailmamudelite poole, mida kehistavat maailma nägemine Hää ja Kurja võitlusväljana. See problemaatika on arvatavasti universaalne teema kõikides usundites. Ma pole teoloog ega usundite uurija, kuid mul on intuiitivne tunne, et see peegeldab inimese enda sees loomupäraselt esinevaid jõude, ühelt poolt hävitamis- ja tapakirge, teiselt poolt püüdlust mingi kõrgema, kõlbeliselt täiuslikuma eluvormi poole. Hää ja Kurja omavaheline võitlus toimub ilmselt inimese enda sees, kuid selle võitluse tagajärjed peegelduvad inimeste vahelistes ja lõpuks ka riikide vahelistes suhetes. Läänemaise, kristlikule moraalile toetuva mõtlemisviisi põhiline maksimum on lõpuks siiski kristliku ligimesearmastuse oma: ära tee oma ligimesele seda, mida sa ei taha, et ta sinule teeks. Selle mõtte väärtust ei kahan- da sugugi see, et alati leidub inimesi, kes selle järgi ei käitu.

Marksismi-leninismi ideoloogiline pankrot

Rangelt dualistlikest maailmavaadetest on tänapäeval kahtlemata mark- sism-leninism mõjuvõimsaim, kuigi ta tegelik poolehoid on tänini mõõtma- ta. Ka marksismi-leninismi mütoloogias on Kurjale leitud kehistus, imperia- lism, mille vastu pidevat ristsõda peab ainuõige õpetus - kommunism. Sellised must-valged maailmamudelid on tõepoolest primitiivsed ja tagur- likud - mõelgem vaid õpetusele kahest antagonistlikust klassist või aru- saamale "kahest diametraalselt vastandlikust süsteemist".

Selle mõtteviisi primitiivsus, tagurlikkus ja tegelikkusele mittevastavus on meile kõige selgemini praegu nähtaval Poolas, kus marksim-leninism on läinud täielikku ideoloogilisse pankrotti. Praegu kardame meie seda, et Nõuk. Liidu kompartei tahab oma nurja läinud misjonitööd teiste, sõja- liste vahenditega täiendada. Et selline võimalus tõepoolest olemas on, tuleneb päämiselt sellest, et marksismi-leninismi moraalikäsitlus on ranges- ti klassiselooga: pole mingit Hääd ega Kurja, mis oleksid klassidest sõltumatud ja klassivahekordadest üle: on ainult "proletariaadi huvid", mis on õigluse ja moraali aluseks. Neid huve võidakse jälle juhtivate ideo- loogide poolt suvaliselt kääntada ja väänata - kes aga pole nende huvide poolt, on Kurjast ja Kurja vastu on lubatud kõigi vahenditega võidelda. Sellega läheneb kommunism väga omaaegsete jesuiitide mõtlemisviisile (mis ju polnud sugugi kristlik): eesmärk pühitseb abinõu.

Kuna marksim-leninism on kuulutanud ennast ainukeseks teadslikuks ja objektiivselt õigeks maailmavaateks, on ta paratamatult seotud ka oma aate levitamisega, misjonitõuga. Teisiti ei saa ju ollagi: kui sa oled

leidnud objektiivse tõe, siis on ju loogiline järeldus, et kõik teised on objektiivselt eksinud. Et neid kitsalt teelt eksinuid Kurja käest päästa ja marksismi-leninismi ainuõige tõe valgustada, selleks läheb ju vaja nii tanke, Kalašnikove kui ka jutlustajaid ja misjonäre.

Et Moskvas ja mujal N. Liidus selle usu misjonäre koolitatakse, pole saladus kellelegi, kindlasti mitte ka Sinule, kuigi Sa ilmses inspiratsioonihoo oled selle mainimata jätnud. Omamoodi väike paradoks on ju seegi, et Sa misjonitöö kritiseerimiseks oled valinud just ajalehe "Kodumaa", mis tasuta ja tellimata käib siin mitmetele inimestele, kes seda üldse nähagi ei tahaks.

Kuidas laiendada kultuurivahetust?

Kodumaised küsimused olid Su kirja teiseks peateemaks. Tore oli kuulda, et Sullegi Kangro uus raamat "Arbujad" meeldis. Nagu on teada, on see raamat isegi postiteel Eestisse jõudnud, mis pole ju eriti tavaline nähtus. Nõukogude võimude üldine hoiak meie kultuurisaavutuste suhtes on ju leebelt öeldes tõrjuv ja pole olnud märgata, et Sinu mainitud VEKSA ühing oleks siamaani tahtnud kultuurisidemeid selles suunas arendada. Välismaal elavate - või surnud - eesti kirjanike tööd on tänapäevani Eestis üldsuse hulgas tegelikult tundmatud - tõik, milles väliseestlasi küll süüdistada ei saa. Ma usun, et nii kodu- kui ka väliseestlased oleksid siiralt rõõmsad, kui kultuurivahetus selles suunas laieneks ja eestlased kodumaal saaksid välis-eesti kirjandusega takistusteta ja põhjalikult tutvuda. Kas ei saaks näiteks Sina Kirjanike Liidus algatust teha, et korraldataks vähemalt üks väliseesti kirjanduse näitus, mis Eestis ringi rändaks?

Väikerahvaste saatusest

Assimileerimise küsimused on Sulle - nagu on laialt teada - väga südame- lähedased ja Sa oled üks neist, kes oled oma kirjatöodes paljude väikeste, kadumisoos olevate rahvaste olemasoluõiguse eest välja astunud. Tõepoolest, mitmed väikesed rahvad ja kultuurid on pidevas ohus, mille põhjuseks on suurte rahvaste kummaline veendumus oma paremusest. Ma ei tea, kuidas kõlaks vene keeles ameerika väljendus "Big is beautiful", kuid seda-laadi mõtlemisviisi esineb nii läänes kui ka idas.

Ma olen Sinuga ühel arvamusel ka selles, et baskidel, kümbridel, bretoonlastel ja korsiklastel on põhjust meie kadeda olla. Meil on ju olnud oma riik, mis on ühe rahva poliitilise eneseteostuse haripunkt ja mille olemasolu ajalooline fakt on tänapäevalgi meie rahva eneseteadvusele ja - arvestades Stalini poliitikaga kolmekümnendail aastail - võibolla isegi füüsilisele olemasolule tohutult tähtis tegur.

Selle meie oma riigi hävitas Nõukogude Liit. Nii ahvatlev kui võrdluste tegemine ka ei oleks, pole see siiski kahjuks eriti tõhus viis meie rahva olukorra tõstmiseks - just nagu tõuseks meie rahva hääolu ainult selle tõttu, et kedagi teist võibolla veelgi rohkem rõhutakse. On muidugi loomulik, et me tunneme solidaarsust teiste rõhutatud rahvaste vastu ja me oleme loomulikult tänulikud, kui meid ka keegi mäletab, kuid on siiski vist nii, et meie neid ja nemad meid suurt aidata ei saa. On iga rahva oma asi oma rõhujate vastu võidelda.

Sel sügisel läks Eestis mitu tuhat väikest eestlast kooli, kus vene keele õppimine algab juba esimese klassi sügissemestrist. Varem algas see kevadsemestrist ja veelgi varem alles teisest klassist. Samal ajal tahetakse vene keelt tuua ka lasteaedadesse. Meie oma riigis oli vene keele õppimine vabatahtlik ja ta oli võrdne teiste võõrkeeltega, mida ta ju eestlaste jaoks ikkagi on. Kas on selline areng progress? Kas ei kummita kusagil Pobedonostsevi ja Katkovi varjud? Või, nagu isegi Stalin nentis NKP(b) XVI parteikongressile 27.6.1930:

"Ei saa olla kahtlustki selles, et see kõrvale kaldumine rahvusküsimuses, mis päälegi maskeeritakse internatsionalismi maskiga ja Lenini nimega, et see poleks suurvene šovinismi kõige lihvitum ja sellepärast kõige hädaohtlikum vorm."

Kultuuritegelaste protest

Et teid nelikümmend kultuuritegelast oli, kes mullu ilmsete rahvuspoliitiliste väärnähtuste vastu protesteerisite, oli rõõmustav uudis, sest see näitas, et ka eesti rahva pärast sõda üleskasvanud generatsioon tahab ja julgeb oma keele ja kultuuri õigusi kaitsta. Kui suurt julgust see teilt kõigilt nõudis, seda tead Sina ise palju paremini kui mina. Kuigi on teada, et teie kirja Eestis palju levitati ja veelgi levitatakse, sai ta sõna otseses mõttes avalikuks siiski ainult läänes, sest võimude trükisõna eiras teid ju täielikult.

Avagem piirid inimestele ja ideedele

Meie maa geograafiline asend on tõepoolest raske - oma saar oleks vist kõige parem asukoht ühele väikesele rahvale, kes muud ei taha kui rahus elada. Sest mitte ühe rahva väiksus, vaid tema naabrite suurus ja agressiivsus on see, mis võib tema saatuse õnnetuks teha. Olen Sinuga ühel arvamusel, et meie asend ja kogemused kohustavad meid midagi tegema mustvalgete müütide levimise takistamiseks. Selleks on minu meelest olemas ainult üks, kuid seda tõhusam viis: avada piirid inimestele ja informatsioonile, nagu seda ette näeb nii Helsingi kokkulepe kui ka ÜRO Inimõiguste deklaratsioon aastast 1948, mis eesti keeleski juba 1976. a. siin avaldati. Ainult sel teel on võimalus eelarvamusi kaotada ja anda inimestele endale võimalus ise luua pilt sellest, mis toimub säälpool ideoloogilist piiri. Vahest küll tundub, et nõukogude kodanikud ei tea, mis nende maal toimub ja tehakse - informatsioonibarjäär käib teie ühiskonnast läbi, võimud annavad rahvale teada, mis nende arvates vajalik on.

Nagu Nikolai I ajal

Meil on aga teada, et Nõukogude Liiduski on aktiivsed inimõiguslased nõudnud oma valitsuselt mainitud rahvusvaheliste dokumentide kohast käitumist, kuid siiani on tulemuseks olnud ainult N. Liidu vangilaagrite varustamine uue ja värske palgata tööjõuga. Paistabki, et igal põlvkonnal, kes Vene võimu all elab, tuleb selles vormis kroonule lõivu maksta.

Nikolai I ajast, mil liberalismist nakatatud "zapadnikud" saadeti kas Siberisse, läände või hullumajja, pole vist midagi olulist muutunud. Läänud

kevadel mõõdus sada aastat Aleksander II mõrvast. Sellele järgnenud poliitilise reaktsiooni tulemusil oli mh. uue politseiseaduse kehtestamine 1881. a. augustis, millega politseile anti vabad käed läbiotsimisteks ja inimeste administratiivses korras kinnipidemiseks. Sellest ajast algas Venemaa areng politseiiriigiks ja mulle paistabki, et sama reaktsioon ikka jätkub, sest Venemaa ehk Nõukogude Liit on tänapäeval poliitiliselt sama natsionalistlik, militaristlik, bürookraatlik ja tagurlik riik nagu ta oli enne revolutsiooni ja sada aastat tagasi.

Umbusk, kartus, armee glorifitseerimine

Et see nii tõepoolest on, selles pole õieti mingit kahtlust. Kõikidele Eestis käinud väliseestlastele ja teistelegi on võõrastav inimeste vaheline umbusklikkus ja ilmselt põhjendatud, kuid siiski neurootilisena mõjuv KGB kartus. Igasuguseid, peamiselt võõrast rahvusest mundrikandjaid pole ma kusagil elus nii palju näinud kui Tallinnas, mis oma välimuselt on selgesti okupeeritud linn. Armee glorifitseerimine ületab kõik senised saavutused - Hitleri Saksamaad, võibolla, arvesse võtmata.

Silmatorkavaid jooni Eestis on põhja- ja läänenaabriga võrreldes vaesus, üldine materiaalne lagunemine ja avalikus elus valitsev täielik topeltmoraal; teiset küljest sellele kõigele karjuvas vastuolus olev, otse hüperboolne, kramplikult ülepingutatud propaganda, mis püüab kogu aeg kõigest väest vastupidist tõendada. Kes võib Tallinnas ringi vaadata ja naermata kuulata juttu "parteist, meie ajastu kollektiivsest mõistusest" kes saavutab "grandioosseid edusamme"?

Kuid sellele vaatamata, kulla Jaan, ei väida keegi, et Nõukogude Liit oleks kõige halvem riik maailmas. Ei, on tõepoolest vaesemaid riike, on võibolla riike, kus veelgi jõhkramalt vähemusrahvaid assimileeritakse ja on võibolla isegi Glavlitist tagurlikumaid tsensuure. Vähe on aga riike, kes sõandavad oma sellist süsteemi teistele ajalooliseks eesmärgiks pakkuda ja ennast ilma mingi eneskriitikata kiita ja ülistada. Kuid, nagu juba öeldud, võrdlused meie rahva olukorda ei paranda, meie peame vaatama oma eesti rahva olevikku ja tegelikkust silmast silma ning lahendama need probleemid, mis meie elu raskendavad.

Kiri tikub nukruse poole, võibolla on maailma sündmused selles süüdi. Kuid me ei tohi meelt heita, sest just sellest algabki allakäik. Lääne-Saksa liidukantsler Helmut Schmidt nentis hiljaaegu, et sõjakartus on rahule ohtlik. Nii see tõepoolest ongi. Ma olen Helsingis ja Tallinnas vaadanud Moskva Kesktelevisiooni saateid ja mulle paistab, nagu oleks Kremli raudkadel mingisugune foobia näha ennast kogu aeg vaenlaste poolt ümbritsetuna. Nähtus on muidugi ajaloost tuttav: mitmed verised türannid on enne surma süümepeinadest hulluks läinud kartes, et nende kuriteod neile selles või teises ilmas kätte makstakse.

Viimane läks võibolla juba veidi stiilist välja; väikseid stiilist kõrvalekaldumisi panin ma küll tähele ka Sinu kirjas - just nagu kõneleks sääl keegi teine ka mitte Sina, kes oled mulle mitmetest hiilgavas stiilis kirjutatud töödest tuttav. Võibolla on see siiski ainult mu ettekujutus.

Sina stiteerisid oma kirjas luulet ja nii meenus mullegi Arbujaate teemil Betti Alveri luuletus, mis on täna Eestis võibolla aktuaalsem kui kunagi varem:

Vaim, kandes kord triumfipärgi
ja rikast rüüd,
praevardas väntas nuumat härgi -
kuid nüüd, kuid nüüd?

Jõuk püsib nüriduses hardas
ja pärg on pärg.
Kuid, sõber, tea: nüüd vaim on vardas
ja väntab härg.

Ma soovin Sulle sügise saabudes tööjõudu ning tervitan Sind siit Määlari kaldailt. Arvestades sellega, et ma loodan Sind veel kunagi nelja silma all kohata ning sellega, et Sina vist nii pea välismaale ei sõida, olen sunnitud signeerima ainult

Priit

Ajalehest "Teataja"
nr. 19 (1298) 18. okt. 1981.

POOLA

13. detsembril 1981. a. kuulutas kindral W. Jaruselski Poolas välja sõjaseisukorra. Riigi etteotsa asus Rahvusliku Säästmise Sõjaväenõukogu, mis koosneb 19 kindralist, 1 admiralist ja 1 polkovnikust.

On interneeritud kontsentratsioonilaagritesse ja vanglatesse kümned tuhanded poolakad: töölisjuhid, intelligendid, üliõpplased. "Solidaarsuse" nõudmisel vabastatud "Ühiskondliku Endakaitse Komitee" eesotsas Kuro-niga on jälle trellide taga.

Kokkupõrked rahva ja miilitsa - julgeoleku - sõjaväe vahel on kandnud esimesi ohvreid.

''POOLA MUDELI'' AJALOOLISED ÕPPETUNNID

A. Afterhanov
(lühendatult)

Ehkki ma mõtteski ei usu, et Kreml lepib "Poola augustiga", võib siiski teha mõningaid kokkuvõtteid. Poola proletariaadi võidu tähtsus ületab riigi ja aja piirid. See on ajaloos esimene võit kommunismi üle kommunismi sees. Ta ei ole saavutatud seesmistest kontrevolutsionääride poolt ega interventsioonina väljast, vaid just selle klassi poolt, kelle nimel tegutse-

vad kommunistlikud juhid: proletariaadi poolt. Ta on saavutatud nõukogude impeeriumi perifeerias, kuid tema kauglasud ulatuvad selle impeeriumi epitsentrisse. Seepärast seisnebki esimese rahuliku proletaarse revolutsiooni kommunismi ajal ülemaailmne ja ajalooline tähtsus "pretsedendis", mis võib avada uue epohhi; poola proletariaat tõestas, et igas nõukogude impeeriumi osas võib kõigi tööliste organiseeritud tahtel taastada tööliste põhilised õigused: 1) õigus moodustada parteist ja riigist sõltumatuid ametiühinguid, 2) õigus streikida, et parandada oma materiaalset ja õiguslikku olukorda.

Asetatud poola tööliste vankumatu solidaarsuse ja distsipliini poolt raskeima dilemma ette: "pretsedent" või tankid, eelistas Kremli praegu veel esimest. Nii käitusid nõukogude liidrid, kes juba sarnast "pretsedenti" kardavad enam kõigist ameerika aatomipommidest, kes hetke mõtlemata lasid käiku tankid 1953. a. saksa tööliste vastu, 1956. a. Ungari vastu, 1968. a. Tšehhoslovakkia vastu, 1979. a. Afganistani vastu. Miks siis nüüd pretendent Caesariks, peasekretär, president, marssal, ülemjuhataja, laureaat. "neljakordne kangelane", kõigi ordenite ja medalite kavaler Brežnev ei julgenud nagu julges Caesar, astuda üle Poola ajaloolise Rubiconi.

Mitte ainult meie, vaid ka nõukogude liidrid teavad ajaloost hästi, et Poola Rubicon on varustatud plahvatusohtliku vulkaanilise jõuga, mille tuline laava võib vapustada kogu impeeriumi aluseid. Kuid isegi see ei peataks härraseid Kremlist, kui nad Afganistani kogemustest ei oleks saanud teada enda jaoks kibedat tõtt: tänased Nõukogude sõdurid ei ole nii ustavad, et nende kätega lämmatada teiste rahvaste vabadust.

Kas tähendab see seda, et Kreml, vastu võttes pretsedendi, lepib sellega? Absoluutselt mitte. Sündmused Poolas tabasid Kremli ootamatult. Sundpauzi ta kasutab selleks, et ära oodata õige aeg ja kuulutada Poola "intsident" olematuks. Millal ja milliste meetoditega ta seda teeb, on veel vara mõistatada. Tema võimaluste arsenal on rikkalik, julmust ja salakavalust nõukogude liidritel pole vaja laenata, isegi oma surnud õpetajalt mitte. Antud juhul on tähtis muu: nõukogude liidrid saavad suurepäraselt aru, et legaliseerides Poola näite kas või vaikides, provotseerivad nad ahelreaktsioonina lähemas tulevikus samade nõudmistega tööliste streigid mitte ainult satelliitriikides, vaid ka N. Liidus endas. See oleks aga tõeline NSVL pankrotistunud poliitilise ja majandussüsteemi lõpu algus! Ometigi, nõukogude impeeriumi loojate õpetuse järgi, "aktiivne vabadusetus" peab olema mitte ainult totaalne, vaid ka ühtne ja jagamatu impeeriumi kõigis osades, kuna siin tegutseb oma isiklik "ühendatud anumate" vaimne seadus. Aga muidugi, miks poolakad peavad omama seda, mida pole rumeenlastel ja idasakslastel ja kõik nad koos peavad omama seda, mida pole venelastel ja ukrainlastel, usbekidel ja gruziinlastel enestelgi? Sarnane on nõiutud ring, milles tiirleb hämmeldunud ja surmani ehmunud nõukogude juhtkond.

Muuseas, probleem võiks olla lahendatav lihtsalt ja kasuga nii "alla" kui ka "üles": kuulutades riigis radikaalsed poliitilised, majanduslikud ja sotsiaalsed reformid, tunnistades ühtlasi ka nõukogude rahvaste enesemääramise õigust. Kuid suured reformid on alati olnud riikliku silmaringi, loominguulist fantaasiat ja kõikumatu poliitilist mehisust omavate inimeste käetöö. Sarnaseid inimesi paistab et Kremli ei ole. Brežnevid ja suslovid on võimelised vaid tähistama permanentsid juubeleid, vastu võtma hiilga-

vaid paraade, teatavaks tegema tühiõndsaid resolutsioone aga muus - "vedama ja keelama" kodus ja andma "vennalikku abi" väljas. Kuid ajalugu pani valiku ette just tänase nõukogude juhtkonna, kelle poliitiline impotent-sus võistleb juhmusega: kas võtta ette hädavajalikud reformid ja pikendada sellega veel mõneks ajaks režiimi, või jätkates rahva häda ja kogu süsteemi mädanemise ignoreerimist, provotseerida üleldine plahvatus, mis upu-taks riigi kaosesse, terrorisse ja vennatappu. Kas seda tahavad "kõige arenenuma", kõige "reaalsema", ja kõige "küpsema" likvideerimiseks sõjalis-politseiliku sotsialismi juhid Euroopas?

Et vältida kaost ja verevalamist, peab nõukogude proletariaat võtma enda peale selle osa, mille nõukogude Konstitutsioon tunnistas temale kuuluvat - juhtiv klass nõukogude ühiskonnas ja riigis. Just siin andsid Poola dissidentid ja töölised suurima ajaloolise tähtsusega õppetunni nõukogude dissidentidele ja töölistele: kuidas suruda juurdunud stalinlased riigi juhtimisest kõrvale ja sundida arukaid juhte kapituleeruma tööliklassi tahte ees. Seda õppetundi võib tähistada ühe sõnaga: organisatsioon! Poola töölisorganisatsiooni algrakudesteks olid tööliiskomiteed Gdanski laevateha-ses. Nende järel tekkisid tööliiskomiteed teisteski ettevõtetes, kes asudes streikima, nimetasid end ümber streigikomiteedeks. Eduks oli väga tähtis ka järgnev organisatoorne samm - Tehastevahelise Streigikomitee moodustamine, kuhu kuulusid esindajad kõigist maakonna ettevõtetest kogu arvuga kuni 700 inimest, mille etteotsa asus - tundmatu eile, kuid täna maailmakuulus - noor poola tööliste juht Lech Walesa.

Poola tööliste solidaarsus osutus nii võimsaks, et streikisid ka kõik kommunistid, välja arvatud kaks; juhataja ja partorg. Kuulutades välja oma nõudmised, hõivasid töölised ettevõtted. moodustasid korra säilitami-seks töölispatrullid. Ja kord oligi eeskujulik.

Streigikomiteed keelasid kõik, mis võinuks häirida olukorda, sealhulgas alkohoolsete jookide sissetoomise ja tarvitamise. Päevad piinarikast, kuid kangelaslikku ootamist (saadavad või ei saada sovetid tankid) möödusid palves, patriootilistes lauludes kahe poola tragöödia sümboolse kontrasti foonil. Mõne sammu kaugusel Lenini, selle tragöödia süüdlase ausambast, oli üles riputatud värskete lilledega raamistatud paavsti, poolaka Voityla portree. Kujutame ette poliitbüroo ja RJK raevu tööliste peale, et riputa-des üles paavsti portree, nad ei purustanud Lenini pronkspead - milline "kontrrevolutsiooni asitõend" see oleks!

Fenomenaalne pilt, pretsedenditu kogu maailma töölisliikumises - käratu, ekstsessideta, emotsioonideta, kõiges stoiline rahu, kalkuleeritud arvestus, kaine mõistus - pluss väikseimagi kõhkluseta otsustavus saavutada püsti-tatud eesmärk või siis kõigil koos vaikselt surra siinsamas tehase väravas äraneetud nõukogude tankide all. Ja ka sellega andsid poola töölised näit-liku õppetunni üheaegselt nii Kremlile kui ka nõukogude töölistele.

Samal ajal valgus streikide laviin üheaegselt ja hirmuäratavalt peaaegu üle terve maa, ähvardades ilmselt muutuda üldstreigiks. Seda ennetades kapituleerus poola kommunistlik valitsus ning võttis vastu kõik 21 tööliste nõudmist. Kõige tähtsamad nõudmised olid muidugi poliitilised. Peale nende tingimuste kinnitamist Poliitbüroo poolt Varssavis, reorganiseerus Tehastevaheline Streigikomitee Tööliste Keskkomiteeks ja asus ette valmis-tama valimisi uutesse, vabadesse ja kõigist sõltumatutesse ametiühingutes-se. Jälle uus sümboolika: kommunistid ulatavad L. Walesale ühed võtmed

honest, kuhu ta võib paigutada oma Keskkomitee, aga teiste võtmetega avavad vangikambri poola dissidentliku Kurovi Komitee juhile, kes oli heidetud sinna kogu oma komiteega töolisliikumise toetamise ja organiseerimise eest.

Fantastiline areng, ütleksime meie, kui me ei teaks, et poliitilised raudgad Kremli ja "baščibuskid" Ljubjankal sepitsevad juba uusi plaane poola proletariaadi võidu likvideerimiseks. Ajaleht "Pravda" lobises selle avalikult välja, öeldes, et poola proletariaadi võitu ja võitlust juhtisid mingid "antisotsialistlikud" elemendid ning "kontrrrevolutsionäärid". Inimesed, kel on pommide, tankide ja valereservuaaride ületootmiskriis, ei vaja loogikat, samal ajal kui poola töölised kangelaslikult taotlesid oma võitu, istusid poola "antisotsialistid" trellide taga, kui 2000 poola kommunisti Lenini nim. Laevatehases streikisid. Veel teine varjund: et mitte anda Kremli põhjust interventsiooniks (kui Kreml vajab põhjust, siis treigu ta see ise), hoidusid lääne liidrid mitte ainult materiaalsest ja moraalsest abist poola dissidentidele ja tööliste, vaid ka lääne infoteenistus teatas üksnes seda, mida ei teatanud kommunistlikud infoteenistused ja nimelt - Poolas streigitakse. Need lääne agentuuride kuivad sõnad kuulutatakse nõukogude propagandistide poolt "vahelesegamiseks Poola siseasjadesse"! Seda kõike võiks seletada nii fantaasia kui elementaarse huumorimeele puudumisena nõukogude ideoloogiliste kõlupeade poolt, kui me ei mäletaks Kremli eelmisi interventsioone, mis samuti valmistati ette nõukogude propaganda poolt fabritseeritud "põhjuste" ja "argumentidega".

Kuigi meie informatsioon poola liikumise sisemise mehhanismi kohta on praegu piiratud, on meil küllaldaselt selged tema strateegilised piirid. See annab võimaluse heita pilk NSVL vabadusliikumise perspektiividele ja taktikalis-strateegilistele probleemidele. Ma nägin ja näen neid probleeme ja perspektiive täpselt samas plaanis, kui see toimus ja toimub täna Poolas.

Tahaks lugejale meelde tuletada oma arutlusi antud teemal raamatus "Brežnevi jõud ja jõuetus". Märkides revolutsiooni eri variantide võimalikust NSVL-s ma kirjutasin: "Igal juhul ja igal variandil on üks kardinaalne eeltingimus, ilma milleta ükski revolutsioon - rahulik või vägivaldne - ei toimu: rahva organiseeritud surve olemasolu valitsusele oma õigusliku ja materiaalse olukorra parandamiseks. Ja peab märkima, et esimene sõna kuulub siin nõukogude proletariaadile. Tsviliseeritud maade töölisliikumine on välja töötanud kõige töökindlama ja demokraatlikuma vormi massiliseks vastupanuks tööandjale - t ö ö l i s t e õ i g u s e s t r e i g i l e . RJK ja KK ei karda midagi nii paaniliselt kui seda, et vabadesse ametiühingutesse organiseeritud nõukogude proletariaat ja kolhoositalupojad kasutavad seda õigust. Seepärast õiendaski Kreml nii kiiresti arved vabade ametiühingute liikumise, esimese peale revolutsiooni, organiseerijatega, eesotsas Donbassi kaevuri Vladimir Klebanoviga. Nõukogude valitsus on rahvale järele andnud alati ainult rahva a k t i i v s e s u r v e tulemusena. Kui nõukogude tööline saab aru, et ta elab 3-4 korda halvemini kui kolleeg läänes, mitte ainult seepärast, et süsteem on paheline, vaid ka seepärast, et ta ei kasuta oma õigust organiseerida riigist ja parteist sõltumatuid ametiühinguid, kuulutada välja streike parandamaks oma olukorda - alles siis annab nõukogude valitsus järele. Psühholoogiliseks barjääriks loeti siin võimude poolt kultiveeritud fiktsiooni:

"Meil on tööliste riik, meil töötajad ei streigi oma riigi vastu". Nüüd juba tunnistab Brežnevi Konstitutsioongi, et nõukogude riik - see on kommunistlik partei, kus kapital ja võim on ühte sulanud, moodustades ühe Marxi poolt "Kapitalis" kirjeldatud legendaarse vampiir-vereimeja, koletisliku tõsiloo - arenenud sotsialismi."

Täpsustades neid mõtteid nüüd, juulisündmuste valguses, ma vaid lisaksin, et aluseks tulevasele, "rahulikule revolutsioonile" NSVL-s võib saada "Poola mudel", kus liitusid tööliste jõud ja dissidentide intellekt. Üldistades kujutleksin ma nõukogude "rahuliku revolutsiooni" kahes faasis; esimene - materiaalne õiguslik "poola mudeli" järgi, teine - vaimne-poliitiline, millele mudeli pakub ekspromptidele aldus ajalugu juba sündmuste eneste käigus, nagu see on olnud kõikide rahulike ja rahutute revolutsioonide puhul varemgi.

Seoses esimese faasi probleemiga peab täheldama, et poola dissidendid ja töölised andsid nõukogude töölisliikumisele kui ka dissidentidele vääramatut õppetunni; mõlemad liikumised võivad saavutada edu vaid koostöös teineteisega ning vastastikusel abistamises.

Vähendamata "poola mudeli" unikaalsust peab siiski märkima, et tema põhiideed on eksporditud NSVL-st: omatrükk, inimõiguste kaitsekomiteed, streigid ja isegi katsed organiseerida vabasid ametiühinguid - tulid NSVL-st. Kuid poolakad tegid seda, milleni ei jõutud NSVL-s: poola intellektuaalne opositsioon läks kohe tööliikumisest, pani end teenima poola töölisklassi, saades tema informatsiooniruuporiks, tema kaitsjaks ja juhiks. Algul nimetaski poola dissidentlik komitee end "Tööliste kaitsekomiteeks". Täiesti võimalik, et leninlikult kasvatatud poola dissidentlikud intellektuaalid tõidki poola töölisklassi kaks peaaegu 80 aastase vanusega leninlikku ideed (teosest "Mida teha?"), mis aga kunagi pole olnud nii aktuaalsed kui täna ja just nõukogude impeeriumi osades. Esiteks - organisatsiooni idee. Teiseks - intellektuaalide poolt töölisklassi viidud teadlikkuse idee. Lenin kirjutas selles raamatus: "Töölisklassi jõud on organisatsioonis. Ilma organisatsioonita on proletariaadi mass null." Ja edasi: "Proletariaadil pole võitluses võimu pärast teist relva kui organisatsioon ja me pöörame Venemaa ümber."

Samas töös kannab Lenin ette ka kuulsa teesi: töölisklass ise ei ole võimeline välja töötama mingit poliitilist või sotsiaaldemokraatlikku teadvust, selle teadvuse peavad väljast tooma kodanlikud intelligendid, millised olid Lenini järgi Marx ja Engels. Kui täna Poolas mõlemad Lenini ideed pööravad end tema vastu, siis see näitab Lenini organisatsiooniliste ideede õigsust, kuid ka nende abil loodud poliitilise süsteemi pahelisust. Mitte kasutada õigeid ideid vaid sellepärast, et nad on sõnastatud teie vaenlase poolt, oleks sama kui fellah keelduks kaameli seljast istuma autosse põhjendusel, et viimase leiutas uskumatu.

Millise tuluga kasutas pärast tööliste streike 1976. a. moodustatud "Tööliste kaitsekomitee" (hiljem "Ühiskondliku endakaitse komitee") leninlikke organisatsioonilisi ideid, näitab kõige paremini komitee organiseerimise praktika. Kui 1970. a. ülestõusnud sadamatöölised süütasid linna parteikomitee hoone, siis saatis Gomulka Kremli käsul nende vastu tankid, korraldades seega veresauna (tapeti 50-60 inimest). Nüüd aga püstitas komitee esimees Kuron loosungi: "Komiteed süütamise asemel!" Ning kohe streigi algul moodustati Balti mere piirkonna suurimates ettevõtetes Komi-

tee esindajate võrk, kelle ülesandeks oli tõsta distsipliini, hoida ära tööliste minekut tänavale, koguda toiduainete reserve, varuda medikamente, paberit ja hoida pidevat sidet nii komitee kui ka teiste ettevõtetega.

Streigi esimestel päevadel, vahetult enne arreteerimist, veel mitte teades läbirääkimiste tulemusi, Kuron teatas: "Hästi organiseeritud opositsiooni neljaastased pingutused näitavad tulemusi." Informeeritud "Spigel" kirjutab: "Walesa oli leitnant kaevikus aga mitte keskstaap streigi rindel. Staabiks oli "Ühiskondliku endakaitse komitee" ajustrust, kes konsulteeris kõigis situatsioonides Tehastevahelist Streigikomiteed ning lihvis juriidiliste dokumentide tekste läbirääkimistel valitsusega."

Läbirääkimistel läks Tehastevaheline Streigikomitee mõningatele järeleandmistele nõudmistele osas, kuid mingeid mõndusi ei tehtud poliitilistes punktides. "Väljavõidelnud vabad ametiühingud, me võime kõike saavutada", ütles Walesa. Jämedalt öeldes on nõukogude tingimustes dissidendile vaja vabadust, töölistele - leiba. Kui saaks ühendada võitluse vabaduse eest võitlusega leiva eest - siis see tõukaks liikvele nõukogude tööliskonna. Sotsiaalsed komponendid mitte ainult ei motiveeri, vaid ka täidavad revolutsioonilise pärimi osa mahasurutud masside liikumapanekul. Nõukogude intellektuaal tahab vabadust pakkuda valitsusele arukaid lahendusi, poeet tahab vabadust luuletada nagu ta süda kutsub, isegi tantsija tahab tantsida Poliitbüroo "ballettmeistrite" näpunäideteta.

Nõukogude tööliste soovid on palju proosalisemad - nad tahavad oma pesid varustada piisava toiduga ning elada inimlikes tingimustes. "Klassihuvid" on siis erinevad, kuid hädade põhjus on üks - nõukogude totaalne türannia. Seepärast saab vabadusliikumise see strateegia šansi elule, millise fookuses on uueklassilise kommunistliku ühiskonna kontrastid - ühelt poolt gigantse parteilis-bürookraatliku klassi elu külluses ja luksuses, teiselt poolt paljumiljonilise töölisklassi veeteerimine.

Et valitsev parteilis-bürookraatlik klass on end raudeesriidiga eraldanud lihtsatest inimestest ja püüdnud kaitseb oma privileege, on arusaadav, kuid imelik ja arusaamatu on intelligenti vaikimine.

Kurb on näha harimatut ja kurnatud orja, kes jõuga on vaikima sunnitud, kuid näha intelligentset orja, kes teadlikult ja vabatahtlikult lõmitab kaasaegse parteibossi ees - see on juba eemaletõukav vaatepilt.

LECH WALESA

Poola RV sõltumatu omavalitseva ametiühingu "Solidarsus" esimees L. Walesa sündis 29. sept. 1943. a. Popewo külas Lipna ligidal vaeses talupojaperekonnas. 1958. a. lõpetas algkooli Ohalinis ja temast sai kutsekooli õpilane. 1961. a. kooli lõpetamisel asus tööle elektromehhaanikuna Lochowis, 1963-65 oli ajateenistuses sõjaväes. 1967. a. asus elama Gdanskisse, kus alustas tööd elektrikuna Lenini nim. laevaehitustehases. Tal on kuus last - neli poega ja kaks tütart.

Laevaehitustehases Walesa alustas tegevust, mille eesmärgiks oli tööliste töö- ja elutingimuste parandamine. 1970. a. det. oli tehase streigikomitee liikmeks. Streigi juhina oli lühiajaliselt arreteeritud. Hiljem jätkas uuesti

tööd laevaehitustehases. Osavõtu eest 1976. a. streigist ta vallandati. Mõne kuu jooksul ei töötanud. 1978. a. alates tegutses L. Walesa Ranniku-ala Vabade Ametiühingute Komitees. Oli üheks väljaande "Robotnik" väljaandjaks.

Veebruaris 1980. a. ta vallandati uuesti - Gdanski "Elektromontaažist". Augustikuu streigi esimesel päeval pääses Walesa laevaehitustehase territooriumile, kus asus streigikomitee etteotsa. Septembris valiti ta Gdanski ettevõtetevahelise streigikomitee juhatajaks, samuti ka Riigi Koordinatsioonikomitee esimeheks. Juunis 1981. a. võitis valimistel Gdanski Regiooni esimehe kohale.

Ta on viibinud paljudel välismaareisidel, põhiliselt ametiühingukeskuste kutsel. Võeti vastu paavst Johannes Paulus II poolt. Augustikuu streikide järel rida lääne ajakirju valis ta "aasta inimeseks". Kaks ülikooli - Alliance College US ning Cambridge andsid talle "doctor honours causa" tiitli. Rootsi ajalehe "Arbetet" poolt sai Rahupreemia. Ta esitati Nobeli Rahupreemia kandidaadiks.

Teda tunnistatakse kõigjal "Solidaaarsuse" tasakaalukama grupi esindajaks. Suur poliitiline intuitsioon ja populaarsus, eriti töölikeskkonnas kindlustas temale võidu valimistel "Solidaaarsuse" I kongressil Gdanskis.

''SOLIDAARSUSE'' SAADIKUTE ESIMESE KONGRES- SI LÄKITUS IDA-EUROOPA RAHVASTELE

Sõltumatu omavalitseva ametiühingu "Solidaaarsus" esimese kongressi saadikud saadavad Albaania, Bulgaaria, Tšehhoslovakkia, DDR, Ungari ning kõigile NSVL rahvaste tööliste tervitus- ning toetuslakituse. Meie - kui meie sõjajärgse ajaloo esimene sõltumatu ametiühing - tunnetame sügavalt meie saatuse ühtsust. Me kinnitame teile, et risti vastupidi teie riikides levitatavale võltsinformatsioonile on meie ühing tõeliseks 10-miljonilise töölistkonna esindajaks, mis tekkis tööliste streigi tulemusena.

Meie eesmärgiks on võitlus kõigi töötavate inimeste elu- ja olutingimuste parandamise eest. Me toetame neid teie hulgast, kes on otsustanud minna vabade ametiühingute liikumise raskele võitlusele. Me usume, et juba varsti võivad teie ja meie esindajad kohtuda ametiühingute kogemuste vahetamise eesmärgil.

Saadikute kongress

Gdansk, 8.09.1981. a.

LECH WALESA INTERVJUU ORIANA FALLACILE

"Suomen Kuvalehti", nr. 12, 20.3.81. a.
(tõlgitud lühendatult)

L.W. Kõigepealt peaks selgitama paari asja. Ma ei ole diplomaat ega tseremooniameister ja kõige vähem olen ma intellektuaal. Olen tööline, pealegi veel jämedakoeline. Ma pole elus raamatuid lugenud. Mul on eesmärk, kuhu pürin ning seetõttu on olemas hulk asju, millest ma ei hooli keda kuraditki. Ma ei armasta raamatuid, intervjuusid ega Nobeli preemiaid. Mul ei ole alamatunnet ei kindralite, ei peaministrite ega teiegi ees. (...)

Olen hirmus väsinud. Keha on väsinud, kuna pole aega magada. Hing on samuti väsinud. Säärane elu ei ole minu jaoks. Peab õigesti käituma, nõuandeid kuulama: tee nii, ära tee naa, nüüd naerata jne. Aga mille kuradi pärast peaks ma naeratama, kui mul naljatuju ei ole? Mulle on kõik keelatud. Ma ei tohi juua, ei tohi tüdrukutele silma teha. (...)

O.F Kas te kunagi ei karda, et te toime ei tule?

L.W. Nie, nie, nie. Olen veendunud, et käesolev aeg vajab just minusugust meest. Meest, kes oleks arukas, oskaks lahendada probleeme ettevaatlikult ja kannatlikult. Ma ei ole sugugi hull. Saan suurepäraselt aru, et asjad ei muutu koheselt. Siin on vaja kannatlikkust ja arukust. Arvan, et seda raevu, mida inimesed tahaksid lõhata nagu pommi, tuleb vaos hoida. (...) Tahan inimesi aidata. Kui keegi minult midagi palub, teen omalt poolt kõik võimaliku, et teda aidata. Tahan olla kasulik. Nagu 1970. a. dets. ja 1980. a. aug. Tegin mida tegin, sest keegi teine seda teha ei tahtnud. Samuti ka nüüd. Tahan öelda, et tean väga hästi, kui kaugele võime oma nõudmistega minna. Tean, kus maal me elame ja mis reaalsus meid ootab. Tean teed, mida mõõda peame minema. Ning selle tee hülgamine, sihilt kõrvalekaldumine on ohtlik, sest mõned lollpead ja muidu idioodid ei mõista olukorda. Pean korduvalt selgitama, et eesmärki ei saavutata kunagi kiirustades, nõudmised peab esitama õigel ajal, olema kannatlik. Vaadake näiteks monumenti, mille püstitasime 1970. a. politsei poolt tapetud tööliste. Kui see oleks püstitatud kohe või näiteks kahe aasta pärast, siis oleks ta olnud vaid puuksaks, mida on kerge murda. Kuid nüüd on see puu, mille juured on nii sügaval, et mitte kellelgi ei õnnestu seda iialgi hävitada. Ja kui see ka maaga tasa tehtaks, kerkiks ta samas uuesti. (...) Mul pole olnud õpetajaid ega eeskujusid. Tasakaaluka joone, mille viisin läbi "Solidarsuses", lõin 1968. ja 1970. a. tappidel. Seal sain aru, kuivõrd oluline on ettevaatlikult getutseda. Muidu taome vaid päid vastu seinale. Mind on sunniviisiliselt sada korda kinni peetud, tavaliselt hoiti kaks ööpäeva. Vanglas on hea mõelda, seal on vaikne ja saab üksi olla. Vanglas töötasin lõplikult välja süsteemi, kuidas oma veendumusi rahvale teatavaks teha.

O.F. Milles see süsteem seisneb?

L.W. Kui lahti sain, läksin bussipeatusesse ja teesklesin, et mul raha ei ole, ehkki tegelikult oli. Küsisin inimestelt piletiraha ja ütlesin, et olin arreteeritud. Seletasin, miks. Inimesi hakkas asi huvitama; nad ostsid mulle pileti. Kogu reisi vältel jätkasin juttu ja inimeste tunded soojenesid. Jätkasin juttu aastaid. (...)

Olen kõrini täis viha. See viha on minus lapsepõlvest saati. Ja kui viha on inimesse nii kaua kogunud, siis õpib ta sellega ümber käima. Viha purskus välja 1980. a. augustis, sest taipasin, et käes on suurem võimalus kui osanuksin lootagi. Ja siis hüppasingi üle Gdanski Lenini - dokkide aia.

Olime ammugi vaagunud suurema streigi võimalust Gdanskis. Arutasime seda koosolekuil, kus õpetasime töölistele Poola ajalugu ja ametiühinguseadusi. Palusin töölist, et kui mõll lahti läheb, teataksid nad mulle kohe. Ning pea oligi olukord küps. Raskusi tekitas vaid see, et mind valvasid ööpäev läbi miilits ja 4 härrat. Raputasin nad maha; kuidas, ei ütle, seda võib veelgi tarvis minna. Pääsesingi dokkidesse. 2000 töolist olid koos, dokkide boss keelitas neid kaile minema, andes mitmesugu lubadusi. Keegi ei vaieldnud vastu, inimesed olidki valmis laiali minema. Tundsin, kuidas veri lõi pulbitsema. Trügisin läbi rahvamurru ja teatasin bossile, et rahvas ei lähe enne kuhugi, kui on oma nõudmised kätte saanud. Seega sai rahvahulk julgust juurde, minust aga sai tänase päevani nende juht. (...) Olen inimene, kes nõuab vaid õiglust. Nälginud jänes ei näe rajakesi ega järgi ideoloogiaid. Nälginud jänes läheb sinna, kus lõhnab toidu järele. (...)

Oleme sel maal 50-60 aastat: ühel pool rikkad, kes rikastuvad rikastumisest ja teisel pool vaesed, kes vaesuvad vaesumisest. See ei kõlba kuhugi. Vara tuleb jagada.

O.F. Arvad sa, et kommunism on ebaõnnestunud?

L.W. Olenevalt sellest, kuidas käsitleda mõisteid hea ja halb, paremini ja halvemini. Kui lähtuda sellest, mis meil, poolakatel on taskus ja kauplustes, siis vaatan, et kommunism on teinud väga vähe meie heaks. Kui aga lähtuda sellest, mis meie hinges on, siis vaatan, et kommunism on teinud väga palju head. Hingesisemus on täiesti vastupidine sellele, mida nemad sooviksid näha. Nad tahaksid, et me ei usuku jumalat, kuid kirikud on rahvast puupüsti täis. Nad tahaksid, et oleksime materialistid ja võimetud ohvreiks, kuid oleme antimaterialistid ja ohvritevalmis. Nad tahaksid, et kardaksime soomuseid ja püsse, kuid me ei kardaks neid sugugi.

Vabadus on saavutatav astmeliselt, rahulikult. Vabadus on toit, mida nälginud inimene peab manustama vähehaaval. Kujutleme, et "Solidaarsus" räägiks televiisoris: "Maha vargad, röövlid ja gangsterid, kes meid kõik need aastad on riisunud!" Kuidas inimesed reageeriksid? Olen kindel, et pead lendaksid otsast ning tänavatel voolaks veri. Seda saadaks anarhia, kaos. Maal läkski kohati nii, olen oma silmaga näinud. Äkitsi hakkas valitus talupoegadele televiisoreid müüma. Televisioon täitis nende kodud usuvastaste saatetega. Osadest talupoegadest saidki ateistid. Nie, nie, nie. Asju ei tohi äkitsi muuta. See on ohtlik. (...)

Me soovime, et rahvas saaks rohkem süüa ja elu oleks veidi parem.

Solidaarsus on (valitsuse kõrval) teiseks võimaluseks, alternatiiviks. Kui valitsus teataks: "Me lahkume", siis võtaks Solidaarsus väljakutse vastu, mina kasutaksin olukorda. Lisaksin veel, et Poola ei naase iialgi sinna, kus ta oli enne 1980. a. augustit. Ei iial.

O.F. Mulle ütles üks väga kõrgel seisev valitsustegelane, kes on ka tähtis keskkomitee liige: "Meie ei ole iial nõus võimu jagama, veel vähem võimust loobuma."

L.W. Täna räägivad nad nii, homme naa. Inimkonna ajaloos on suuremadki impeeriumid kokku varisenud.

Czeslaw Milosz KEELEST JA MÄLUST, INIMKONNA MINEVIKUST JA TULEVIKUST

(Stokholmi Kuninglikus Teaduste Akadeemias Nobeli kirjanduspreemia vastu võtmisel 8. dets. 1980. a. peetud kõne teine pool)

Dante on patrooniks kõigile pagendatud poetidele, kes oma kodukanti vaid mälestustes külastavad, ent kuipalju on tema ajaga võrreldes kasvanud Firenze arv!

Tänapäeval on poeedi pagulus suhteliselt hiljutise avastuse lihtne funktsioon: see, kelle käes on võim, võib kontrollida ka keelt, ja seda mitte tsensuuri keeldude läbi, vaid sõnade tähenduse muutmise kaudu. Eriskummalist nähtust kujutab endast vabaduseta ühiskonna keel, mis on omandanud teatavad muutumatud harjumused, terved tegelikkuselõigud lakkavad eksisteerimast lihtsalt seetõttu, et neil pole nimetust. Nähtavasti on olemas varjatud side sellise kirjandusteooria nagu *écriture* (iseendast toituv keel) ja totalitaarse riigi kasvu vahel. Igal juhul pole riigil põhjust osutada sallimatust värsi- ja proosaloomingu suhtes, kui seda käsitatakse omaenda raamidesse sulgunud autonoomsete korrelatsioonide süsteemina. Ainult siis, kui poet üritab järjekindlalt vabaneda laenatud stiilidest, kuna otsib tegelikkust, on ta ohtlik. Saalis, kus kõik koosviibijad üksmeelselt peavad kinni vaikimise vandenõust, kaigub üksainus tõeline sõna püstolilasuna, ja mis veelgi hullem - kiusatus seda välja öelda muutub sarnaselt sügelisetele painajalikuks ega lase enam millesti muust mõelda.

Missugune on põhjus, mispärast poeedid valivad paguluse. Ometi pole kindel, kas siin on tegemist päevatähtsusse sööbimisega või hoopis ihaga sellest ka võrastes maades vabaneda, et saada uutel randadel kas või mõneks hetkeks tagasi tõelist kutsumust, milleks on kontemplatsioon olemisest.

Too lootus on siiski küllalt petlik, sest kuhu meie tulnukas "teisest Euroopast" ka ei asuks, märkab ta peatselt, et uuest keskkonnast eraldab teda ta enda kogemustepagas, millest võib omakorda saada painaja. Planeedil, mis teabevahendite fantastilise arenguga aasta-aastale kahaneb, on toimumas senini raskesti defineeritav protsess, mida võiks nimetada mälu tõrkumiseks.

Läinud sajandite kirjaoskamatuil - teisisõnu inimkonna valdaval enamusel - oli kindlasti üsna vähe aimu oma maa või tsivilisatsiooni ajaloost. Seevastu uueaegsed analfabeedid oskavad lugeda ja kirjutada, nad isegi õpetavad noorsugu koolides ja ülikoolides - nende peades leidub ka ajalugu, ent see eksisteerib seal kummalisel segaduses ja ähmasuses, milles Molière'ist saab Napoleoni, Voltaire'i ja Lenini kaasaegne. Viimastegi kümnendite sündmused, mis on ometi nii põhimõttelise tähtsusega, et nende teadmised või mitteteadmised sõltub meie liigi saatus, eemalduvad meist, kahvatuivad, minetavad igasuguse konsistentsi, justnagu täitunuks sõna-sõnalt Nietzsche ettekuulutus euroopalikust nihilismist.

"Nihilisti silm", kirjutas Nietzsche 1887. a., "on mälestustele truudusetu: mälestused annavad võimaluse teda paljastada, lasta langeda loorbereil... Aga seda, mida nihilist ei suuda iseenda jaoks, ei suuda ta ka inimese kogu mineviku suhtes: ta laseb sel minevikul kaduda."

Kõikjal on kuhjaga minevikku puudutavaid väljamõeldisi, mis trotsivad kõige lihtlasemat tervet mõistust ja elementaarset hea ning kurja tundmist. Nagu teatas hiljuti "The Los Angeles Time", on eri maades ilmunud umbes sadakond raamatut, mis tõendavad, et Holocaust'i (termin, mida on kasutatud tähistamiseks juutide massilist hävitamist Teises maailmasõjas - tõlk.) pole iial olnud, et see on juudi propaganda väljamõeldis. Kui säärane jaburus on võimalik, kas on siis päris võimatu üleldse mälukaotus kui kestev seisund ja kas poleks too seisund suurem oht kui geenidega manipuleerimine või looduskeskkonna mürgitamine?

"Teisest Euroopast" pärineva poeedi jaoks on Holocaust'i nime all tuntud sündmused ajalisel sedavõrd lähedane tegelikkus, et nende alalisest ligiolekut oma kujutluses on võimalik vabanemist üritada küllap vist üksnes Taaveti psalmeid tõlkimisega. Ometi on tal hirm nähes, kuidas tolle väljenduse tähendus allub järk-järgult moonutustele, nii et väljendust hakatakse seostama üksnes juutide ajaloo, just nagu kuriteo ohvriks poleks langenud ka miljonid poolakad, venelased, ukrainlased ja teistest rahvustest vangid. Tal on hirm seepärast, et kõik see kuulutab kuidagi ette võimaliku mitte enam kaugelt homset, millal ajaloost on järele jäänud vaid see, mida näidatakse tele-ekraanidel, seevastu tõde oma ülearuses keerukuses mattub arhiividesse, juhul kui teda ei hävitata hoopis. Muudki faktid, mis pagulasele lähedased, ent Lääne inimesele kauged, lasevad oma jaoks üha usutavamana paista Wellsi "Ajamasina" visiooni: Maad asustab päikeselaste hõim - muretu, kuna on vabastatud mälust ja ühtlasi ajaloost, samas aga kaitsetu maa-aluste koobaste elanike, inimsõjalike pimedustelaste suhtes.

Kaasa kistud tehnilise pöörde voolusest oleme teadlikud, et on alanud meie planeedi ühinemine ning tunnustame "rahvusvahelise sõpruskonna" mõiste tähtsust. Rahvasteliidu ja järgnevalt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni loomise daatumid väärivad meelepidamist. Kahjuks kahaneb nende kaalukus, kui võrrelda neid teise daatumiga, mida tuleb igal aastal tähistada leinapäevana, seda enam, et noorem põlvkond pole sellest midagi kuulnud. See daatum on 23. august 1939. Tookord sõlmisid kaks diktaatorit kokkuleppe, mille juurde kuuluvad salaklauslid nägid ette omavahel ära jagada naaberriigid, kel oli oma pealinn, valitsus ja parlament. Too leping tähendas mitte ainult ainult kohutava sõja vallandamist. Taas võeti tarvitusele kolonialismi põhimõtte, mille kohaselt rahvad ei ole midagi muud kui looma-

kari- ostetavad, müüdavad, järjekordse omaniku meelevallest täielikult sõltuvad.

Nende piirid, nende enesemääramisõigus, nende poolt väljaantud passid lakkasid eksisteerimast. Ja tuleb vaid imeks panna, et sellest, kuidas kaks diktaatorit seda põhimõtet 40 aastat tagasi rakendasid, kõneldakse tänapäeval sosinal, sõrm suul. Ometi on ülestunnistamata ning hukka mõistmata jäänud kuriteod inimõiguste vastu aeglaselt toimiv mürk, mis sõpruse asemel sünnitab rahvaste vahel vihkamist.

Poola luuleantoloogia toob ära minu sõprade Wladyslaw Sebyla ja Lech Piowari nimed ning nende surmadaatumid - 1940. a. On absurdne, et ei tohi kirjutada, kuidas nad hukkusid, ehkki Poolas teab tõde igaüks: nad jagasid paljude tuhandete poola ohvitseride saatust, keda oli relvitanud ja interneerinud Hitleri tookordne kaasosaline, ja nad on maetud massihauda. Ja kas ei peaks Lääne noored põlvkonnad, kui nad üldse ajalugu õpivad, saama teadlikuks kahesajast tuhandest inimesest, kes 1944. a. hukkusid Varssavis - linnas, mille mõlemad kaasosalised olid hävingule määranud?

Kaht diktaatorit - massimõrvarit - ei ole enam ammu, kuid kes teab, kas pole nad saavutanud püsivamate tagajärgedega võite kui nende armee- de võidud või kaotused. Hoolimata Atlandi Harta deklaratsioonidest on põhimõtte, mille järgi riike käsitatakse kauplemise või isegi kaardimängu või täringuheitmise objektina, leidnud kinnitust Euroopa jaotamisega kaheks tsooniks. Aga püsivaks meeldetuletuseks kahe diktaatori pärandist on kolme Balti riigi puudumine Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmete hulgast. Enne sõda kuulusid need riigid Rahvasteliitu, kadusid aga Euroopa kaardilt 1939. a. lepingu salaklauslite tagajärjel.

Andestatagu mulle, et kisin oma mälu lahti nagu haava. Kõik see seostub minu meditatsiooniga pahatihti kurjasti pruugitud, ent ometi lugupidamist vääri termini "tegelikkus" üle. Rahvaste hädakisas paktid, mis oma reeturlikkusest ületavad Thukydide poolt kirjeldatu: vahtralehe kuju; päikesetõdusud ja -loojakud ookeani kohal - kogu too põhjuste ja tagajärgede koetis, nimetatagu seda siis Looduseks või Ajalooks, osutab minu uskumuse järgi teistsugusele, meie jaoks läbitungimatule tegelikkusele, ehk küll lõputu pürgimus selle poole on kogu teadust ja kunsti liikumapanevaks jõuks. Ajuti tundub mulle, et olen dešifreerimas "teise Euroopa" rahvaid tabanud hädade mõtet ja et selleks on mälu säilitamine ajal, mil Euroopa on jäänud kvaliteeditunnusteta ning Ameerikal näib neid iga põlvkonnaga olevat järjest vähem. Võibolla on asi nõnda, et pole olemas muud mälu kui haavade mälu, nagu seda tõendab Piibel, Iisraeli raskete katsumuste kroonika. Pikka aega on too raamat võimaldanud rahval säilitada järjepidevuse taju, mida ei saa samastada tänapäevase moodsa historismi mõistega.

Piiri taga veedetud kolmekümne aasta vältel olen tundnud end eesõigus- tatumas seisukorras kui minu läänemaised, kirjandust loovad või õpetavad kolleegid, kuivõrd nii hiljutised kui ka väga kauged, sajandeid tagasi toimunud sündmused on omandanud minu intellektis reljeefsema, täpsema kuju. Välimaine publik, kes puutub kokku Poolas, Tšehhoslovakkias, Ungaris kirjutatud värsside või proosaga või kes vaatab sealsetel maadel valminud filme, täheldab vististi samasugust teravdatud teadvust, mis on kujunenud alalises võitluses tsensuuri kitsendustega. Seega on mälu too meie jõud, kõigi "teisest Euroopast" pärinevate jõud; see hoiab meid iseenda

ümber väänlevast väljendusviisist, mis on nagu luuderohi, leidmata tuge müürilt või puutüvelt, väänleb iseenese ümber.

Mõni hetk tagasi ilmutasin siin igatsust vabaneda vastuolust, mis eraldab distantsi hoidmise vajadust inimestega solidaarse elamise tundest. Kui aga tunnistame lendamise maa kohal (olgu siis isahane või Pegasuse turjal) poeedi kutsumuse metafooriks, siis pole raske täheldada, et juba tolles metafooriski sisaldub vastuolu - kuidas olla maa kohal ning ühteaegu näha maad tema kõigis detailides? Ometi on ka taoliste vastuolude kõikuva tasakaalu puhul võimalik saavutada teatavat harmooniat, ja seda tänu distantsile, mille loob ajavool ise. "Näha" tähendab mitte ainult silme ees olemist, vaid ka mälus säilitamist. "Näha ja kirjeldada" tähendab kujutluses reprodutseerimist. Distsants, mille aja müsteerium loob ei pea moondama sündmusi, vaateid, inimnägusid järjest kahvatuvate varjude virvarriks. Vastupidi - ta võib neid näidata täies valguses nõnda, et iga fakt, iga daatum muutub ilmekaks ja selgeks, püsides igavese meeldetuletusena inimlikust kõlvatusest, aga ka inimlikust suurusest. Need, kes elavad, on saanud mandaadi kõigilt neilt, kes on igaveseks vaikinud. Seda oma kohust täita on võimalik vaid siis, kui pütakse täpselt reprodutseerida seda, mis oli, vabastades minevikku ebatõdede ja legendide kütsist. Niisiis moodustavad ülevalt nähtav maa, närtsimatu nüüdishetk, ja ennistatud ajas kestev maa võrdselt poeesia aine.

Ma ei tahaks jätta muljet, et minu mõte on tervenisti suunatud minevikku, see pole tõsi. Nagu kõik mu kaasaegsed olen kaldunud meeleheitesse, kippunud ette nägema katastroofi ning süüdistanud iseenast nihilistlikele kiusatustele järeleandmises. Ent nagu mulle näib, on mu poeesia sügavamal tasandil jäänud terveks ning väljendab igatsust Tõe ja Õigluse Kuningriigi järele. Siinkohal tuleb nimetada inimest, kes on mulle õpetanud, et ei tohi alluda meeleheitetele. Võtame vastu kinke mitte ainult oma isamaalt, tema järvedelt ja jõgedelt, vaid ka inimestelt, iseäranis kui juhtume varases nooruses kohtama tugevat isiksust. Mul oli õnn, et mind kohtles peaaegu omaenda pojana mu sugulane Oskar Milosz, Pariisi üksiklane ja visioonäär...*). Olen temalt palju õppinud. Tema andis mulle sügavama arusaamise Vana ja Uue Testamendi religioonist ning sundis peale vajaduse täpse, askeetliku hierarhia järele kõigis vaimsetes asjades, kaasa arvatud kõik, mis puutub kunstl. Selles osas pidas ta suurimaks patuks teisejärgulise võrdsustamist esmajärgulisega. Eelkõige aga kuulasin teda nagu kuulatakse prohvetit, kes, nagu ta ise ütles, armastas inimesi "vana, kaastundest, üksindusest ja vihast kulunud armastusega" ning heitis seepärast hoiatuse hullunud, katastroofi suunas tormavale maailmale. Temalt sain teada, et katastroof on vältimatu, aga sain teada sedagi, et ennustatav suur tulekahju on vaid osa veelgi suuremast draamast, mis peab saama lõpuni mängitud.

Sügavamaid põhjusi nägi ta 18. sajandi teaduse poolt valitud vääras

*) Oscar de Lubicz-Milosz (1877-1939), leedu päritoluga prantsuse poet ja müstik. Elas 1889. aastast peamiselt Prantsusmaal, kirjutas prantsuse keeles; 1919-1926 Leedu Vabariigi saadik Prantsusmaal, omandas 1931 Prantsuse kodakondsuse. Õppinud idamaade keeli, kaldus algul sümbolismi ja teosoofiasse, pöördus P. Claudeli mõjul katoliiklusse. Tema usumüstilises luules domineeris 1930. aastail Lääne tsivilisatsiooni läheneva katastroofi tunnetus.

arengusuunas, mis on põhjustanud lumeveermega võrreldavaid tagajärgi. Samuti nagu William Blake kuulutas ta ette Uut Ajastut, kujutlusvõime teistkordset renessanssi - kujutlusvõime, mille tänapäeval on küll denatureerinud praegu valitsev teadusliku teadmise tüüp, kuid mida, nagu ta uskus, ei pea tegema mitte iga teaduslik teadmine, kindlasti mitte aga tõe, mille avastavad tuleviku inimesed. Pole oluline, kas võtsin tema ettekuulutusi sõna-sõnalt, tähtis oli üldine orientatsioon.

Sarnaselt William Blake'ile ammutas Oscar Milosz inspiratsiooni Emmanuel Swedenborgi teoseist. See oli õpetlane, kes varem kui keegi teine nägi ette kraahi, mis varitses inimest njuutonlikus maailmamudelis. Kui minust tänu oma sugulasele sai Swedenborgi tähelepanelik lugeja (tõlgendasin teda, muide, mitte nii, nagu oli tavaks romantismiajastul), poleks ma osanud oodata, et külastan tema kodumaad esmakordselt sellisel puhul nagu käesolev.

Meie sajand ligineb lõpule ja tänu peamiselt eelmainitud mõjudele ei sõendaks ma teda needa, sest ta on olnud ka usu ja lootuse sajand. Käimas on sügav muutus, millest me peaaegu pole teadlikud, kuna oleme ise osakesed sellest; vaid aeg-ajalt annab ta endast märku üldist häämingut äratavate nähtustena. Too muutus seostub - Oscar Milosz'i sõnu kasutades - töötavate hulkade sügavaima saladusega; hulkade, kes rohkem kui iial enne on erksad, vastuvõtlikud ja tulvil sisemist ängi. Nende saladus - seni tähelepanemata jäänud tarvidus tõeliste väärtuste järele - ei leia keelt, milles end väljendada, ja selles osas lasub ränk vastutus mitte ainult massiteabevahendeil, vaid ka intellektuaalidel. Ometi areneb muutus edasi ja vaatamata lühinägelikele ettekuulutustele on tõenäoline, et õuduste ja ohtude kiuste hakatakse meie sajandit hindama vältimatu sünnitusvalude faasina, mis eelneb inimkonna astumisele teadvuse uuele künnisele. Siis ilmub ka uus teenetehierarhia ja olen kindel, et Simone Weil ja Oscar Milosz, kirjanikud, kelle koolis olin tähelepanelik õpilane, - saavad tunnustuse, mida nad väärivad. Mulle tundub, et peaksime pigem avalikult ilmutama teatud nimele poolehoidu, kuna nõnda määritleme oma positsiooni selgemini kui tuues esile nimesid, kellele end ägedalt vastandame.

Loodan, et see ettekanne, vaatamata poeetide kutsehaiguse valda kuuluvatele mõtteloogetele, ilmutab selgesti minu jaatusi ja eitusi, seda igal juhul seal, kus küsimus on järgnevus. Sest kõik, kes me siin viibime, niihästi ettekandjad kui kuulajad, oleme ju üksnes lülid mineviku ja tuleviku vahel.

KIRI POOLA SÜNDMUSTE KOHTA

1981. a. mais ja juunis ilmus ajalehtedes "Pravda" ja "Literaturnaja Gazeta" rida artikleid ja NLKP KK läkitusi, mis käsitlesid Poola sündmusi. Need kirjutised avaldati ka ajalehtedes "Rahva Hää!" (nr. 118, 20. mail ja nr. 137, 12. juunil 1981. a.) ning "Noorte Hää!" (nr. 117, 20. mail ja nr. 124, 29. mail 1981. a.).

Kuna meie rahva enamikul puudub küllaldane informatsioonivõimalus Poolamaal t e g e l i k u l t toimuvate sündmuste kohta, siis loeme

oma kohuseks avaldada mõned hädavajalikud s e l e t u s e d eelpoolmainitud ajalehtedes ilmunud h i n n a n g u l i s t e väidete kohta, millega iseloomustati Poolas toimuvaid murrangulisi ühiskondlik-poliitilisi protsesse.

"... on Poolas puhkenud sügav kriis, mis on haaranud riigi kogu poliitilist ja majanduslikku elu."

Jah, Poolas puhkenud kriis on tõepoolest reaalsus. See kriis tekkis, arenes ja süvenes Poolas 36 aastat valitsenud sotsialistliku korra võimetuse tulemusena. Kui üks poliitiline süsteem ei ole suutnud sellise aja jooksul tagada oma ühiskonna liikmetele kõhutäit süüagi, rääkimata vaimsetest ning kultuurilistest väärtustest, siis on see süsteem kõlbmatu.

"Antisotsialistlike jõudude pealetung Poola RV-s ähvardab kogu meie sõprusühenduse huvisid, selle monoliitsust, terviklikkust ja piiride julgeolekut."

Igasugused riikidevahelised suhted tänapäeva maailmas põhinevad ikkagi vastastikustel soovidel ja kokkulepetel. Ei saa olla ühelt poolt dikteeritud ja igavesti püsivaid riikidevahelisi ühendusi. Ka Briti impeeriumi esindajad rääkisid kunagi oma impeeriumi julgeolekust, terviklikkusest ja monoliitsusest.

"... hoida ära rahvuslik katastroof" ja "imperialistide aplad käed."

Poola rahva rahvuslikuks katastroofiks olid tema maa jagamised 18. sajandil, tema anastamine hitlerliku Saksamaa ja stalinliku NSVL-u vägede poolt 1939. aastal, tema taasokupeerimine 1945. aastal. 36 aastat tunnevad Euroopa rahvad ainult ühte imperialisti ja see lähtub Moskvast.

"Kohalike parteiorganisatsioonide juhtideks, samuti konverentside ja kongressi delegaatide hulka satub sageli juhuslikke inimesi."

Tuleb välja nagu poleks Poola ÜTP liikmed enam kompetentsed otsustama, keda volitama ennast juhtima ja valitsema? Moskvast aga teatakse paremini kui kohapeal, kes sobib ja kes mitte?

NSVL juhtkonna arvates toimub seal tõesti midagi ennekuulmatut - juhte ja delegaate mitte ei määrata, vaid nad tõepoolest v a l i t a k s e . See seab aga ohtu kogu 63-aastase filigraanselt väljatöötatud ja kompartide poolt rakendatud bluffisüsteemi.

"... mida on läinud Poola rahvale, igale poola perekonnale maksma streigid."

"Pravda" valas krokodillipisaraid Poola tölisstreikidest tekitatud kahjude üle. Miks ülistatakse sealsamas "Pravdas" analoogilisi ja pikaajalisi streike Lääneriikides? Kas seal ei kaasne nendega rahvuslike tulude vähenemist, majanduslikku kriisi, kaost või krahhi?

"Üheksa kuud tagasi ei kehtinud Poolas ikkagi esmavajalike toiduainete müümiseks kaardisüsteem."

Toiduainete puudus ja normeeritud jaotamine on teatavasti reaalse sotsialismiga kaasnev nähtus. NSVL-s streike ei toimu, toiduainete normeeritud jaotamine on aga olemas. Lisaks Kesk-Vene krooniliselt nälgivatele oblastitele kehtestati see k.a. maikuuks ka Siberis. Ka Hiinas ja Kuubas eksisteerib kaardisüsteem samaaegselt sotsialismiga.

Rahvuslik viletsus Poolas pole mitte poola tööliste streigivõitluse tulemus - vaid selle p õ h j u s .

"... ning taoliste probleemidele, millega ametiühingud on kohustatud tegelema, on paljuleheküljelises dokumendis antud vaid mõni rida."

Probleemid, millega maailmas tegelevad ametiühinguorganisatsioonid, on kokkuleppelise iseloomuga ning väga erinevad. Ametiühingute juhid tegutsevad vastavalt oma liikmeskonna soovidele. Miks peaksid Poola tööliste poolt v a l i t u d sõltumatute ametiühingute liidrid tegutsema mitte kellelegi poolt v a l i t u d NSVL parteilise juhtkonna näpunäidete ja soovide kohaselt?

"Avatakse perspektiiv töøbörsi taassünniks, ühtede vaesustamiseks ja teiste rikastumiseks. Kuidas puutub siia "sotsiaalne õiglus", millele teeside koostajad niihästi sobival kui sobimatul juhul kummardusi teevad?"

Kas NSVL-s ja teistes sotsialistlikes riikides on sotsiaalne õiglus kehtestatud? Ülikud ja privaatsõnastatud kadunud? Riigivargus, spekulatsioon ja parteiline karjerism on asendanud vaba ja ausa võistluse. Ausa töö ja isikliku tublidusega saavutatud edukus asendatud ainuparteilisest võimust sõltuvate privileegidega. Eraomandit aga asendavad ametkorterid, -autod ja -suvilad. Parteiline juhtkond kasutab rahva eest varjatud erikauplusi, -sööklaid, -haiglaid, -puhkekodusid või mistahes muid salajasi teenuseid.

"Ei saa välistada, et kongressil enesel võidakse teha katse anda otsustav lõök partei marksistlik-leninlikele jõududele, et saavutada partei likvideerimine."

Jutt on jõududest, kes partei nimel on tegelenud ainult isikliku kasu saamise ja heaolu kasvatamisega. Parteis, kes hoolimata oma 36-aastasest võimust on osutunud võimetuks tagama poola rahvale inimväärset elu. Nüüd nõuab poola rahvas muudatusi oma juhtkonnalt ja sellele tuleb need ka teha. Vastasel juhul tuleb neil loovutada juhtimine sellisele ühiskondlikule jõule, kellel on rahva enamuse usaldus. Ning see on täiesti normaalne asjade käik - nii loogilisest, õiguslikust kui pragmaatilisest aspektist.

"Solidaarsus" esineb pretensioonidega saada ühiskonna juhtijaks, sealhulgas monopoolseks ja kõrgeimaks juhtijaks..."

Igas ühiskonnas on tavaliselt nii juhtivad kui opositsioonilised jõud. See on täiesti normaalne ühiskondlik nähtus. Nende jõudude omavaheline võitlus on samuti tavaline sotsiaalne protsess. Ja ka see, et opositsioon saab rahva enamuse tahtel võidu ning vahetab võimul oleva partei välja, on enamikes riikides tavapärane juriidiline protsess.

"Tegevussuundade" tähelepanu keskmesse on toodud riigi ühiskondlik-poliitilise süsteemi korraldamise ja funktsioneerimise fundamentaalsed küsimused."

"... need seisukohad on vastuolus Poola RV konstitutsiooniga."

Kui kehtiva süsteemi alused ongi põhjustanud tema kriisi, siis on täiesti loomulik selle süsteemi aluste muutmine. Kui see süsteem osutub tõesti enamiku jaoks kõlbmatuks, siis ei ole küll mingit tähtsust sellel, kas need taotlused on vastuolus praegu kehtiva seadusandliku võimu ja põhiseadusega või mitte. Kõik süsteemid on pidevas arengus ja muutumises ning iga rahvas otsustab lõppkokkuvõttes siiski ise, millist ühiskondlik-poliitilist süsteemi ta valib ja kasutab. Kui aga momendil kehtivad juriidilised või poliitilised alused seda ei võimalda, siis muudetakse need seadused. See on tõde, mida marksism on deklareerinud rohkem kui 60 aastat! Miks peaks see nüüd Poolas teisiti olema?

Lõpetame selle kirja 65 aastat tagasi kirjutatud sõnadega:

"Meie peame ütlema: ei mingit sõda Poola pärast! Kõik, kes tahavad mitte silmakirjalikult ... rahvaste vabadust, rahvaste enesemääramise õigust tunnustada, peavad olema Poola alistamise pärast peetava sõja vastu

- nende rahvaste Venemaast lahkulöömise vabaduse poolt, keda Venemaa praegu rõhub..."

(V.I. Lenin)

Grupp Tartu Ülikooli teadlasi ja õppejõude

LÜHISÕNUMEID

Permi oblasti vangilaagrist nr. 389/37 jõudis Madriidi konverentsile läkitus, millele oli alla kirjutanud kümnekond poliitvangi, nende hulgas ka eestlane Tiit Madisson.

* * *

Viimane omakäeline kiri poliitvang Mart Nikluselt on jõudnud emani 26. aprillil 1981. a.

* * *

NSV Liidu Demokraatlik Rahvusrinne levitas lendlehti üleskutsega 1. dets. 1981. a. pidada "vaikne pooltund" kella 10.00-10.30-ni ning jätkata seda iga kuu esimesel tööpäeval. Lendleht levis Eestis eriti ohtralt. Võimude ärevus oli kõikjal märgatav. KGB viis läbi mitmeid aktsioone. Eestis teostati kümneid läbiotsimisi.

* * *

30. nov. k.a. viidi töölt miilitsaga ära Tallinna Tuletõrjehingu korstnapühkija Heiki Ahonen. Viidates mingile kaebusele, paigutati ta Vabariikliku Naha- ja Suguhaiguste Dispanseri erirežiimilisse osakonda, Tallinn, Raba tn. 29. 1. dets. tehti talle süst, mille tulemusena ta enesetunne hakkas kiiresti halvenema. 2. dets. hilisõhtul viidi H. Ahonen kiirabiga, meelemärguseteta olekus Tallinna Nakkushaiglasse, diagnoosiks - meningiit. Selles kahtlases loos on selge ainult see (mõlemate haiglate arstide ütluste järgi), et mingit veneroloogilist haigust H. Ahonen ei põdenud ja et eluohtliku seisundi meningiidi näol tekitas mainitud süst.

* * *

30. nov. vestlesid KGB töötajad oma tööruumides Artjom Juskevitšiga ja 1. detsembril Kalju Mätikuga. A. Juskevitš vabanes 13. dets. 1979. a. viieaastasest vanglakaristusest ja K. Mätik 13. dets. 1980. a. kuueaastasest vanglakaristusest, kuhu nad olid mõistetud Eesti Demokraatliku Liikumise liikmetena.

SISUKORD

I KOGU 1978

1. Rahvuslipp "Vanemuise" katusel ja A. Prints'i kohtuasi	3
2. Sündmused Eestis seoses V. Petkuse asjaga	3
3. Vabadusraadio materjalidest	8
4. Eesti demokraatide kiri USA kongressile	8
5. Eesti loodusteadlaste kiri kolleegidele Läänemeremaades	11
6. Erik Udami kiri Helsingi kokkulepet jälgivatele Moskva ja Leedu gruppidele	16
7. Erik Udami läkitus Läänemeremaade elanikele	18
8. Sven Kreegi avalik kiri	19

II KOGU 1979

1. Kooliõpilaste demonstratsioon Tartus	23
2. Mart Nikluse avaldus	24
3. Jaan Isotamme avaldus	25
4. Sõda ei ole veel lõppenud?!	26
5. KGB Eestis fabritseerib "dissidente"	28
6. § 68. Enn Tarto	38
7. Kas iga usklik Nõukogude Eestis on vaimuhaige?	39
8. Kahekümne eesti uskliku kiri	43
9. Erik Udami kiri USA KP peasekretärile Gus Hallile	50
0. V. Petkuse protsess eestlase pilguga	57

III KOGU 1979

1. Eesti rahvuslipp lehvib Kõrvekülas	69
2. 30 aastat suurkõuditamisest Baltikumis	70
3. Valgust pelgav pahandus Valgustaja monumendi ümber	72
4. Arve kuritegevusest ENSV-s 1978. a.	74
5. § 68. Taivo Praks	77
6. Harta-77 proklamatsioon	79
7. Avalik kiri Tartu rajooni sidesõlme ülemale kodanik E. Kõllile	82
8. Kiri Herbert Vainule	84

IV KOGU 1979

1. KGB ründas "Poolpäevalehte"	99
2. KGB ründab inimeste rahumeelseid veendumusi	107
3. KGB jätkab Eesti patsifistide "töötlemist"	109
4. Teet Papson: Minu sõjavastane kreedo	111
5. Ametikeelud Nõukogude Eestis	112
6. Mart Nikluse avaldus	114
7. § 68. Sergei Soldatov	115
8. NSV Liidu Ülemnõukogu valimised - kommunistliku partei ja eesti rahva ühtsuse tõend?	115

V KOGU 1979 ERIVÄLJAANNE: TÄNA 40 AASTAT TAGASI

1. 45 Eesti, Läti ja Leedu kodaniku märgukiri	129
2. Repressioonid	132
3. Grupi Eesti kodanike avaldus	136
4. § 68. Endel Ratas	136
5. Dokumente	138
6. Täna 40 aastat tagasi	141

VI KOGU 1980

1. Jõululaupäeva meeleavaldus Tartus	149
2. Eestlaste, lätlaste ja leedulaste kollektiivne avalik kiri	150
3. Eestlaste, lätlaste ja leedulaste kollektiivne avaldus	151
4. Protest akadeemik A.D. Sahharovi tagakiusamise puhul	152
5. Jüri ja Silvi Kuke koos avaldust	154
6. Mart Nikluse avaldus, kiri ja läbiotsimiskirjeldus	160
7. V. Ladikaineni kiri	164
8. Veljo Kalepi avaldus, konstitutsiooni arutelu ja emigreerumisavaldused	165
9. § 68. Kalju Mätik	171
10. Ülevaade Illar Hallaste eksmatrikuleerimise käigust	172
11. Teet Papsoni kohtuasi	176
12. Annes Enehielmi kohtuasi	178
13. Kas lõpu algus?	180

VII KOGU 1980

1. 24. veebruar 1980	185
2. Kevadine Tartu 1980	186
3. Protest ENSV Ülemnõukogu Presiidiumile	195
4. Tiit Madissoni protest, avaldused ja vestlus	196
5. Erik Udami avaldus ja vestlus	201
6. § 68. Artjom Juskevits	203
7. Boriss Gasparovi kiri A.D. Sahharovile	204
8. Ühe unustatud kohtuasja jälgedes	207
9. Hubert Jakobs: Asja käik	211
10. Allkirjad	220

II KÕIDE

VIII KOGU 1980

1. Sini-must-valge rahvuslipp Tartu Toomkiriku tornis ja nelja protsess	229
2. Julius Nikluse avaldus	230
3. Eestlaste ja leedulaste kollektiivne avalik kiri	235
4. Kohtumäng	236
5. Hääli Gulagi eeskojast	
Jüri Kuke avaldus	239
Mart Nikluse kiri ja avaldus	240
6. Päevi Tiit Madissoni elust	245
7. § 68. Mati Kiirend	251
8. Enn Tarto ülekuulamine Vilniuses	251
9. Erik Udami ülekuulamine Tallinnas	253
10. Endel Ratase ülekuulamine Tallinnas	255
11. Eesti tutvustamisest	256

IX KOGU 1980

1. Noorterahutused Eestis AD 1980	263
2. Neljakümne kultuuritegelase avalik kiri	265
3. Lõik Georges Simenoni mälestuste raamatust	268
4. Ülekuulamine Mart Nikluse süüasjas	270
5. Läbiotsimine K. I. Elleri juures	273
6. § 68. Erik Udam	273
7. 20. okt. sündmused Eestis	276
Läbiotsimised ja arreteerimised Pärnus	
Läbiotsimised ja ülekuulamised Tallinnas	
Läbiotsimised ja ülekuulamised Tartus	
8. Vestlusi ja ülekuulamisi Viktor Niitsoo asjus	280
9. Streik Tartu Katseremonditehases	283
10. Kiri Lech Walesale	284
11. Herbert Murdi kohtuasi	284
12. Kiri lord Killaninile	285
13. Kroonika	290

X KOGU 1981

1. Jüri Kuke ja Mart Nikluse kohtuprotsess	293
2. Jüri Kuke ja Mart Nikluse kohtuotsus	297
3. Produktsiooni retsensioon (M. Niklus)	301
4. Mart Nikluse kiri Tallinna keskvanglast	304
5. Repressioonid 4. detsembril 1980. a.	305
6. Süüdistatud § 68 järgi:	306
Viktor Niitsoo	
Tiit Madisson	
Veljo Kalep	
7. Eesti kirikuelust	308
8. Viktor Niitsoo kiri Tallinna keskvanglast	309
9. Sõnum Jüri Kukelt Tallinna keskvanglast	312
10. Tiit Madissoni kiri Tallinna keskvanglast	312
11. Kohtuprotsess Vilniuses	313
12. Ausammas meie küüditatutele	314
13. A. Besancon. Nõukogude armee	315
14. Valitsuskomisjoni ja Ettevõtetevahelise Streigikomitee vahel sõlmitud kokkuleppe protokoll	316
15. Lühisõnumid	324

XI KOGU 1981 IN MEMORIAM JÜRI KUKK

1. Jüri Kuke elulugu	329
2. Jüri Kuke avaldus	331
3. Jüri Kuke matus	332
4. Grupi Eesti kodanike avalik protestiavaldus	334

XII KOGU 1981

1. Vladimir Karasjov-Orgussaare nekroloog Jüri Kukele	339
2. Jüri Kuke ja Mart Nikluse vastane süüdistuskokkuvõte	340
3. Julius ja Elfriede Nikluse pöördumine ENSV Ülemnõukogu Pre- siidiumi esimehe poole	343

4. Veljo Kalepi vastane süüdistuskokkuvõte	345
5. Veljo Kalepi kohtuprotsess	347
6. Viktor Niitsoo kohtuprotsess	348
7. Elust-olust Tallinna keskvanglas	357
8. 1973. a. sündmustest Pärnus	361
9. Vene satraabi, Eestimaa kubernerini vürst S.V. Sahhovskoi mõtte- avaldusi Eesti asjades	363
10. Lühiteateid	370

XIII KOGU 1981

1. Vladimir Karasjov-Orgussaaire juubelisünnipäevaks	375
2. Viktor Niitsoo kohtuotsus	377
3. Tiit Madissoni ja Viktor Niitsoo avaldus	379
4. Rünno Vissaku lugu	380
5. Avalik kiri Jaan Kaplinskile	381
6. POOLA	387
7. A. Afterhanov. "Poola mudeli" ajaloolised õppetunnid	387
8. Lech Walesa	392
9. "Solidaarsuse" saadikute Esimese Kongressi läkitus Ida-Euroopa rahvastele	393
10. Lech Walesa intervjuu O. Fallacile	394
11. Czeslaw Milosz. Keelest ja mälust, inimkonna minevikust ja tulevi- kust	396
12. Kiri Poola sündmuste kohta	400
13. Lühisõnumeid	403

XIV KOGU 1982 III KÕIDE

1. In memoriam Jüri Kukk	
2. USA Kongressi resolutsioon M. Nikluse küsimuses	
3. Avalik kiri NSV Liidu, Islandi, Norra, Taani, Rootsi ja Soome valitsus- juhtidele Põhja-Euroopas tuumavaba tsooni rajamise küsimuses	
4. Johannes Hindi saatus	
5. Koolinoorte väljaastumised Eestis 1980. a. sügisel	
6. Haapsalu koolinoorte kohtuotsus	
7. H. Mõtsnik. Vastamisi ateismiga	
8. R. Aarma. Ühest selgust nõudvast etapist EKP ajaloos	
9. Saateks R. Aarma kirjutisele	
10. Afganistani okupeerimine	
11. Poola. Poznan 1956	
12. In memoriam Artjom Juskevits	

XV KOGU 1982

1. Lendlehe tekst	
2. Sulle, eestlane	
3. Vastus G. Naani artiklile	
4. T. Orula, S. Selli ja J. Zirki süüasi	
5. Kirju Uuralitest	
6. Kiriku kroonika	
7. Radom: tookordse juuni vari	
8. Ühe eksperimendi krahh	

9. Lühisõnumeid
10. In memoriam Villem Ernits

XVI KOGU 1982

1. Max Kampelmani sõnavõtt Madriidis, 3. märts 1982
MOLOTOV-RIBBENTROPI PAKT: Dokumente läbi aegade
2. Rahu ja rahvaste sõpruse stalinistlik poliitika - "Bolševik" sept. 1939
3. NSVL välispoliitikast - V.M. Molotovi ettekanne 31. okt. 1939
4. TASS, IZVESTIJA - 16., 17. ja 23. juunil 1940
5. "Koalitsiooni süünd" - väljavõte V. Berežkovi raamatust 1978
6. Väljavõte J. Stalini ja F. Roosevelti vahelise jutuajamise protokollist
1. detsembril 1943
7. Lukasz Czuma: Ribbentrop-Molotovi pakti tulemused, 17. september
1939 (Bülletään "Wprost" 1981)
8. Kiri maailma avalikkusele
9. Milline on erirežiim?
10. Kasvatusemeetodid
11. Avalik kiri Soome Vabariigi kodanikele
12. K. Ausner: Rahvuslikust katastroofist Eestis
13. Mälestusi vangistatud Eesti Vabariigi sõjaväelastest ja riigitegelastest

XVII KOGU 1982

1. Leedu Katoliku Kiriku Kroonika nr 51, 19. märts 1982
 - Tervitused
 - Leedu Katoliku Kiriku taassünd
 - 10. aastat "LKK Kroonikat"
 - Kiri "LKK Kroonika" toimetusele
 - Usklike protest
 - Saabus tagasi
 - Kirik on "lahutatud" riigist
 - Kohus preester Leonas Šapoka tapjate üle
2. Lühiteateid Eestist

EESTI POLIITVANGIDE ÜLEMAAILMNE ABISTAMISORGANISATSIION

Eesti poliitvangide, nende perekondade ja vabadusvõitlejate abistamiseks asutati 1978 Stokholmis Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamiskeskus. Järgnevalt alustasid tegevust EVV Abistamise Toimkonnad Kanadas, USA-s ja Austraalias. Nimetatud organisatsioonid on tegelenud oma asukohamaades hooldusküsimuse lahendamisega N. Liidu vanglais, sunnitöölaagreis ja vaimuhaiglais vaevlevaile poliitvangidele, majandusliku toetuse organiseerimisega nende perekondadele ja vabadusvõitlejaile ning maailma tähelepanu juhtimisega okupeeritud kodumaal toimuvatele inimõiguste rikkumistele. Abistamiskeskusel on lisaks lasunud koordineerivad ülesanded poliitvangide nimestike pidamisel, poliitvangide, nende perekondade ja vabadusvõitlejate kohta andmete kogumisel, okupeeritud kodumaaga kontakti pidamisel, vaba maailma massimeediumi informeerimisel ja ülemaailmsele abistamisvõrgule teadete vahendamisel.

Eesti poliitvangide, nende perekondade ja vabadusvõitlejate heaks tegutseb Austraalias, Belgias, Hollandis, Inglismaal, Kanadas, Prantsusmaal, Rootsis, Saksamaal, Šveitsis ja USA-s 140 eestipoolset toimkonda, hooldusgruppi ja hooldajat. Amnesty International'i raames töötab Eesti poliitvangide vabastamiseks kaksikümned adoptiooni-gruppi. Skandinaavias on Eesti poliitvangide hooldamisele asunud parkümmend norralast, rootslast, soomlast ja taanlast.

Eesti poliitvangide kaitseaktsioonide raames on Madriidi ja Stokholmi järelkonverentside puhul jne esitatud rida memorandumeid koos poliitvangide küsimust selgitava materjaliga. Inimõiguste küsimustega tegelevaile rahvusvahelistele organisatsioonidele ning Lääne teadeteagentuuridele on vahendatud informatsiooni Eesti inimõigustlaste läbiotsimistest, ülekuulamistest, arreteerimistest ning nende vastastest poliitprotsessidest. On välja antud vastavasisulist ingliskeelset bülletääni. On trükitud ja levitatud poliitvangide vabastamise nõudega postkaarte, kirjaümbrikuid jne. On välja antud Mart Nikluse ja Jüri Kuke mälestustese "Kaks kes ei alistanud".

Kaaseestlased! Ühinege kodumaise võitlusrindega ja asuge eesti poliitvangide hooldamisele! Poliitvangide hooldamise ja nende vabastamise nõudega postkaartide jne saamise osas pöörduka Eesti poliitvangide ülemaailmse abistamisorganisatsiooni poole järgmistel aadressidel:

Skandinaavia ja muud maad Euroopas: Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamiskeskus, Box 34018, S-100 26 Stockholm, Sverige. Posti jooksev arve nr 500104-5.

Põhja-Ameerika Ühendriigid: Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamise Toimkond, Estonian House of Chicago, Estonian Lane, P.O. Box 95, Prairie View, Illinois 60069, USA.

Kanada: Idarannikul: Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamise Toimkond, Estonian House, 958 Broadview Ave No. 208, Toronto, Ontario M4K 2R6, Canada. EVVA esindaja Viive-Ann Lomax, 198 Redgrave Dr., Weston, Ontario M9R 3V9, Canada.

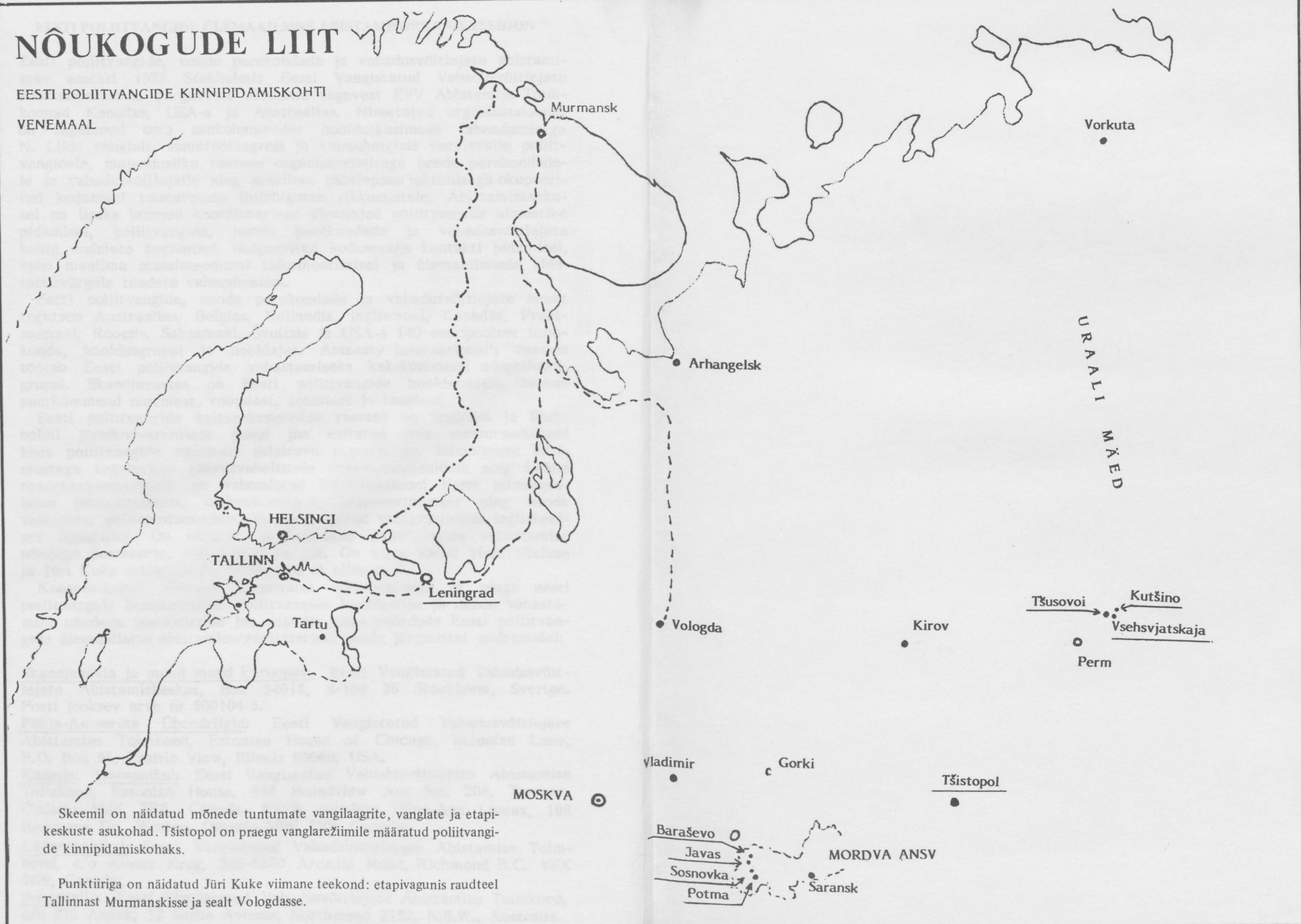
Läänerannikul: Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamise Toimkond, c/o Albert Krug, 303-5560 Arcadia Road, Richmond B.C. V6X 2G9, Canada.

Austraalia: Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamise Toimkond, c/o Eili Annuk, 12 Sorlie Avenue, Northmead 2152, N.S.W., Australia.

NÕUKOGUDE LIIT

EESTI POLIITVANGIDE KINNIPIDAMISKOHTI

VENEMAAL

Skeemil on näidatud mõnede tuntumate vangilaagrite, vanglate ja etapistade asukohad. Tšistopol on praegu vanglarežiimile määratud poliitvangide kinnipidamiskohaks.

Punktiiriga on näidatud Jüri Kuke viimane teekond: etapivangis raudteel Tallinnast Murmanskisse ja sealt Vologdasse.

506.302

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00013131 4